

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

**TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA YALNIZ YAŞAYAN
YAŞLI KADINLARIN SORUNLARI VE YAŞAM DENEYİMLERİ:
KOCAELİ İLİ ÖRNEĞİ**

Eda ÖNER

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA YALNIZ YAŞAYAN YAŞLI KADINLARIN
SORUNLARI VE YAŞAM DENEYİMLERİ: KOCAELİ İLİ ÖRNEĞİ

Eda ÖNER

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Eda ÖNER tarafından hazırlanan “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Yalnız Yaşayan Yaşlı Kadınların Sorunları ve Yaşam Deneyimleri: Kocaeli İli Örneği” başlıklı bu çalışma, 15/06/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

[Doç. Dr. Hüsamettin Çetin] (Başkan)

[Prof. Dr. Kasım Karataş] (Danışman)

[Doç. Dr. Türken Çağlar] (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

06/07/2023

Eda ÖNER

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Kasım KARATAş** danışmanlığında tarafımdan retilildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Eda ÖNER

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın fikren oluşmasından tamamlanmasına kadar tüm süreçte yanımda olan, desteğini hiçbir durumda esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Kasım KARATAŞ'a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Yaşamın getirdiklerini tümüyle kucaklayarak teze devam etmemi sağlayan sizin anlayışınız ve hoşgörünüz olmuştur. Kaygılarımı dindirerek yapıcı eleştirilerinizle, hoş sohbetinizle eşlik ettiğiniz bu süreç benim için aynı zamanda bir hayat dersidir.

Tez savunma jürimde yer alarak değerli katkıları ile tezimi zenginleştiren Doç. Dr. Hüsamettin ÇETİN ve Doç. Dr. Türken ÇAĞLAR'a teşekkür ederim.

Çalışmamda bana destek olan Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü öğretim üyeleri Doç. Dr. Tuba YÜCEER KARDEŞ, Dr. Öğr. Üyesi Eda ÇİÇEK ve Arş. Gör. Büşra Hazal ÜNAL TUNÇ'a çok teşekkür ederim.

Lisans eğitimimden bu yana akademik bilgi ve birikimlerini benimle paylaşan, süreç içinde yaşadığım sorunlarda bana yol gösteren Dr. Görkem KELEBEK KÜÇÜKARSLAN'a, Arş. Gör. Ali DİKMEN'e, Arş. Gör. Gizem AKOĞLU'na teşekkür ederim.

Yüksek lisans programına katılmam konusunda beni teşvik eden ve bu esnada dönüşen hayatıma, düşüncelerime bizzat tanık olan, her sıkıntıda ve sevincimde yanımda olan can dostum Dr. Öğr. Üyesi Emine KAHRAMAN'a teşekkür ederim.

Bu süreçte bir telefon uzağımda olan, yoluma eşlik eden, mesafelerin bizi ayıramadığı canım arkadaşlarım Sena Dilara ÖZTÜRK ve Başak BOZTEPE'ye çok teşekkür ederim.

Son teŖekkürüm benim için en büyük zenginlik ve Ŗans olan ailemedir. Hayallerimi gerekleŖtirmem için her koŖulda arkamda olup bana güç katan annem, babam, kız kardeŖim ve anneanneme sonsuz teŖekkür ederim. Bana sunduğunuz sevgi ve emeğin bendeki yerinin tarifi mümkün değil.

ÖZET

ÖNER, Eda. *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Yalnız Yaşayan Yaşlı Kadınların Sorunları ve Yaşam Deneyimleri: Kocaeli İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023

Bu araştırma yalnız yaşayan yaşlı kadınların yaşam deneyimlerini, sorunlarını ve gereksinimlerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışmanın öznelerini Kocaeli’nde ikamet eden 65 yaş ve üzeri yalnız yaşayan yaşlı kadınlar oluşturmuştur. Görüşmecilere kartopu örneklem yöntemiyle ulaşılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak 15 yalnız yaşayan yaşlı kadınla yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin analizi MAXQDA 12 nitel veri analiz programı yardımıyla çözümlenmiştir. Analizin gerçekleştirilmesinin ardından yalnız yaşayan yaşlı kadınların geçmiş yaşam deneyimlerinde maruz kaldığı toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yalnız yaşama deneyimlerini zorlaştırdığı görülmüştür. Yaşlılık dönemine dezavantajlı olarak giren görüşmecilerin yalnız yaşama deneyiminin, yaşlılık dönemine özgü sorunların, yaş ayrımcılığının baş etmekte zorlandıkları ortaya çıkmıştır. Geleneksel cinsiyet ve yaşlılık rollerinin içselleştirilmesi görüşmecilerin yaşam deneyimlerini etkileyen önemli bir faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda yalnız yaşayan yaşlı kadınların toplumsal katılımını destekleyen ve baş etme pratiklerinin geliştirilerek kadınların güçlenmesine yönelik sosyal politika ve feminist sosyal hizmet uygulama önerileri sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Yaşlılık, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, feminist sosyal hizmet

ABSTRACT

ÖNER, Eda. *Problems And Life Experiences of Elderly Women Living Alone in the Context of Gender: The Case of Kocaeli*, Master's Thesis, Ankara, 2023

This research was carried out to reveal the life experiences, problems and needs of elderly women living alone. The subjects of this qualitative research were elderly women aged 65 and over living alone in Kocaeli. The snowball sampling method was used to reach the subjects, and 15 elderly women were interviewed in-depth face-to-face using a semi-structured interview form. The data obtained were analyzed using MAXQDA 12 qualitative data analysis software. The results showed that the gender inequalities experienced by elderly women in their past lives made their experience of living alone more difficult. In addition to gender inequality, the elderly women also experienced age discrimination during this period. The internalization of traditional gender and aging roles was found to be an important factor affecting their experiences. In this context, social policy and feminist social service recommendations were made to support the social participation and empowerment of elderly women by developing coping strategies and supporting their participation in society.

Key Words: Old age, gender inequality, feminist social work

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1
 1. BÖLÜM : ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER	3
1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	3
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	4
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	5
 2. BÖLÜM : KURAMSAL ÇERÇEVE	6
2.1. YAŞLILIK	6
2.1.1. Yaşlılık Kavramı ve Yaşlılığın Sınıflandırılması	6
2.1.2. Dünyada ve Türkiye’de Yaşlı Nüfus	9
2.1.3. Bir Sosyal Politika Alanı Olarak Yaşlılık	14
2.1.3.1. Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar	18
2.1.3.1.1. Sosyal Güvenlik	20
2.1.3.1.2. Sosyal Yardımlar	21
2.1.3.1.3. Sosyal Hizmet Uygulamaları	22
2.1.3.1.4. Belediye Hizmetleri ve Yerel Uygulamalar	24
2.2. YAŞLILIK VE TOPLUMSAL CİNSİYET	25
2.2.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği	25
2.2.2. Toplumsal Cinsiyet ve Yaşlılık İlişkisi	31
2.2.3. Yaşlılığı Açıklayan Kuramlar	33
2.2.3.1. Yaşamdan Geri Çekilme	33
2.2.3.2. Aktivite Kuramı	34
2.2.3.3. Süreklilik Kuramı	35

2.2.3.4. Rol Kuramı.....	35
2.2.3.5. Alt Kültür Kuramı	35
2.2.3.6. Modernleşme Kuramı	36
2.2.3.7. Etiketleme Kuramı	36
2.2.3.8. Feminist Kuram	37
2.2.4. Yaşlı Kadınların Yaşadığı Sorunlar	43
2.2.4.1. Yalnızlık.....	43
2.2.4.2. Sağlık Sorunları	45
2.2.4.3. Medeni Durum ve Dulluk	48
2.2.4.4. Ayrımcılık.....	50
2.2.4.5. Bakım	53
2.2.4.6. Yaşlılara Yönelik İstismar ve Yaşlı İhmali	55
2.2.4.6.1. Fiziksel İstismar.....	58
2.2.4.6.2. Cinsel İstismar.....	58
2.2.4.6.3. Psikolojik ve Duygusal İstismar	59
2.2.4.6.4. Ekonomik İstismar	60
2.2.4.6.5. İhmal	60
2.2.4.7. Ekonomik Sorunlar	61
2.2.4.8. Sosyal Sorunlar	65
2.2.4.9. Konut ve Barınma Sorunu	67
2.2.4.10. Eğitim.....	69
2.3. YAŞLI KADINLARLA FEMİNİST SOSYAL HİZMET	70
3. BÖLÜM : ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	83
3.1. ARAŞTIRMADA YER ALAN ÖZNELER.....	83
3.2. ÖZNELERE DAİR TANITICI BİLGİLER.....	84
3.3. ARAŞTIRMA MODELİ	88
3.4. SAYILTILAR.....	89
3.5. VERİ TOPLAMA ARACI	89
3.6. VERİ TOPLAMA SÜRECİ	89
3.7. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ.....	90
3.8. SINIRLILIKLAR.....	91
3.9. ETİK KONULAR.....	92

4. BÖLÜM : BULGULAR/ÇÖZÜMLEMELER	93
4.1. DÜNDEN BUGÜNE: YALNIZ YAŞAYAN YAŞLI KADINLARIN GEÇMİŞ YAŞAM DENEYİMLERİ	93
4.1.1. Evlilik Deneyimleri: <i>“Tabi ki Erkek Önder”</i>	93
4.1.2. Eğitim Hakkından Mahrum Kadınlar: <i>“Ben Gelin Geldiğimde Türkçeyi Bilmiyordum”</i>	107
4.1.3. Çalışma ve Ekonomik Deneyimler: <i>“Eski Kafalar Karılar Evde Oturur Çalışmaz...”</i>	111
4.1.4. Ücretsiz Bakım Emeği: <i>“Gadın Kendi İşini Bilir Erkek Kendi İşini Bilir”</i>	118
4.1.5. Sağlık Deneyimleri: <i>“Böyle Körü Körüne Sanki Karanlığa Gidiyorsun!”</i>	123
4.1.6. Sosyal Yaşam ve Ayrımcılık: <i>“Kaynanam İzin Vermedikten Kere Gidemezdik Biz Öyle Gördük”</i>	131
4.2. TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA YALNIZ YAŞAMA DENEYİMLERİ	136
4.2.1. Yalnız Yaşama Nedeni ve Yalnız Yaşama Konusuna Bakış: <i>“Valla Yalnız da Yaşamak Güzel Bir Şeymiş Özgür Oluyorsun...”</i>	136
4.2.2. Dulluk: <i>“Erkekler Üç Gün Sonra Karı Aramaya Çıkıyorlar”</i>	141
4.2.3. Ayrımcılık Deneyimleri: <i>“İki Kadın, İkisinde de İş Yok...”</i>	146
4.2.4. Sağlık ve Bakım Deneyimleri: <i>“Kimden Bekleyem Yalnız Yaşayan Bir Kadın Kimden Beklesin?”</i>	150
4.2.5. Günlük Yaşam Deneyimleri: <i>“Kadın Olarak Yalnız Yaşamak Çok Zor”</i>	162
4.2.5.1. Ev İçi Deneyimler: <i>“Aman Yaparım Acelesi Ne Yapmadıysam da Yapmadım Bana Bağırın Yok”</i>	162
4.2.5.2. Sosyal Yaşam Deneyimleri: <i>“Oralarda Yapamıyorum İşte Yavrum Bir Bayansın”</i>	168
4.2.6. Ekonomik Deneyimler: <i>“Bundan Sonra da Dedim Sen Çekil Köşene Anca Bunları Yapabilirsin”</i>	179
4.2.7. Mekan Deneyimleri: <i>“O İmkân Olsa İsterdim Ama İstemeyle Olmuyor Yapıcan Yapecek İmkânın da Olmayınca Şükredicen”</i>	188
4.2.8. Güvenlik: <i>“Hırsız Girer Çalar Gider Ama Bakar ki Yalnız Kadın Bir de Afedersin Tecavüze Uğrarsın (...)”</i>	199
4.3. KADINLARIN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	205

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	209
KAYNAKÇA	221
EK-1. ORİJİNALLİK RAPORU	237
EK-2. KATILIMCI BİLGİ VE ONAM FORMU	239
EK-3. YARI YAPILANDIRILMIŞe GÖRÜŞME FORMU	241
EK-4. ETİK KOMİSYON İZİNİ	246

KISALTMALAR DİZİNİ

AÇSHB	: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
ASPB	: Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı
BAĞ-KUR	: Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
BM	: Birleşmiş Milletler
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
KAGİDER	: Kadın Girişimcileri Derneği
KOMEK	: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Meslek ve Sanat Eğitimi Kursları
NASW	: National Association of Social Workers
OECD	: Organization for Economic Co-operation and Development
PCAR	: Pennsylvania Coalition Against Rape
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SYDV	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
UN	: United Nations
WHO	: World Health Organization
YADA Vakfı	: Yaşama Dair Vakfı
YADES	: Yaşlı Destek Programı

GİRİŞ

Nüfusun artış hızının azalması ve ortalama beklenen yaşam ömrünün uzaması ile yaşlı nüfusun artışı yaşlılara yönelik refah politikalarının ve yaşlılığa dair çalışmaların önemini gündeme getirmiştir. Öte yandan “*Yaşlılar son yüzyılda keşfedilen bir azınlık grubudur*” (Zastrow, 2013, s.638) ifadesiyle yaşlılık döneminin modernleşen ve geleneksel toplum yapısının çözüldüğü toplumlarda giderek dezavantajlı konuma sürüklendiğine dikkat çekilmiştir. Zira toplumlar kalkındığı kadar kitlesel sorunlara piyasa ekonomisi anlayışı çerçevesinde yanıt arayışına giderek yaşlı bireylerin sorunlarına yanıt aramakta isteksiz ve yetersiz kalmaktadır. Esasen yaşlanma ve yaşlılık dönemi bir sorun olmaktan ziyade yaşlılığa yönelik ve bireylerin yaş aldıkça asgari yaşam standartlarının oluşturulmasına yönelik çabaların yetersizliği bir sorundur. Giderek yaşlı nüfusun arttığı toplumlarda yaşlılık döneminde pek çok konuda yoksun ve asgari standartların altında yaşayan ve yaşama riskinde olan nüfus düşünüldüğünde yaşlılık çalışmalarının toplumsal boyutunun önemi geçerlilik kazanmaktadır.

Son dönemde yeni bir başlık olarak artan yaşlılık çalışmaları cinsiyeti görmezden gelen ve yaşlıları heterojen bir grup olarak ele alan çeşitliliği yok sayan özelliktedir. Kadınlar yaşlılık döneminde geçmiş yaşam deneyimlerinde yaşadığı eşitsizliğin sonucu olarak ekonomik ve sosyal olanaklardan yoksundur. Bu yoksunluk yaşlılık döneminde cinsiyet ve yaş ayrımcılığı ile bütünleşerek derinleşmektedir. Kadınların kaynaklara erişim fırsatları, toplumda adil ve eşit katılımı sınırlanmakta ve sağlık, sosyal izolasyon, yalnızlık, yoksulluk gibi sorunlarla mücadele etmektedirler. Bu mücadele ise mevcut uygulamaların ve sosyal politikaların yetersizliği nedeniyle bireysel pratiklerle şekillenmekte ve kadınlar maruz kaldığı ayrımcılık ve baskıya karşı yeterli desteği görememektedir.

Yalnız yaşayan yaşlı kadınların deneyimleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sosyal, kültürel, politik ve mesleki uygulamalar gibi alanlarda hüküm sürmesiyle şekillenmektedir. Kadınlara ve yaşlılık dönemine atfedilen rollerle biçimlenen bu

deneyimler kadınların yaşamlarını kısıtlamakta ve baş etme mekanizmalarını belirlemektedir. Buna yönelik bu araştırmanın yapılmasının nedeni 65 yaş ve üzeri yalnız yaşayan yaşlı kadınların toplumsal cinsiyet bağlamında yaşam deneyimlerinin, sorunlarının ve gereksinimlerinin anlaşılması olarak ifade edilmiştir.

Bu doğrultuda araştırma beş bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde araştırmanın problemi, amacı ve önemine dair araştırmaya ilişkin genel bilgiler yer verilmiştir. İkinci bölümde, araştırma konusuna uygun şekilde kuramsal çerçeve sunulmuştur. Bu başlık altında yaşlılık kavramı ve yaşlılık ile toplumsal cinsiyet ilişkisine değinilmiştir. Yaşlı kadınların deneyimlerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle farklılaştığı ve yaşlanmanın esasen kadınların deneyimlediği bir sorun olduğuna dikkat çekilmiştir. Feminist sosyal hizmetin ve feminist sosyal hizmet uygulama ilkelerinin ne olduğu ile yaşlı kadınlarla feminist sosyal hizmet uygulaması ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde araştırmanın yöntemine dair bilgiler sunulmuştur. Bu bölümde araştırmada yer alan öznelere dair tanıtıcı bilgiler, araştırmanın modeli, veri toplama aracı ve süreci, verilerin çözümlenmesi, sınırlılıklar ve etik konular yer almıştır.

Dördüncü bölüm araştırmanın bulguları için ayrılmıştır. Nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılarak yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin gerçekleştirildiği 65 yaş ve üzeri yalnız yaşayan 15 kadının paylaştığı deneyimlerin analizi bu bölümde üç ana başlık altında irdelenmiştir. Bu başlıklar *“Dünden Bugüne: Yalnız Yaşayan Yaşlı Kadınların Geçmiş Yaşam Deneyimleri”*, *“Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Yalnız Yaşama Deneyimleri”*, *“Kadınların Çözüm Önerileri”* şeklinde oluşturulmuştur. Verilerin analizi, alt başlıklar halinde yer verilerek detaylandırılmıştır. Son olarak beşinci bölümde araştırmanın problemi ve amacına uygun, elde edilen bulgulara yönelik araştırmaya ilişkin sonuçlar aktararak konuya ilişkin öneriler değerlendirilmiştir.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Toplumsal cinsiyet inşası, erkek egemen düzenin üretimi ve pekiştirilerek sürdürülmesi kadınların yaşam boyu dezavantajlı konumda yer almasına neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyetten bağımsız bir şekilde kadınların kimliklerini, yaşam deneyimlerini ve mevcut konumlarını anlamak mümkün değildir. Erkek egemen tahakkümün doğumdan ölümüne kadar geçen süre zarfında kadınların yaşam prangası olduğu ve çeşitli baskılarla yüzleşmek zorunda kalmasına neden olduğu bilinmektedir. Bu tahakküm ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği sonlanana kadar kadınların deneyimlerine toplumsal cinsiyet odağında ve feminist bakış açısı doğrultusunda ele alma ihtiyacı her zaman gerekli olacaktır.

Diğer taraftan ataerkinin görünüşleri kadınların deneyimlerinde çeşitlilik göstermekte ve baskı unsurları farklılaşabilmektedir. Yaş ve yaşlılık kadınların deneyimlerini farklılaştıran ve irdelenmesi gereken konulardır. Bu dönemde kadınlar hem yaşlılık dönemine özgü sorunlarla hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan cinsiyet ayrımcılığının yaşlılık dönemine olan yansımalarıyla mücadele etmektedir. Yaşam boyu maruz kalınan cinsiyete dayalı ayrımcılık, yaşlılık dönemine özgü şekilde karşımıza çıkmakta ve yalnız yaşayan yaşlı kadınların deneyimlediği eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Bu ise kadınların hem cinsiyeti hem de yaşı nedeniyle ayrımcılığa uğramasına neden olmakta ve refahlarını olumsuz şekilde etkilemektedir. Alanyazında yaşlılığa ilişkin artan çalışmalara rağmen toplumsal cinsiyet eşitsizliğini odağına olan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Yaşlılığın kadınlaşması olarak ifade edilen bu kesişimsel eşitsizlikler bütününe yönelik yaşlılık döneminde kadınların refahı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini görünür kılma ihtiyacını doğurmaktadır.

Bunun yanı sıra tek kişilik haneyi oluşturan yaşlıların sayısı gün geçtikçe artmasına rağmen yalnız yaşayan yaşlı kadınların deneyimlerini odak olan çalışmalar yetersizdir. Bu nedenle yalnız yaşayan yaşlı kadınların yaşam deneyimlerinin nasıl olduğunu anlama ihtiyacı doğmaktadır. Ayrıca bu ihtiyaca detaylı ve derinlemesine yanıt verebilecek nitel çalışmaların gerekli olduğu görülmüştür.

Buna göre, 65 yaş ve üstü yalnız yaşayan yaşlı kadınların toplumsal cinsiyet bağlamında sorunlarının ve gereksinimlerinin neler olduğu ve hangi kaynaklardan beslendiği buna bağlı olarak yaşam deneyimlerinin nasıl geliştiği araştırmanın merak konusudur.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı 65 yaş ve üstü yalnız yaşayan yaşlı kadınların toplumsal cinsiyet bağlamında deneyimlerinin, sorunlarının ve gereksinimlerinin ortaya koyularak feminist sosyal hizmet bağlamında öneriler geliştirmektir. Bu amaç kapsamında araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Yalnız yaşayan yaşlı kadınların toplumsal cinsiyet bağlamında hangi sorunları yaşamakta ve nasıl deneyimlemektedirler?
2. Bu deneyimler odağında yalnız yaşayan yaşlı kadınlar toplumsal cinsiyet bağlamında yaşadığı sorunları nasıl algılamaktadır?
3. Bu sorunların geçmiş deneyimleri ile ilişkisini nasıl aktarmaktadır?
4. Toplumsal cinsiyet bağlamında ifade ettikleri bu sorunlara yönelik baş etme pratikleri nasıldır?
5. Yaşlı kadınların bu sorunlara yönelik çözüm önerileri nelerdir?

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Dünyada ve Türkiye'de yaşlı nüfusun artışı ile beraber yaşlılığa ve yaşlı bireylerin yaşadığı sorunlara dair çalışmalar yaygınlaşmıştır. Ancak yaşlılığın özellikle kadınların sorunu olduğu ve yaşlanmanın kadınlaştığı göz ardı edilmekte ve buna yönelik ülkemizde pek az çalışma bulunmaktadır. Nitekim alanyazın, yalnız yaşayan yaşlı kadınların hem yaşlılığa hem de toplumsal cinsiyete dayalı sorunları çok daha derin yaşayabileceğinden söz etmektedir. Bu kapsamda hem yaşlılık dönemine hem de cinsiyete dayalı çifte dezavantaj durumu içerisinde olan yaşlı kadınların sorunlarının toplumsal cinsiyet bağlamında irdelenecek olması önemlidir.

Feminist kuram cinsiyet temelli yaşanan eşitsizlikleri patolojik bir bakışla değil toplumsal ilişkiler içerisinde politik ve yapısal dinamikleriyle değerlendirir. Bu perspektif, yalnız yaşayan yaşlı bireylerin hak, imkan ve fırsatlardan eşit bir şekilde yararlanamamasının önündeki toplumsal ve ideolojik engelleri yorumlayabilmek adına önemlidir.

Geleneksel aile yapılarının çözülmesi ile tek kişilik hane halkını oluşturan yaşlıların gittikçe arttığı görülmektedir. Ancak yalnız yaşama olgusu yaşlı erkeklerden daha çok yaşlı kadınların deneyimi olarak gözükmektedir. Bu bağlamda yalnız yaşayan yaşlı kadınların yaşam deneyimleri cinsiyetten bağımsız irdelenemeyecek niteliktedir. Yalnız yaşama deneyiminin toplumsal cinsiyet bağlamında ve yaşlılık döneminde kadınların hayatını nasıl şekillendirdiğinin ele alınması ve ataerkinin oluşturduğu eşitsizlikleri bütüncül bir şekilde gün yüzüne çıkarmasının örgütsel feminist harekete ve sosyal politikalara yön vereceği öngörülmektedir. Bunun yanı sıra sosyal adaleti uygulamanın merkezine koyan, özgürleştirici ve baskı karşıtı çalışmayı önemseyen feminist bakış açısının sosyal hizmet uygulamalarındaki mühim konumu düşünüldüğünde bu araştırmanın feminist sosyal hizmet alanyazınına ve uygulamalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. YAŞLILIK

2.1.1. Yaşlılık Kavramı ve Yaşlılığın Sınıflandırılması

Yaş, yaşlılık ve yaşlanma birbirleriyle bağlantılı olan ancak tanımsal farklılıkları barındıran kavramlardır. Yaş, doğuştan bu yana geçen zamanın yıl olarak ölçülmesini (Türk Dil Kurumu, 2021) ifade ederken yaşlanma, kişinin yaş almasına bağlı olarak yaşadığı değişimleri işaret eder. Doğumdan ölüme kadar yaşlanma birey yaşamında biyolojik, fizyolojik, psikolojik, sosyal, ekonomik pek çok değişime neden olabilmektedir. Bu yönüyle yaşlanma bireyin doğumundan ölümüne kadar geçen süre içerisinde gerçekleşen değişimlerin tümüdür. Her canlının doğasında mevcut olan yaşlanmanın kaçınılmaz bir sonucu olan yaşlılık ise yaşamın bir dönemini ifade eder.

Yaşlılık, bireyin fiziksel fonksiyonlarında ve bilişsel yeteneklerinde yaş aldıkça gerileme yaşanması durumu olarak ifade edilirken (Sucu, 2019, s.67), birey yaşamında psikolojik, sosyal ve ekonomik değişimlerin gerçekleştiğine de dikkat çekilir. Bu nedenle yaşlılık hem değiştirilemez etkenlerin yer aldığı hem de çevresel etkenlerin ekseninde bireysel farklılıklarla özgün şekilde deneyimlenen bir süreçtir. Sözü edilen bu çok etkenli durumların varlığı yaşlılığa dair tanımların alanyazında farklı şekillerde yer almasına neden olur. Bu bağlamda yaşlılık, sadece yaşa dayalı kronolojik bir tanımlamanın aksine fiziksel, psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamlarda irdelenen ve tanımlanan bir kavramdır (Yerli, 2017, s.1278-1279).

Kronolojik Yaşlanma: Kronolojik yaşlılık, bireylerin zaman unsuruna göre yaşlı olup olmadığını tanımlamak için kullanılır (Karataş, 2000, s.176). Kişinin

yaşamından geçen zamanın belirli ölçütler esas alınarak yapılan yaşlanma tanımı kronolojik yaşlanmadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün kabulüne göre yaşlılık, 65 yaş ve üzeri bireyler için kullanılan bir kavramdır. 1963 yılında ise yaşlı bireyler kronolojik şekilde yeniden sınıflandırılarak orta yaşlılar (45-59), yaşlılar (60-74) ve ihtiyarlar (75 yaş ve üzeri) olarak belirtilmiştir (United Nations, 1980). Yine WHO, yaşlılığın karmaşık bir fenomen olduğunu belirterek kronolojik yaşlanmanın her ülke için net bir kriteri olmadığını ifade etmektedir (Kowal, 2001, s.2). Buna göre çoğu gelişmiş ülke, Dünya Sağlık Örgütü ile paralel olarak kronolojik bir yaklaşım ile yaşlılığı 65 yaş ve üstü kişiler olarak tanımlar. Böylelikle kişilerin hangi yaşta olduğu sosyal güvenlik ve sunulan hizmetlerden yararlanabilmesi adına ölçüt bir unsur oluşturur (T.C Kalkınma Bakanlığı, 2014, s.2). Birleşmiş Milletler ise bu noktada standart bir ölçüt sunmasa da 60 yaş ve üzeri bireyleri yaşlı olarak kabul eder (Kowal, 2001).

Biyolojik Yaşlanma: Biyolojik yaşlanma, kişinin bağışıklığında, nörolojik, hücresel bağlamlarında yapı ve işlev değişiklikleriyle açıklanır (Karakaş ve Durmaz, 2017). Kişinin yaş alması ile beraber fizyolojik açıdan beden canlılığının genetik ve çevresel nedenlerle yitilmesi biyolojik yaşlanma olarak adlandırılır (Öksüzokyar vd., 2016). Kısaca biyolojik yaşlanma genel olarak bireyin fizyolojisine ve anatomik değişkenlerine bağlı olarak aktarılır. Zaman içerisinde organlarda, dolaşım sisteminde, ciltte, hormonlarda, kas ve iskelet sisteminde ve kişinin bedensel bütünlüğüne has diğer unsurlarda yaşanan biyolojik değişimlerin gerçekleşmesi biyolojik yaşlanma olarak tanımlanır.

Psikolojik Yaşlanma: Yaşlılığın psikolojik yönüyle ilgilidir. Psikolojik yaşlanma temelde kişinin bellek, dil, hafıza gibi psikolojik yetileri ve yaşam deneyimleri ile davranış ilişkilerinin birikimi ile uyum süreçlerinin irdelenmesi bağlamında yaşlılığı açıklamaktadır (Karakaş ve Durmaz, 2017, s.33). Yaşlılıkla beraber yaşam ömrünün son sürecine girilir ve yaşlılık bu yönüyle yaşam deneyimlerinin birikimi ile yer alır. Psikolojik yaşlanma kişinin yaşam boyu deneyimleri ile yaşlılık dönemi içerisinde gerçekleşen maddi veya manevi pek çok değişime yönelik tutum ve davranışları ile şekillenir. Bireyin deneyimlediği yakın kaybı, ekonomik

sorunlar, sosyal destekten mahrumiyet veya yetersiz faydalanma, işlevselliklerde yaşanan azalma gibi pek çok yoksunluk psikolojik yaşlanmayı hızlandırmakta ve psikolojik sağlık sorunlarında etkili olmaktadır (Hablemitoğlu ve Özmete, 2011, s.19-20).

Toplumsal Yaşlılık: Yaşlılık yalnızca bireysel tanımlardan ziyade toplumsal bir olguyu barındıran tanıma da sahiptir. İkel toplumlardan günümüz modern dünyasına kadar yaşlılığa ve yaşlı bireylere yüklenen anlam ve bakış zaman içinde değişmiş yaşlı bireylerin toplum içindeki konumları bundan etkilenmiştir (Özkul ve Kalaycı, 2015, s.261). Zaman dilimlerine göre farklılaştığı kadar toplumdan topluma ve kültürden kültüre farklılaşan sosyal yaşlılık, modern tanımı ile kişinin aktif iş hayatını tamamlamasının ardından sosyal güvence ve birikimleri ile geri kalan hayatına devam ettiği süreci ifade eder (Güler ve Çobanoğlu, 1994, s.13). Buna göre, sosyal yaşlılık kişinin sosyal ve ekonomik olarak gelir ve statü değişimlerinin bir sonucu olarak ele alınır (Yerli, 2017, s.1279). Atfedilen statü gibi nitelikler doğrudan toplum ile toplumun yaşlı bireylere yönelik donanımı ile ilişkilidir. Toplumun ve mevcut kültürün kronolojik yaş üzerinden yaşlılığa attığı değerler, normlar ve roller toplumsal yaşın temelini oluşturur (Giddens, 2012). Kişinin ehliyet alması, oy vermesi, evlenmesi gibi hususlarda belirli yaş ölçütleri sunulduğu gibi sosyokültürel ya da yasal belirleyiciler ile toplumlarda belirli yaş gruplarına yine belirli davranış kalıpları, roller ve sorumluluklar yüklenir (YADA Vakfı, 2019, s.19).

Öte yandan toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, sınıf, etnik grup vb. sosyal faktörler sosyal yaşlılığın içeriğini oluşturmaktadır. Yaşlılığın sosyal tanımı tek tip olmayıp kültürler arası ve tarihsel olarak farklılıklar barındırmaktadır. Tarihsel olarak yaşlılığa atfedilen anlam ve tanımlar farklılık göstermiş olup toplumdan topluma yaşlılığın ne olduğu ve nasıl seyrettiğine yüklenen anlamlar da sosyal olarak yaşlılığın tanımını şekillendirmiştir. Böylelikle mevcut toplumun o zaman içerisinde yaşlılığa yüklediği anlam ve kalıplar bütünü yaşlılığın sosyal tanımını inşa etmektedir (Calasanti ve Slevin, 2001, s.14-19; Nazlı, 2016). Ekonomik yaşlılık da bu bağlamda iş, emeklilik, sosyal güvence gibi ekonomik yaşamda

gerçekleşen değişimlerle ifade edilir. Örneğin emeklilik bir devlet politikası olarak yalnızca bireysel değil, toplumsal bir durumun yaşlılığa etkisi sonucu ele alınır. Özellikle son dönemlerde sosyal yaşlılık bireyin çevresel etmenlerine dikkat çekiyor oluşu ile daha fazla karşımıza çıkmaktadır.

Bireylerin yaşlılığından söz edildiği kadar toplumların da yaşlılığından söz edilebilmekte ve yaşlı toplumlar arasında bazı sınıflandırmalar yapılabilmektedir. Farklı açılardan ifade edilebileceği üzere toplum içerisindeki yaşlı sayısı ve yaşlı bireylerin toplum içerisindeki oranı toplumsal yaşlılık tanımını oluşturur. Doğumda beklenen yaşam süresi toplumda ortalama yaşam ömrüne bağlı olarak tanımlanan bir sınıflandırmayı ifade eder. Tıpkı yaşlıların kendi içerisinde orta yaşlı, yaşlı ve ihtiyar sınıflandırmaları yapıldığı gibi toplumlar da demografik yapılarına bağlı olarak sınıflandırılabilir. Buna göre toplumlar genç, yaşlanmakta olan, yaşlı veya çok yaşlı toplumlar olarak sınıflandırılır. Daha detaylı ifade etmek gerekirse yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı %4'ten az olduğunda o toplumun genç olduğu ifade edilirken, %6-9 arasında yer aldığı olgun ve %7-10 arasında iken de yaşlı toplum olarak tanımlandığı görülür. Yaşlı nüfus oranı %10'un üzerinde yer alan toplumlara ise çok yaşlı toplum denmektedir (Hablemitoğlu ve Özmete, 2011, s.21; YADA Vakfı, 2019, s.15). Doğumda beklenen yaşam süresindeki artış ve doğurganlıkta yaşanan azalma toplumların yaşlanmasına neden olmaktadır. Çağdaş dünyada yaşanan gelişmelerle birlikte artan yaşlı nüfusun toplam nüfus oranı içerisindeki payı yükselerek toplumların günümüzde çok yaşlı olmaya doğru evirildiği veya hâlihazırda çok yaşlı/süper yaşlı toplumların yer aldığı görülmektedir.

2.1.2. Dünyada ve Türkiye'de Yaşlı Nüfus

Dünyada yaşanan sosyal, ekonomik, tıbbi ve teknolojik gelişmeler demografik değişimleri beraberinde getirmiştir. Birleşmiş Milletlerin yayımladığı rapora göre 1950 yılında dünya nüfusu yaklaşık 2,6 milyar iken 2019 yılında yaklaşık olarak 7,7 milyar olarak tespit edilmiştir. Bu hızlı artışa paralel olarak 2050 yılına kadar

dünya nüfusunun 9,7 milyar, 2100 yılında ise 10,9 milyar olacağı öngörülmektedir (United Nations, 2019, s.1).

Çağdaş dünya tarihi öncesine kadar savaş, kıtlık, hastalık, bebek ölümü gibi nedenlerle nüfus artış hızı yavaş bir şekilde seyrederken 1700'lü yıllardan günümüze kadar geçen sürede nicel ve nitel demografik değişimler yaşanmıştır. 1700'lü yıllarda yalnızca 610 milyon olan dünya nüfusu 1850'li yıllarda 1.262 milyona ulaşmış ve 1950 yılında bu sayı ikiye katlanmıştır (Hablemitoğlu ve Özmete, 2011, s.21). 1960 yılı sonrasında ise nüfus hızla artmış olup özellikle 1950-1990 yılları arasında nüfusun kendini ikiye katlama süreci 40 yıla inmiştir (Çamurcu, 2005, s.92). Son yıllarda ise her ne kadar nüfus artış hızı azalma eğilimi gösterse de nüfus artmaya devam etmektedir. Öyle ki küresel çapta sadece 2020 yılında 82,3 milyon artış yaşanmıştır (Deutsche Stiftung Weltbevölkerung, 2019). 2050 yılına kadar bu sayının 9,7 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir (United Nations, 2019).

Bu konuyu Çamurcu (2005), nüfusun kendini ikiye katlama sürecini ele alarak önceki dönemlerde 2000 yıl gibi bir zaman dilimi gerektirdiğini belirterek nüfus artış hızının ne denli değiştiğini net bir biçimde örneklemiştir. Diğer taraftan nüfus artış hızı dünya çapında heterojen bir dağılımdan ziyade gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler olacak şekilde iki ana grupta farklılaşmaktadır. Bu durum dünya nüfusunun dağılımını da etkilemiştir. 1900'lü yılların başlarına kadar gelişmiş ve endüstrileşme adına daha fazla adım atmış ülkelerin dünya nüfusu içerisindeki payı yaklaşık %40 iken gelişmekte olan ülkelere yaşanan nüfus artışı ile bu oran 2000'li yıllarda %15 dolaylarına inmiştir (Çamurcu, 2005, s.100). 2000'li yıllarda en hızlı nüfus artış hızına sahip olan bölgeler ise Sahra Altı Afrika, Güney Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika olup nüfus artış hızının azaldığı ülke ve bölgelerden bazıları ise Japonya, Avrupa ve Kuzey Amerika'dır (Barrett, 2000, s.107). Ayrıca Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Hindistan, Rusya gibi bazı ülkelerin nüfusu günümüzde 100 milyonun üzerinde yer almaktadır.

Küresel çapta yaşanan bu hızlı artışın nedenleri çok faktörlü şekilde yer almaktadır. Bunlardan biri, ölüm oranlarında yaşanan azalma ve ortalama yaşam ömrü beklentisindeki artıştır. Ortalama yaşam ömrü beklentisi nüfusun sağlığı ile ilgili doğrudan ele alınan bir veri olup kişinin doğumundan itibaren ortalama yaşam süresi hakkındaki genel tahmini ifade etmektedir. 1900'lere kadar yoksul ve gelişmemiş ülkelerde ortalama yaşam beklentisi 30 yılı işaret ederken günümüzde bu oran ortalama 70 olarak tahmin edilir (Roser, Ortiz-Ospina ve Ritchie, 2013). Ayrıca gelişmiş ülkelerde kadınlarda ortalama yaşam beklentisi yaklaşık olarak 80 olup ölüm oranlarında yaşanan azalma devam ettiği müddetçe bu sayının her yıl birer yıl olmak üzere artacağı ifade edilmektedir (Loutz, 2013, s.280). Gelişmekte olan ülkelerde de ortalama yaşam ömrü beklentisi giderek artış gösterecek biçimde seyrederek 1950-1955 yılları arasında 20 yıldan fazla artış göstermiştir (Loutz, 2013, s.368).

Ortalama yaşam ömrü beklentisindeki artış toplumların ortanca (medyan) yaşını etkilemiştir. Bir diğer adıyla medyan yaş, nüfusun küçükten büyüğe sıralandığında ortada kalan bireyin yaşı ile belirlenmektedir. Ortalama yaşam ömrü beklentisi düşük olan ülkelerde ortanca yaş düşük seyrederken yaşam ömrü arttıkça ortanca yaş da artmaktadır. Zira gittikçe yaşam ömrü artan toplumlarda ortalama yaş sürekli olarak artış göstermekte ve nüfusun ölüm oranlarının düştüğüne işaret etmektedir. Bir başka deyişle 21.yüzyılda nüfus içerisindeki genel yaş grubu geçmiş yüzyıllardan farklı olarak daha yaşlı hale gelmektedir. Böylelikle ortanca yaş toplumların yaşlanıp yaşlanmadığını belirleme noktasında önemli bir gösterge niteliğindedir.

Doğum oranının azalması ve nüfus artış hızının düşmesine rağmen nüfus artışının devam ediyor oluşu yaşlı nüfusunun demografik dağılım içerisindeki konumunu değiştirmiştir. Nüfusun yaşlanma eğilimi söz konusu sürecin bir parçası haline gelmiştir. Kadınların sosyal konumlarının güçlenmesi, doğum kontrol yöntemlerine erişimin artması, eğitim oranında ve toplumların refah seviyesindeki artış, kentleşme gibi nedenlerle doğum oranlarının azalması sonucunda demografik bir değişim olarak toplumda yaşlı nüfus oranını arttırmıştır

(Population Matters, 2022). 1950 yılında her 100 kişiden 8'i 60 yaş ve üzeri nüfus grubunda iken 2000 yılında her 10 kişiden 1'i yaş ve üzeri grupta yer almıştır (Mandıracioğlu, 2010). Dünyada yaşlı birey nüfusu 1 milyarı geçerken bu artış gün geçtikçe devam etmekte ve yaşlı nüfusun 2050 yılında 60 yaş üzeri kişi sayısının iki katına artacağı tahmin edilmektedir (Global Age Watch, 2018 ve WHO, 2022).

Dünya nüfusu içerisinde en hızlı artışı yaşayan grubu yaşlı bireyler oluşturmaktadır (United Nations, 1982, s.15). Yaşlı nüfus artışı %2,1 ile genel nüfus artışına (%1,2) göre daha hızlı seyretmektedir (Mandıracioğlu, 2010). Yaşlı nüfus oranı endüstrileşmiş, sosyal refah sistemleri yaygın ve sağlık hizmetleri gelişmiş ülkelerde gelişmekte olan ülkelere göre daha fazla olsa da gelecek yıllarda bu oranın aynı çizgiye ulaşacağı bilinmektedir (United Nations, 1982, s.14). Öyle ki gelişmekte olan ülkelerdeki toplam 60 yaş ve üzeri kişi sayısı yaklaşık olarak 2002 yılında 400 milyon iken, 2025 yılında bu sayının 840 milyon olacağı öngörülmüştür (WHO, 2002). Giderek yaşlanan dünya nüfusu için yaşlanma konusu yalnızca gelişmiş ülkelerin konusu olmaktan çıkıp küresel bir yaşlanma gerçeğine dikkat çekmekte ve gelişmekte olan ülkelerde demografik değişimlerin keskin bir şekilde gerçekleşeceğinin göstergesi haline gelmiştir. Nitekim bunu destekler nitelikteki Birleşmiş Milletler (BM)'in yayımladığı Dünya Ortanca Yaş Haritası, günümüzde ortalanca yaşın 32 olduğunu göstermiştir. Bu ise gelecek yıllarda yaşlı nüfusun artacağına önemli bir göstergesi olmuştur (United Nations, 2020).

Dünyada yaşlanan toplumlardan söz edildiği kadar yaşlı nüfus içerisindeki cinsiyet dağılımına dikkat çekilen veriler de ele alınmaktadır. Yaşlanan toplumlarda kadın yaşlı bireylerin erkeklere oranı dikkat çekici biçimde fazladır. Bu oran kimi ülkelerde daha az kimi ülkelerde daha fazla olsa da genel olarak kadınların yaşam ömrü erkeklerden daha fazladır. Yaşlı kadınların erkeklere oranla ortalama yaşam ömrü 4,7 yıl daha uzundur (Global Age Watch, 2018). Öyle ki dünyada 110 yaş ve üzeri olarak bilinen kişilerin neredeyse %90'ını kadınlar oluşturmaktadır (Austad, 2006, s. 80). Buna neden olan etkenler genetik

ve biyolojik etkenler ile bireysel ve toplumsal nedenlerden oluşmaktadır. Biyolojik olmayan faktörlerden yaygın olarak belirtilen etmen erkeklerin daha fazla sigara ve alkol ürünlerini tüketmesidir. Biyolojik etkenlerde erkekler ile kadınlar arasındaki kromozom ve hormon farklılıkları ifade edilmektedir (Ortiz-Ospina ve Beltekian, 2018).

Türkiye'deki nüfus yapısındaki değişime bakıldığında dünya ile paralel biçimde seyrettiği görülür. Nüfus büyüklüğü bakımından ilk üç sırada Çin, Hindistan ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bulunduğu 235 ülke arasında Türkiye 19.sırada yer alırken (TÜİK, Dünya Nüfus Günü, 2021) yalnızca bir sene sonra 84 milyon 680 bin 273 kişi sayısı ile Türkiye 18. Sıraya yükselmiştir (TÜİK, Dünya Nüfus Günü, 2022). Cumhuriyetin kurulmasının ardından uygulanan natalist ve pro-natalist politikalar etkisiyle keskin şekilde artan doğurganlık hızı ile Türkiye nüfusu, gün geçtikçe artma eğilimi göstermiştir (Aydoğan ve Çoban, 2016; Oktay, 2014, s.32; Özdemir, 2017). İstatistiklerle ifade edildiğinde 2001 yılında toplam doğurganlık hızı %2,38 iken 2020 yılında 1,76 kişi sayısına düşmüştür (TÜİK, 2020). 10.Kalkınma Planında vurgulandığı üzere nüfusun kendini yenileyebilme hızı olarak %2,10'un altında kalan bu seviye ile de Türkiye yaşlanmakta olan bir ülke niteliğinde yer almıştır.

Avrupa Birliği üyelerine nazaran yüksek genç nüfus oranına sahip olan Türkiye %15,3 genç nüfus oranı ile (TÜİK, İstatistiklerle Gençlik, 2022) halen genç nitelikli bir nüfusa sahiptir. Ancak doğurganlık hızında yaşanan değişim ve genç nüfusun giderek yaşlanıyor olması ise Türkiye'de yaşlanmaya doğru giden demografik değişimlerin esas işaretlerinden bazılarıdır. Zira dünyadaki değişime paralel olarak Türkiye'de son yıllarda yaşlı bireylerin sayısı ve nüfus içerisindeki oranı artmıştır (T.C Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020). Türkiye'nin 2018 yılında yaşlı nüfus oranı %8,6 (OECD, 2023) iken, 2020 yılında yapılan araştırmada Türkiye'nin genel nüfusunun %9,5 (7.893.432)'ini yaşlı bireylerin oluşturduğu görülmüştür. Son beş yıl içerisinde ise yaşlı nüfusun genel nüfus oranı toplamda %22,5 artmıştır. Türkiye bu yaşlı nüfus oranı ile dünyada 66. sırada yer almıştır (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2021). Ortanca yaşın 32,7'ye

yükselmesi ilerleyen yıllarda yaşlı bireylerin nüfus oranının daha da artacağı tahmin edilmektedir (United Nations, 2020).

Yaş ortalaması bakımından cinsiyet farklılığı ülkemizde de bulunmakta olup kadınların ortalama yaşının erkeklerden 1,3 yaş daha fazladır. Türkiye’de yaşlı nüfusun en yoğun olduğu iller %19,8 oranı ile Sinop ve %18,6 ile Kastamonu, %17,1 ile Artvin’dir. En genç nüfusa sahip iller ise Şanlıurfa, Şırnak ve Hakkari’dir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2021). Günümüzde kentleşmiş bölgelerde artan yaşlı oranı ise dikkate değer şekilde yer almaktadır. Bununla beraber tek kişilik hane halkını oluşturan/yalnız yaşayan yaşlı bireylerin sayısı da artmaktadır. Burada yalnız yaşayan yaşlı bireylerin cinsiyet oranına bakıldığında kadın yaşlı bireylerin oranının erkeklere göre ciddi bir fark içerisinde olduğu görülür. Buna göre yaşlılar içerisinde cinsiyete dayalı tek kişilik hane halkı irdelendiğinde %75,3’ünü kadınlar oluşturmaktadır. Kocaeli’nde bu oran yine %73,3’ünü yaşlı kadınlar ve yalnızca %25,7’sini yaşlı erkekler oluşturacak şekilde benzerdir (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2020).

2.1.3. Bir Sosyal Politika Alanı Olarak Yaşlılık

Çağdaş dünya kurgusu içerisinde toplumdaki bireylerin temel ihtiyaç ve gereksinimlerinden sorumlu kurum sosyal devlettir. Piyasa ekonomisine ve sanayileşme sürecine geçişin yarattığı toplumsal sorunlara karşı devletin müdahale etmesi gerekliliğine dair düşünce, sosyal devlet kurumunun zeminini oluşturmuştur (İlter, 2019, s.990).

Kırdan kente göç, kentleşme, gelişen sanayi ile aile ve toplum yapılarındaki değişimlerin yanında işsizlik, yoksulluk, sağlık, konut sorunları gibi pek çok sorun kitlesel bir hal almıştır (Durdu, 2009). Geleneksel toplumlarda akrabalık ilişkileri içinde grup içi dayanışma ile çözülen sorunlar, Sanayi Devrimi sonrasında toplumsal bir sorun olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Devlet, bu sorunların temel çözüm mekanizması olarak görülmüştür. Çekirdek aile yapılarının, merkezi devlet ve kurumsallaşma sürecinin, vatandaşlık kavramlarının gün yüzüne çıktığı

bu dönem içerisinde refah rejimleri ortaya çıkmıştır (Giddens, 2012; Kongar, 2016). Böylelikle ülkelerin sosyal politikaları, birey ve toplumları mevcut ve muhtemel sosyo-politik risklerden korurken birey ve toplumların gelişimi için bir gereklilik haline gelmiştir (Karataş ve Duyan, 2008, s.1074).

Sosyal politika temel olarak toplumda refaha ve refahın eşit dağılımına yönelik uygulamaların bütünüdür. Sosyal devletler, sosyal politika aracılığıyla toplumda gelir adaletini, sosyal refahı ve sosyal barışı sağlama görevini üstlenir (Tiyek ve Yertüm, 2016). Ekonomi, sosyal hak ve özgürlükler, toplumda dezavantajlı konumda yer alan bireylerin ihtiyaçları bir sosyal politika konusu olabilmektedir.

Günümüzde sosyal politikaların uluslararası örgütlenme ile teşvik edilmesine yönelik çaba görülür. Küresel çapta yaşanan sorunlara uluslararası koordinasyon ve mücadele amaçlı politikalar ülkelere yol gösterici niteliktedir. Gittikçe artan uluslararası politika odağından biri de yaşlılıktır. Bu konuda atılan ilk adım Birleşmiş Milletler tarafından 1982 yılında Viyana'da Dünya Yaşlı Asamblesi'dir (Gökçek Karaca, 2019; T.C Kalkınma Bakanlığı, 2014, s.8). Birleşmiş Milletler ilgili konferansın raporunda 1940'lı yıllardan itibaren yaşlı haklarına yönelik çalışmaların ön plana çıktığı ve 1970'li yıllarda yoğunlaştığını ancak ülkelerin yaşlılara yönelik sosyal politika üretimi konusunda küresel koordinasyona yönelik ilk çalışmanın bu asamble ile gerçekleştiğini belirtir (United Nations, 1982, s.1-2). Birçok kuruluşun uluslararası koordinasyon bağlamında tek çatı altında toplanması konusu da dile getirilmiştir. Bir diğer taraftan yaşlanma konusunun sadece gelişmiş ülkelerin sorunu olmaktan çıkıp gelişmekte olan ülkelerde yaşlanma sürecinin aşırı bir hız ile gerçekleştiğine dikkat çekilmiştir. Yaşanan değişimlerin gerektirdiği ihtiyaçlara yönelik önlem alınmadığı takdirde sosyal ve politik sorunların kitlesel bir hale dönüşeceğine vurgu yapılmıştır.

Birleşmiş Milletler Dünya Yaşlılık Asamblesi (1982) ile bazı prensipler saptanmış olup bunlara yönelik öneriler sunulmuştur. Yaşlı bireylerin insan haklarının korunması, kendi kaderini tayin hakkı, toplumsal ve kültürel yaşama aktif katılımı, bakım gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması ön planda yer almıştır. Bu

konferansın ardından uluslararası politikaların geliştirilmesine yönelik 2002 yılında Madrid'de II. Dünya Asamblesi toplanmış olup aktif yaşlanma odağında dayanışma, yaşlı refahın artırılması, kuşaklararası iletişim konuları irdelenmiştir. Toplumsal dışlanmayı derinleştiren yaşlılara yönelik önyargılar bu asamblede ele alınarak sosyoekonomik sistemlerde yaşlı bireylerin yalnızca hizmet alan değil fakat aynı zamanda üreten konumda olduklarına yönelik bilinç artırma çalışmaları gündeme gelmiştir. Bu eylem planında üç ana odak yaşlı bireylerin tam katılımı, sağlığı ve iyilik hali ve yaşam olanaklarının geliştirilmesi üzerine yapılandırılmıştır (Dural ve Con, 2011, s.492). Böylelikle yaşlılara ve yaşlı haklarının teminatına yönelik ulusal çalışmalara uluslararası standartlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Günümüzde sosyal devlet ilkesini benimsemiş ülkeler ve uluslararası politika üreticiler bağlamında yaşlılık önemli bir hizmet alanı olarak görülmektedir. Ancak yaşlılık alanında üretilen politikalar ve ilgili hizmetlere ulaşabilen kesim ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu ise daha çok gelişmiş ülkelerin modernleşme sürecini daha erken dönemlerde tamamlamış olmasıyla ve gelişmekte olan ülkelerin kurumsallaşma sürecinin devam ediyor oluşu ile doğrudan ilişkilidir (Yolcuoğlu, 2012).

Yaşlılara yönelik sosyal politikaların geliştirilmesi konusunda verilen öneme yönelik bu artışın temeli demografik, ekonomik, sosyal ve hukuki zeminde açıklanabilmektedir. Altan ve Şişman (2003) ise yaşlılara yönelik sosyal politikalara duyulan gereksinim nedenlerini altı başlık altında inceleyerek bunları nüfus ve aile yapısındaki değişimler, ekonomik ve insancıl nedenler, demokratik yapı ve sosyal hukuk devleti ilkeleri olmak üzere sınıflandırmıştır.

Ortalama yaşam ömrünün artması ile yaşlı nüfusun artışı, doğum orandaki azalış nüfusun yaşlanmasına neden olmuştur. Aile yapısındaki değişimler ise geleneksel aile yapısındaki yaşlı bireylerin konumunu değiştirmiş ve bireyselliği ön plana çıkarmıştır (Altan ve Şişman, 2003; Selek Öz ve Balta, 2020). Modernleşme ile yaşlı bireylerin statüsü etkinliğini yitirmiştir (Emiroğlu, 1995).

Böylelikle yaşlı bireylerin gereksinimlerini karşılama noktasında devletler daha fazla aktör niteliği kazanmıştır.

Diğer taraftan toplumların yaşlanması, yaşlı bağımlılığı konusunu gündeme getirmiştir. 15-64 yaş arasındaki 100 birey başına düşen yaşlı sayısı yaşlı bağımlılık oranını oluşturmaktadır. Günümüzde artan yaşlı nüfusu ile yaşlı bağımlılık oranı gittikçe artmakta ve bu durumun yarattığı sonuçlardan biri ekonomik maliyet olarak ele alınmaktadır. Öyle ki nüfusun artış hızıyla eş zamanlı şekilde gerçekleşmeyen sosyoekonomik gelişme, toplumların yaşlandığı gerçeğinin bir sorun teşkil etmesine yol açmaktadır. Konunun sosyal ve insan hakları alt nedenini ise yaşlı bireylere sunulacak hizmetler konusundaki hazır olmayan koşulların yaşlı bireylerin refahını olumsuz etkileyebileceği hususudur.

Nüfus içerisinde yaşlı birey oranının artışı yalnızca demografik bir konu olmaktan ziyade toplumsal bir bağlamı da içerir. WHO (2021) tipik bir yaşlılık ve yaşlanmanın mevcut olmadığından ve çevresel, sosyal fırsat ve imkanların bu dönemi ve yaşlı bireylerin yaşlılık deneyimlerini etkilediğinden söz eder. Geleneksel toplum yapılarından çağdaş toplum düzenine geçişte geniş ailenin dağılarak çekirdek ailelerin artışı yaşlı bireylerin bakım ihtiyaçlarının giderilmesi sorununu ortaya koymuştur. Artık ailenin sosyal güvenlik kurumu olmaktan çıkması ve bu boşluğun yaşlı refahını etkilemesi sosyal devlet adına önemli bir politika zemini oluşturmaktadır. Sosyal politika tasarım ve uygulamalarının eksik veya yetersiz olması durumunda geleneksel ve modern kurumlar arasında kalan yaşlı birey dezavantajlı konumda yer almaktadır. Zira WHO (1974) yaşlı bireyleri riskli bir grup olarak görüp yalnız yaşayan, çocuk sahibi olmayan, 80 yaş ve üzeri, fiziksel işlevselliğinde sorun yaşayan bireylerin yaşlılık döneminde daha da risk altında olduğunu aktarmaktadır. Küresel anlamda en hızlı artan yaş grubu olan 80 yaş ve üzeri kişilerin 2008-2040 yılları arasında yüzde 160 bir artışla yer almaktadır (T.C Kalkınma Bakanlığı, 2014, s.4).

Gittikçe nüfusu yaşlanan ülkelerin yaşlılara yönelik sosyal politikaları, yaşlı bireyleri emek piyasasına katılımını teşvik edecek şekilde ve emeklilik yaşında

yapılan düzenlemelerle kendini göstermektedir. İstihdam sübvansiyonları, kademeli emeklilik yaşamına geçiş, emeklilik yaşının ertelenmesi bunlardan bazılarıdır (T.C Kalkınma Bakanlığı, 2014, s.19). Diğer taraftan yaşlı bireylerin sağlık, bakım ve rehabilitasyonu konuları yaşlılara yönelik politikaları çerçevelemektedir. Yaşam kalitesi olarak öne çıkan olgu dahilinde Gerontoloji ve sosyal hizmet başta olmak üzere pek çok disiplin ve sosyal politika üreticileri yaşlılığın sosyal yönüne ve gerektirdiği hizmetlere dikkat çekmektedir. Bu konu WHO'nun vecizesi ile “*Yıllar ömre eklendi ve günümüzdeki mesele yıllara yaşam eklemektir*” olarak ifade edilir (Mollenkopf ve Walker, 2007, s.3).

Son dönemde ise politikaların odağında aktif yaşlanma fenomeni mevcuttur. Aktif yaşlanma WHO (2002, s.12) tarafından *insanların yaşlandıkça yaşam kalitesini artırmak için sağlık, katılım ve güvenlik fırsatlarını optimize etme süreci* olarak tanımlanmıştır. Buna göre aktif olma durumu hem bireysel hem de toplumsal bir bağlamı içermektedir. Bireylerin toplumsal yaşam içerisinde fiziksel, psikolojik, kültürel, sosyal olarak iyilik hallerine katkıda bulunan ve potansiyellerine, ihtiyaçlarına göre katılım sağlayabilmesi noktasında güvenlik, bakım ve koruma hizmetlerinin sunulmasıdır. Söz konusu aktif olma hali, kişinin toplumsal yaşama fiziksel, psikososyal ve tinsel bağlamda tam katılımı ile yer alabilmesidir. Bireysel otonomi ve bağımsızlık aktif yaşlanmanın ayrılmaz hedefleridir. Aktif yaşlanma olgusu salt yaşlılık dönemini değil yaşam ömründeki yaşlanma sürecini ve bu süreç içerisindeki bireysel, kültürel, sosyal birçok farklılığı içerecek şekilde yer alır. Toplumsal cinsiyetin kültürel yapılar içerisinde kadın ve erkekleri aktif yaşlanma noktasında nasıl etkilediği bu farklılıklardan biridir. Uluslararası çabaların bir sonucu olarak 21.yüzyılda toplumlarda aktif yaşlanma konusu odağında yaşlılık politikaları düzenlenmektedir.

2.1.3.1. Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar

Türkiye’de yaşlılara yönelik sosyal politikalar 1982 Anayasası ile devlete ait bir sorumluluk olarak ele alınmıştır. Kanunun sosyal güvenlik hakları başlığı altında 61.maddede “*Yaşlılar devletçe korunur. Yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak*

diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir” ibaresi yaşlılara yönelik tüm hizmet ve uygulamaların hukuki temelini oluşturmuştur. 2010 yılında 10.madde içerisinde ek fıkra ile “*Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.*” ibaresi eklenerek söz konusu her çalışmanın ve sunulan hizmetlerin eşitliği sağlama yolunda birer adım olduğu belirtilmiştir.

Türkiye’de Yaşlı Hizmetleri Daire Başkanlığı yaşlılara yönelik oluşturulan ilk devlet birimi olup 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu’nun 10.maddesinin (f) fıkrası ile kurulmuştur. Bu kanun ile, yaşlı kuruluşları, yaşlıların toplumsal konumu, sosyal hizmet kuruluşlarının dengeli dağılımı, sosyal ve ekonomik yoksulluk içinde bulunan yaşlılar ele alınmıştır (Çağlar, 2017, s.149-150). Ulusal düzeyde sosyal politikaların üretilmesi ve pratiğe dökülmesi adına diğer kurum ve kuruluşlarla gerekli koordinasyondan sorumlu olan kurum 08.06.2011 yılı ve 633 sayılı Kararname ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı olarak belirlenmiştir. 2018 yılında 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı oluşturulmuş ancak 2021 yılında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi doğrultusunda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı kurulmuştur (T.C Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [ASB], 2023).

Türkiye’de yaşlılara yönelik hizmetlerde yaşanan gelişimleri sıralayan ASB Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011 yılında genel müdürlüğün yapılandırılması, önceden yalnızca belediyelerin yürüttüğü evde bakım hizmetlerinin kurumsallaştırılmasına dair çalışmaların artışı, yaşlılık ve yaşlanma ile ilgili sivil toplum örgütlerinde ve gerontolojik çalışmalarda artış gibi saptamalar sunmuştur (T.C Kalkınma Bakanlığı, 2014, s.34-35). 10. Kalkınma Planı Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporunda ise aktif yaşlanma, yaşlı yoksulluğu, psikososyal yaşam ve kuşaklararası dayanışma ile yaşlılara yönelik sosyal politika gündeminin belirlendiği ifade edilmektedir. 10.Kalkınma Planı bu kapsamda 2014-2018 yıllarını kapsayacak şekilde yaşlı hakları, aktif yaşlanma,

Çalışma yaşamı gibi pek çok faaliyetin politik eylem odağında yer almasını sağlamıştır (T.C Kalkınma Bakanlığı, 2014, s.49).

2.1.3.1.1. Sosyal Güvenlik

Yaşlılara yönelik sosyal politika uygulamaları genel itibariyle sosyal güvenlik ve sosyal hizmet olmak üzere iki ana başlıkta yer almaktadır. (Arpacı, 2005, s.126; Tuncel ve Uzun, 2019). Sosyal güvenlik politikalarına bakıldığında genellikle emeklilik döneminde yaşlılara yönelik emekli aylıkları söz konusudur. Bireylerin yaşlanma ile çalışma hayatından çekilmesi ve buna bağlı olarak gelir kaybı yaşaması sosyal bir risk olarak görülmektedir. Bu nedenle sosyal sigorta aracılığıyla kişinin çalışma hayatında harcadığı emeğin karşılığında sosyal bir gelir elde etmesi emeklilik ile söz konusudur (Oral, 2008, s.135).

Emeklilik aylıklarına dair hizmet sunumunda zaman içerisinde bazı önemli değişiklikler yaşanmıştır. İlk olarak Sosyal Sigortalar Kurumu 1964 yılında kurularak dağınık şekilde yer alan sigorta kanunları birleştirilmiştir. Ardından memurlar adına Emekli Sandığı, işçiler için Sosyal Sigortalar Kurumu ve bağımsız çalışanlar için de BAğ-KUR emekli aylıklarını alabilmeleri adına kurulmuştur (Selek z ve Balta, 2020; Sarıca, 2019). Süregelen dönemden 2006 yılına kadar bu kurumlardan emekli aylıkları alınabiliyorken 2006 yılı 5510 sayılı Kanun ile Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), bir çatı görevi üstlenerek  kurumu kendi bünyesine taşımıştır. Belli bir prim, yaş ve sigortalılık sresinin ardından emekli aylığı kazanma hakkı elde eden bireyler yaşlılık döneminde çalışma yaşamından ayrılabilmektedir. Kademeli olarak emeklilik yaşının yükseltilmesinin ardından 1 Ocak 2048 yılı itibariyle emeklilik yaşı 65 olarak belirlenmiştir (Karakuş, 2018, s.89).

5510 sayılı ve 2006 yılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda sigortalının vefatı sonrasında kişinin eşine gerekli koşullar çerçevesinde aylık bağlanmasını hak olarak tanımlamaktadır. Kanunun 34.maddesinde ölüm aylığının nasıl dağıtılacağı düzenlenmiştir. Buna göre kişinin resmi nikahlı olan

Dul eşine %50'si; aylık bağlanmış çocuğu bulunmayan dul eşine ise bu Kanunun 5 inci maddesinin birinci fıkrasının (a), (b) ve (e) bentleri hariç bu Kanun kapsamında veya yabancı bir ülke mevzuatı kapsamında çalışmaması veya kendi sigortalılığı nedeniyle gelir veya aylık bağlanmamış olması halinde %75'i olmak suretiyle ölüm aylığı bağlanmaktadır (T.C Resmi Gazete, 2006, sayı: 26200).

Sağlık sigortasına bakıldığında ise 2012 yılından itibaren herkes sağlık sigortası kapsamına alınmıştır. Sosyal güvencesi bulunmayan kişilerin prim ödeyip ödemeyeceği gelir testi sonucunda belirlenmektedir. Buna göre hane içinde kişi başı gelirin asgari ücretin üçte birinden az olması durumunda bu kişilerin primleri devlet tarafından ödenmektedir (Karakuş, 2018, s.100). Bu bakımdan Türkiye'de yaşlı bireyler sağlık sigortası kapsamındadır.

2.1.3.1.2. Sosyal Yardımlar

Sosyal yardımlar emeklilik uygulamalarına göre çok dallı bir yapıdadır. Buna göre, 1976 kabul yılı ve 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkındaki Kanun kapsamında yaşlı aylığı uygulaması olarak sosyal yardımların ilki düzenlenmiştir. Aylıkları ödemekle yükümlü kurum, dönemin ilgili bakanlığı olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) olarak belirlenmiştir. Aylık almaya uygun görülen kişiler ise kendisine bakım vermekle yükümlü kimsesi olmayan, 65 yaşını doldurmuş, nafaka bağlanmamış veya bağlanması mümkün olmayan, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu kapsamında yardım almayan, sosyal güvenlik kurumlarından gelir veya aylığı bulunmayan, uzun vadeli sigortalı şekilde çalışmayan ve ortalama aylık geliri asgari ücretin 1/3'ünden az olan Türk vatandaşlarıdır (AÇSHB, 2020). Yaşlı aylığı hizmetinden yararlanmak isteyen ve ilgili şartları taşıyan kimseler ikametgâhlarının mevcut olduğu il veya ilçedeki sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarına (SDYV) başvurabilmektedir. Kişinin sosyal yardım almaya uygun olup olmadığına dair gerekli incelemeler SDYV tarafından gerçekleştirilir. Böylelikle prim ve sigortalılık durumuna göre sosyal

sigorta kapsamında verilen emekli aylıklarına göre 65 yaş aylığı sosyal güvence sisteminde primsiz yer alan bireylerin yaşlılık döneminde ekonomik refahına yönelik bir uygulamadır.

Bir diğer sosyal yardım ise eşi vefat etmiş kadınlara yönelik yardımlardır. Kadınlara SYDV tarafından sağlanan bu nakdi yardımdan yaşlı kadınlar eşi vefat etmiş olması, hanesinde sosyal güvenceye sahip birinin bulunmaması ve engelli evde bakım aylığından faydalanmıyor olma koşulu ile yararlanabilmektedir (AÇSHB, 2020).

2.1.3.1.3. Sosyal Hizmet Uygulamaları

Türkiye’de yaşlılara yönelik sosyal politika uygulamalarından önemli bir kısmını bakım, rehabilitasyon ve koruma hizmetleri oluşturmaktadır. Sosyal hizmet uygulamalarının temel unsurlarından biri olan yatılı bakım hizmetleri farklı kuruluşlar tarafından yürütülebilmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, kamu kurum ve kuruluşları, özel kuruluşlar, dernek ve vakıflar yaşlılara yönelik bakım hizmetleri sunmaktadır. Bakım hizmetleri en temelde iki hizmet grubu olarak yer alır ve bunlar kurum bakımı ile evde bakım hizmetleridir. Yatılı kurum bakımı huzurevleri, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezleri ve yaşlı yaşam evleridir (Selek Öz ve Balta, 2020, s.85-86; Tamkoç, 2018, s.54).

Huzurevleri kurumlarda 60 yaş ve özel kuruluşlarda ise 55 yaş ve üzeri yaşlı bireylerin barınma, sağlık, bakım, koruma ile psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarına yönelik hizmet sunan kuruluşlardır. ASB, kamu kuruluşları, özel kuruluşlar huzurevinde yatılı bakım hizmeti sunmaktadır. Böylelikle yaşlı bireyin bireysel veya çevresel koşullarından kaynaklanan nedenlerle oluşan gereksinimlerinin giderilmesi ve iyilik hallerinin profesyonel bakım altında korunması huzurevlerinin sağladığı sürekli yatılı bakım hizmeti ile mümkün olmaktadır. 2021 yılında huzurevi sayısı 447 ve bu kurumlardan yararlanan yaşlı kişi sayısı ise 27.113 olarak (Bilgin, Tamkoç ve Aydoğdu, 2021, s.969) geçmiş yıllara göre artış yaşamıştır. Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri ise yine aynı amaç ve

hizmetler bütününe ek olarak bedensel ve zihinsel engellilik durumu ile koruma ve rehabilitasyon programlarına ihtiyaç duyan, sosyal veya ekonomik yoksunluk içerisinde olan yaşlı bireylere yatılı bakım hizmetleri sunmaktadır (Karakuş, 2018, s.132-133). Bir diğer alternatif bakım hizmet türü olarak yaşlı yaşam evleri de apartman veya ev tipi tasarımları ile 3-6 yaşlı bireyin kalabileceği ve kuruluş hizmetlerinden yararlanabileceği ortamı yaratır.

Yaşlı bireylerin bakım gereksinimlerin giderilmesi adına sunulan yatılı kurum bakımı hizmetlerinin yanı sıra bireyin mümkün olduğunca kendi çevresel koşullarını iyileştirerek bakım gereksinimini gidermeye yönelik evde bakım hizmetleri de yürütülmektedir. Yerinde ve aktif yaşlanma kavramlarına yönelik olan bu hizmet türü son dönemde hem küresel çapta hem de ülkemizde sosyoekonomik nedenlerle rağbet görmektedir (Bilgin, Tamkoç ve Aydoğdu, 2021). Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkındaki Yönetmelik 10.03.2005 tarihinde yayımlanarak 4.madde (d) bendinde evde bakım hizmetleri “*Hekimlerin önerileri doğrultusunda hasta kişilere, aileleri ile yaşadıkları ortamda, sağlık ekibi tarafından rehabilitasyon, fizyoterapi, psikolojik tedavi de dahil tıbbi ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde sağlık ve bakım ile takip hizmetlerinin sunulmasını*” olarak tanımlanmıştır (T.C Resmi Gazete, 10 Mart 2005, sayı: 25751). Bu bakım türü resmi (*formel*) ve resmi olmayan (*enformel*) olarak sınıflandırılmaktadır. Formel bakım, farklı meslek gruplarındaki profesyonellerin evde bakım hizmeti sunumu iken enformel bakım yaşlı bireye bir yakını veya akrabasının bakım hizmeti verdiği durumu nitelemektedir. Yalnız yaşayan yaşlı bireyler için evde bakım hizmetlerinden bazıları ise yardım ve izleme, yemek, onarım hizmetleri, telefon vb. aygıtlar ile kontrol, psikososyal destek, sosyal bakım olarak sıralanabilmektedir (T.C Kalkınma Bakanlığı, 2014, s.34).

Konunun diğer yüzü olarak evde bakım hizmeti modeli Türkiye’de yalnızca ekonomik yoksunluk içerisinde bulunan ve ailesiyle beraber yaşayan engellilik kapsamında bazı şartları sağlayan yaşlılara yöneliktir. Bu şartlar sağlandığında ise yaşlıların ailelerine evde bakım parasını ödeme ile sınırlıdır. Yaşlı

bakımındaki devletin sorumluluğu böylelikle aile fertlerinin sorumluluğu haline gelmektedir (Çağlar, 2017, s.151-153).

Yatılı bakım hizmetleri dışında gündüzlü bakım hizmetleri, bireyin sosyal çevresinden koparılmadan sunulan gündüzlü hizmetlerdir. Sağlıklı ve tıbbi bakım gereksinimi duymayan, ailesiyle veya yalnız yaşayan, Alzheimer/Demens hastalıklarına sahip olan yaşlılar bu hizmetten yararlanabilmektedir (T.C Resmi Gazete, 7 Ağustos 2008, sayı: 26960).

Evde sağlık hizmetleri, Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen bir diğer hizmet türüdür. Hizmetin usul ve esasları Sağlık Bakanlığınca Sunulan Evde Sağlık Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönerge ile belirlenmiştir. Bakanlığın ilgili yönergesinin 14.maddesine göre bu hizmet türü hastalara tanı koymaktan ziyade halihazırda tanı konulmuş olan hastaların konulan tanı ve gereksinim duyduğu tedavi süresince ev ortamında tahlil, muayene, tedavi, takip vb. süreçlerin yürütülmesidir. Buna göre asgari olarak en az bir tıbbi sekreter, doktor, hemşire, sağlık memuru ve şoför görevlendirilir. Gereksinim duyulduğu takdirde ise psikolog ve sosyal çalışmacı da bu ekibin içerisinde yer alır.

Diğer sosyal yardım ve hizmet uygulamalarına bakıldığında ücretsiz/indirimli seyahat ve posta imkanı, sivil toplum organizasyonları tarafından sunulan yardım ve destek programları, bazı illerde Halk Eğitim Merkezi Müdürlüklerinin sunduğu kurs, gezi ve diğer aktivite programları olarak yer almaktadır (Sucu, 2019).

2.1.3.1.4. Belediye Hizmetleri ve Yerel Uygulamalar

Çağdaş toplumlarda sosyal devlet anlayışının görünümü birey, grup ve toplulukları sorunlarıyla baş başa bırakmayarak yer alır. Sosyal devletin üstlendiği hizmet sorumluluğunda belediyeler de paylaşmaktadır (Karataş, 2005). Türkiye’de yerelleşme eğiliminin bir sonucu olarak belediyelerin sosyal hizmet sunumlarındaki artış gün geçtikçe devam etmektedir. Sosyal hizmetlerin

sunumunda ASHB baş aktör iken belediyelerin ve yerel yönetimlerin de konumları güçlenmektedir. Belediyelerin sosyal hizmetler ve sosyal yardım kapsamında sunduğu hizmetler 5395 sayılı Belediye Kanunu ile yasal bir yükümlülük niteliğindedir. Günümüzde belediyeler ve yerel yönetimler idari sınırları içerisinde birey refahını gözeterek uygulamalarla sosyal hizmet sunumlarını gerçekleştirmektedir. Bu hizmet sunumları ise ayni/nakdi yardım, psikolojik destek ve danışmanlık hizmetleri ile sosyal destek hizmetlerinden evde sağlık ve gündüzlü bakım hizmetleri, ulaşım hizmetleri ve sosyokültürel aktivitelere kadar geniş bir yelpazede gerçekleştirilmektedir (Karakuş, 2018, s.106; Selek Öz ve Balta, 2020, s.85).

Belediye ve yerel yönetimlerin, özel sektörün ve gönüllü kuruluşların hizmet potansiyellerini arttırmaya dönük düzenlemelerin amacı yaşlı bireyin kendi çevresi içerisinde ve talepleri doğrultusunda hizmet sunumunu yaygınlaştırmaktır. Burada yaşlıların aktif ve sağlıklı yaşlanması, yaşam alanlarının iyileştirilmesi ve toplumsal sorumluluk bilincini artırma amaçları üzerine yatırım yapıldığı görülür (Karakuş, 2019, s.257). Buna bağlı olarak sosyal hizmetlerin sunumunda aktif ve başrol konumunda olan ASPB yanında belediyelerin bakım hizmetleri de günümüzde yaygınlaşmaktadır. Yaşlı Destek Programı (YADES) AÇSHB, 2021 yılından itibaren ASB, tarafından yaşlı bireylere yönelik gündüzlü bakım hizmetleri sunan belediyelere mali destek sağlamaktadır (Karakuş, 2019, s.280). Buna göre YADES, yaşlıların korunması, desteklenmesi ve biyopsikososyal bakım desteğinin kişinin yaşadığı çevre içerisinde sunularak yaşamlarını kolaylaştırma amaçlarını taşır (Karakuş, 2018, s.103).

2.2. YAŞLILIK VE TOPLUMSAL CİNSİYET

2.2.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Toplumsal cinsiyet (*gender*), bireylerin biyolojik olarak kadın ve erkek cinsiyetleri üzerinden toplumsal düşünce, anlam inşaları ile açıklanır. Atanmış cinsiyet olarak

da ifade edilebilen biyolojik cinsiyet (sex), dış genital özelliklere göre ikili bir ayrım üzerinden kişilerin tıbbi olarak sınıflandırılmasından türemektedir. Kişilerin kendini kadın ya da erkek olarak tanımlaması ise cinsel kimliklerini oluşturmaktadır (Akkaş, 2019, s.99). Toplumsal cinsiyet ise biyolojik cinsiyet ile ilintili olduğu varsayılan sosyokültürel unsurların ifadesidir (Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, 2019).

Toplumsal cinsiyet ve biyolojik cinsiyetin temel ayrımı biyolojik cinsiyetin ne içerdiğini toplumsal ve kültürel olarak kurgulamak ile ilgilidir (Butler, 1990). Diğer bir ifade ile toplumsal cinsiyet, kişinin biyolojik cinsiyet özelliklerine bakılmaksızın sosyokültürel olarak kadın ve erkeğin nasıl algılandığı ile ilişkilidir. Ann Oakley ise burada toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyet ile kadın ve erkek üzerinden ikili bir ayrım yapma konusunda paralellik gösterdiğini ancak toplumsal cinsiyetin buna ek olarak dişilik ve erillik üzerine sosyal değerler ile oluşturulduğuna dikkat çeker (Aktaran: Blackstone, 2003). Bu sosyal değerler toplumdan topluma ve zaman içerisinde değişebilir. Kısacası cinsiyet, doğuştan gelen biyolojik özelliklerin evrensel ve tıbbi bir sınıflandırması iken toplumsal cinsiyet sosyal bir üretilerdir.

Toplumsal cinsiyet, toplumsallaşma sürecinde cinsiyetin anlamlandırılmasıyla inşa edilmiştir. Cinsiyetin toplumsallaşmasının bir sonucu olarak da toplumsal normlar cinsiyet temelinde ikili bir ayrıma giderek kadın ve erkeğe davranış, fiziksel görünüş, düşünüş ve sosyal yaşamdaki rol kalıplarını biçmiştir. Böylelikle kadınsılık (*feminine*) ve erkeklik (*masculinity*) olmak üzere kadın ile erkek cinsiyetleri üzerinden değerler inşa edilmiştir. Sosyal öğrenim süreçleri, cinsiyet adına toplum içerisinde bireylerin edinimlerini şekillendirdiği sosyal bilimlerde baskın bir görüş haline gelmiştir. Bu noktada önemli bir diğer kabul ise süregelen bireysel öğrenimlerin toplumsal düzen işleyişinin bir parçası olarak toplumsal cinsiyet normlarının sürekliliğini sağladığı üzerinedir (Giddens, 2012, s.506).

Toplumların kendine has sosyokültürel özelliklerine göre ideal kabul edilen davranış, tutum ve rol etiketlemeleri bireyleri kendi özgül yaşamının toplumsal

cinsiyet örüntüsüyle şekillenmesine yol açar. Biyolojik cinsiyetin tam aksine toplumsal cinsiyet psikolojik, sosyolojik, antropolojik ve tarihsel etkenlerle inşa edilmiş sosyal kurgu bütünüdür (Bhasin, 2015, s.10). Toplumsal cinsiyet normları bireysel unsurlardan sosyal politika ve kurumsal yapılara kadar uzanan çok yönlü bir biçimde kişinin ve toplumların hayatını şekillendirir (Calasanti ve Slevin, 2001, s.36). Anne rahmine düşen bebeğin cinsiyeti öğrenildiği andan itibaren yaşamları toplumsal cinsiyet normları üzerine inşa edilir. Bebeğin cinsiyetine göre seçilen renkler, oyuncaklar ile başlayan bu süreç çocukluk döneminde kız çocuğuna has davranış biçimleri ve roller ile erkek çocuğuna biçilen kalıplar arasında belirgin farklarla kendini gösterir (Yılmaz, 2018, s.10).

Bhasin (2015, s.13-16), toplumsal cinsiyet normlarını belirleyen unsurları giyim, nitelikler, rol ve sorumluluklar olmak üzere üç başlıkta ifade eder. Buna göre, toplumlarda genel olarak kadın ve erkeğin farklı şekilde giyinmesi veya bazı toplumlarda kendi isteği dışında kadının örtünmesi toplumsal cinsiyet normlarının en görünür özelliklerinden biridir. Öte yandan kadınlardan annelik duygusuna atfedilen derin anlam, şefkatli ve nazik olma, itaat etme vurgusu toplumsal cinsiyetin atadığı niteliklerden bazıları olarak belirtilir. Erkeklerin işe giden, gelir getiren, güçlü ve karar verici niteliklerle donanmış bir tahayyül ile ortaya çıkan atamalar kadınlarda genellikle bakım veren ve ev içi rollere itilen niteliksel ayrımlara götürmektedir.

Sosyal çevre içerisinde kişilerin yaşam boyu öğrendikleri erkeklik ve kadınlığa dair kabuller ve cinsiyet rolleri dağılımında erkek lehine olan durum toplumsal cinsiyet eşitsizliği olarak yer alır. Burada ikili cinsiyete yönelik tutum ve inanç unsurları kadınlar ve erkekler arasında düşünme, davranış, rol ve sorumluluk dağılımı gibi konularda adaletsizlik yaratır. Böylelikle toplumsal olarak kabul edilen roller her iki cinsiyete de ayrı olarak sorumluluk yüklemekle birlikte kadın ile erkek arasındaki güç dağılımını eşitsiz hale getirir (Akkaş, 2019, s.99-100; Vatandaş, 2007). Dinamik bir olgu olan toplumsal cinsiyet geçmişten bugüne sabit kalan hiyerarşik yapıyı ve erkek egemen güç dengesizliğini sabit kılar.

Erkek egemen (*ataerkil*) toplum yapılarını aktarmak için kavramı ele almak gereklidir. Ataerki temelde erkek iktidarı anlamına gelir. Ataerki (*patriarchy*) yabancı dil kökeni “*patria*” (baba)’dan türemiştir. Patriarka olarak da ifade edilebilen ataerkil kavramı, aile ve toplum ilişkileri içerisinde kadının ikincil konuma itilmesi ve erkeğin erkini/iktidarını nitelemek için kullanılan bir kavramdır. Ataerkil veya patriarkal düzen ile kastedilen ise toplumdaki her tür sistem içerisinde egemen güç olarak cinsiyet temelli erkeğin üstün görülmesine dayanan ilişkiler örüntüsü, sosyal yapı ve ideolojidir (Buz, 2009, s.55). Ataerkinin kavramsallaştırılması çeşitli düzeydeki sistemlerde mevcut erkek egemen ilişkilerle açıklanır. Sosyal ilişkiler ise bunun en bariz olanıdır. Ayrıca üretim ve istihdam alanındaki ilişkiler, cinsellik, erkek şiddeti, kültürel kurumlardaki ilişkiler ve hukuki düzeydeki patriarkal ilişkilerdir (Walby, 1990, s.20).

İnsanın sosyal kurumları oluşturma tarihinde ırk, etnisite, kültür, din gibi sınıflandırmalarla iktidar ilişkilerini belirlemesi gibi toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten türetilmiş iktidar ilişkileri yaratır. Böylelikle erkeklerin daha baskın olarak yer aldığı ve kadının erkeğin tahakkümü altında ikincil konumda olduğu bir erkek egemen normlar bütünü oluşturulmaktadır. Erkeklerin cinsiyetler arasındaki güç eşitsizliği sonucu iktidar konumda olduğu düzen erkek egemen toplum düzenidir. Çoğu toplumda toplumsal cinsiyetin yarattığı güç eşitsizliği ataerkinde kendini gösterdiği için ataerkillik ve toplumsal cinsiyet iç içe geçmiş bir bütün olarak ele alınır (Korkmaz ve Başer, 2019).

Kate Millett (1987, s.60-63), ataerkil kurumları üçe ayırarak aile, toplum ve devlet olarak sınıflandırmakta ve bunların din ile de şekillendirilerek birbirini beslediğini ifade etmektedir. Aile toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sürdüren ataerkil düzenin sürekliliğini sağlayan temel yapı taşıdır. Devletin denetleyici rolünün ev içinde sürdürülmesini sağlayan aile kurumu, bireylerin mevcut düzene uyumunu sağlamakta ve cinsel rol kalıplarıyla örülü ataerkil ideolojiyi benimsemesine yol açmaktadır.

Zastrow (2013, s.596), “*Neredeyse bütün ibadethanelerde Tanrı eril üçüncü şahısla anılır.*” diyerek dini erkek egemen sistemin bir unsuru olarak ele alır. Dinlerin pek çoğunun öğretileri kadınları daha alt bir statüde konumlandırmıştır. Bunun bir nedeni veya sonucu olarak kadınların ikincil konumları ve erkeklerin destekleyici rolleri çoğu toplum tarafından kabul görmektedir. Hem kadınların dini pratikleri ve dini rolleri cinsiyetlendirilmiş olup hem de toplumsal yaşamda evlilik, annelik, flört deneyimleri vb. pek çok konu yine dini kalıplar tarafından şekillendirilmiştir.

Kadınların cinsiyet temelli eşitsizlik yaşadığı alanlar bakımından üç temel sınıflandırma ise üretim, üreme ve kamusal alan olarak ifade edilmiş ve bu bağlamda irdelenmiştir (Bhasin, 2015). Ataerkil ideolojilerin atadığı cinsiyete dayalı roller bakımından kamu ve özel alan ayrımı içerisinde kadın ve erkeğin statüleri de sınıflandırılmıştır. Üretim alanında yaşanan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri toplumdaki ekonomik yaşama katılımı kadının ötekileştirilmesini aktarır. İş yaşamında ve ev içi ekonomik kararlarda erkek egemen ilişkilerin varlığı kadının üretime katılım noktasında dezavantajlı konumda yer almasına neden olmaktadır. Her ne kadar modern toplumlar içerisinde çalışma hayatına katılım gösteren kadınların sayısı artsa da toplumsal cinsiyet rolleri iş yaşamında statü farkı yaratarak kadının ötekiliğini sürdüren ve pekiştiren niteliktedir. Daha düşük gelir ve ev içi faaliyetlerin bir uzantısı şeklinde görülen meslek dalları kadınların ekonomik yaşama katılımındaki sınırlı çerçevesini oluşturur. Böylelikle ev içi faaliyetler dışında toplumsal cinsiyete dayalı roller, kamusal alanda da varlığını koruyup sürdürür (Calasanti ve Slevin, 2001).

Toplumsal cinsiyet normlarının bireylere attığı nitelikler ile üreme ve toplumsal yeniden üretim olarak kadınlarda ve erkeklerde rol ile sorumlulukların farklılaşmasına yol açar. Öyle ki Bhasin, biyolojik olarak kadınların doğum yapabilme olanağından türetilen çocuk bakımı, yemek, temizlik gibi diğer ev içi ücretsiz emek içeren rollerin kadınlara itildiğini ifade eder. Söz konusu durum, ilkel zamanlarda doğal yaşamın getirdiği zorluklar ve biyolojik farklılıklar nedeniyle “zorunlu” iş bölümünden kaynaklanan rollerin kültürel bir evrim

geçirerek modern dünyaya kadar uzandığıyla da açıklanabilmektedir. Ancak modern dünyada doğal sınırlılıkların ve biyolojik farklılıkların ötesinde yalnızca kültürel ve alışlagelmiş tektipleştirici kalıplar ile toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü, erkek egemen iktidarın egemenliğini sürdürmeye katkı sağlar niteliktedir. Zorunlu bir iş bölümünden ziyade modern dünyada kadın, eril ideoloji altında kendisine sunulan sınırlı çerçevede katılım sağlayabilmekte ve baskı altındadır. Kadın ve erkeklerin meslek seçimleri, mülkiyet hakkı, kimin karar verici pozisyonlarda yer alacağı bu normlar çerçevesinde ele alınır. Kamusal alan olarak sözü geçen toplumsal kurumlarda erkek egemen iktidar yapıları çerçevesinde kadının yeri özel alan olarak görülür. Özel alan çoğunlukla aileyi ve ev içini kapsamaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, alışlagelmiş erkek egemen sosyal normların kültür, politika ve diğer sosyal yapılarda köklü şekilde yer almasından kaynaklı günümüzde bir insan hakları sorunu olarak yer alır (T.C Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008). Ataerkil yapıyı bünyesinde barındıran toplumlarda kadınlar ve kız çocukları eğitim, sağlık, ekonomi, sosyal yaşama katılım gibi birçok alanda eşitsiz konumda yer alır.

Türkiye'ye bakıldığında ise Türkiye, Gender Gap 2017 Raporu verilerine göre cinsiyet eşitliği bakımından diğer ülkelere kıyasla çok daha alt sıralarda yer alarak 144 ülke içerisinde 131. ülke olarak belirlenmiştir. Yine bu raporda, cinsiyet eşitliği bakımından Türkiye, kadınların ekonomik katılım ve fırsatlarında 128, eğitsel kazanımlarda 59, sağlık alanında 59 ve siyasi güç bakımından ise 118. sıralarda yer almıştır (The World Economic Forum, 2017). 2021 yılında ise bu sıralamada Türkiye 133. ülke olarak yer almaktadır (The World Economic Forum, 2021). Bu ise Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderek derinleştiğinin göstergesidir.

2.2.2. Toplumsal Cinsiyet ve Yaşlılık İlişkisi

Yaşlanma, yaşamın son derece doğal ve engellenemez bir süreci olarak kabul edilmekle birlikte yaşlılığın sosyal ve kültürel yönlerine dair çalışmalar çoğunlukla son yüzyılın ürünüdür. Yaşlı bireylerin yaşadığı sorunlar alanyazında yaşlılık dönemine ait, yani birey ile ilgili olarak veya yaşlı bireyin çevresel unsurlarından kaynaklanan sorunlar olarak ele alınır. Örneğin fiziksel ve ruhsal sorunlar ile buna bağlı sağlık sorunları birey temelli ele alınırken ekonomik, sosyal ve kültürel bağlamdaki çeşitli sorunlar dış etkenlere bağlı sorunlar olarak ifade edilmektedir (Kurt, Beyaztaş ve Erkol, 2010).

Calasanti ve Slevin (2001) ise yaşlılığa dair akademik çalışmaların ve sosyal politikaların geçmiş dönemlerde yalnızca yaşlılığın bireysel odaklarına yoğunlaştığını veya medikal bir anlayış ile yaşlı bireylerin toplumsal uyumuyla kısıtlı kaldığını belirtir. Bu yönüyle yaşlılık alanında yapılan çalışmalar konunun toplumsal cinsiyet odağını yeterince ele almamıştır. Fakat toplumsal cinsiyet, yaşlı bireyleri direkt veya dolaylı olarak etkilemekte ve kadın ile erkeğin yaşlılığı farklı şekillerde deneyimlemesine neden olmaktadır. Deneyimlerin çeşitliliğini yaş, toplumsal cinsiyet, etnisite, cinsel yönelim ve sosyal sınıf unsurları belirlemektedir. Diğer bir deyişle yaş ve toplumsal cinsiyet kesişimseldir ve karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir (Calasanti ve Slevin, 2001, s.13-15).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle kadınlar yaşam ömrünün tamamında erkek egemen düzen içerisinde eğitim, sağlık, bakım, istihdama katılım gibi konularda fırsat eşitsizliği ve hak ihlali ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum kadınların yaşlılık dönemini etkilemekte ve yaşlılık dönemine özgü karşılaştıkları sorunları derinleşmektedir. Yaşam boyu süregelen eşitsiz deneyimlerin bütünü düşünüldüğünde kadınların erkeklere aynı şartlar altında yaş aldığı söylenememektedir. Yaşlılık döneminde kadınlar, geçmişten bugüne süregelen eşitsizliklerin sonuçlarıyla yüzleşmektedir. Buna ek olarak yaşlılık döneminde karşılaşılan toplumsal cinsiyet düşünce ve pratikleri de yaşlı kadınlara bir yük olarak eklenmektedir. Kadınlar yaşlandıkça toplumsal cinsiyet temelinde üç

büyük temel zorlukla karşı karşıya kalmakta ve bunlar ekonomik, sağlık ve ayrımcılık ile şiddet/istismar olarak yer almaktadır (Reyes, 2020).

Yaşlı kadınlara yönelik normatif algılardan biri, yalnızca bakım ilişkisiyle ifade edilen gereksinimler odağında değerlendirilmiştir. Genellikle yaşlı kadınlar yalnızca diğer kadınlar tarafından bakım gören konumda ifade edilmektedir. Bu ise yaşlı kadınlar nesneleştiren ve toplumsal bir yük olarak inşa edilen algı ve tutumu pekiştirmektedir. 65 yaş ve üzeri yaşlı kadınların analiz ve diğer çalışmalarda da kısıtlı yer alışı konuya üreme çağına odaklı kadın çalışmalarının kısıtlılığıyla kendini gösterir (Krekula, 2007, s.159). Bu ise temelde kadın sağlığının yaşlı kadınlar adına bir konu olmaktan çıkıp yalnızca genç ve üreme yetisine sahip kadınlara özgü bir konu olduğu yönünde bir düşünme pratiği oluşturur. Böylelikle yaşlı kadınların cinsiyete özgü sağlık sorunlarının göz ardı edilmesi sonucu doğurur.

Kadınların yaşlanıyor oluşu ataerkil toplumlarda bir problem olarak görülmeye meyilli bir konudur (Krekula, 2007, s.160). Alanyazında “çifte felaket” (*double jeopardy*) olarak adlandırılan bu konu yaşlı kadınlara yönelik ayrımcılık ve ön yargıların ifadesini oluşturmaktadır. Hatta üçlü felaket (*triple-jeopardy*) veya çoklu felaket (*multi-jeopardy*) kavramlarıyla yaşlı kadınların deneyimlediği baskı ve eşitsizliklerin çeşitliliğine de vurgu yapılmaktadır (Calasanti ve Slevin, 2001; Krekula, 2007, s.161). Buna göre cinsiyetçiliğin yanında yaş ayrımcılığı kadınların yaşlılık deneyimlerini erkeklere göre daha farklı ve olumsuz şekilde etkilemektedir. Yaşam boyu toplumsal cinsiyet eşitsizliği altında yaşayan kadınlar yaşlılık döneminde de sağlık, eğitim, sosyal güvenlik ve yeterli toplumsal destekten mahrumiyet ile karşılaşmaktadır. Örneğin yaşlılık dönemi öncesi ücretsiz, görünmeyen emek sahibi veya hiç evlenmemiş düşük gelirli kadınlar yaşlılık döneminde dezavantajlı grup içerisinde yer alabilmektedir. Bu nedenle toplumsal dinamiklerin her biri çok yönlü bir şekilde kadınların yaşlılık deneyimini şekillendirmekte ve cinsiyet temelli olgular bu deneyimin seyrini etkilemektedir.

Yaşlılık ve toplumsal cinsiyet olgularının kesiştiği bir diğer nokta cinsiyet üzerinden inşa edilen beden ve cinsellik algısıdır. Yaşlılık döneminde kadınların ne giyeceği veya bedeniyle ilgili kararları toplum tarafından baskılanan konulardan biridir. Ayrıca yaşlı bireyler seksüel olarak aktif bir yaşama sahip olabileceği gibi toplumsal cinsiyete dayalı olarak kimin, ne zaman ve nasıl seksüel şekilde aktif olabileceği de toplumsal şekilde normlar haline gelmiştir. Yaş ayrımcılığının toplumsal cinsiyet ile kesişimselliği bu sorunları pekiştiren bir olgu olarak özellikle kadın bedeninin yaş ile beraber değersizleşen bir konuma sürüklemiştir. Toplumsal cinsiyet normları yaşlı kadınları “cinsel yaşamında emekli olan” bireyler olarak atfetmektedir. Böylelikle yaşlı kadınların medeni durumları ve partner ilişkileri de erkek egemen toplum yapılarında zorunlu bir dulluk veya yalnızlık olarak şekillenmektedir (Calasanti ve Slevin, 2001; Gott ve Hinchliff, 2003).

Teknolojinin gelişmesi ve küreselleşme ile beraber toplumsal cinsiyetin sosyal etkenleri de beraberinde gelişmiştir. Özellikle sosyal medya platformları, televizyon gibi çeşitli aygıtlarla sürdürülen ve yeniden üretilen toplumsal cinsiyet normlarının kadın ve erkek bedenlerini tektipleştirici, kadın ve erkeğin sosyal yaşamdaki ayrımını belirgin şekilde keskinleştiren bir şekilde sunulduğu görülmektedir. Kadının genç, ince, belirgin vücut hatlarına sahip görünümüne dikkat çeken reklamcılık faaliyetlerinde günlük hayatta kadınların ulaşılması mümkün olmayan idealize edilmiş normlara hapsolmasına neden olmaktadır. Bu ise yaşlı kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaratmaktadır (Calasanti ve Slevin, 2001; Eisend, 2019).

2.2.3. Yaşlılığı Açıklayan Kuramlar

2.2.3.1. Yaşamdan Geri Çekilme

Bu kurama göre yaşlı bireylerin toplumsal düzenin doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olarak toplumsal yaşamdan ayrılması gerektiği ve kişinin mutluluğunun kaynağının bu geri çekilme durumu olduğu ifade edilir. Yaşlı bireylerin yaşlılığa

uyum sağlayabilmesi toplumsal yaşama dair bağlarının azaldığını kabul etmesi ile mümkündür (Kalınkara, 2016).

Kuram, yaşlılığı edilgenlik ile ilişkilendirir. Yaşlı bireylerin artık dinlenmesi gereken bir yaşam döneminde yer aldıklarını vurgulamakla birlikte yaşlıların toplumsal yaşamdan ayrılış nedenini sosyal engellerle değil, yaşının kendisini ele alarak açıklar. Bireylerin yaşlılık dönemindeki biyolojik ve bilişsel değişimleri nedeniyle ve kendi istekleri ile geri çekildiklerini vurgular. Böylelikle yaşlı bireyler bu dönemde kendi akranlarıyla vakit geçirir ve ölüme giden yolda kendini hazırlamakla meşgul olurlar (Tufan, 2016, s.149-151).

Yapısal işlevselci bir kuram olarak yaşamdan geri çekilme kuramı birçok noktada eleştiriye maruz kalmıştır ve yaşlılara yönelik ayrımcılığa bilimsel temelde destek olan bir araç olarak değerlendirilmiştir. Kuramın genelleyici tutumu ve yaşlılık döneminde bireyleri toplumsal yaşamdan dışlayıcı vurgusu eleştirilmiştir (Kalınkara, 2016; Tufan, 2016).

2.2.3.2. Aktivite Kuramı

Yaşamdan Geri Çekilme kuramının tam tersi olarak yaşlılık döneminde üretkenliğin ve aktif olmanın önemini vurgular (Özmete, 2019, s.15). Yaşlı bireylerin mutluluğunun sosyal ilişkilerini arttırdığı çalışmaya ve üretken olmaya devam ettiği müddetçe mümkün olduğunu savunur. Yararlılık ve aktiviteleri esas belirleyici olarak ele alan bu kuram, yaşlılık dönemindeki çalışma hayatının devamlılığına ve işe yaramaz olmama haline önem verir. Buna göre yaşlı birey işe yaradığını ve sosyal yaşamla bütünleştiğini hissedecektir (Tufan, 2016, s.147-148).

2.2.3.3. Süreklilik Kuramı

Süreklilik kuramına göre yaşlılık döneminde bireyler bazı rollerini sonlandırır ve bazı rollerinin de sürdürmeye devam eder. Değişen rollere yönelik geliştirilen beceri ve stratejiler bireyin çevresine uyumunu sürdürmesine katkı sağlar. Buna göre bireyler yaşam sürecinin genelinde geliştirdiği beceri ve stratejilerle yaşlılık dönemini şekillendirir. Yaşlanma, bireysel çözüm ve davranış pratikleri ile şekillenen dinamik bir süreç olarak ele alınır (Kalınkara, 2016, s.34; Özmete, 2019, s.15; Tufan, 2016, s.144).

2.2.3.4. Rol Kuramı

Rol kuramı, benliğin sosyal oluşumunun ve sosyal davranışların işlevleri yapısı ilişkinin ele alınmasıyla geliştirilmiştir. Bu kuramın temel varsayımı bireyin değer, davranış, inançları ile bireyin bulunduğu sosyal çevre ve rollerinin arasında doğrudan ilişkisi olduğudur. Sosyalizasyon süreci içerisinde bireyler yaşam dönemine atfedilen roller ile hayatlarına devam etmektedirler. Yaşlı bireyler için atfedilen rol normları ise genel olarak çatışmalı ve işlevsel olabilmeleri adına gereksinim duydukları sosyal normlardan yoksun olduğu ifade edilir. Buna göre yaşlıların deneyimledikleri güçlükler bireysel yetersizliklerden ziyade yaşlılara yönelik rollere dair kalıpların yetersizliklerinden kaynaklanmaktadır (Kalınkara, 2016, s.38-39; Özmete, 2019, s.15).

2.2.3.5. Alt Kültür Kuramı

Alt kültür kuramı, yaşlılık döneminde bireylerin ortak özelliklerinin fazlalığını iddia ederek bu düşünceden hareketle yaşlıların toplumda bir 'alt kültür' oluşturduğunu, toplumun diğer gruplarından farklı bir yaşam sürdürmek istediklerini ifade eder (Tufan, 2016, s.153). Bu kuram yaşlılığı çeşitliliğe dayalı olarak değil ortak yönleri vurgulayarak açıklar.

2.2.3.6. Modernleşme Kuramı

Modernleşme kuramı, endüstrileşme ile yaşanan değişim ve gelişimlerin yaşlı bireylerin konumlarında ve statülerindeki gerilemenin nedeni olduğunu ifade eder. Avcı toplayıcı dönemden günümüze kadar yaşlının toplumsal konumunun ve değerinin nasıl dönüştüğünü açıklamaya çalışır. Buna göre özellikle tarım toplumlarından endüstrileşmiş toplumlara doğru yaşanan dönüşümde yaşlılar sosyal konumlarında gerileme yaşamıştır. Hızla değişen dünyada yaşlı bireylerin yapabilirlik kapasiteleri aynı düzeyde görülmemektedir. Daha net bir ifade ile modernleşme kuramı teknolojik gelişmelerle yaşlı bireylerin statülerini ters orantılı olarak ele alır (Kalınkara, 2019, s.34-36).

Yaşamdan Geri Çekilme ve Aktivite kuramları gibi yaşlı bireyi toplumsal bağlamıyla ele alan modernleşme kuramı her iki kuramla benzerlikleri bulunsa da yaklaşım olarak farklıdır. Yaşlı bireyin toplumsal statülerini ve konumlarını tarihsel açıdan ele alarak endüstrileşme üzerinde durur (Tufan, 2019). Modernizasyon sürecinde çekirdek aile yapılarının oluşması, kentleşme, sosyal dönüşüm ve teknolojik gelişmeler yaşlı bireylerin bilgeliğine verilen önemi azaltmıştır. Bu kuram yaşlıların cinsiyet, sınıf, ırk, dil gibi çeşitliliklerine odaklanılmaması konusunda sıkça eleştirilmiştir (Kalınkara, 2016, s.35).

2.2.3.7. Etiketleme Kuramı

Belirli özelliklere göre kişilerin kategorize edildiği ve Antik Çağ'da 'seçkin kişi' ayrımı adına kullanılan etiketleme (stigma) kavramı sosyolojik olarak toplumda marjinalize edilen grupları tanımlamak ve bu dışlanma pratiğini açık hale getirmek üzere kullanılır (Tufan, 2016, s.145). Etiketler, toplumda kişilerin ve grupların sosyal konumlarını birbirinden ayırmak ve genel kategoriler oluşturma amacıyla kullanılır. Toplumlar bireyleri ve grupları genel tiplere ayırmak suretiyle etiketlerken bireyler de kendilerini buna göre değerlendirir ve toplumsal etkileşim sürecinde ilgili özelliklere, rollere, beklentilere göre tanımlar (Kalınkara, 2016, s.42).

Tufan (2016), yaşıllığa yönelik toplumsal damgalamaların çok eskiye dayandığını ancak bilhassa son yüzyılda özel bir damgalama olgusu haline geldiğini aktarmıştır. Yine burada etiketlerin genelleyici, deneysel verilere dayanmayan ve toplum inşası değilmişçesine güçlü ve doğal varsayılan bir toplumsal kabulü olduğuna değinilmiştir. Buna göre, zaman içerisinde normalleştirilen kalıplar toplumdaki hükmünü güçlendirerek bireylerin ve toplumların algılarını şekillendirmektedir. Tam da burada etiketleme kuramı yaşıllık dönemini, toplumsal etiketleri içerisinde barındıran bir olgu olarak ele almaktadır. Biyolojik özelliklere göre yapılan etiketlemeler yaşıllığın kayıplar dönemi ve patolojik bir yönü olduğu vurgusunu içerir. Buna göre, yaşlı bireyler de tıpkı diğer toplum üyeleri gibi etiketlemelerin içeriğini ve geçerliliğini sorgulamaktan ziyade bu beklentilere uygun benlik algısı, davranış biçimi ve rolleri kabul ederek sürdürmeye devam etmektedir (Kalinkara, 2016; Özmete, 2019, s.15).

2.2.3.8. Feminist Kuram

Feminizm bir hareket olarak tarihi kökeni Roma dönemine kadar dayanan ancak kuramsal gelişimini 19. ve 20.yüzyıl hareketleriyle yapılandıran bir yaklaşımdır. Alanyazında bu gelişim süreci 3 dalga dahilinde ele alınarak 3.dalga postmodernist odak ile irdelenir. Ayrıca 4.dalga olarak da günümüz sanal teknoloji gelişimiyle bağlantılı şekilde gerçekleştiği de öne sürülmektedir (Baran Dural ve Eydiker, 2020). Buz (2009, s.54) feminizmi, *“en genelde cinslerin eşitliğine önem veren ve kadınların erkeklerle eşitliğini savunan bir öğretisi”* şeklinde tanımlamıştır.

1970'li yıllarda toplumsal cinsiyet konusunun feminizm bakış açısı ile ele alınması ise cinsiyet temelli eşitsizliğin görünürlüğünü arttırmıştır. Özellikle radikal feminizm dalgası ile beraber cinsiyet temelli eşitsizlikler, şu şekilde ele alınmaya başlanmıştır: *“İkiden fazla kişi aynı acıyı çektiğinde, sorun artık kişisel değil politiktir”* (McPail, 2015, s.2). Feminist kuram kadınların yaşadığı sorunları bireysel bir zeminde veya patolojik bir bakış açısıyla değil, toplumsal ve politik bağlamda, yapısal nedenlerle irdelemektedir. Buna bağlı olarak toplumsal

yaşamın tüm alanlarında kadınların yaşadıkları birbiriyle ilintili adaletsizlik ve sorunlara çözüm yolları bulmayı amaçlamaktadır (Nalbant ve Korkmaz, 2019; Van Der Gaag, 2018). Bu kuram, toplumsal cinsiyetin yaşlılık ile ilişkisine ise *"yaşlılık ve yaşlanma sürecinin bireylerin içinde yaşadıkları toplumsal ilişkilerden ve iktidar ilişkilerinden bağımsız bir biçimde anlaşılamayacağını gösteren"* şekilde yaklaşır (Nalbant ve Korkmaz, 2019).

Feminizm kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikleri açıklama ve bunlara müdahale etme vizyonuna sahiptir. Ancak kadınların yaşadığı sorunlara ve bunların çözüm yollarına dair tek tip bir görüş birliğinden ziyade feministler fikir ayrılıklarında sıklıkla birbirlerini eleştirmişlerdir. Ancak bu eleştiriler feminist grupların spesifik kadın gruplarının ihtiyaçlarının bilincinde olarak bunlara yanıt arama ve sonlandırma amacından kaynaklanmaktadır. Kısaca feminist bakış açılarının çeşitliliği esasında kadınların farklı seslerinin varlığından kaynaklanmaktadır (Dominelli, 2002, s.2-5). Bu çeşitlilik sayesinde feminist hareketin dağılmasını değil aksine çeşitlenmesini ve baskının birçok özelliğine, kadınların spesifik gereksinimlerine ışık tutmada yarar sağlamıştır. Feminist bakış açılarından bazıları şunlardır:

Liberal Feminizm: Liberal feminist görüş, cinsiyet farklılıklarının sosyal ve kültürel varsayımlarla dönüştürüldüğünü ele almaktadır. Bu varsayımlar kişilerin sosyal ilişkilerini de dönüştürmektedir. Kadın ve erkek arasındaki bakım ilişkisi, aile sorumlulukları, çalışma yaşamına katılım farklılıkları bu varsayımlar bütünüyle ilintilidir. Liberal feminizm kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikle mücadelede kadınların bağımsızlığına, yasal hak ve fırsatlarda eşitliğine önem verir (Payne, 2020, s.454).

Liberal feministler kadınların erkeklere tanınan fırsatları aynı şekilde elde edebilmesi amacıyla mücadele ettiler. Fırsat eşitliği ile kadınların özgürleşebileceğini ifade eden liberal feminizm, sosyal kaynaklardan yararlanma konusunda eşit olmayı talep etmişlerdir. Bu görüş, yapısal eşitsizliklerden ziyade

kadınların sosyal yaşam becerilerini arttırma, eğitim ve istihdam politikalarında kadınları dahil etme amaçlarıyla yer almıştır (Dominelli, 2002, s.24-27).

Radikal Feminizm: Radikal feminizm toplumsal cinsiyet analizinde ataerkiyi (patriarki) öncelikli olarak ele almaktadır. Ataerki cinsiyete dayalı bir otorite biçimi olarak erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümünü ve kadınların toplumdaki ikincil konumunu meşru kuran sosyal düzen ve ilişkiler bütünüdür (Walby, 1990, s.3). Ataerki sosyal sistemin erkeği önceleyip güçlendiren ve kadını ötekileştiren yapısını eleştirir ve sistem müdahalesi gerektiğini savunur. Kadın ve erkek arasındaki farklılıklar bu bakış açısına göre değerlidir ve kadın deneyimleri yapısal eşitsizliklerden kaynaklanması nedeniyle ortaktır (Payne, 2020, s.454-455).

Radikal feminizm kadına yönelik şiddeti erkeğin tahakküm aracı ve ataerki sistemin bir sonucu olarak yeniden tanımlaması feminizme önemli katkılar sunmuştur (Walby, 1990). Kadına yönelik şiddet failleri erkeklerin toplumsal ayrıcalıklarını sürdürmek amacıyla şiddet uygulaması ve bunu meşru kılması, kadınların beden bütünlüğüne dair baskılar, özel alan içinde kadınlara yönelik baskılar bütünü politik bir sorun olarak irdelenmiştir (Dominelli, 2002; Millet, 1987). Kapalı kapılar ardındaki fiziksel ve cinsel şiddet, kadınların cinselliği üzerine yöneltilen baskı ve ayrımcı tutumlara yönelik radikal feministlerin sunduğu eleştiri ve analizler, yapısal müdahale ve politik savunuculuğunu güçlendiren konular olmuştur (Millet, 1987).

Radikal feministler, kadınların güçlendirilmesine dair vurgusu ile feminist sosyal hizmete önemli kazanımlar sunmuştur. “Kişisel olan politiktir” sloganının feminist aktivizminde yer alması radikal feminizm sayesinde (Walby, 1990). Kadınlara yönelik yine kadınlar tarafından sunulan hizmetlerin gelişmesi, kadın sığınakları, istismara yönelik kriz merkezleri gibi pek çok kadın örgütlenmesi ataerki mücadelesinde kadınları destekleyen önemli radikal feminist örgütlenmeyi içermektedir. Böylelikle sadece kadınlar için sunulan sosyal hizmetler radikal feminist görüşün katkısıyla olmuştur (Dominelli, 2002, s.25-27).

Sosyalist Feminizm ve Marksist Feminizm: Sosyalist feminizm ile Marksist feminist görüşün temel ortak noktası ataerkilliği ekonomik düzen ile ilişkilendiren analizlerinin bulunmasıdır. Aralarında başlıca farklar bulunsada genel olarak birbirlerinden keskin olarak ayrılmamaktadır. Her ikisi de radikal feminizm gibi yapısal eşitsizlikleri işaret etse de daha çok kapitalist düzen üzerinden değerlendirmektedir. Kadınların ücretsiz ev içi emeğinin toplumsal düzeni ve kadınlara yönelik sınıf ayrımcılığını pekiştiren kabullerine dikkat çekmektedirler (Dominelli, 2002, s.27-30).

Marksist feminizm ev içi ücretsiz emeğin kapitalist sistem çarkını döndürmesindeki öneminden söz etmiştir. Böylelikle bakım ihtiyacının piyasa ekonomisi için maliyetsiz bir yöntem olarak ücretsiz kadın emeği ile sağlanması kadınların ücretli istihdam alanında yer alamamasına neden olmaktadır. Aynı zamanda bu durum kadınların ve erkeklerin iş bölümünü erkek egemen kalıplar üzerinden pekiştirecek şekilde normalleştirmektedir (Walby, 1990, s.4).

Kadınların maruz kaldığı ayrımcılık ve baskının sınıf ayrımcılığı bağlamındaki sosyal düzenle ilişkisi sosyalist feminizmin odağı olmuştur. Buna göre sosyal ilişkilerin baskılayıcı niteliği farklılıklar ve sınıfsal konularla ilişkilidir. Kadınlar sınıf, ırkçılık ve engellilik gibi diğer durumlarla da etkileşim kuran bir baskı ile karşı karşıya kalmaktadır (Payne, 2020, s.454).

Siyahi Feminizm: Irk, etnisite ve kültür, eşitsizlik ve ayrımcılıkları çeşitlendiren ve kadınların yaşadığı eşitsizliğe dayalı deneyimleri biçimlendiren konular olup siyahi feminist bakış açısının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Payne, 2020, s.454). Buna göre ırksal farklılıklar içerisinde baskı karmaşık bir fenomendir. Irka bağlı yaşanan ayrımcılık ve baskı unsurları zaman içerisinde dönüşerek süreklilik kazanmaktadır. Bu nedenle farklı deneyimlerin farklı seslerle dile getirilmesinin önemini vurgulayan siyahi feministler kadınların ırkçılık ve şiddet temelindeki deneyimlerini analizlerinin başlangıç noktası olarak belirtmişlerdir. Akademik ve sosyal eylem düzeylerinde baskın beyaz anlayışın hüküm sürdüğü feminist dayanışmaya karşı çıkan siyahi feministler, feminist dayanışma içerisindeki ırkçı

dinamiklere odaklanmıştır (Dominelli, 2002, s.30-32; Hooks, 2012). Bu anlamda siyahi feminizm baskının toplumsal dinamiklerle ilişkisini ele alarak sosyal eyleme vurgu yapmasıyla kadın deneyimlerini politik bir merkezden ele alır. Irkçılık karşıtı sosyal hizmet uygulamalarının gelişiminde siyahi feminist çalışmalar değerlidir.

Post-modern Feminizm: Erkek egemen ilgilerin ve erkeğin gücünün toplumsal yaşamda varsayımlar, gözetim ve disiplin yoluyla süreklilik kazandığını belirtir. Postmodern feminist düşünce, dil ve söylemlerin toplumsal cinsiyet ve cinsiyet kategorilerinin nasıl oluşturduğuna dikkat çeker (Payne, 2020, s.455-461).

Postmodern feminizm toplumsal ilişkileri reddetmese de kadınların sorunlarına bireysel bir mercekten bakabilmeyi önermiştir. Kadınların yaşadığı sorunların genel bir çatı altında toplanarak homojen bir şekilde ele alan feminist söylemlere karşı çıkan post modern feminizm bireylerin deneyimlerini vurgulamıştır. Bu yönüyle Dominelli (2002, s.33-37) Postmodern feminizmin ataerki ile mücadele biçiminde kolektif çalışmanın zedelenebileceğinden söz etmiştir. Öte yandan kadın kimliklerinin biricikliğine yaptığı vurgu ve kabul edilen varsayımları sorgulaması ile sosyal hizmet uygulamalarında geleneksel kabullerin sorgulandığı, farklılığı dikkate alan feminist çalışmaları desteklemesi gibi katkıları da mevcuttur. Genel bir kadın kategorisi ve bu kategoriye atfedilen anlam inşaları yapı sökümüne uğratılarak kadınların dinamik, çeşitli ve karmaşık kimliklerine içinde bulunduğu zaman ve mekanı dahil ederek değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Toplumsal cinsiyete dair çalışmalar ise üç basamak ile özetlenebilir. Birinci aşamada kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıkların odağında ve ikinci aşamada ise sosyalizasyon süreçleri odağında cinsiyetler arasındaki farklılıkların olduğu ileri sürülerek çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Son aşamada ise toplumsal cinsiyet fenomeninin toplum yapısının ev, okul, aile, siyaset gibi tüm alanlarında etkili olduğu göz önünde bulundurulmuştur (Ecevit, 2011, s.4). Toplumsal cinsiyeti açıklayan şema kuramı ve kültürel ilişkisel model ise şu şekildedir:

Toplumsal Cinsiyet Şema Kuramı: Toplumda kabul edilen ve baskınlığını sürdüren görüşler kişilerin algı ve düşünüş biçimlerini çocukluktan itibaren şekillendirmektedir. Erkeklerle ve kadınlara atfedilen roller ve bunlara ilişkin kalıp yargılar toplumsal olarak şemalaştırılarak kullanılmaktadır. Çocuklara yönelik renk ve oyuncak seçimi, mesleklerin ikili cinsiyete göre belirlenmesi bu örneklerden bazılarıdır (Teater, 2010, s.110).

Kültürel İlişkisel Model: Kadınların gelişimi yalnızca sosyal bağları ve ilişkilerinin yanı sıra empati ve güçlendirmeyle de ilgilidir. Bu kuram, kadınların benlik algısı ve saygısını çevresiyle olan etkileşimlerin niteliğiyle ilişkilendirir. Esnek ve olumlu ilişkiler kadınların sorunlarını ve kendisine zarar veren nitelikteki ilişkileri karşısında mücadele edebilmesine olanak tanımaktadır. Kültürel ilişkisel model, kadınları olumsuz yönde etkileyen ırk, yönelim, cinsiyet ayrımcılıklarını ve bunların etkilerini kişisel, kişiler arası ve sosyopolitik düzeylerde ele alır (Teater, 2010, s.111).

Modern kuram ve paradigmaların erkek tahakkümü altında geliştiğini savunan feministler akademiye feminist yaklaşım ve metotlarını kazandırmıştır. Buna göre pozitivist bilgi ve yaklaşımlar erkeklerin deneyimlerine, ihtiyaçlarına ve gelişimine odaklanmıştır ancak bu yaklaşımlarda yaşam boyu deneyimleri birbirinden farklılaşan kadınların deneyimlerindeki farklılığın ele alınmaması eleştirilmiştir (Teater, 2010, s.110).

Yaşlılığa yönelik feminist yaklaşım, toplumsal cinsiyetin yanında ırk, etnisite, sınıf ve cinsel yönelim gibi unsurların kesişimsel etkileşimini ele alarak yaşlı kadınların sorunlarını irdelemektedir. Kadınların yaşlılık döneminde daha yoksul olduğu, sağlık hizmetlerinde eşitsizlik yaşadığı ve sosyal katılım ve temsil imkanlarından yararlanamadığı, kaynaklara erişemediği gerçeği feminist kuramın gündemindedir. Bu nedenle feminist bakışın yaşlılığa yönelik tutumu toplumsal cinsiyet bağlamında kişilerin ve özellikle kadınların yaşlılık deneyimlerinin dezavantajlı olarak şekillendiği üzerinedir (Calasanti ve Slevin, 2001). Burada feminist kuramın yaşlılığa bakışı kadın deneyimlerinin erkeklerden farklı

şekillendiği üzerinedir. Feminist kuram yaşlılık döneminde kadınların deneyimlerini tanımlamayı amaçlar. Konuyu bireysel deneyimlerden sosyal yapılara kadar çok yönlü olarak ele alan feminist bakış, yaşlılığın toplumsal cinsiyet örüntüsünü sosyal yapı eşitsizlikleri ile cinsiyetçiliğe dayalı olarak açıklama çabasındadır. Bu çabanın esas vurgusu toplumdaki güç dağılımındaki dengesizliğin yaşlı kadınlar üzerinde yarattığı baskı ve ayrımcılık üzerinedir. Her kadının yaşadığı baskı ve ayrımcılık deneyimlerinin çeşitliliğini göz ardı etmeyen feminist bakış çeşitliliğe saygı ilkesiyle yer alarak niteliksel farklılıkları dikkate almaktadır.

2.2.4. Yaşlı Kadınların Yaşadığı Sorunlar

2.2.4.1. Yalnızlık

Weiss (1973), yalnızlığı tipolojik olarak duygusal ve sosyal olmak ikiye ayırır. Buna göre duygusal yalnızlık kişinin biri veya birileriyle bağlanma koşullarının yetersiz olması ve yakın ilişkilerin eksikliğidir. Sosyal yalnızlık ise kişinin sosyal paylaşımlarını gerçekleştirebildiği, ortak aktivitelerin yer aldığı ilişkiler ağının yetersizliği ve bireyin topluma aidiyet duygusunu yitirmesi ile ilişkilidir. Kısaca duygusal yalnızlık bireylerin başka bir kişiye yakın bir bağlılığının olmaması, eksikliği veya yetersizliği iken sosyal yalnızlık kişinin toplumsal ilişkiler ağının olmaması durumunu tanımlar. Yaş ilerledikçe aile üyelerinin eğitim, evlenme ve çalışma gibi nedenlerden ötürü evden uzaklaşmaları ve eş başta olmak üzere sosyal çevrelerinde yer alan kişilerin kaybedilmesi sonucunda yaşlıların sosyal ağları küçülmekte ve bunun sonucunda yalnızlaşmaktadırlar (Şentürk, 2019, s. 196).

Sosyal izolasyon, nesnel ve öznel olmak üzere ikiye ayrılır. Nesnel sosyal izolasyon yalnızlık olarak tanımlanabildiği gibi diğer insanlardan uzak olmak anlamına gelir. Öznel sosyal izolasyon ise kişinin çevresinde yakın ilişki kurabildiği, sorun ve deneyimlerini paylaşabildiği kişilerin yer almaması ya da az sayıda olup bu nedenle yalnızlık hissetmesidir. Sosyal izolasyonun sebepleri

arasında kötü sağlık koşulları, yakın ilişki kurmakta zorluklar, mekan ve çevre olanakları gibi faktörler bulunmaktadır (Mavruk ve Kırıl, 2019, s.492).

Günümüzde modern kent yaşamı içerisindeki yalnızlık konusu ‘yaşlı yalnızlığı’ olgusu olarak ele alınmaya başlanmıştır (Şentürk, 2019, s.506). Yaşlılık döneminde yaşanan rol ve statü kaybı, emeklilik ile aktif çalışma hayatının sona ermesi, sosyal çevrenin daralması, eş ve yakınlarının kaybı yaşlıların çoğunlukla karşılaştığı sorunlar olup kendilerini yalnız hissetmelerine neden olmaktadır. Bireyin yalnız yaşaması ise terkedilmiş hissi, güvensizlik, korku, depresyon, ilişki kurmaya dair özlem ve geleceğe dönük beklentilerin zedelenmesi gibi olumsuzluklar yaratabilmektedir (Çağlar, 2017, s.116; Danış, 2009; Yeh ve Lo, 2004, s.137). Ayrıca yalnızlık hissi yaşlı bireyin fiziksel ve sosyal sağlığı açısından da negatif bir etkiye sahiptir (Yeh ve Lo, 2004, s.130).

Yalnız yaşama durumu sıklıkla yalnızlık kavramı ile iç içe geçerek ele alınmaktadır. Ancak yalnız yaşama durumu her daim yalnızlığı beraberinde getireceğı anlamına gelmemektedir. Buna göre yalnız yaşama, zorunlu veya isteğe bağılı nedenlerle kişinin tek kişilik haneyi oluşturmasıdır. Öte yandan sosyal izolasyon kavramı da sıklıkla yalnızlık olarak algılanmaktadır. Fakat bireyler, sosyal izolasyona maruz kalmadan yalnız olabileceğı gibi yalnız hissetmeden de sosyal olarak izole olabilir veya her ikisini birden deneyimleyebilmektedir (Aktaran: Danış ve Günay, 2019, s.55).

Sanayileşme, kent yapılarının ve üretim ilişkilerinde yaşanan dönüşümler beraberinde aile yapısını da şekillendirerek geleneksel geniş aile yapılarından çekirdek aile yapılarına bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Zamanla tek kişilik hane halkı oluşturan bireylerin oranı bu minvalde arttığı görülmüştür. Dönüşen yaşam tarzları ve toplumsal dinamikler yaşlı bireylerin yalnız yaşama oranlarında değişime neden olmuştur (Şentürk, 2019; Holmen ve Frukawa, 2002). Ancak artan yalnız yaşayan kişi sayısı bir yana yalnız yaşayan bireylerin yalnızlık hissetme riski yüksektir (Holmen ve Frukawa, 2002; Yeh ve Lo, 2004, s.136). Bu

nedenle yalnız yaşamının nedenleri kişinin bu yaşam tarzı içerisindeki konumunu ve iyilik halini etkilemektedir.

Günümüzde yaşlılar arasında en çok kadınlar yalnız yaşamaktadır. Yaşlılık döneminde yalnız yaşamak kişinin bağımsız olarak tercih ettiği bir durum olabileceği gibi dulluk, boşanma, eş kaybı, çocuk sahibi olup olmama, çocukların yaşlı kişiyle yaşamayı tercih etmemesi gibi faktörler belirleyicidir (Arun ve Karademir Arun, 2011; Şentürk, 2019). Özellikle üretim ilişkilerinde yaşanan değişimler ataerkil pazarlıkların zayıflamasına ve kadınların yaşlılık dönemlerinde oğulları üzerindeki etkilerinde azalmaya neden olmuştur (Demirdöven, 2022; Yüksek Lisans Tezi, s.50). Bu nedenle yaşanan değişimler kadının ataerkil düzendeki ikincil konumunu pekiştirerek kadınların yaşlılık döneminde yalnız yaşama nedenlerini biçimlendirmektedir.

Dulluk toplumsal cinsiyet odağında yalnız yaşama konusunu gündeme getirmektedir. Türkiye’de yalnız yaşayan yaşlıların %75,3’ünü kadınlar oluşturmaktadır (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2021). Kadınlar, eş kaybı yaşadıktan sonra yeniden evlenmeyi düşünmeyerek yalnız yaşamaktadır. Yaşlı erkeklerin %90,3’ü evliyken yaşlı kadınlarda bu oran %52’ye kadar düşmektedir (Arun ve Karademir Arun, 2011, s.1519). Buna göre erkeklerin eş kaybı veya boşanma deneyimleri sonrasında yeniden evlendikleri görülürken yaşlı kadınlar çoğunlukla öznel bir tercih dışında ve toplumsal cinsiyet özelinde normatif bir gerçeklikle yalnız yaşamaya devam etmektedir. Özellikle dulluk yalnızlık hissinin ve gelirden yaşanan azalışın en önemli sonucu olarak (Arun ve Karademir Arun, 2011, s.1517; Buz, 2015) ifade edildiğinden konunun toplumsal cinsiyete dayalı bir yönünün yer aldığı söylenebilmektedir. Böylelikle konu yaşlı yalnızlığı olarak ele alınabildiği gibi yaşlı kadın yalnızlığı olarak da ifade edilebilir.

2.2.4.2. Sağlık Sorunları

Yaşlılık, kronik rahatsızlıkların ortaya çıkışı gibi risklerin arttığı bir dönem olarak (WHO, 2015) sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyulan bir süreci ifade eder. Yaşlı

bireyler yaşılanmanın getirmiş olduğu çeşitli fiziksel ve biyolojik değişimlere bağlı sağlık sorunları yaşayabilmektedir. Her fiziksel ve biyolojik değişimi yaşlılık dönemi içerisinde hastalık olarak nitelendirmek doğru gözükmemek ile birlikte bu dönemde kişilerin hareket kabiliyetlerinde, kalp ve damar sağlıklarında sorunlar gözlemlenebilmektedir (Emiroğlu, 1995, s.20). Örneğin, kronolojik yaş baz alındığında 65 yaş ve üzerin yaş grubunda bireylerin %80'i bir ya da birden fazla kronik rahatsızlıklarla karşı karşıya kalmaktadır (Narin, 2019). Kişinin bellek ve öğrenme yetilerinde yaşanan değişimler kişinin yaratıcılığa dair kapasitelerini de bu dönemde etkileyebilmektedir (Emiroğlu, 1995, s.21). Ayrıca yaşılanma ile yürüme zorluğu, kemik erimesi, işitme ve görme kaybı, uyku bozuklukları da görülebilir. Nitekim Demans ve Alzheimer gibi nörobiyolojik unsurlardan oluşan rahatsızlıklar da yaşlandıkça derinleşebilmektedir (WHO, 2002).

Kadınların yaşlılık dönemindeki sağlık durumlarını olumsuz etkileyen sorunlar geçmiş yaşam deneyimlerinden de kaynaklanabilmektedir. Öyle ki doğumdan itibaren kız çocuklarının yaşadığı bakım ve beslenme gibi sorunlar, destek ve eğitimden yoksunluk, eşitsiz ve olumsuz koşulları barındıran çalışma yaşamı, üreme sağlığı hizmetlerinin kültürel bağlamda kadınlara hak olarak görülmemesi gibi pek çok etken erkeklere göre daha az sağlıklı olma durumunu yaratarak yaşlılık döneminde kadınların sağlık sorunlarını derinleştirmektedir. Böylelikle yaşlı kadınlar yaşlılık dönemine girmeden engelliliği veya sağlıksız yaşam koşullarını deneyimlemekte ve yaşlılık ile beraber yaşadığı sorunlar katlanarak ilerlemektedir (WHO, 2007, s.5-11).

Sağlıklı olma durumunu biyolojik ve fizyolojik etkenlerin yanı sıra sosyal, ekonomik ve ideolojik unsurlar da etkilemektedir. Sağlığın biyolojik, fizyolojik, ruhsal ve sosyal yönlerden tam bir iyilik hali olarak ele alınması gereklidir. Yaşlıların yaşadığı sağlık sorunları bireysel olduğu kadar sosyal bir sorundur (Emiroğlu, 1995, s.43). Ruh sağlığı, biyolojik, psikolojik ve sosyokültürel unsurların karmaşık etkileşimi ile ele alındığında yaşlı kadınların yaşadığı ruh sağlığı sorunlarında kadınların yaşam deneyimleri ve içerisinde bulunduğu sosyal

yapı göz ardı edilmemelidir. Zira toplumsal yapının cinsiyete dair kurguları bu deneyimleri direkt olarak etkileyebilmektedir (WHO, 2007).

Bu sorunlar hem kişinin toplumsal yaşama katılımını zedelemekte hem de katılımın yetersiz olması nedeniyle ortaya çıkabilmektedir. Ancak özellikle kadınlar süregelen eşitsizlikler nedeniyle yaşlılık döneminde sağlık ile ilgili gereksinimlerini karşılayamamakta veya yeterli kaynağa ulaşamamaktadır. Bu dezavantajlılığa yol açan sebepler ise siyasal ve sosyal örüntülerle kendini göstermektedir (Reyes, 2020; Türk Tabipler Birliği, 2008). Bu açıdan yaşlılık ve toplumsal cinsiyet ilişkisi kadınların spesifik olarak sağlık sorunlarının oluşmasının yanı sıra sağlık hizmetlerine erişimi açısından risk grubunda yer almasına neden olmaktadır.

Diğer taraftan sağlık hizmetlerine ulaşım noktasında yaşlıların yaşadığı ekonomik sorunlar ve bunlara dair yaşadıkları endişe olabilmektedir. Türkiye’de Sağlık Reformu ile iyileştirilmiş bir sağlık sistemi istenci yer alsa da sosyal güvenceden yoksun kesimin büyümesi engellenememiştir (Dural ve Con, 2011, s. 487-488). Bunun yanında son dönemde sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi bölgesel farklılıklar içererek hizmetlerin niteliklerinde belirgin ayrımlarla kendini gösterebilmektedir. Yaşlı bireyler tarafından mali endişeler ana bir neden olarak hastanede bakım gerektiği durumlarda evden git-gel yapmak daha fazla görülen ve arzu edilen bir durum halindedir. İhmal edilme korkusu da beraberinde gelen araştırma sonucu içerisinde %44 oranında yaşlı bireylerin yakını tarafından bakım hizmeti almayı yeğlediği saptanmıştır (Türel, 2004). Yapılan araştırmalar yalnız yaşayan yaşlıların sağlık hizmetlerini evde almaya yönelik gereksinimlerinin daha fazla olduğunu göstermektedir.

Yaşlılık dönemi içerisinde kadınların fizyolojik ve biyolojik farklılıkları nedeniyle cinsiyet farklılıklarının neden olduğu rahatsızlıklar görülebilmektedir. Tıbbi olarak bu rahatsızlıklar halk sağlığı temelli olarak bulaşıcı hastalıkları da barındırabilmektedir. Özellikle üreme sağlığı konusunda eşitsiz tutuma maruz

bırakılan kadınlar cinsel yolla bulaşan hastalıklarla yaşlılık döneminde de mücadele etmektedir (WHO, 2007).

Yaşlı kadınların yaşadığı sağlık sorunları yalnızca biyolojik açıklamalardan ziyade toplum yapısındaki eşitsizlikler ile süregelen yaş ayrımcılığı, eğitim ve teknoloji hizmetlerine erişimle de doğrudan ilintili olabilmektedir. Kadın sağlığının sadece üreme dönemine odaklı bütüncül olmayan anlayış menopoz sonrası dönemdeki kadınların sağlık sorunlarını göz ardı etmektedir. Kadın sağlığı salt üreme sağlığı ile sınırlı bir geleneksel bakışın aksine biyolojik, psikolojik, sosyal yönüyle ele alınması gereken olgudur. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ataerkil örüntüsünde kadınların sağlık konusunda eğitimsizliği veya kadınların toplumdaki ötekileştirilmesine bağlı kadın sağlığının göz ardı edilmesi hastalıkların ilerlemesine, tedavi edilmemesine yol açmaktadır. Örneğin, ataerkil toplumlarda kadınların yalnız olarak hastaneye gidememesi nadir rastlanan bir olgu değildir. Bu yönüyle yaşlı kadınların sağlık sorunları sosyal ve kültürel temellidir (Sezgin, 2015, s.157-161).

2.2.4.3. Medeni Durum ve Dulluk

Evli, boşanmış, hiç evlenmemiş veya dul olmak bireylerin yaşam döngüsü içerisinde yer alabileceği toplumsal kategorilerden bazılarıdır. Medeni durum olarak genel çatı altında toplanan bu toplumsal statüler kişinin yaşamsal kaynaklara ulaşabilirliği ile doğrudan ilintili olabilmektedir. Toplumdaki genel eğilim evli olma üzerineyken yaş alma veya ileri yaşlarda yer alma durumları evli olma oranını değiştirebilmektedir (Arun ve Karademir Arun, 2011, s.1517-1518; Mollenkopf ve Walker, 2007, s.56-57).

Kadınlar erkeklere göre daha uzun yaşam ömrüne sahip olduğundan dul olma halini daha fazla deneyimlemektedir. Yalnız yaşama nedenlerinden birini de dulluk oluşturmaktadır. Ancak dul olma ve yalnız yaşama olguları yaşlı kadınlar açısından kaynaklara erişimde bir dezavantaj olarak görülmelidir. Dulluk ile beraber yalnızlık ve ekonomik yetersizlik sorunları yaşlı kadınların yaşamını

biçimlendiren etmenlerdir. Diğer taraftan her ne kadar küçük bir grubu oluştursa da hiç evlenmemiş ve evlenmemiş yaşlı bireylerin sayısı da gün geçtikçe artmaktadır. Özellikle hiç evlenmemiş olan grubun çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Çocuk ve eşler bireylerin yaşlılık döneminde sağlık, ekonomik ve sosyal anlamda destek sağlayıcıları olmak ile yalnız yaşayan ve hiç evlenmemiş yaşlı bireyler dezavantajlı konumda yer alabilmektedir (Mollenkopf ve Walker, 2007, s.55).

Dul kalan yaşlı kadınların yaşadığı sorunların en temel psikolojik sorunu yalnızlık iken ekonomik olarak ise hane gelirindeki azalıştır (Arun ve Karademir Arun, 2011). Her ne kadar ekonomik refahın risk altında oluşu yaşlılık döneminde yaygın bir durum olsa da özellikle dul kalan yaşlılar ekonomik anlamda kırılgan bir grubu oluşturmaktadır. Sağlık, yaşlı bireylerin refahında temel bir unsur olsa da sosyal ve ekonomik alanlardaki değişimler esasen sosyal rollerde ve ilişkilerde yaşanan değişimlerden kaynaklanmaktadır (Arber, Davidson ve Ginn, 2003). Bu açıdan bakıldığında dul olmak erkek egemen toplumlarda kadınların rollerinin dönüşmesini ve tutumlarını dul kadınlara atfedilen rollere yönelik biçimlendirmeyi ifade etmektedir. Medeni durum yalnızca kişilerin partner ilişkileri bakımından ele alınması gereken bir konu olmaktan öte toplumsal eşitsizliklerin ana göstergelerinden biri olarak görülmektedir.

Türkiye’de 2020 yılı verilerine göre yaşlı kadınların %2,6’sı hiç evlenmemiş ve %3,8’i boşanmış olduğu, %47,7’sinin ise eşini vefat ettiği görülmüştür. Eşi vefat eden kadınların oranı eşi vefat eden erkeklerin oranının 4 katına ulaşmıştır. Yaşlı erkeklerin %83,8’i evli iken yaşlı kadınların yalnızca %45,8’inin evli olduğu görülmüştür (TÜİK, 2021).

Kadınların erkeklere göre yaşlılık dönemi içerisinde evlenmeme tercihi toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yarattığı bir sonuç olabilmektedir (Larsson ve Thorslund, 2002). Kadınlar ile erkekler arasında toplumsal cinsiyet açısından medeni statüler arasındaki fark ele alındığında kadınların yeniden evlenmeyi düşünmedikleri ifade edilmektedir. Dulluk, kadınlar için normatiftir ve genellikle kadınlar ortalama

9 yıl dul olmayı deneyimlemektedir (Arber, Davidson ve Ginn, 2003, s.7). Bu durum kadınlar yaş aldıkça daha da derinleşerek kendini göstermekte olup 90 yaş üzeri her 10 kadından 9'unun dul olduğu bilinmektedir (Arun ve Karademir Arun, 2011, s.1519). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği medeni durum kadınların aleyhinde bir eşitsizlik yaratmakta ve kadınların kendi medeni durumları hakkında bağımsız karar alamamasına neden olmaktadır.

2.2.4.4. Ayrımcılık

Toplumlar, yaşam döngüsünün farklı aşamalarıyla ilişkilendirdikleri anlam bütünleri yaratırlar ve yaş bu bağlamda davranış ve rollerin ayrımında önemli bir araç olarak kullanılır. Oy kullanmak, evlilik, emeklilik, ehliyet gibi formel konularda yaş ayrımı yapılabildiği gibi sosyal davranışlarda neyin kabul edilebilir olduğu üzerinden de üretilir. Bu üretim başlı başına yaş unsuruyla değil beraberinde toplumsal cinsiyet, sınıf, etnisite, cinsel kimlik ve yönelim gibi çok yönlü faktörlerle şekillenir. Böylelikle yaş kavramı ve yaşlılık deneyimleri içerisinde toplumsal güç ilişkileri barındırır (Calasanti ve Slevin, 2001, s.15).

Yaşa dayalı olarak inşa edilen sosyal normlar bir yönüyle yaş ayrımcılığını oluşturur. Yaş ayrımcılığı, kronolojik yaşı esas alınarak bireylere karşı ayrımcı tutum ve düşüncülerin tümüdür ve toplumsal güç ilişkilerinden beslenir. Yaş ayrımcılığı (*ageism*) ele alınırken yalnızca bir faktörden söz edilmez. Başka bir ifade ile, yaşlılık döneminde yaşam deneyimlerinin tümü aynı olmadığı gibi yaş ayrımcılığının da tek bir inşası ve pratiği yoktur. Yaş, toplumsal cinsiyet, sınıf, etnisite, cinsel kimlik ve yönelim yaşlı bireyin deneyimlerini, sosyal konumunu ve maruz kaldığı ayrımcılık durumlarını belirler (Calasanti ve Slevin, 2001, s.27).

Yaşlılığa dair genel algının kişinin bunadığı, güçsüz kaldığı ve değişimlere ayak uyduramayacak şekilde katı olduğu yönünde sınıflandırılan toplumsal kabuller yaşlı bireyler üzerinde olumsuz etkiye sahiptir (Görgün Baran, 2016; Çunkuş vd., 2019). Diğer taraftan, piyasa ekonomisinin güçlendiği ve adaletsizliğin derinleştiği günümüz modern toplumlarında ekonomik moral olarak adlandırılan üretim

ilişkilerindeki kar güdüsü yaşlı ayrımcılığını derinleştirir. Yaşlılar üretim hayatına katılamayacak ve böylelikle topluma kar sağlayamayacak kişiler olarak yarar sağlayıcı olan sınıfta görülmemektedir (Calasanti ve Slevin, 2001). Diğer bir ifade ile, yaşlı bireylere dair bu olumsuz tutum ve ayrımcı figürler kişilerin artık sosyal üretime katkısı olamayacağına ve ekonomik yaşamda yer alamayacaklarına dair yargılardan kaynaklanmaktadır (Buz, 2015, s.269; Çunkuş vd., 2019, s.59). Baskın görüş yaşlılığın ölümün beklenişi, hastalık ve çalışma hayatının bitişi olarak göstermektedir. Ancak yaşlı bireyler sosyal olarak diğer bireylerle iletişim halinde olan, yaşadığı mahalle, çevre ve bulunduğu kente, ülkeye dair fikir ve beklentileri olan kişilerdir (Arun ve Karademir Arun, 2011, s.1517).

Yaşlı bireylere yöneltilen ayrımcılık figürleri genel olarak bağımlılık ve muhtaçlık algısının hakimiyeti, yaşlıları muhatap almama, sosyal hayattan dışlama ve istismar şeklinde görülmektedir (Buz, 2015). Yaşamını anlamlı kılma üzerine eylemsel harekete geçme ihtiyacı içerisinde olan bireyin ayrımcılığa maruz kalarak sosyal yaşamdan soyutlandığı görülebilmektedir. Sosyal dışlanma ise toplumsal yapıda yer alan ayrımcı figür ve normlar çerçevesinde dezavantajlı olarak yer alan bazı grupların toplumsal hizmet ve kaynaklardan eşit bir biçimde yararlanamaması durumudur (Sezer ve Tenlik, 2019).

Toplumda her bireyin sosyal dışlanmaya çeşitli nedenlerle maruz kalabilmesi mümkün iken spesifik olarak alanyazında yaşlı bireylere ve yaşlılık dönemine işaret edilir. Yaşlılık dönemi ekonomik yetersizliklerin arttığı ve sağlık değişimlerinin yaşandığı bir dönem olarak kişinin sosyal yaşama katılımını azaltabildiği gibi sosyal dışlanma odağındaki olumsuz deneyimlerini arttırabilir (Sezer ve Tenlik, 2019).

Yaş ayrımcılığına her birey aynı şekilde maruz kalmamaktadır. Yaş ayrımcılığı zaman ve kültür eksenlerinde farklı formlarla şekillense de özellikle cinsiyetin toplumsal inşası ile özellikle kadınları etkilemektedir (Calasanti ve Slevin, 2001). Kültür olarak addedilen toplum içerisinde kurumsallaşmış kalıp yargılar kadınların yaşlılık dönemindeki baskı ve ayrımcılık deneyimlerini şekillendirir. Özellikle son

yıllarda yaşlılık dönemi, kadın bedeni üzerinden düzeltilmesi, kontrol edilmesi, engellenmesi gereken bir süreç şeklinde işlenerek popüler medyada tıbbileştirme (*medicalization*) yaklaşımı ile öne çıkar (Calasanti ve Slevin, 2001, s.14). Burada beden, toplumsal cinsiyetin görünürlüğünü sağlayarak ataerkiye hizmet eden bir araç haline dönüştürülür. Buna kadın bedeninin toplumsallaştırılması olarak da bakılabilir. Sontag (1972, s.36)'ın ifadesiyle erkek egemen toplumlarda, erkeklerin yaşlanmasına 'izin verilirken'; genellikle çöküş, üreme, cinsellik ve çekiciliğin yitimi şeklinde görüldüğü için kadınlarda yaşlanma engellenmeye çalışılmaktadır.

Yine toplumsal cinsiyetin beden üzerindeki tahakkümü cinsellik olgusunda da görülür. Cinsellik gençlik dönemine has olarak algılanmakta olup yaşlı bireylerin cinsellikleri ise sapkınlık olarak kalıplaştırılmıştır (Emiroğlu, 1995, s.59). Cinselliğin sadece üreme odaklı ele alınması, yaşlılık döneminde kişinin ihtiyaçları arasında görülmüyor oluşu özellikle kadın yaşlılara yönelik ayrımcılığın bir tanesini oluşturmaktadır.

Öte yandan toplumsal cinsiyet kalıpları kültürel ve sosyal yapı içerisinde eklenmiş bir bütün olarak kadınlar ile erkekler arasında yarattığı rol farklılıkları nedeniyle kadın ile erkeğin deneyimlerinin bir bütünü olarak yaşlılık deneyimlerini farklılaştırmaktadır. Yaşam boyu kadınlar ev içi rollere, çocuk bakımına atanan bir konumda yer alırken erkekler kamusal alanda statü sahibi ve eve gelir getirici, karar verici konumda görülmektedir. Bunun yaşlılık döneminde kadınlara yaratmış olduğu en büyük eşitsizlik figürü ise sosyal güvenceden yoksun kalma ve kamusal alana katılımı sıkıntı yaşamalarıdır (Sezer ve Tenlik, 2019, s.30). Çoklu dezavantajlılık olarak adlandırılan bu sorun, diğer yaşlı bireylerden farklı olarak kadınların üzerinde eşitsiz bir baskı yaratır. Kadınların toplumsal statüsünün ataerki toplumlarda hayli düşük olması yaşlılık döneminde ayrımcılık, şiddet ve istismar risklerine açık hale gelmesine neden olan bir dezavantajlılık yaratmaktadır (Buz, 2015; Reyes, 2020).

Dulluk deneyimleri yaşı kadın ayrımcılığının diğer önemli göstergesidir. Evlenmemiş, boşanmış veya dul olarak yer alan yaşı kadınların medeni durumları mevcut sosyal dışlanmayı derinleştirebildiği gibi kadınların bağımsızlıklarını zedelemektedir (Buz, 2015).

Yaşı kadınlara yönelik yaş ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği izolasyon, yalnızlık ve sosyal dışlanma sonucunu doğurur. Böylelikle yaşı kadınlar sosyal yaşam içerisinde dışlanmakta ve toplumla bütünleşme konusunda sorun yaşamaktadırlar (Yelboğa ve Varol, 2018). Hatta kadınların sosyal, ekonomik kaynakları yetersiz kalmakta ve diğer kişilere olan ekonomik bağımlılığı ve toplumsal baskılar artmaktadır (Calasanti ve Slevin, 2001, s.22). Sözü edilen bu sorunların özellikle yalnız yaşayan yaşı kadınlar tarafından deneyimlendiği ve buna bağlı gereksinimlerin oluştuğu belirtilir (Irmak ve Artan, 2018; United Nations, 2020).

Türkiye'ye bakıldığında yaşı kadın ayrımcılığının görünümü belirgindir. Yine burada yaşlılara karşı algı, tutum ve davranışlar negatif olmak üzere bu durumdan özellikle yaşı kadınlar olumsuz etkilenmektedir. Zira ataerkil toplumsal cinsiyet normlarının yaş ayrımcılığı ile etkileşimi bu olumsuz deneyimin etkisini güçlendirmektedir (YADA Vakfı, 2019, s.9). Türkiye'de yapılan araştırmaya göre yaşlıların üniversite eğitimi alması, siyasete veya tam zamanlı iş yaşamına katılması uygun görülmemektedir. Öte yandan araştırma sonuçlarında yaşı bireylerin flört etmesi, cinsel yaşamının varlığı, eğlence yaşamında aktif olmasının uygun bulunmadığı saptanmıştır (YADA Vakfı, 2019, s.97).

2.2.4.5. Bakım

Bakım geleneksel aile yapılarının çözüldüğü çağdaşlaşma sürecinden bu yana toplumsal bir sorun olarak ele alınır. Zira fiziksel, biyolojik, psikolojik değişimlerin tümü yaşlının işlevselliğini etkileyerek bakım desteğini gerekli kılabilmektedir (Altuntaş ve Topçuoğlu, 2016). Bakıma muhtaç olma durumu özellikle fiziksel ve biyolojik temelde gerileme yaşayan bireyler üzerinden ifade edilir. Bakıma

muhtaç olma halinin sınıflandırılması ise üç grup dahilinde ele alınmaktadır. Bunlardan ilki öz bakımını gerçekleştiremeyen ve günlük yaşam faaliyetlerinde güçlük çeken kişileri ele almaktadır. İkinci grup, barınma sorunu yaşayan yaşlıları ifade etmektedir. Son olarak üçüncü grup ise ihmal ve istismara maruz kalan ve kötü muamele içerisinde bulunan yaşlıları ele almaktadır (Aktaran: Narin, 2019, s.26-27).

Yaşlıların bakım sorunu günümüzde artan bir sorun olarak devam etmektedir. Yaşlıların bakımını üstlenen yetişkin çocuklar veya diğer akrabalar geleneksel kalıpların bir devamı olarak gelişmekte olan ülkelerde halen mevcut olsa da yaşanan sosyal dönüşüm yaşlıların yaşam stillerini dönüştürmüştür. Bu temelde yalnız yaşayan yaşlı bireylerin sayısı artmakta olup bakım rolü yaşlıların çocuklarından ziyade devlet sorumluluğu ile ilintili hale gelmiştir. Ancak günümüzde yaşlı kulüpleri ve diğer kurum bakımı hizmetlerinin yetersizliği nedeniyle yaşlı bireylerin bakım ihtiyacının giderilmesinde eksiklikler yer almaktadır. Evde bakım hizmetleri ise ailenin sosyal hizmetlerin yerini aldığı bir sistem kurgusu ile akraba yanında bakımı teşvik etmektedir. Kurum bakımını tercih etmeyen ya da bu hizmetlere erişemeyen yaşlı bireyler için huzurevi dışındaki alternatiflerin yetersizliği ise yaşlı bakım sorununu ciddileştirmektedir (10.Ulusal Yaşlılık Bildirgesi, 2019, s.2; TÜSİAD ve KAGİDER, 2008, s.164-166).

Yaşlı bakımının fiziksel ve sosyal olmak üzere iki yönü bulunmaktadır (Çağlar, 2017, s.43). Bakımın sosyal yönüyle sunulan sosyal hizmetler doğrudan ilintili olup fiziksel bakımın yanında göz ardı edilmemesi gereken bir unsurdur. Ancak hastane anlayışıyla üretilen bakım hizmetleri yaşlının fiziksel bakımını ön plana alarak bakımın sosyal yönünü göz ardı edebilmektedir (Çağlar, 2017, s.91). Yaşlı bireylere yönelik yalnızca kuruluş bakımı temelinde hizmet sunumu ise bir yönüyle yaşlı ayrımcılığı sonucudur (Buz, 2015).

Yaşlıların büyük çoğunluğunu kadınların oluşturuyor olması yaşlı bakımına toplumsal cinsiyet perspektifinden bakmayı gerektirmektedir. Örneğin bir çalışmada evde sağlık hizmetlerinden faydalanan yaşlı bireyler arasındaki

kadınların oranı (%66,7), nüfus dağılımındaki yaşlı kadın oranından fazla olduğu saptanmıştır (Çatak vd., 2012, s.17). Öte yandan yaşlılara yönelik bakıma yönelik araştırmalar çoğunlukla kurumsal bakım hizmetleri odağında ele alınmakta ve geleneksel bakım ilişkisi yok sayılan bir alan olmaktadır (Karataş ve Duyan, 2008, s.1075). Bu hizmetlerin nicel ve nitel yetersizlikleri ise yalnız yaşayan yaşlı kadınların refah düzeyini etkilemektedir. Zira yalnız yaşayan yaşlı kadınların bağımsızlıklarını desteklemeyen ve yalnız yaşama kararını etkileyebilecek hizmet sunumu yaşlı kadınların bağımlılıklarını arttırabilmektedir.

2.2.4.6. Yaşlılara Yönelik İstismar ve Yaşlı İhmal

Alanyazında, yaşlılara yönelik şiddet/istismar, bir sorun olarak ilk kez 1975 yılında “*granny battering*” ifadesiyle Baker ve Burston tarafından tanımlanmıştır (Burston, 1975, s.592; Erden ve Boz, 2018). Son yüzyılda önemli bir sorun alanı olarak yer alan yaşlı istismarı, Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2002)’nün tanımına göre, “*Yaşlı bir kişiye zarar veya sıkıntıya neden olan bir güven beklentisinin olduğu herhangi bir ilişkide meydana gelen, tek veya tekrarlanan bir eylem veya uygun eylem eksikliği*” şeklindedir. Bir diğer tanıma göre yaşlı bireyin sağlığını ve iyilik halini tehdit eden davranış bütünü olarak ifade edilmektedir (Uysal, 2002).

İstismar ve ihmal bir insan hakları sorunudur. Bunun yanında istismar ve ihmalin sonucu olarak kişi utanç, suçluluk, düşük özgüven ve içe kapanma gibi çeşitli duygu ve düşünce değişimlerine bağlı sorunlar yaşayabilir, yalnızlaşabilir ve böylelikle de sosyal izolasyon, depresyon, post-travmatik stres bozukluğu gibi sorunlarla karşılaşabilir (National Center on Elder Abuse [NCEA], 1998). Nitekim kronik rahatsızlığı bulunan veya bakım verene bağımlı yaşlı bireyler fiziksel ve cinsel istismar ve ihmale maruz kaldıklarında ölüme kadar giden sonuçların olduğu bilinmektedir (Akdemir, Görgülü ve Çınar, 2008).

İstismar ve ihmalin türlerine bakıldığında Dünya Sağlık Örgütü (2020), yaşlı istismarının çeşitli formlarda olabildiğini ve bunların fiziksel, cinsel, ekonomik ve psikolojik olarak dört temel grupta sınıflandırarak bu türlerin her birinin bir ihmal

biçimine dönüşebileceğini ifade etmiştir. Alanyazında çoklu mağduriyet/mağdurlaştırma (*poly-victimization*) olarak ele alınan bu kavram, temelde istismar ve ihmal çeşitlerinin yaşlı bireye yönelik bir arada ve birikimsel olarak kişiye çok yönlü zarar verme durumuna ve yaşam boyu süregelen şiddet ve ihmal deneyimlerinin yaşlılık dönemine olumsuz ve çarpıcı etkisi sonucu şiddetin yaşam döngüsü içerisinde sıkça tekrar edilmesine işaret eder (Hamby, Smith ve Mitchell vd., 2016).

Yaşlılara yönelik istismar bireyin yaşadığı ev içerisinde, aile çevresinde veya hizmet aldığı kurum ve kuruluşlarda gerçekleşebilmektedir. Alanyazında genel olarak elde edilen verilerin tüm yaşlı ihmal ve istismar bulgularını içermediğini çünkü her 24 vakadan yalnızca 1'inin tespit ve rapor edilebildiği belirtilmektedir (WHO, 2020). Tam da burada DSÖ 60 yaş ve üstü her 6 yaşlı bireyden birinin ihmal ve istismarın en az bir türüne maruz kaldığını ve 2050 yılına kadar artacak olan yaşlı nüfus içerisinde 320 milyon ihmal ve istismar mağduru yaşlı bireyin yer alacağı riskine dikkat çekmektedir (WHO, 2020).

İstismara karşı savunmasız kalacak kişilerin faillerin esas hedefi olduğu bilindiğinden yaşlı bireyler durumu bildirememesi veya istismara karşı koyamaması nedenleriyle dezavantajlı bir risk grubunu oluşturur. Yaşlılıkla beraber yaşanan biyolojik ve sosyal değişimler bireylerin istismara karşı savunmasızlığını artırarak faillerin hedefi olmalarına neden olmaktadır. Yaşlı bireyin risk faktörlerine baktığımızda ileri yaş grubunda yer alması, boşanmış olma, eğitim düzeyi, ekonomik düzey, depresyon varlığı, statü ve güç kaybı, eş kaybı olarak ele alınabilir (Yeşil vd., 2016). Ek olarak, yaşlılara ait faktörler arasında kişinin kalabalık aile ortamında yaşıyor olması veya yalnız/izole bir yaşam sürüyor olması da belirtilir (Sayan ve Durat, 2004). Özellikle değişen toplum yapısı ve yaşanan göç gibi koşullar içerisinde yaşlı bireyler kırsal alanlarda yalnız kalmaktadır. Bu ise yaşlı bireylerin geleneksel bakım şartları içerisinde kalarak veya kent içerisinde var olan kısmi geleneksel desteği de kaybederek istismar ve ihmale daha açık hale geldiği ifade edilmektedir (Gülen vd., 2013).

Öte yandan yaşlılara yönelik istismar ve ihmal cinsiyet temelli bir sorun olarak görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırmaya göre yaşlılara yönelik ihmal mağdurlarının %60'ının ve istismar mağdurlarının ise %76.3'ünün kadınlar olduğu görülmüştür (NCEA, 1998). 70 yaş ve üzeri, ekonomik yoksunluk içerisinde olan veya öz-bakım yetisinde, fiziksel ve zihinsel işlevselliklerinde gerileme yaşayan yaşlı kadınlar istismara maruz kalma konusunda en yüksek risk grubundadır (Gülen vd., 2013, PCAR, 2008, s.7; Teaster ve Roberto, 2004).

Yaşlılara yönelik istismar ve ihmal toplumsal cinsiyet odağında irdelendiğinde konunun bireysel patolojisinden ziyade sosyopolitik zemini kavranmaya çalışılarak ataerkil ideolojik yapısı sorgulanır. Buna göre kadınlara yönelik istismar biçimlerinin tümü ataerkil toplumlarda erkek egemen düzenin sağlanması, kadınların toplumsal yaşamdaki ikincil konumunun ve ilişkilerdeki güç eşitsizliğinin korunması amaçlıdır. Yani erkeklerin yararına olan ataerkil sistemi sürdürme ve cinsiyet temelli bir kontrol çabası içinde istismar ve şiddet, erkeğin gücünü kadın üzerinde bir baskı aracı olarak kullanmasıdır (Bows, 2018, s.5). Ataerkil düzen içerisinde istismar çoğunlukla görünmez veya erk yapılar içinde meşru kılınıp mağdur odaklı açıklamalarla ele alındığından feminist kuram, istismarı -özellikle cinsel istismarı- ataerkil yapı içerisinde daha geniş sosyokültürel bağlamda ele alarak görünürlük kazandırmaya çalışır. Bu bağlamda feminist kuram, toplumsal cinsiyetin yaşlılık ile ilişkisine ise *“yaşlılık ve yaşlanma sürecinin bireylerin içindeki toplumsal ilişkilerden ve iktidar ilişkilerinden bağımsız bir biçimde anlaşılamayacağını gösteren”* bir şekilde yaklaşır (Aktaran: Nalbant ve Korkmaz, 2019).

Ancak istismara yönelik araştırma ve açıklama çabalarının genel odağı genç kadınlara dönük olsa da istismara maruz kalan kadınlar sadece belli bir yaş aralığında olmamaktadır. Ayrıca yaşlılara yönelik istismar olgusu ele alındığında alanyazın birikiminde toplumsal cinsiyet temelindeki açıklamalardan ziyade yaş odaklı gerontolojik bakış açısı yoğunluklu ilerlenmiştir (Bows, 2018, s.3). Fakat bu anlayış özellikle istismarı açıklarken faillerin çoğunlukla erkek; mağdurların ise

kadın olması yönünü ele almaması ve bunu sorgulamaması konunun yetersiz ele alınmasına sebep olmaktadır. Bu kapsamda kadınlar toplumdaki ekonomik, sosyal, politik statüsünden kaynaklı daha fazla savunmasız kalmaktadır. Toplumsal cinsiyet temelindeki bu esas eşitsizlik yapıları kadınların istismara yönelik müdahale etmesini de engelleyici niteliktedir. Yaşlı bireylerin salt yaşlılığın getirdiği özelliklerle istismar mağduru olmayacağı yargısı hüküm sürmektedir. Öyle ki BM Genel Sekreteri, Dünya Yaşlılık Meclisi için hazırlanan bir raporda, yaşlıların istismarına katkıda bulunan faktörler olarak hem cinsiyetçiliğin hem de yaş ayrımcılığının rolünü kabul etmiştir (Birleşmiş Milletler, 2002). Rapor, bazı ortamlarda yaşlıların savunmasızlığına katkıda bulunan faktörler arasında *“ilişkilerin ekonomi politiğini ve güç dağılımını etkileyen babasoylu miras yasaları ve toprak hakları”*ndan söz etmektedir. Ayrıca, dünya çapında kadınları orantısız bir şekilde etkileyen “yoksulluk, yapısal eşitsizlikler ve insan hakları ihlallerinin” daha geniş bir alanı içinde yaşlı kişilere kötü muameleyi düşürdüğü ifade edilmektedir (Nerenberg, 2002, s.4).

2.2.4.6.1. Fiziksel İstismar

Fiziksel istismar, yaşlı bireye bilinçli olarak yöneltilen ve yaşlı bireye ağrı, acı veren, sağlığını olumsuz etkileyen her türlü fiziksel davranış biçimidir (Gülen vd., 2013). Vurma, tokat atma, bağlama gibi yaşlı bireye kasıtlı acı verme biçimleri bu örnekleme yer alır. Ayrıca güç kullanımı ile yaşlıya yönelik herhangi bir zarar verme durumu, yatağa bağlı tutma veya zorla besleme, bilinçli olarak yanlış ilaç kullandırma gibi yaşlı bireyi zor duruma sokan durumları kapsar (Yeşil vd., 2016). Bu istismar türü yaşlı bireyin ölümüne kadar çok çeşitli risk durumları yaratır.

2.2.4.6.2. Cinsel İstismar

Cinsel istismar, şiddetin bir türü olarak genelde fiziksel istismar ile iç içe alınan bir sorundur. DSÖ'ye göre cinsel istismar *“mağdura yakınlığına bakılmaksızın herhangi bir kişinin ev ya da işyeri dahil herhangi bir ortamda cinsel içerikli eylemde bulunması ya da buna kalkışması, istenmeyen cinsel ifadeler kullanması*

ya da önerilerde bulunması, para karşılığı seksle ilgili herhangi bir girişimde bulunması ya da baskı yoluyla karşıdaki kişinin cinselliği üzerinde dayatmada bulunması"dır (WHO, 2014). Bir diğer ifade ile kadına yönelik cinsel istismar içerisinde zoraki cinsel ilişkiye girme veya cinsel eyleme zorlama, ilişki esnasında yaralama, korunmasız ilişkiye zorlama gibi unsurları barındırabilir (Ak, 2015, s.103). Ayrıca Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, cinsel şiddeti, "cinselliğin kontrol etmek, denetlemek, küçük düşürmek, aşağılamak ve cezalandırmak amacıyla bir şiddet aracı olarak kullanılması" olarak tanımlayarak cinsel şiddetin sanılanın aksine kişinin kocası, babası, kardeşleri ve sevgilisi gibi yakın çevresinden deneyimlediklerini ifade etmiştir (Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 2022).

Amerika'da bir araştırma raporunda cinsel şiddet raporunda özellikle ücretli/ücretsiz bakım veren erkeklerin cinsel şiddet faillerinden biri olduğundan ve 70 yaş üstündeki kadınların cinsel saldırıya maruz kalmada en yüksek risk grubunda yer aldığından söz edilmiştir. Buna neden olarak da bu yaş grubunun bedensel ve mental fonksiyonlarında diğer yaş gruplarına oranla yoksullaşma olduğunu belirterek bu grubun durumu bildirme imkanının daha az olduğunu ifade etmiştir (PCAR, 2008, s.7). Ayrıca Ramsey ve Klawnisk'in diğer çalışmalarında ise ev içi yaşlılara yönelik cinsel şiddet mağdurlarının büyük oranda kadın ve Demans hastası olduğu ortaya çıkmıştır. Teaster ve Roberto (2004)'nın yapmış olduğu araştırma bulgularında cinsel şiddete maruz kalan yaşlı kadınların 70-79 yaş grubunda olanların cinsel şiddet mağduru oldukları ve cinsel şiddete maruz kalan kişiler arasındaki yaşlıların %88.8'inin ekonomik özgürlüğü olmadığı da yer almaktadır. Yine bu araştırma bulgularına göre düşük öz-bakım yetisine sahip ve savunmasız yaşlı bireyler ve ücretli bakım merkezlerinde kalan fiziksel veya zihinsel fonksiyon bozukluğuna sahip kişiler daha çok cinsel istismara maruz kalmıştır (Teaster ve Roberto, 2004).

2.2.4.6.3. Psikolojik ve Duygusal İstismar

Yaşlı bireyin bakım vereni, güven duyduğu veya çevresindeki bir kişi tarafından yaşlı bireye psikolojik bir zarar verme veya strese sokma amacıyla

gerçekleştirilen davranış biçimleridir. Sözlü veya sözsüz, bilinçli veya bilinçsiz olarak gösterilebilmektedir (Yeşil vd., 2016). Psikolojik istismar genellikle yaşlı bireylere karşı bağırma, aşağılama, susturma, bakım vermeme gibi savunmasız bırakacak şekilde tehdit etme, huzurevine gönderme ile tehdit, korku ve suçluluk duygusu yaratma gibi pek çok biçimde görülebilmektedir (Akdemir vd., 2008). Yaşlı bireylere yöneltilen psikolojik istismar belirtileri ise yaşlı bireyin çelişki içerecek şekilde korkulu veya kayıtsız tepkiler vermesi, sosyal ilişkilerden kaçınması, çeşitli fiziksel ve ruhsal kronik sorunlarının varlığı olarak sayılabilmektedir (Aydemir, 2015).

2.2.4.6.4. Ekonomik İstismar

Yaşlılara yönelik ekonomik istismar, yaşlının çevresindeki kişiler tarafından yasal veya yasal olmayacak şekilde parasını ve malını alma, emeklilik hesabından yararlanma ile değerli eşyalarına el koyma gibi unsurlarla ifade edilmektedir. Ayrıca ekonomik istismarın yanında hak istismarı eklenerek yaşlı bireyden hile yolu ile vekaletname alınması gibi durumlar da aktarılmıştır (Akdemir vd., 2008). Ekonomik istismarın belirtileri arasında bireyin banka hesabından düzensiz ve çeşitli miktarlarda para çekilmesi, kişinin ödemelerini gerçekleştirememesi ve maddi kaynaklarının ortadan kaybolması şeklindedir (Erden ve Boz, 2018).

2.2.4.6.5. İhmal

Yaşlılara yönelik bir diğer sorun ise yaşlı bireyin ihmali konusudur. Yaşlının ihmali tıpkı istismar gibi fiziksel, psikolojik, ekonomik, cinsel olarak sınıflandırılmaktadır. En genel itibarıyla beslenme, tıbbi bakım verme, barınma ve sağlık gibi en temel konularda sorumlulukların yerine getirilmeme durumudur (Erden ve Boz, 2018). Bu durum yaşlı bireyin çevresindeki kişilerin bilinçli olmaması, isteksizliği vb. nedenlerle olabilmektedir. Ayrıca yaşlı kişinin kendi kendini ihmal ettiği durumlar da mevcuttur. Karataş (2000, s.180), toplumdaki kişilerin yaşlılara vermediği önemin bir yansıması olarak yaşlının da kendini ihmal ettiğini ifade etmektedir. Kendi kendine ihmal temelde kişinin gereksinimlerini karşılamada yetersiz ve

isteksiz olma durumunu ifade etmektedir. İhmal ile beraber yaşlı bireyin biyolojik, psikolojik ve fiziksel sağlığı tehdit altına girmektedir. Kişinin sosyal izolasyon ve stres/kaygı yaşamasına neden olmaktadır (Yeşil vd., 2016). İhmalin belirtileri ise yaşlı bireyin hijyenik ve uygun şekilde giyinmemesi, yetersiz beslenmesi veya beslenme bozukluğunun olması, sağlık sorunlarıyla karşılaştığında tıbbi destek almaması vb. olarak ifade edilmektedir (Erden ve Boz, 2018).

2.2.4.7. Ekonomik Sorunlar

Yaşlılık bir yönüyle ekonomik kaynaklarda görülen azalma ve fiziksel kabiliyetlerde gerileme yaşanan bir dönem olarak kişi ve grupların refahı bakımından dezavantajlı bir risk dönemi olabilmektedir. Kişilerin sahip olduğu kaynak ve gelir güvencesinin barınma, beslenme ve sağlık giderlerini karşılayamıyor olması ekonomik refahı yaşlılık döneminde zedelemektedir. Emeklilik, gelir azalışı, işsizlik, sosyal güvenceden yoksunluk bu temel sorunların nedenlerinden bazılarıdır. Özellikle yaşlı bireyler toplum tarafından işlevsiz görülme eğilimine bağlı olarak izole edilme, düşük ücretlere mahkum kılma, sağlık sorunları nedeniyle zorunlu iş bırakma gibi pek çok sorun ile karşılaşmaktadır (Buz, 2015; Danış, 2009; Narin, 2019). Diğer taraftan özellikle geçmiş yaşam deneyimlerinde yaşanan fırsat eşitsizliklerinin yarattığı koşullar yaşlılık döneminde yaşanan ekonomik sorunların temelini oluşturmaktadır (Hablemitoğlu ve Özmete, 2011, s.128). Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadınların yaşam boyu deneyimlediği ayrımcılık ve ötekileştirilmenin sonucu olarak yaşlılık döneminde kadınların refahına yönelik riskleri ve deneyimlenen sorunları derinleşebilmektedir. Toplumsal cinsiyet odağında yaşlı bireylerin ekonomik sorunlarına bakıldığında yoksulluğun kadınlaşması ile yaşlılığın kadınlaşması olgularının iç içe geçmiş bir tahayyülü ile karşılaşılır.

Yoksulluğun kadınlaşması, kadınların ekonomik yaşamdaki ikincil konumu ve ev içi rollere hapsedilmesinin bir sonucu olarak yoksulluğun ikili cinsiyet ayrımına göre farklı şekilde deneyimlendiğine atıfta bulunmak için kullanılan bir kavramdır. Özel ve kamu olarak her iki alanda da kadının rol ve sorumluluklarının erkek

egemen normlar bütününde düzenleniyor oluşu kadınların yaşam boyu ekonomik refahını etkilemektedir. Erkek, patriarkal düzende eve ekmek getiren (*bread-winner*) öznedir. Nitekim erkek egemen toplumlarda aile reisi olarak atanan kişiler erkek eş, baba, erkek evlat iken erkek egemen ilişkiler içerisinde kurulan bu hiyerarşi içerisinde kadın ücretsiz emek veren konumdadır. İş yaşamında ise düşük ücretli, kayıt dışı istihdam ile toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yarattığı yoksulluk kadının hapsoldüğü bir sorun haline gelmiştir. Özellikle ataerkil ideolojinin varsaydığına tam aksi şekilde haneye gelir getiren temel kişi kadın olduğunda yoksulluk daha derin bir sorun olmaktadır. Bununla beraber barınma, beslenme, sağlık, eğitim gibi alanlarda hizmet ve fırsat erişiminde derin bir ayrım süregelmektedir. Böylelikle yoksulluğun kadınlaştığı gerçeği güç ve devamlılık kazanmaktadır (Ulutaş, 2009; Topçuoğlu, Aksan ve Alptekin, 2014).

Söz konusu kadın yoksulluğu yaşlılık dönemi içerisinde daha problemlili bir hal alabilmektedir. Buna göre. Reyes, çoğu yaşlı kadının yoksulluğu deneyimlediğini ifade eder. Kadının yaşam boyunca bakım veren konumda yer alıp eğitim hakkından mahrum kalıyor olması gibi nedenler sosyal güvenceden mahrum kalıp nitelikli işgücü piyasasına katılamamasına neden olmaktadır (Buz, 2015; Reyes, 2020, s.385). Eğitim, sağlık ve diğer hizmetlerde cinsiyet temelli yaşanan fırsat eşitsizliği kadının tüm yaşam sürecini etkilediği kadar yaşlılık döneminde yoksulluk ile yüzleşmesine veya mevcut yoksulluğun derinleşmesine yol açabilmektedir. Ücretsiz ev içi emeğin yok sayılması, kadınların yaşlılık döneminde de deneyimlediği önemli bir sorundur. Çocuk ve yaşlı bakımının kadının ev içi rollerinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmesi ve erkeklerin bu sorumluluğu paylaşmıyor oluşu kadınların çalışma yaşamına katılımını engellemektedir. Böylelikle ücretsiz ev içi emek veren kadın iş hayatına katılamadığı gibi yaşlılık döneminde sosyal güvenceden mahrum kalmaktadır (Karadeniz ve Öztepe, 2013, s.92-93).

Bilindiği üzere yaşlılığın kadınlaşması ortalama yaşam ömrü bakımından kadınların erkeklere oranla daha uzun yaşadığı gerçeğinden hareketle ele alınan bir kavramdır. Ancak nicelik olarak yaşlı kadınların sayısının erkeklerden fazla

olmasına rağmen yine kadınlar bu dönemde toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve yaş ayrımcılığı kesişimselliğinde savunmasız konumda yer almaktadır. Bu nedenle kadınların yaşlılık dönemini ve yoksulluğu deneyimlemeleri cinsiyete dayalı örüntülerle ele alınmalıdır.

Yaşlılığın ve yoksulluğun kadınlaşması gerçeğinin önemli bir yönü de yaşlı kadınların istihdam olanakları ve çalışma yaşamında ayrımcılığa bağlı sorunlarla yüzleşmeleridir. Yaşlı kadınlar genel olarak kariyer fırsatlarından yararlanma, iş kurma, sürdürme ve sonuçlandırma süreçlerinin tümünde dezavantajlı konumda yer almaktadır. Kadınların “çok yaşlı” bireyler olarak çalışma yaşamında yer alması çoğunlukla işlevsizlikle ilişkilendirilmektedir. Yaşlı kadınlar çalışma yaşamında üreten konumda görülmemekte ve tam aksine bir yük olarak görülmektedir (Cepellos, 2021). Kadınların ev içi yani özel alana mahsus olarak inşa edilen rolleri, örneğin torun bakımı ve ev işleri gibi, yaşlılık döneminde kendini göstererek kadınların istihdam edilme olanaklarını kısıtlamaktadır. Özellikle yetişkin kadınların hamilelik, çocuk bakımı ve kadına etiketlenen roller nedeniyle iş yaşamından çekilmek zorunda kaldıkları düşünüldüğünde yaşlılık döneminde kariyerini sürdürme ve/veya yeni kariyer olanakları geliştirme şansı da kısıtlanmaktadır. Örneğin, Türkiye’de 65 yaş ve üzeri erkeklerin %21,2’si faaliyet gelirine sahipken kadınlarda bu oran %4,1’dir (TÜİK, 2021, s.78). Yaşlıların istihdama katılma oranı ise %12 olup yaşlı erkeklerin %20,1 oranında ve yaşlı kadınların yalnızca %5,6’sının işgücüne katıldığı belirtilmiştir (TÜİK, 2021). Yaşlı kadınların çalışma yaşamında yer almadığı bilinmekle birlikte yer alan kişilerin de enformel çalışma yaşamında yaş ayrımcılığıyla beraber zorlu koşullar altında sürdürmektedir. Çalışma yaşamında yer alabilen yaşlı kadınlar ayrımcılık ve eşitsizlik figürleriyle mücadele ederken ve düşük ücretlerle geçinmeye çalışırken stres seviyeleri artabilmekte ve sağlık sorunlarıyla yüzleşebilmektedir (Payne ve Doyal, 2010). Söz konusu durum, halihazırda düzenli gelir yoksunluğu veya ekonomik refah sorunları çeken yaşlı kadınlar için yoksulluğu pekiştiren bir sonuç da doğurabilmektedir.

Özellikle 75 yaş ve üzeri yalnız yaşayan yaşlı kadınlar yoksulluk konusunda en savunmasız gruplar arasında yer almaktadır. Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada gibi gelişmiş ve endüstrileşmiş ülkelerde dahi yoksulluk yaşlı kadınlar söz konusu olduğunda henüz çözülememiş ve ciddileşen bir sorundur. Bu grubun yoksulluk oranı artmakta olup toplumsal cinsiyet, yaş, yalnız yaşama durumu sorunun derinleşmesine neden olan unsurlardır. Üstelik bu noktada yaşlı bireyler arasındaki yaş farkından ziyade yalnız yaşama durumunu içerisinde barındıran yaşam tarzları direkt olarak ilintilidir. Yani yaşlı kadınların ve spesifik olarak yalnız yaşayan yaşlı kadınların yoksulluk oranları yüksektir (Smeeding ve Sandstrom, 2005). Her ne kadar mevcut gelirin tek kişiye mahsus olması bir avantaj gibi gözükse de yalnız yaşayan ve özellikle yaşlı kadınların yoksulluk riski, partneriyle beraber yaşayan kadınlara göre iki kat fazladır (Ledovici vd., 2012, s.38).

Türkiye’de genel duruma bakıldığında emekli erkeklerin sayısı emekli kadınların sayısından yaklaşık 4 kat daha fazla olduğu görülür (Çağlar, 2017, s.161). Öte yandan TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (2020) yoksulluk verilerine göre, göreceli yoksulluğun %15 oranında ve maddi yoksunluğun ise %27,4 oranına ulaştığı görülmüştür. Yaşlı bireylere bakıldığında yaşlıların yoksulluk oranının 2019 yılında %14,2 olduğu görülmüştür. Zira emeklilik, yaşlılık döneminde ekonomik refahın bir garantisi olarak ifade edilse de günümüzde emekli maaşlarının yoksulluk sınırının altında kaldığı görülmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nın yayınladığı Sosyal Koruma Raporu emeklilerin yoksul olma halini ülkelere göre ele alarak her ülkenin yoksulluk sınırıyla o ülkenin emekli aylıklarını kıyaslamıştır. Buna göre ülkelerin emekli aylıkları yoksulluk sınırının yüzde 50’sinin altında kalmak kaydıyla emekli yoksulluğunu irdelemiştir. Bu göstergede Türkiye, yoksulluk sınırının %21,7’sine denk gelen emekli aylığıyla ifade edilmiştir. ILO, Türkiye’nin de yer aldığı bu listede bulunan ülkeler için emekli aylıklarının yaşlı yoksulluğunu önlemek için yetersiz kaldığını sonuç olarak emekli aylığı ile geçinen yaşlıların yoksul konumunda olduklarını ifade etmiştir (ILO, 2021, s.56-57). Bunu destekleyecek

şekilde Ağustos 2022 itibariyle açlık sınırı 6.980 TL olarak hesaplanırken Ekim ayında Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) rakamları 7,425 TL'yi işaret etmiştir (Türk-İş, 2022). Buna göre yaşlı yoksulluğu ve yaşlıların ekonomik refahı hususlarında süregelen sorunlar çözülmeyp daha derin bir şekilde yer almaktadır.

2.2.4.8. Sosyal Sorunlar

Yaşlı bireylerin yaşadığı sorunlardan bir diğeri psikososyal ve kültürel temellidir. Buna göre toplumun yaşlılığa attığı pek çok sosyal damga ile yaşlılar izole edilebilmekte veya sosyal işlevselliği zedelenebilmektedir (Narin, 2019). Burada yaşlının nesiller arası çatışmalar gibi birtakım sorunlar ile yalnız kalabildiği, izole edildiği veya depresyon gibi ruhsal sorunlarla yüzleştiği görülmektedir. Aile yapısındaki değişimler, yaşlı bireylerin rol ve statülerini doğrudan etkileyerek özellikle sosyal güvence çatısı altında bulunmayan yaşlıları daha korunmasız hale sürükler (Danış, 2009). Öyle ki, dönüşen geleneksel aile yapılarının oluşturduğu boşluğun sosyal güvence ve politikalar ile doldurulmadığı ülkelerde yaşlılar pek çok psikososyal ve ekonomik sorunlar dilemmasında yer almaktadır (Buz, 2015).

Yaş alma ile beraber bireylerin en önemli sosyal ilişkileri aile çevresinde şekillenmektedir. Yaşam ömrünün artması ile yaşlı bireyler alt jenerasyonların da içerisinde bulunduğu aile bireyleri ile sosyal yaşamın dinamiğini etkilemektedir. Ancak yaşlılık bir yönüyle de eşlerin, büyüklerin ve yaşıtların kaybıyla deneyimlenmekte ve bu durumda sosyal olarak bazı olumsuz deneyimler şekillenmektedir. Bu noktada yaşlılık yalnızca evli veya çocuklarıyla beraber yaşayan kişilerce yaşanan deneyimler kadar yalnız yaşayan yaşlıların deneyimleri ile de ele alınmaktadır. Yalnız yaşıyor olma faktörü yaşlı bireylerin refahını etkileyen en göze çarpan özelliklerden biri olduğu görülmektedir (Yeh ve Lo, 2004). Öyle ki özellikle yalnız yaşayan yaşlı bireyler açısından yalnızlık, sosyal çevresi ile iletişim halinde kalma veya yaşlılara yönelik sunulan çeşitli

hizmetlerin bilgisine ulaşma, telekomünikasyon araçlarını kullanma önemli hale gelebilmektedir (Mollenkopf ve Walker, 2007, s.54).

Yalnız yaşama durumu ile yalnızlık aynı şeyi ifade etmemektedir. Yalnızlık, sübjektif bir deneyim olmakla birlikte bireyin sosyal etkileşiminin ve çevresel ağlarının eksik veya yetersiz olduğu durumu ifade etmektedir. Bu ise sosyal izolasyonla birlikte olabileceği gibi sosyal izolasyondan farklı olarak da gelişebilir. Düşük gelirli kişiler ve toplumsal cinsiyet bağlamında kadınlar yalnızlık sorunun öznesi olabilmektedir (Peplau, 1985). Özellikle yalnız yaşayan yaşlı bireylerin yalnızlık ve beraberinde psikolojik sorunlar deneyimlediği bilinmektedir. Yalnızlık, bireyin toplumsal ağlarını geliştirmesine engel olmakta, sağlık durumlarını riske atmaktadır. Gelir durumu yalnız yaşama olgusunda ana etkenlerden biri iken yalnız yaşayan yaşlıların çevresinde iletişim kurabildikleri yakın arkadaş sayısının az olduğu görülmüştür (Yeh ve Lo, 2019).

Yalnız yaşayan yaşlı bireylerin aldıkları sosyal desteğin veya yaşadıkları ayrımcılık figürlerinin irdelenmesinin ana belirleyicilerinden biri toplumsal cinsiyettir (Buz, 2015; Yeh ve Lo, 2019). Yaşlanma ile birlikte ev içi aktiviteler artarken kadınlarda bu durum eve kapanma, sosyal izolasyon ve yalnızlık sorunlarıyla öne çıkmaktadır (YADA Vakfı, 2019). Türkiye’de kişi yaş aldıkça sosyal aktivitelerinde ve akraba, çocuk vb. yakın ziyaretlerinde belirgin azalma görülmektedir.

Yaşlı bireylerin yaşlılığın doğal bir süreç olarak getirdiği sorunların yanı sıra dış etkenlere bağımlı şekilde deneyimlediği sorunlar mevcuttur. Kişinin yaşlılık döneminde yalnızlık ve sosyal izolasyona tabi kılınması, yaş ve yaşlı ayrımcılığına uğraması, istismar riskine açık hale gelmesi gibi pek çok unsur dış etkenler tarafından yaşlı bireyin yaşam deneyimini şekillendirmektedir. Covid-19 ise bu dış etkenlerden biri olarak yaşlı bireyin sosyal refahını zedeleyen ve sosyal bağlamda sorun yaşamasına neden olan bir dış etkidir. Covid-19 pandemisi ile beraber yaşlı bireyler sağlık sorunlarının yanı sıra toplumsal bağlamda pek çok olumsuzlukla karşı karşıya kalmışlardır. Sosyal izolasyon bağlamında yaşlı

sağlığını koruma hedefi içerisinde uygulanan kısıtlamaların yanında toplumdaki yaşlı ayrımcılığı kişilerin izolasyonunun olumsuz bir deneyime dönüşmesine neden olmuştur. Böylelikle sağlık politikaları kapsamında yürütülen kısıtlamalar toplumdaki ayrımcı figürlerin görünürlüğünü artırarak yaşlı bireylerin sosyal refahını zedeleyen yönüyle karşımıza çıkmıştır. Yaşlı bireylerin toplumsal yaşama katılımı diğer yaş gruplarına göre daha fazla zarar görerek yaşlı bireyin ev içi ortamındaki kısıtlı aktivitelerine indirgenmiştir (Demirel ve Sütçü, 2021, s.3650).

Özellikle mevcut kültürel yapıların bireylerin sosyal katılım ve örgütlenmesine zemin hazırlamadığı ve geleneksel hizmet anlayışının devam ettiği toplumlarda sosyal ilişkiler gelişmemektedir. Bu durum kişilerin yaşam memnuniyetlerine olumsuz etki etmektedir. Özellikle yaşlılar kamusal alana katılım konusunda yaşadığı zorluklar nedeniyle sosyal iletişim kurmakta sorun yaşamaktadır. Bu ise kültürel sermayedeki eksikliklerin sonucudur (Arun, 2009, s. 323-324).

2.2.4.9. Konut ve Barınma Sorunu

Yaşlanma ile beraber bireylerin yaşam alanları ve ev içi ortamları gittikçe önem kazanmakta olup kişiler yaşlılık döneminde alışageldikleri yerde ve mekanda bulunmayı tercih edebilmektedir (Çağlar, 2017, s.102). Günümüzde ise yerinde yaşlanma olgusunun gittikçe önem kazanması yaşlı bireylerin bağımsızlığını destekleyen barınma koşulları ve konut yapılarının irdelenmesine neden olmuştur (Kalınkara ve Kalaycı, 2019). Gelişmiş sosyal politika anlayışına sahip ülkelerin yaşlıların talep ve gereksinimlerini dikkate alarak ev içi ortamlara ve çevresel mekanlara dair yaşlı ve engelli refahını esas alan konut politikaları ürettiği görülmektedir (Çağlar, 2017, s.104). Ancak halen pek çok toplumda yaşlıların bağımsızlık ihtiyacının giderilemediği ve yaşlılara yönelik hizmetlerin kurum bakımı ile ilişkilendirildiği görülmektedir (Kalınkara, 2019). Kurum bakımı dışında yer alan yaşlı bireylerin konut ve barınma sorunları ise göz ardı edilmeye devam etmektedir.

Barınma ve konut sorunu esasen kentleşmenin getirdiği bir sonuç olarak ciddi bir sorundur. Özellikle yaşlı bireylerin gelirlerinin azalması sonucu ortaya çıkabilen konut sorunu, geleneksel aile yapılarının çözülmesi ile birlikte aile üyelerinden ayrı yaşayan yaşlıları etkilemektedir. Kentsel alanların sağlıklı gelişimi ve buna bağlı olarak yaşlı bireyler adına işlevsel olmayan konut yapıları kişinin sağlığına zarar vermekte ve ekonomik, sosyal sorunlarını arttırabilmektedir (Emiroğlu, 1995, s.39; Türel, 2004, s.2).

Kentleşmenin daha hızlı ve çarpık bir biçimde yaşandığı gelişmekte olan ülkelerde kentsel alanda ikamet eden ve yalnız yaşayan yaşlı bireylerin sayısı artmaktadır. Fakat sağlıklı kent mekanları yaşlı bireylerin gereksinim duyduğu fiziksel ve sosyal koşullardan uzaktır. Halihazırda Türkiye’de “Yaşlı Dostu Şehir” planları yaşlı bireylerin yaşadıkları çevrede refahını zedeleyen unsurların çözümü adına gündemdedir ancak koşullar halen yaşlı bireylerin kent yaşamına katılımını engelleyicidir (Dural ve Con, 2011, s.490). Özellikle kent alanında ekonomik yoksunluk riskiyle daha fazla karşılaşabilen bir grup olarak yaşlılar daha çok eski, gettolaşmış, yoksul olarak sınıflandırılan mekanlarda yer almaktadır (Emiroğlu, 1995, s.39-40).

Güç ilişkilerinin erkek egemen olarak yapılandığı toplumsal cinsiyet örüntülerine bakıldığında da barınma konusu bir istisna olmaktan çıkar. Yani konut ve barınma koşulları fiziksel, psikolojik ve sosyal yönleriyle kadınların deneyimlerini şekillendirmektedir. Örneğin, konut ve mekan tasarımı, niteliği, kişinin yaşı ve cinsiyeti, yalnız yaşayıp yaşamadığı gibi unsurlar toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yaşam alanına yansımalarıdır. Bireyin refahı adına yeterli koşulları barındıran konuta erişimin yapısal boyutu refah devleti uygulamalarına, piyasa, istihdam ve sosyal güvenlik politikalarına dayanır. Mevcut yapısal eşitsizlikler ise kadınların konut ve barınma koşullarını direkt olarak etkilemektedir. Kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yarattığı etkenlerle konut maliyetlerini karşılayabilme olanakları erkeklere göre daha düşüktür. Mevcut barınma koşulları yaşlı kadınların fiziksel ve mental sağlığına olumsuz etki etmektedir (Vásquez-Vera, Fernández ve Borrell, 2022).

2.2.4.10. Eğitim

En temelde bir vatandaşlık hakkı olan eğitim, sosyal eşitsizliği analiz ederken önemli bir çerçeve oluşturur. Zira eğitim istihdam olanaklarını ve gelir düzeyini etkilemekte ve birey refahını bütünüyle etkilemekte, sosyal konumlarını şekillendirerek birbirinden ayırmaktadır. Burada kadının ve erkeğin, genç ile yaşlının ayrımı kendini gösterir (Arun, 2016, s.37).

Kadınların eğitim düzeyi erkeklere göre yaş fark etmeksizin düşüktür. Mevcut yapısal eşitsizlikler ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadınların eğitim hayatına katılımında yaşam boyu engel teşkil eder. Öyle ki, 65 yaş ve üzeri kadınların %24,2'si okuma yazma bilmemektedir. Okuma yazma bilmeyen yaşlı kadınların oranı 2020 yılında yaşlı erkeklere göre 5 kat daha fazla olduğu saptanmıştır (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2022). Bu ise mevcut durumda kadınların yaşam boyu eğitim hakkından mahrumiyetinin çarpıcı bir göstergesidir.

Eğitim hakkından mahrumiyet kadınların yaşam koşullarını belirleyen bir faktördür. Diğer bir ifade ile eğitim kadınların hem toplumsal hem ekonomik yaşama katılımını şekillendirir (TÜSİAD ve KAGİDER, 2008, s.167). İstihdama katılım, ekonomik refah düzeyi, sosyal güvencenin bulunması gibi konular kadınların eğitim düzeyine göre değişmektedir. Çoğunlukla düşük eğitim düzeyine sahip yaşlı kadınların tarım ve enformel sektörlerde yer aldığı, ev içi ücretsiz emek veren konumda oldukları da bilinmektedir (Karadeniz ve Öztepe, 2013).

Eğitim bir yönüyle enformel bağlamda toplumsal yaşamdaki bilgi ve becerilere erişim fırsatları açısından irdelenmelidir. Yani okul hayatı dışında yaşam boyu öğrenim süreçleriyle ilgili her türlü bilgi ve fırsat erişimi de bu konuya dahil edilebilir. Örneğin, gelişen ve dönüşen teknolojik çağın yaşam koşulları gerekli teknolojik bilgi ve becerilerin kazanımını da gerektirmektedir. Ancak yaşlı bireylerin ihtiyaç duyabileceği bu bilgi ve beceri kazanımında da cinsiyete dayalı önemli bir fark söz konusudur. Zira yaşlı erkeklerin %40'ı internete erişip

kullanabilme imkanına sahipken yaşlı kadınlarda bu oran %25,9'dur (TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar, 2022). Yani yaşlılık döneminde her 4 kadından 3'ü internet kullanamamaktadır. Özellikle yalnız yaşayan yaşlıların bağımsızlığı ve hizmetlerden yararlanma konusunda teknolojik beceri kazanımının önemi düşünüldüğünde (Kalınkara, 2019), yaşlı kadınlar fırsat eşitsizliği yaşamaktadır. Günümüz toplumlarında sosyal hayata katılımın teknolojik bilgi ve becerilerle de ilintili olduğu düşünüldüğünde bu konudaki öğrenim adına adil olmayan bir durum olduğu görülür.

2.3. YAŞLI KADINLARLA FEMİNİST SOSYAL HİZMET

Feminist felsefenin kökenleri yalnızca son yüzyıla ait olmamakla birlikte 1930'lu yıllardan bugüne feminist aktivizm toplumsal bir eylem olarak yer almaktadır. 1930'lu yıllarda ilk feminist aktivizm dalgası sonucu siyasal ve yasal mülkiyet hakkının edinimi temel bir feminist gündem olarak yer almıştır. 1960'lı yıllardan bugüne ise ikinci dalga ile 'kişisel olan politiktir' (Millet, 1987) görüşü ile yapısal eşitsizliklere dikkat çekilmiştir. Kişisel olanın aynı zamanda politik olması kadının kamusal ve özel alandaki yaşadığı sorunların etkileşimine odaklanmayı sağlamıştır. Bu dönemde kamu-özel alan çatışmasında kadının konumu ve yaşanan eşitsizlikler sorgulanarak siyasal nüfuz ve iş yaşamına odaklanılmıştır. Ayrıca ikinci dalga feminist hareket ile kadınların ihtiyaçlarının erkeklerin ihtiyaç ve görüşleri temel alınarak belirlenmiş olduğu eleştirisi gündeme gelmiştir. Post-modern feminist çağ olarak da tanımlanabilecek üçüncü dalga feminist hareketi ise kadınların eril varsayım ve baskılardan kurtulabilmesi için bu varsayımları çürütmekle ilgilenmiştir (Payne, 2020, s.453; Teater, 2010, s.106).

Feminist hareket başlangıçta her ne kadar toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dikkat çekse de kadınların yaşadığı sorunların çeşitliliğine yeterli önemi verememiştir. Son döneme kadar yaşlılık ve yaşlı kadınların yaşadığı cinsiyet temelli sorunlar kuram ve pratikte görünür kılınmamıştır. Orta yaş veya genç kadınların öznesi olduğu feminist çalışmalar, yaşlı kadınların sorunlarını ve yaşlılık ile ortaya çıkan

kendine has baskı ve ayrımcılık figürlerini es geçmiştir (Calasanti ve Slevin, 2001, s.27).

Feminist sosyologlar ve yaşlılık alanında çalışan kuramcılar, yaşlı kadınların yaşadığı sorunların bir bütün olarak incelenmesi yerine “ayrı tabaklarda sunulan yemek” gibi keskin sınıflandırmalarla ele alındığına dair eleştiriler gündeme getirmişlerdir. Oysaki yaşlı kadınların toplumsal cinsiyete ve yaşlılığa dair sorunları kesişimsel ve çoklu dezavantajlılık içerisinde yer almaktadır (Ginn ve Arber, 1995; Krekula, 2007). Feminist ve gerontolojik çalışmaların iki ayrı homojen çalışma alanları olarak görülüyor olması ise bu sorunu derinleştirmekten öteye götürmemiştir.

Öte yandan bireylerin kimlikleri, cinsiyet, sınıf, etnik köken, sosyoekonomik durum ve yaşı içeren karmaşık bir örüntü ile inşa edilir. Kadınların maruz kaldığı toplumsal cinsiyetin yanı sıra yaşlanmanın getirdiği baskılar birbirini karşılıklı olarak pekiştirir (Ross-Sheriff, 2008, s.309). Öyle ki yaşlılık ve toplumsal cinsiyet iç içe geçmiş karmaşık bir sorun alanıdır. Yaşlılık (*ageism*) ve cinsiyetçilik olarak iki ayrı yapının bütünselliğinde ve erkek egemen toplum yapısında yaşlı kadınların yaşadığı sorunlar yaşlılık deneyiminin çifte standardını ifade etmektedir. İçerisinde engellilik, yoksulluk, etnik köken ve sınıf, cinsel yönelim gibi pek çok unsurun yer aldığı kadınların yaşlanma olgusu, toplumun kökleşmiş normları altında ötekinin yaşadığı bir olgu halinde yer almasına neden olmuştur (Krekula, 2007).

Sosyal hizmetin kuram ve uygulamalarını toplumsal cinsiyet körü (*gender-blind*) bulan feministler kadınların sorun ve ihtiyaçlarına yönelik uygulamaların toplumsal cinsiyet rollerini sürdüren bir nitelik taşımasından dolayı eleştirmişlerdir. Bu nedenle kadınların ihtiyaçlarına ve ötekileştirilmesinin nedenleri ve baskı dinamiklerini esas alma gerekliliği üzerine durulmuştur (Buz, 2009, s.53-54). Bu esnada sosyal hizmetin kadınların gereksinimlerine verdikleri yanıtları sorunsallaştırarak kadınlara atfedilen kurban rolüne dikkat çekmişlerdir (Dominelli, 2002, s.8-12). İkinci dalga feminist hareketinde kuram ile pratiğin

bütünleştirilerek bu kopukluğun giderilmesi gerektiği ön planda yer almıştır. Bu anlamda feminist sosyal hizmet kuramı 1970’lerde ortaya çıkmıştır. Özellikle 1960-1970’li yıllarda radikal sosyal hizmet hareketleri feminist sosyal hizmet kuramını şekillendirmiştir. Kadınları etkileyen başta şiddet ve istismar konularda sosyal hizmetin kadınlarla çalışma yaklaşımlarını dönüştürmüştür. Böylelikle kadınların özgün deneyimlerinin yanı sıra ortak ve yapısal eşitsizliklere dayalı sorunlar feminist kuram ve uygulamanın odağında yer almıştır. Kadınların kişisel sorunlarının sosyal statüleriyle bir bütün olarak ele alınması, kadınların öznel sorunlarının aslında birer toplumsal refah problemi olduğuna dair feminist söylem güçlenerek uygulamaya aktarılmıştır (Dominelli, 2002, s.5-8). Bu anlamda feminist kuram sosyal hizmet uygulamasında yarar sağlamaktadır. Zira kadınlar yoksulluk gibi toplumsal sorunlardan ve dezavantajlı durumlardan erkeklere göre daha fazla etkilenerek sosyal hizmetin en temel müracaatçısı haline gelmiştir (Payne, 2020, s.452-463).

Feminist sosyal hizmet, *“bireylerin ve toplumun cinsiyet ayrımcılığından kaynaklanan duygusal ve sosyal sorunların üstesinden gelmesine yardımcı olmak için sosyal hizmet değerlerinin, becerilerinin ve bilgisinin feminist bir yönelimle”* uygulamaya aktarılmasıdır (Barker, 1995, s.115). Yani feminist sosyal hizmet uygulaması uygulayıcı için feminist kimlik oluşturmayı gerektirir.

Dominelli (2002, s.7)’nin ifadesi ile de feminist sosyal hizmet, *“kadınların dünya deneyimini analizlerinin başlangıç noktası olarak alan ve bir kadının toplumdaki konumu ile bireysel handikapları arasındaki bağlantılara odaklanarak, onun özel ihtiyaçlarına cevap veren, ‘müracaatçı’-uzman etkileşimlerinde eşitlikçi ilişkiler yaratan ve yapısal eşitsizlikleri vurgulayan bir sosyal hizmet pratiği biçimi”* olarak tanımlanmıştır. Feminist sosyal hizmet kadınların maruz kaldığı baskı ve sorunların karmaşık örüntüsüne ve kadınlarına gereksinimlerine bütüncül bir çerçevede bakmaktadır.

Feminist sosyal hizmet uygulamaların ortak noktası ataerkil düzene son verme çabası ve kadınları güçlendirme amacı içermesidir. Bunun yanında kişisel olan

politiktir anlayışıyla sorunları mevcut sosyal bağlamı içerisinde ele almasıdır. Politik bir sorun olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde toplumsal yapının etkisine dair bilinç arttırma amaçlanır (Payne, 2020, s.465; Teater, 2010).

Zastrow (2013) sosyal hizmeti insanları güçlendirerek siyasi alandaki güç ve etkilerini, onların koşullarını iyileştirmelerinde destek olma süreci olarak ifade eder. Sosyal hizmet uzmanları beraber çalıştıkları kişilerle ortak sorumluluk alarak kapasitelerini arttırdığı, toplumsal müdahalelerle ve aktif destek yoluyla da yaşam koşullarına etkide bulunmaya çalışır. Gücün ve kaynakların dağılımındaki farklılıkların farkında olan sosyal hizmet uzmanı adil güç ve kaynak dağılımı için mücadele eder. Uygulamada yetkin olabilmek beraberinde bazı temel beceri ve ilişki kurma kapasitesine de işaret etmektedir. (Zastrow, 2013, s.32). Bu bağlamda feminist sosyal hizmet güçlendirme odaklıdır. Kadınlarla çalışan uzmanlar kadınları çevreleyen baskılayıcı ve ayrımcı ilişkilere ve yapısal eşitsizliklere dikkat çekerek müdahale eder. Feminist sosyal hizmet kadınların kapasitelerine değer verir. Kadınların güçlendirilmesinin asıl amacı bireysel, bireyler arası ve politik düzeyde kaynaklara erişimde güçleri yararlı kılmaktır (Teater, 2010, s.118).

Sosyal hizmet uygulamaları çeşitlilik ve farklılığa değer vererek yaşam deneyimlerinde çeşitliliğin esas belirleyicilerden olduğunu ve kimlik oluşumunda kritik öneme sahip olduğunu farkındadır. Yaş, sınıf, etnisite, cinsiyet, toplumsal cinsiyet kimliği ve ifadesi, toplumsal ve siyasi statüler, ideolojiler, ırk, din, cinsel yönelim bu etkenlerden bazılarıdır. Farklılıklar, ayrıcalık ve güç olarak da yer alsa da çoğunlukla baskı, ayrımcılık ve güç hiyerarşisi altında ezilme, marjinalize edilme sonuçları da içerebilmektedir. Yaşlanma ve yaşlılık dönemi bireylerin yaşamını dönüştüren önemli bir değişken olmakla birlikte konunun toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınması daha detaylı bir görünüm sağlar. Bu nedenle yaşlanma olgusu hem feminist hem de sosyal çalışma içerisinde önemle ele alınmalıdır (Ross-Sheriff, 2008, s.309).

Feminist sosyal hizmet uygulaması kadınlarla çalışırken diyaloga, karşılıklı etkileşime dayalı (*dialogic*) bir ilişkiye sahip olma ilkesini içerir. Uygulamaya katılan kişiler arasında eşitlikçi bir ilişkinin yanında diyalog temel alınır. Bu diyalogun iktidar sahibi ve çoğunlukla erkekler tarafından engellenmesinden kaçınılır (Payne, 2016, s.465).

Bakım etiği görüşü ise kadınların düşünce ve eylemlerinin sosyal ilişki ve deneyimlerinden geldiğine yönelik vurgusuyla öne çıkar. Özellikle toplumda bakım veren konumunda olan kadınların deneyimleri ve değerleri erkeklerden farklı olarak gelişmektedir (Payne, 2016, s.466).

Feminist yaklaşım sosyal hizmet temelinde Orme (2009)'a göre dört ana alandan oluşmaktadır. Bunlar ise kadınların koşulları, kadın merkezli uygulama, kadınların farklı sesi ve çeşitlilikle çalışma olarak sınıflandırılmıştır (Payne, 2016, s.463). İlk olarak kadınların koşulları olarak ele alınan alanda kadınların yaşadığı baskı ve ayrımcılık pratiklerine dair deneyimlerin paylaşımına odaklanıldığı ve kişilerle mesleki çalışmaların izlenip uygulandığı görülür. Kadın merkezli uygulama spesifik olarak kadının gereksinimlerine odaklanmaktadır. Özellikle kadının sadece toplumsal cinsiyete dayanan ayrımcılığın ardındaki yoksulluğu, engelliliği vb. durumları da beraberinde getiren sorunları irdelene gereksinimi de karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde “yoksulluğun kadınlashması” gibi birçok ataerkilliğin derinleştirdiği sorunlar düşünüldüğünde kadınların kendine özgü deneyimleri vurgulanır. Kadınların farklı deneyimleri ise geçmişten bugüne yaşamı farklı deneyimlemeleri sonucunda topluma ve ahlaka dair fikirlerinin kendine özgü olduğunu ifade etmektedir. Son olarak, çeşitlilikle çalışmak irdelendiğinde sosyal hizmetin farklılıklara saygı ilkesi karşımıza çıkar. Farklı sosyal bağlamlar ve dini, kültürel, etnik çeşitliliğe mensup kadınların baskıyı deneyimlemesi de çeşitlenebilmektedir.

Feminist kuramın sosyal hizmet uygulamasına aktarımında birçok metot ve yaklaşım bulunmaktadır. Feminist sosyal hizmet uygulayıcıları genel olarak bilişsel davranışçı terapi, güçlendirme, grup çalışması, çözüm odaklı terapi ve

politik savunuculuğu feminist ilke ve amaçlarıyla ele alarak uygulamada yer verir (Teater, 2010, s.112).

Feminist sosyal hizmet ataerkil ideolojinin inşa ettiği cinsiyet ilişkilerinin bireyler üzerindeki etkisini analiz ederek bunlara yönelik müdahale eder. Ataerkil yapının analizi hem kamusal hem özel alanı kapsar. Toplumsal cinsiyetin sosyal inşasının bilincinde olarak toplumsal düzenin yeniden oluşturulmasını hedefler. Çeşitliliği değerli gören feminist sosyal hizmet eşitlikçi ilişkileri savunur. Kadınları mağdur rolüne hapsedmek yerine güçlü yönlerine odaklanır ve bağımlılığı yeniden kavramsallaştırır. Kadınların baskı deneyimlerine karşı direnişini vurgular. Kadınların bakım emeğine değer verir. Bakımın gerçekleştiği koşulların dönüştürülmesini hedefler. Sosyal hizmetin uygulanması hem kurum içinde hem de dışarıda çeşitli rollerle görülür (Dominelli, 2002, s.18-19).

Kadınların yaşadığı sorunlarının benzersiz dinamikleriyle deneyimlenmesinin yanı sıra konunun kadınların toplumsal konumlarıyla ilişkisini ele almak, kadınların güçlendirilmesi adına kadınlarla çalışan uzmanların kişinin kendi kaderini tayin hakkını dikkate almasına dikkat etmek, kadınların liderliğindeki bir uygulamayı ön plana çıkarma amacıyla kadınlarla ortak bir değerlendirme ve eylem planı yürütmek başlıca feminist sosyal hizmet ilkeleridir (Dominelli, 2002, s.71).

Feminist sosyal hizmetin esas kavramlarından karşılıklı bağlılık (interconnectedness), sosyal hizmetin içerisinde kadınların, uzmanların, diğer çalışanların ve çevre etkileşimlerinin dahil edilmesi bakımından önemlidir. Müştereklik (mutuality) ve karşılıklılık (reciprocity) feminist sosyal çalışmada yer alan kavramlardır. Karşılıklı olma hali hem uzman ve kadın ilişkisi için hem de feminist çalışmaya dahil olan her birey için eşitlikçi ilişkilerin yaratılmasını sağlar. Bu ise hem özgürleştirici hem de kolektif eylemde sosyal dayanışmayı güçlendirici ortak iyilik halini önemseyen, eşit vatandaşlık ilişkilerini geliştiren bir sosyal hizmet uygulamasını sağlamaktadır (Dominelli, 2002, s.37-38).

Feminist sosyal hizmet çeşitliliğin farkında olarak çalışmalarını sürdürür. Buna göre kadın deneyimleri ve sorunları homojen bir şekilde değil karmaşık ve kendine özgü bir bütündür. Aynı zamanda kadınların güçlerine odaklanılan ve bunlara değer verilen bir uygulama ele alınır. Her kadın içinde bulunduğu durum ve toplumsal konumları nedeniyle farklı güç ilişkileri içerisinde yer almaktadır. Farklı kadın grupları için baskı ve güç ilişkisi de çeşitlenir. Bu baskı ve güç ilişkilerinde kadınların eşitliğini savunan feminist sosyal hizmet kadınların aktif olarak uygulamada yer alması ve kendi hayatları hakkında karar verebiliyor olmasını önemser. Yani kadınlar kendi ihtiyaçları için kendi seslerini duyurabilmeli ve kendi çözüm önerileri ile yer alabilmelidir (Dominelli, 2002).

Feminist sosyal hizmet uzmanları kamu ve özel alan ayrımını yeniden tanımlayarak kadınların deneyimlerinin bu alanlar ile karmaşık ilişkisini inceler. Buna göre özel olan şey politiktir ve kamusal alanı da ilgilendirir. Kadınların günlük yaşamdaki herhangi bir ihtiyaç durumu veya sorunu söz konusu alanın dışındaki alanları da içerir ve bunlarla iletişim kurarak şekillenir. Bu nedenle kadınların bireysel veya sosyal sorunlarının her bir farklı düzeylerle müdahaleyi içerir. Bireysel sorunlara toplumsal bir müdahale gerekliliği tam olarak bu etkileşimden türer (Dominelli, 2002).

Diyaloğa ve eşitlikçi ortaklığa dayalı ilişkiler kurmak feminist sosyal hizmet uygulamasının başlıca hedefleridir. Güç ilişkilerinde müracaatçının yaşadığı baskı ve adaletsizliklerle mücadele etme amacı taşıyan feminist sosyal hizmet uygulaması kadın merkezli uygulama ile kadınların deneyimlerine, görüşlerine, değerlerine saygı duyarak güç farklılıklarını en aza indirir (Payne, 2016, s.474). Ayrıca feminist sosyal hizmet deneyimden gelen bilgiyi önemser ve kadınların homojen bir grup olmadığının bilincindedir. Kadınlarla çalışırken genelleyen bir müdahale yöntemi ile değil, kadının kendi yaşam deneyimine ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı deneyimleri üzerinden çözüm adına bir yanıt arar (Dominelli, 2002, s.74).

Kadınların psikolojik ve duygusal sorunlarında sorunun kendisi kadar ardındaki nedenler de incelenir. Feminist sosyal hizmet uygulaması kadınların psikiyatrik ve psikolojik sorunlarında yalnızca tıbbi hizmetleri yeterli bulmayıp sorunu ortaya çıkaran sonuçlara dikkat çeker ve bu noktaya müdahale eder. Nitekim kadının beden algısı ve kimlik oluşumundaki sosyal varsayımların etkisinin bilincinde olan uzman kadınlarla birebir çalışırken kadınların bedeni ve cinselliği hakkında kendi başına karar verebilmesini amaçlayan uygulamalar geliştirir (Teater, 2010, s.112).

Feminist sosyal hizmet, kadınlarla çalışırken kadınların sorunlarını patolojik bir bağlamda ele almaz. Bunun aksine mevcut toplumsal cinsiyet normlarını irdeleyerek kadınların kamusal ve özel alanda yaşadığı sorunların etkileşimlerini inceler. Kadınların anlatıları ve aktardığı yaşam deneyimleri feminist sosyal çalışma yoluyla kamusal bir zeminde incelenir. Bu ise kadınlarla çalışmanın her aşamasında eleştirel düşünme ve dikkatli değerlendirme becerileriyle ilintili şekilde olabilir (Dominelli, 2002, s.36-37).

Küreselleşme ve neoliberal politikalar feminist sosyal hizmetin toplumsal düzeydeki çalışmalarının temel bağlamlarıdır. Hizmetlerin ve kurumların özelleştirilmesi, ardında hem kamusal hem özel alandaki ataerkilliği barındırarak güçlendirmektedir. Refah hizmetlerinin kamu hizmetleri olmaktan çıkıp özelleştirilmesi kadınların bakım yükünü ataerkil bir zeminde meşru kılmaktadır. İstihdam olanaklarının da rekabetçi piyasa koşullarında erimesi bakımından kadınlar istihdam hayatında ve kamusal alandaki konumunu korumakta güçlük çeker hale gelmiştir. Sosyal hizmetlere ayrılan devlet bütçesinden tasarruf edilmesi ise yine kadınlara yönelik çalışmaların ötelenmesi anlamına gelerek ataerkil ideolojileri güçlendirmektedir. Hizmetlerin vatandaş hakkı bağlamında olmaktan ziyade müşteri ilişkileri içerisindeki sunumu halihazırda toplumsal ve ekonomik statüsü düşük olan kadınların ulaşamadığı bir noktaya taşınmıştır (Dominelli, 2002, s.43-51).

Muhafazakar ideolojiler kadınların dezavantajlı olduğu konularda ve mevcut ataerkil yapılara müdahale politikaları üretmek yerine ailelerin güçlendirdiği ileri sürülen sağ politikalar aracılığıyla ataerkiyi özel alanda pekiştirmektedir. Özel alanda aile içi şiddetin istismarın görünürlüğüne yok eden ve devletin refah sorumluluğunu aileye ittiği sağ politikalara karşı feminist savunucular karşı çıkmıştır (Dominelli, 2002, s.54). Bu bağlamda özel alanda kadının özgürleşerek erkek tahakkümünden kurtulabilmesi sorunun politik bağlamda sosyal hizmet uygulamasına taşınmasına neden olmuştur.

Geleneksel sosyal hizmet uygulamalarının aksine feminist sosyal hizmet uzmanlığı esas alıp uzmanlık üzerinden kadınlara herhangi bir şeyi, durumu, bilgiyi empoze etmez. Bu bir yönüyle sosyal hizmet sunumunun sorunsallaştırılması ve yeniden tanımlanmasıdır. Sosyal adaletsizliğin yarattığı deneyimlerin ve sorunların farkında olan feminist sosyal hizmet uzmanları kadınların biricik deneyimlerini önemseyerek konunun toplumsal gerçekliğine kapı açan konumdadır. Kadınların kendi hayatlarına ve kolektife dayanışma içerisindeki motivasyonunda yaşadığı belirsizliği ve değişim sürecini kolaylaştırır. Bu değişim sürecinin karmaşık ve geçmişten bugüne gelen sorunları barındırdığını bilincindeki uygulama yer alır. Feminist uygulama bu yönüyle baskıya karşı kör olan sosyal hizmet duruşunu reddeder (Dominelli, 2002, s.68-70). Baskının engellilik, yaşlılık, cinsel yönelim, sınıf, etnisite gibi çok yönlü olgularla yer aldığı kabulü ise kadınların homojen bir grup olmadığının altını çizerek. Feminist sosyal çalışmada vurgulanan eşitlik, kadınların kendi yaşamlarına özgü baskı pratiklerini azımsamadan ve diğer baskı türleriyle ilişkisini görmezlikten gelmeyecek şekilde ele alınmaktadır. Yaşlılık dönemindeki kadınların ihtiyaçlarının yalnızca yaşlılık olgusuyla ele alınmaması ve kadınların kendine özgü ihtiyaçlarını da ele alarak bütüncül bakabilmek bu eşitlik ilkesiyle ilişkilidir (Dominelli, 2002, s.80).

Yaşlılara dair söylemler yaşlı bireylerin toplumsal bir yük olduğu üzerinden inşa edilerek yaşlılar sanki insan değillermiş (*dehumanize*) gibi algılanmaktadır. Yaşa bağlı olarak insan onurunu zedeleyen tutum ve davranışlar yaş ayrımcılığı ve

beraberinde yaşlılara yönelik ayrımcılığı getirmektedir. Yaşlılara yönelik ayrımcılık ise kurumsal zeminde güçlenerek kültürel bağlamda onaylanır halde sürdürülmektedir. Üstelik yaşlılığa yönelik politika ve uygulamalar cinsiyetsiz bir karede ele alınmaktadır. Yaşlılara yönelik değer meselesi de çoğunlukla erkek yaşlılar için geçerlidir (Dominelli, 2002, s.126-128).

Özellikle konu bakım olduğunda kadınlar hem bakım hizmetini sunan hem de bu bakımdan yararlanan konumdadır. Öyle ki kalıplaşmış bir bakıcı rolü atfedilen kadınlar yaşamlarının büyük bir çoğunluğunu ücretsiz bakım emeği sunarak geçirmektedir. Bu süre esnasında sağlık, eğitim, çalışma gibi pek çok hakından mahrum kalan kadınlar bakıma gereksinim duyabilecekleri durumlarda veya yaşlılık döneminde sunulan hizmetlere erişimi ve kaynakları kısıtlanmaktadır. Feminist sosyal hizmet bu noktada kadınların ücretsiz bakım emeğinin değerini yeniden kuramlaştırarak ücretli istihdamda yer alamayan kadınlara yönelik güçlendirici politikaları gündeme getirir. Bunu yaparken de sosyal adaletin sağlanması ve adil kaynak dağılımının gerçekleştirilebilmesi adına nesiller arası dayanışma ile kadın dayanışmasının bir arada sürdürülmesini savunur (Dominelli, 2002, s.131-134).

Kadınların yaşam deneyimleri erkeklerden farklıdır ve feminist bakış açısı bu deneyimlere erkek gözünden bakmaktan kaçınmaktadır. Feminist bakış açısına göre esas olan kadınların sorun ve deneyimlerini yine kadınların değerleri ve bakış açıları ile anlama çabasıdır. Bu noktada yararlanılan yöntemlerden biri ortak deneyimlerin paylaşımı ve destek sağlama amaçlarıyla bilinç artırma gruplarıdır (Payne, 2016, s.462).

Kadınların ataerkil bakış ve pratiklere bağlı olan deneyimleri kadınlara birçok güçlük ve sorun oluşturmakta olup din, eğitim ve medya gibi alanlar bu noktada önemli bir etkiye sahiptir (Buz, 2009, s.64). Bilinç artırma grupları kadınların baskı ve ayrımcılık deneyimlerini ve bunların ne olduğunu bizzat kadınlar tarafından paylaşıldığı ortak bir alan yaratır. Bu sayede kadınlar toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı baskı ve ayrımcılık hakkında bilgi sahibi olup

farkındalık düzeylerini geliştirmektedir. Bu grupların diğer bir önemli yönü ise birlikte hareket edebilme ve sosyal değişim adına güçlerini birleştirebilmesidir. Kültürel ilişkisel kurama göre kadınların çevreleriyle etkileşimlerinde bağımlı kılındığı ve kontrol edici ilişkiler yerine bağımsız, güvenli ilişkilerin oluşturulması hedeflenir (Teater, 2010, s.107-115; Valentich, 2011). Grup çalışması yoluyla kişilerin bir arada olmak suretiyle grup etkinlikleri içerisinde entelektüel, duygusal ve sosyal gelişimlerinin kolaylaştırılma süreciyle ilgilidir. Grup terapisi ile karıştırılmaması gereken esas konu grup çalışmalarının tedavi edici amaçlı olmamasıdır (Zastrow, 2013, s.11).

Feminist uygulama kurum içinde, özelde, kamusal alanda ve toplumsal hayatın her noktasında gerçekleştirilebilmektedir. Özellikle erkek egemen bakış açısının tahakkümü altındaki kurumlarda kadının ikincil konumunu dönüştürme amacı taşımayan uygulamalar mevcut olabilir. Ancak bu noktada feminist kimliğiyle yer alan uygulayıcı kurumsal uygulamalarda feminist bir alan yaratma, feminist uygulamanın kurum dışında da gelişmesini sağlama ve dönüştürme amaçlarıyla uygulamaya yer vermeye çabalamalıdır (Dominelli, 2002, s.476).

Sosyal hareket, kişilerin refahını ve kaynaklara erişimini etkileyen esas politikaların geliştirilmesi adına çeşitli ittifaklar kurmak suretiyle güç ve kaynakların yeniden dağılımını sağlama amacı taşır. Aktivistler toplumsal değişim adına mücadele eder ve diyalog, protesto gibi çeşitli yöntemlerden yararlanırlar. Aktivizm sorunlarla mücadelede toplumsal düzeydeki ilişkileri dönüştürme stratejisidir (Zastrow, 2013, s.132). Feminist sosyal hizmet ataerkil kurumlarla ve hizmet sunumlarıyla da aktivist mücadele etmektedir. Gerek sosyal hizmet kurumlarındaki cinsiyetçi ve ataerkinin hüküm sürdüğü yapılar gerek din, eğitim, medya gibi alanlarda sürdürülen kalıplaşmış toplumsal cinsiyet örüntüleri kadınların problemlerinin bir diğer nedeni konumundadır. Feminist sosyal hizmet uygulaması geleneksel toplumsal cinsiyet normlarına uyumlanan bir müracaatçı ilişkisi sürdürmek yerine kadınları güçlendirmeyi ve ataerkil yapılarla mücadele etmeyi içerir (Buz, 2009, s.64).

Toplumsal eşitsizliğin önemli bir noktası kamu-özel ayrımı olmuştur. Kamusal ve özel alanın birbirinden kopuk olarak ele alınışına karşı çıkan feminist sosyal hizmet kadınların deneyimlerindeki bu bağlantının önemli olduğunu savunur. Kadınların ötekileştirilmesinin temel unsurlarından biri olan kamu ve özel ayrımı yerine feminist sosyal hizmet uzmanları kişisel ve özel alana ait konuları kamusal ve politik olanla ilişkilendirir (Buz, 2009, s.64). Kadınların ücretli veya ücretsiz bakım emeğinin özel alanda görünmez kılındığı ve kadınlara atfedilen rollerin özel alana hapsedildiği ataerkil düzene karşı mücadele etmektedir. Bu amaçla feminist sosyal hizmet kadınların bireysel mücadelelerinin yanı sıra kolektif eyleme dönüştürülmüş bir uygulamayı savunarak kuram ile pratiğin bütünleşerek kadınların harekete geçme kapasitelerini güçlendirmeyi hedeflemiştir (Dominelli, 2002, s.21-23).

Feminist sosyal hizmet refah politikalarını sorgular. Gittikçe kamu hizmetlerine dair tasarruf politikalarının sonucu olarak refah hizmetlerinin piyasaya devredilmesi ve devredilen hizmetlerde oluşan boşluğun aileye ve ev içi ücretsiz emeğin dolduracağı beklentisi profesyonel sosyal hizmet uygulamasının gücünü zedelemektedir. Refah hizmetlerinde yaşanan değişikliklere yönelik sosyal hizmeti yeniden kavramsallaştırmak ve hizmetlerin herkesin ulaşabildiği bir konuma getirmek bu küresel dönüşüme karmaşık bir yanıt gerektirmektedir (Dominelli, 2002, s.8-12).

Yaş ayrımcılığı ile bireylerin yaşlılık deneyimleri doğrudan ilintilidir. Sosyal kaynakları fazla olan yani kişilerarası iletişim ağları güçlü ve interaktif etkinliklerde yer alabilen birey ve gruplar toplumsal yaşama aktif katılabilmekte ve fiziksel ile ruh sağlıklarını daha güçlü kılabilmektedir. Bu bağların kopuk olduğu ve sosyal kaynakların yetersiz olduğu durumlarda bireyler marjinalize edilerek dışlanmakta ve yaşam kalitesi zedelenmektedir (Mollenkopf ve Walker, 2007, s.49).

Son olarak yaşlıların toplumdaki düşük statüsü yaş ayrımcılığı ile ilintilidir. Yaş ayrımcılığı da tıpkı cinsiyetçilik veya ırkçılık gibi belli sosyal öğrenmeler ve kalıplaştırmalar ile süregelen düşünce ve tutum inşalarıdır. Yaş ayrımcılığına ve

baskı pratiklerine yönelik en etkili mücadele yolu ayrımcılığa uğrayanların karşıt siyasi eylem için bir araya gelmesidir. Buradaki esas amaç ayrımcılığı görünür kılıp toplumda yaşlıların rollerine yönelik değişiklikleri aktivizm ile mümkün kılmaktır (Zastrow, 2013, s.673). Böylelikle feminist sosyal çalışmanın savunuculuk rolleri ile aktivist uygulamaları ön plana çıkmaktadır.

3. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde araştırmada yer alan öznelere, öznelere dair tanıtıcı bilgiler, araştırma modeli, sayıtlar, veri toplama aracı, veri toplama süreci, verilerin çözümlenmesi, sınırlılıklar, etik konular başlıkları yer almaktadır.

3.1. ARAŞTIRMADA YER ALAN ÖZNELE

Bu araştırmada yer alan öznelere Kocaeli ilinde yaşayan 65 yaş ve üzeri yalnız yaşayan kadınlar olarak belirlenmiştir. Yaş grubunu bu şekilde seçmemin nedeni ise yasal ve sosyal hakların kronolojik yaş ile belirlenmesi yönündeki temel eğilimdir. Yine toplumsal bağlamda 65 yaş ve üzeri kişilerin kronolojik yaş ile paralel şekilde yaşlı olarak atfedilmesi yaş kriterinde etkileyici olmuştur.

İlgili öznelere ulaşılabilmesi adına amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan kartopu örnekleme yöntemi seçtim. Amaçlı örnekleme yöntemleri: aşırı veya aykırı durum, maksimum çeşitlilik, benzeşik örnekleme, tipik durum, kritik durum örnekleme ile ölçüt, doğrulayıcı veya yanlışlayıcı, kolay ulaşılabilir, kartopu örnekleme gibi çeşitlenir. Amaçlı örnekleme yöntemi durum ve olguların derinlemesine çalışılmasına imkan sağlamaktadır (Patton, 2018, s.243).

Görüşmecilere ulaşırken kartopu örnekleme kullanılmıştır. Kartopu örneklemede araştırmacı ilk katılımcılarından başka potansiyel katılımcıların kimlerin olabileceğini belirtmelerini talep eder ve yeni bir veri ortaya çıkmayana kadar bu eylemi sürdürür (Krysik ve Finn, 2015, s.202). Kartopu örnekleme ile ulaşılan ve görüşmeyi kabul eden 15 kadın ile görüşmeler gerçekleştirilerek analiz sürecine dahil ettim. Bir kadın görüşmeyi gerçekleştirmek üzere bulunduğumuzda katılımcı onam formunu imzalamaktan çekindi ve görüşmekten vazgeçti. Dört kadın ise görüşme günü ve saatinde kendilerine ulaşmak adına aradığımda çevrelerinden

aldıkları uyarılar nedeniyle katılmaktan vazgeçtiklerini iletiler. Yine başka bir kadın da görüşmeye onayı olduğunu fakat erkek çocuklarının katılmaması konusundaki ikazından sonra vazgeçtiğini, çocuklarından çekindiğini beyan etti. Görüşmeyi reddetmeyen ve onayını aldığım 15 yalnız yaşayan yaşlı kadınla görüşmeleri bizzat kendim gerçekleştirdim. Görüşmeler genel olarak 1 saat sürdü; bazı görüşmecilerim ile de iki-iki buçuk saate yakın şekilde gerçekleşti.

3.2. ÖZNELERE DAİR TANITICI BİLGİLER

1. **Beyaz:** 69 yaşında ve 5 yıldır yalnız yaşıyor. Daha önce bir evlilik yapmış ve 17 yıl önce boşanmış. Boşanmanın ardından 10 yıl yalnız yaşayan Beyaz, 5 yıl eski eşiyle beraber nikahsız yaşamaya başlamış. Sonrasında ise emekli maaşından ileriki dönemlerde faydalanabilmek adına eski eşiyle anlaşmalı olarak yeniden nikah kıyan Beyaz bir süre sonra eşinin vefat ettiğinden söz etmiştir. 5 yıl önce eşi vefat eden Beyaz 5 yıldır yalnız yaşıyor. Emekli ve kendine ait bir dairesi var. 2 kızı ve 1 torunu var. Gelirinin bir bölümünü kızlarına ve torununa destek olmak için ayırıyor.
2. **Ekru:** 73 yaşında 15 yıldır yalnız yaşıyor. Üniversite ön lisans mezunu ve emekli ilköğretim sınıf öğretmeni. Şu an emekli olup gelir getirici bir işte çalışmıyor. 3 biyolojik ve 3 üvey olmak üzere 6 çocuğu ve 8 torunu var. Hem kendi emekli maaşını hem de eşinin maaşını alıyor. Kendisine ait site içi bir dairede yaşıyor.
3. **Fuşya:** 67 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor. 40 yıldır Kocaeli’nde yaşıyor. Fuşya’nın okuma yazması var ancak hiç okula gitmediğini ve yalnızca Kuran kursuna gittiğini ifade ediyor. Daha önce çalışma deneyimi olmamış. Şu anda ev kadını ve gelir getirici bir işte çalışmıyor. 7 yıl önce eşi vefat ettiğinden bu yana dul aylığı ve babasının emekli maaşı (ölüm aylığı) ile geçiniyor. Fuşya 7 yıldır yalnız yaşıyor. 4 çocuğu var ve çocuklarının üçü Kocaeli’nde ve biri kendisiyle aynı mahallede yaşıyor.
4. **Gri:** 70 yaşında ve 10 senedir yalnız yaşıyor. Hiç okula gitmediğini fakat kendi çabalarıyla okuma yazması olduğunu ifade eden Gri, yalnızca Kuran kursuna gönderildiğini belirtti. Sigortalı bir işte çalışma deneyimi

yok. Bir evlilik yapmış olan Gri, 10 senedir dul ve eşi vefat ettiğinden bu yana kendisine ait dairesinde yalnız yaşıyor. Yalnızca dul aylığı alarak geçiniyor. 2 oğlu ve 1 kızı var. Hepsi Kocaeli'nde yaşıyor.

5. **Kehribar:** 75 yaşında ve 3 senedir yalnız yaşıyor. Kehribar daha önce okula gönderilmediğini ve okuma yazmayı yetişkinlik döneminde açılan kurslar sayesinde öğrenebildiğini aktardı. Daha önce ev kadını olan Kehribar kırdan kente göç ettikten sonra terzilik yapmaya başlamıştır. Kehribar eşi vefat ettikten sonra yalnız yaşamaya başladığını ifade etmektedir. Şu an hem eşinin hem kendi emekli aylığını alıyor. Çocuklarından iki oğlu Kocaeli'nde bir kızı ise Adana'da yaşıyor.
6. **Kırmızı:** 80 yaşında ve 8 yıldır yalnız yaşıyor. İlkokul mezunu. Bir kızı ve bir oğlu var ve her ikisi de yurtdışında yaşıyor. Kırmızı, Almanya'dan emekli. Eşi vefat etmeden önce Almanya'dan Türkiye'ye yine aynı mahalleye yerleştiklerinden söz etmiştir. 8 yıldır dul ve yalnız yaşıyor. Hem eşinin hem de kendi emekli aylığını alıyor. Şu an kendisine ait müstakil dairesinde yaşıyor. Aylık gelirini belirtmek istemedi.
7. **Mavi:** 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor. Tunceli ve İstanbul'da yaşamış olan Mavi, 6 yıldır Kocaeli'nde yaşıyor. Okuma yazması var ancak herhangi bir okula gitmemiş. Fabrikada çalışmış olan Mavi şu an emekli ve kendine ait apartman dairesinde oturuyor. 10.000'e yakın bir geliri olduğunu ifade ediyor. Mavi, iki kez evlendiğini aktardı. İlk eşini kaybettiğini ve ikinci eşiyle 4 yıl evli kaldıktan sonra boşandığını ifade etti. 5 çocuğu ve 5 torunu olan Mavi, çocuklarının birinin ikinci evliliğinden olduğunu belirtti. Hepsi farklı şehirlerde olan çocuklarının üçü İstanbul'da yaşıyor.
8. **Magenta:** 83 yaşında ve 24 yıldır yalnız yaşıyor. Magenta, Kocaeli'nde doğduğunu ancak Bulgaristan asıllı ve anadili Bulgarca olup Türkçeyi evlendikten sonra öğrendiğini ifade ediyor. Magenta, ilkokul mezunu ve sigortalı bir işte çalışma deneyimi bulunmuyor. 24 yıl önce eşi vefat eden Magenta, 24 yıldır yalnız yaşıyor ve dul aylığı ile geçiniyor. Üç kızı var ve hepsi Kocaeli'nde kendisine yakın muhitlerde yaşıyor.

9. **Mercan:** 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor. Mercan lise mezunu olduğunu ve üniversite matematik bölümünden terk olduğunu ve evlilik nedeniyle üniversiteyi bırakma kararı aldığını ifade etti. 20-25 sene evli kalan Mercan, eşinin vefat etmesinin ardından bir süre kızı ve damadının evinde yaşamış ancak damadıyla yaşadığı belirli anlaşmazlıklar nedeniyle yalnız yaşamaya karar vermiş. 15 yıldır dul ve yalnız yaşıyor. Eşinin emekli aylığını alarak geçinen Mercan şu an pazarcılık yapıyor ve bir apartman dairesinde kirada oturuyor. 3 çocuğu var.
10. **Mor:** 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor. Bulgaristan doğumlu olan Mor 7 yaşındayken Türkiye'ye göç ettiklerini paylaştı. İlkokul mezunu olan Mor dönemin şartlarından dolayı okuyamadığını belirtti. Daha önce Bilecik ve İstanbul'da yaşadığını, evlendiğinde ise eşiyle birlikte Almanya'ya göç ettiklerini söyledi. Almanya'da eşinin yaşamaya devam etme kararının aksine kendisinin Türkiye'ye gelmesinin ardından tam 17 yıldır yalnız yaşadığını belirtmiştir. 2009 yılında eşi vefat ettiğinden bu yana dul olduğunu eklemiştir. Uzun yıllar Almanya'da yaşayan ve orada sigortalı bir işte çalışıp emekli olan Mor, Kocaeli'nde şu anki oturduğu evini alabilmek için emekli maaşını tek seferde aldığını ifade etti. Daha önce Türkiye'de de sigortalı çalışma deneyimi olması nedeniyle Türkiye'deki prim gün sayısını ödeyerek emekli aylığı hakkı kazandığını ve bu aylıkla geçindiğini aktardı. Mor maddi imkanı olsaydı iş kurma hayalini olduğunu aktardı. Mor'un iki oğlu, bir kızı ve on torunu var. Oğullarından biri yurtdışında diğeri ise farklı bir ilde yaşıyor. Kızı ise Kocaeli'nde ikamet ediyor.
11. **Pembe:** 68 yaşında, 4 senedir yalnız yaşıyor. Daha önce düzenli gelir getirici ve sigortalı bir işte çalışmayan Pembe ev, kadını olduğunu ancak 64 yaşına kadar eve gelir sağlayıcı pek çok iş yaptığını, eşinin açtığı restoranda aktif rol aldığını ifade ediyor. 4 sene önce eşi vefat eden Pembe 4 senedir yalnız yaşıyor ve yalnızca dul aylığı ile geçiniyor. Pembe'nin 2 oğlu var ve oğullarından biri Kocaeli'nde yaşıyor. 3 torunu var. Şu an kendine ait apartman dairesinde yaşıyor.

12. **Sarı:** 65 yaşında ve 14 senedir yalnız yaşıyor. Ortaokul mezunu ve özel sektörden emekli. Aslen İstanbullu olan Sarı oğlunun üniversiteyi Kocaeli'nde kazanması nedeniyle ailecek buraya yerleştiklerini ve burada yaşamaya devam etme kararı aldıklarını ifade etti. Eşi 14 sene önce vefat etmiş ve 14 senedir yalnız yaşıyor. Şu an kendine ait site içi bir dairede yaşıyor. 1 oğlu ve 2 torunu var. Hem kendi hem de eşinin emekli maaşını alıyor. Oğlu ve gelini kendisiyle aynı sitede yaşıyor.
13. **Turkuaz:** 65 yaşında ve 4 yıldır yalnız yaşıyor. Lise mezunu olan Turkuaz iki üniversite terk. Bir evlilik yapan ve bir buçuk yıllık birlikteliğin ardından boşanan Turkuaz'ın çocuğu yok. Boşandıktan sonra annesiyle uzun yıllar beraber yaşamaya başlamış. Abisinin yurtdışında olması ve annesinin belirli dönemlerde yurtdışına çıkması nedeniyle kendisinin yalnız yaşama deneyimine aşina olduğunu belirtiyor. Emekli maaşının yanı sıra kira geliri ve birikimleri olduğunu ifade ediyor. Şu an kendine ait apartman dairesinde yaşıyor. Emekli olduğu İstanbul'daki şirkete evden çalışarak ve zaman zaman İstanbul'a giderek çalışma yaşamına tümüyle son vermediğini ifade ediyor.
14. **Yeşil:** 85 yaşında ve 25 yıldır yalnız yaşıyor. Okuma yazma bilmiyor. Daha önce sigortalı ve düzenli gelir getirici bir işte çalışma deneyimi bulunmayan Yeşil, ev kadını olduğunu söylüyor. 25 yıldır dul ve yalnız yaşıyor. Eşinin emekli maaşı ve babasının maaşını (ölüm aylığı) alıyor. 2 kızı var. Gelirinin bir kısmını torunlarının eğitim hayatına destek olması adına kızlarına veriyor. Kendine ait müstakil evde yaşıyor. Çocukları ise Yeşil ile aynı muhitte yaşıyor.
15. **Zümrüt:** 77 yaşında ve 7 yıldır yalnız yaşıyor. Ortaokul mezunu. 7 yıl önce eşi vefat etmiş olan Zümrüt eşini kaybettiğinden bu yana yalnız yaşıyor. Zümrüt ilkokul çağında ebeveyn şiddeti nedeniyle geçirdiği sakatlanmadan bu yana fiziksel hareket kabiliyetinin kısıtlı olduğunu ifade ediyor. Zümrüt'ün sigortalı ve düzenli gelir getirici bir işte çalışma deneyimi bulunmuyor. Yalnızca dul aylığı ve kira geliri mevcut olan Zümrüt kira gelirlerini de torunlarının eğitim hayatına destek olması için

çocuklarına veriyor. Zümrüt'ün bir kızı, bir oğlu ve 3 torunu var. Şu an kendine ait apartman dairesinde yaşıyor.

3.3. ARAŞTIRMA MODELİ

Bu araştırmada 65 yaş ve üzeri yalnız yaşayan yaşlı kadınların toplumsal cinsiyet bağlamında deneyimlerinin nasıl olduğunun derinlemesine anlaşılması amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, bireylerin ve kültürlerin detaylı, derinlemesine bir tanımını yapmak, insanların gerçekliğe attettikleri anlamı, olayları, süreçleri, kavrayış ve anlayışlarını gün yüzüne çıkarmak için yararlanılan araştırma türüdür (Kümbetoğlu, 2005, s.47). Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi kendine has veri toplama yöntemlerin kullanılması ile öznelerin deneyimlerinin ve bunlara dair algı ile tutumlarının bütüncül ve gerçekçi şekilde ortaya çıkartılmasını sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Nitel yöntemle tasarlanmış araştırmalarda ele alınan konuya dair derin bir kavrayışa sahip olma ve olayları kendi bağlamları içinde anlamlandırma amacı bulunur (Karataş, 2015; Neuman, 2014). Bu nedenle toplumsal cinsiyet bağlamındaki bu çalışmanın kadınların özgün deneyimlerine dair vurgusu yorumlayıcı yaklaşıma dayalı olan nitel araştırma yöntemini gerekli kıldığı düşünülmüştür. Araştırma amaçlarının nitel veriyi gerekli kılması, araştırma sonunda nitel veri elde edilmesi ve ulaşılabilecek bilgilerin esnek olabilirliği araştırmanın niteliksel olmasını gerektirmektedir.

Araştırmanın deseni nitel araştırma desenlerinden biri olan olgubilim/fenomonoloji olarak belirlenmiştir. Olgubilim/fenomonoloji düşüncelerin ve kavrayışların, olgu ve durumların ve bireyler tarafından bunlara atfedilen anlamların detaylı şekilde ortaya çıkartılmasına imkan tanımaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.63-73). Araştırma deseninin araştırma sürecini ve yaklaşımını belirleyen ve bu noktada araştırmacıya rehberlik eden bir unsur olduğu düşünüldüğünde çalışmanın fenomonolojik yaklaşımla gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür. Buna yönelik olarak araştırmada ele alınan başlıca olgu “yalnız yaşayan yaşlı kadınların deneyimleri” olarak belirlenmiştir.

3.4. SAYILTILAR

Bu araştırmanın sayıltısı yalnız yaşayan yaşlı kadınların yaşam deneyimlerinin toplumsal cinsiyet ilişkileriyle şekillenmesidir.

3.5. VERİ TOPLAMA ARACI

Araştırma amacına uygun verilerin toplanabilmesi amacıyla yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirdim. Görüşmelerin öncesinde araştırma amacına uygun şekilde yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırladım. Görüşme formumu hazırlarken konuyla ilgili mevcut alanyazını taradım ve ardından yaşlılık ve toplumsal cinsiyet ile ilgili tez çalışmalarındaki görüşme formlarını inceledim. Böylelikle kendi çalışmam ile daha önceki çalışmaların sentezini oluşturdum.

Yarı yapılandırılmış görüşme formunun genel hattında sosyodemografik bilgiler, geçmiş yaşam deneyimleri, yalnız yaşamaya başladıktan sonraki deneyimleri yer aldı. Yalnız yaşama deneyimine ait soracağım soruları ise ev içi deneyimler, konut, güvenlik ve fiziksel olanaklar, sosyal yaşam deneyimleri ve sağlık ile bakıma ilişkin deneyimler başlıkları oluşturmaktadır (EK-2). Görüşme formuna son şeklini verdikten sonra katılımcılarla yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirdim. Görüşme esnasında görüşmecilerin sözlü ve yazılı izninin ardından ses kaydı cihazından yararlandım. Ses kaydının yanı sıra görüşme esnasında görüşmecileri gözlemleyerek vurguladıkları sözlü ve sözsüz ifadeleri not aldım.

3.6. VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Yalnız yaşayan yaşlı kadınların güvenlik ile gizlilik kaygılarını ve görüşmeye dair çekincelerini sıklıkla hissettim. Saha çalışmasından önce kimlere nasıl ulaşabileceğim konusunda genel bir planlama yaparak çevremdeki insanlara haber vermiştim. Ancak kadınların sıklıkla güvenlik gerekçesiyle reddettiğine dair geri dönüşler aldım. İlk başta olumlu yanıt aldığım bazı kadınlar bir sonraki gün veya görüşmenin yapılması planlanan gün içerisinde aile fertleri ve sıklıkla erkek

çocukları tarafından uyarıldığını ve kendilerine kızdıklarını ifade ederek görüşme yapmaktan vazgeçtiklerini iletiler. Ulaştığım kadınlara gönüllük esasına dayalı olan bu görüşmelerin amaç ve esaslarını, gizlilik ilkesini sıklıkla tekrarladım. Fakat aldığım yanıtlar genellikle güvenlik kaygısını tekrar eder nitelikteydi. Güvenlik kaygısı ve çevresel baskılar nedeniyle tekrar eden katılıma dair ret yanıtları bir süre çalışmanın tıkanmasına ve araştırmacı olarak moral bozukluğu ile yüzleşmeme neden oldu. Bir süre sonra kartopu örneklemin bir avantajı olarak görüşmeyi kabul eden kadınların diğer katılımcı olabilecek tanıdıkları kişilere beni yönlendirmesi sayesinde sonraki görüşmecilerimin daha rahat ve güvende hissettiklerini fark ettim. Bu durum araştırmanın seyrini olumlu olarak etkiledi. Araştırma süreci bu esnadan sonra hız kazanmış oldu.

Görüşmeleri kadınların tercihinine bağlı olarak ev içi ortamda ve yüz yüze gerçekleştirdim. Görüşmeler esnasında mümkün olduğunca tarafsız olmaya gayret gösterdim. Görüşmeye başlamadan önce araştırmanın gerçekleştirilme amacını, gizlilik ve anonimlik ilkelerini, gönüllülük esasını yazılı ve sözlü olarak beyan ettim. Görüştüğüm kadınların birçoğu çalışmamı ödev veya mülakat olarak algıladı. Kimi kadınlar ise beni devletin sunduğu hizmetleri geliştirmek amacıyla görüşme yapmaya gelen bir kamu görevlisi olarak düşündü. Sormak istedikleri her soruyu sorabileceklerini, kaygı duyduğu noktaları paylaşabileceklerini kendilerine ilettim. Bu noktada genelde “Bilemeyeceğim şeyler olursa?” ya da “Ben ne anlatacağım?” gibi sorular yönelttiler. Görüşme iznini alırken de ses kayıt cihazını gösterdiğimde bir miktar heyecanlandıklarını ve kayıt başladıktan sonra ilk birkaç dakika ses tonlarında bir miktar gerginlik olduğunu hissettim. Görüşme süresince bu gerginlik giderek azaldı ve kadınların daha samimi ve akıcı bir iletişim içerisinde olduklarını gördüm.

3.7. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ

Araştırmanın veri kaynaklarını, derinlemesine görüşmelerin ses kayıtları, görüşme sürecindeki gözlemlerim ve görüşme sonrasında katılımcıların aktardığı sözlü ve sözsüz ifadelerin notları oluşturmaktaydı. Verileri analiz ederken bu üç

veri kaynağını bütüncül olarak ele almaya çalıştım. Görüşmelerin hemen ardından ses kayıtlarını deşifre ederek yazılı bir metin haline dönüştürdüm. Görüşmeler devam ederken deşifre edebildiğim her bir görüşmeyi tekrar tekrar okuyarak mevcut süreci değerlendirdim ve analiz sürecine dair öngörüler oluşturdum. Görüşmelerde katılımcıların birbirini destekler nitelikte sıklıkla tekrar eden olgular kodları oluşturmamı sağladı. MAXQDA 12 programını kullanarak görüşmelerimi tekrar okurken kodlamaya başladım. Analiz sürecinin başladığı bu noktada ilk olarak açık kodlama (Neuman, 2014, s.667) ile oldukça fazla kod mevcut oldu. Kodlamalara devam ettikçe ana başlıklarım belirginleşmeye başladı. Kodlamalara devam ederken temaların kategorilerle ilişkisine dair bağlantılarını elde etmeye başladım. Böylece üç ana başlık altında belirli kategoriler sunarak verileri çözümlemiş oldum.

3.8. SINIRLILIKLAR

Araştırmanın bazı sınırlılıkları mevcuttur. Öncelikle sahaya çıktığımda görüşmecilere ulaşabilme noktasında sorun yaşadım. Ulaştığım bazı kişiler ise görüşmeleri güvenlik ve aile fertlerinin onayları olmaması gibi nedenlerle reddetti. Araştırma için katılımcı bulmakta yaşadığım zorluklar nedeniyle saha çalışmam uzun sürdü. Bu nedenle araştırmanın bir sınırlılığını zaman oluşturmaktadır.

Bir diğer sınırlılık ise katılımcıların hepsinin kentte yer almasıydı. Gelir durumu ve eğitim gibi konularda farklı özelliklere sahip katılımcılar yer alsa da kırsal alanda yaşamını sürdüren hiçbir kadınla görüşemedim. Kırsal alanda yaşayan bir kadın da oğullarının izin vermemesi nedeniyle görüşmeyi reddetti. Böylece sadece kentsel alanda yalnız yaşama deneyimi bulunan yaşlı kadınlarla çalışabildim. Bu yüzden çalışma, yalnızca kentsel mekanlar içerisinde yalnız yaşayan yaşlı kadınların deneyimleri ile sınırlıdır.

3.9. ETİK KONULAR

Bu araştırmada Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan araştırmanın etik olarak uygun olduğu ibrazının ardından görüşmeleri gerçekleştirdim. Görüşmelerin her birinde katılımcılara öncelikle kısaca kendimi tanıttıktan sonra araştırmanın amacı ve konusu hakkında sözlü bilgi aktardım. Ardından araştırma hakkında bilgi veren gönüllü katılım formunu katılımcılardan okuyup imzalamalarını talep ettim. Bu esnada herhangi bir sorusu ve düşüncesi varsa paylaşabileceklerini ve yine görüşmenin her aşamasında sorabileceklerini ilettim. Ayrıca görüşme sürecinde ses kaydı alacağımı sözlü olarak tekrar ettim. Katılımcıların yazılı onaylarının ardından görüşme sürecine başladım.

Görüşme sürecinde katılımcılarla mümkün olduğunca sessiz ve kendilerini rahat hissedebilecekleri ortamda görüşme yapmaya özen gösterdim. Bu esnada kendilerini rahat hissetmedikleri veya herhangi bir durumdan endişe ettikleri durumlarda görüşmeyi durdurabilecekleri veya sonlandırabileceklerini belirttim. Araştırma sürecinin her bir aşamasında gizlilik ve anonimlik esaslarına uygun şekilde süreci ilerlettim. Görüşmelerin ardından yazılı metinlere dönüştürdüğüm ses kayıtlarını sildim. Katılımcıların isimleri yerine belirlediğim takma isimler kullandım. Yine gizlilik esasına uygun olmak suretiyle öznelerin yakın çevrelerine dair beyan ettikleri isimleri de A, B, C, X, Y, Z gibi harflerle değiştirdim.

4. BÖLÜM

BULGULAR/ÇÖZÜMLEMELER

Bu bölümde yalnız yaşayan yaşlı kadınların toplumsal cinsiyet bağlamında deneyimlerinin analizini “Dünden Bugüne: Yalnız Yaşayan Yaşlı Kadınların Geçmiş Yaşam Deneyimleri”, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Yalnız Yaşama Deneyimleri” ve “Kadınların Çözüm Önerileri” olarak 3 tema altında gerçekleştirilmiştir. Kadınların deneyimleri imla kurallarını gözetmeden tırnak içinde doğrudan alıntılar şeklinde yer verilmiştir.

4.1. DÜNDEN BUGÜNE: YALNIZ YAŞAYAN YAŞLI KADINLARIN GEÇMİŞ YAŞAM DENEYİMLERİ

4.1.1. Evlilik Deneyimleri: “*Tabi ki Erkek Önder*”

Toplumun temel bir kurumu olan ailenin evlilik ile kurulduğu kabul edilir. Evlilik bu yönüyle partner ilişkilerinin yasal bir zeminde ele alındığı toplumsal bir olgudur (Doğan, 2014, s.208). Diğer yandan evlilik ataerkinin üretildiği, işlediği, dönüştüğü, erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümünün, eril gücün ve şiddetin meşru kılındığı bir deneyim olabilmektedir. Evliliğin en başında, evlilik kararının nasıl verildiği, evliliğin gerçekleştirilmesinin ardından deneyimlenenler erkeklerin meşru kabul ettiği hak sahipliği fikri üzerinden ilerlemektedir (Kelebek, 2019, s. 69-70). Görücü usulü, çocuk yaşta evlilikler bu hak ihlalinin bariz örneklerindendir. Bu doğrultuda yaşlı kadınların geçmiş yaşamlarında evlilik deneyimlerinin nasıl olduğu ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin nasıl şekillendiği sorusu ön planda yer almıştır. Zira görüşülen kadınların hepsi en az bir evlilik yapmıştır. Kadınların birçoğu çocuk yaşta ve görücü usulü ile evlendiklerini aktarmıştır. Görücü usulü, kadınların kendi bağımsız kararları dışında başkalarının yönlendirmesi ile evliliğe adım attıkları anlamına gelse de görücü

usulü evlilikler kadınlar için kendi dönemlerine göre olağan bir durum olarak aktarılmıştır:

17 yaşında görücü usulü... (Gri, 70 yaşında, 10 yıldır yalnız yaşıyor).

Tanıştık görücü usulü. Eskiden gonuşma etme mi vadi? (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Görücüydü yavrum eskiden görücüydü yavrum hiç birbirimizi görmedik gelin gidince gördük o kadar. Bizim eskiden öyleydi (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Ben o zaman 18 yaşındaydım ama tabi bizim zamanımızdaki 18 yaşla şimdiki 18 yaş biraz daha farklı. Biz hani böyle ne televizyon gördük ne cep telefonları gördük felan. Ee sevdik evlendik gayet de mutluyduk bir pişmanlığım olmadı (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Görüşmeciler arasında genellikle çocuk yaşta evliliğin normal olduğu kabulü yer almıştır. Görücü usulü ise herhangi bir alternatifi bulunmayan bir konu olarak değerlendirilmiştir. Yalnızca iki kadın görücü usulü dışında evlendiğini ifade etmiştir. Mercan üniversiteyi kazandığı esnada tanıştığı eşiyle evlenirken, Turkuaz 29 yaşında görücü usulü olmadan evlenmiştir:

Fikir yönünden anlaştık görücü usulü değil (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Valla ben hiç evlenmeyi düşünmüyordum. Ortaokuldan beridir tanıdığım birisiydi. Yollarımız tekrar kesişmiş. Bilmiyorum birden evlendim ben (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Bir görüşmeci ise görücü usulü evlendiğini fakat görücü usulü dışındaki bir tanışma yolundan çekindiği için ailelerin onayından sonra tanışma fırsatı bulduğunu aktarmıştır:

24 yaşında evlendim ben yani şeyime göre ben en geç evlenenim benim dönemime göre. 24 yaşında evlendim ee şöyle zaten ordan PTT kazandım tayin olarak İzmit'e geldiiimm 6 ay çalıştım güzel tabi nöbetli de gidiyoruz. 8.30-1.30 veya 1.30-7 çalışıyoruz veya sabaha kadar grup çok keyifli, insanlar çok iyiydi o zamanki dostluklar çok güzeldi. İyiydi gayet güzeldi o arada işte ee zaten daha önce de Y'yi

görüydüm böyle ee onu da istediler ettiler bak biz o devrede görücü usulüydü bizim de birbirimize onayımız oldu evlendik (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Görücü usulünden ziyade kendi bağımsız kararlarıyla evliliğe adım atan kadınların eğitim hayatında diğer kadınlara göre daha uzun yer alabildiği gözlemlenmiştir. Nitekim evlilik yaşı kadınların çalışma hayatında yer alıp almamasıyla değişim göstermiştir. Bu noktada kadınların ekonomik bağımsızlığı medeni durumları hakkında daha özgür olabilme imkanı sağladığı söylenebilir. Ancak görücü usulü evlilik dışında tanışma ve ilişki sürdürmenin kadınlar adına bir baskı ve damgalama potansiyeli taşıdığı izlenimine rastlanmıştır. Bu nedenle kadınların geçmiş yaşam deneyimlerinde evlilik kararlarında toplumsal cinsiyet normlarını dikkate alarak adım attığı veya buna maruz bırakıldığı ifade edilebilir. Kadınların gelecek yıllarını şekillendiren bu kararda baskının toplumsal boyutu aile ve yakın çevreden görülebilmekte ve etiketlenme riskine karşı kadınların bir baş etme yöntemi olarak evliliği tercih etmektedirler:

Olmazdı o zamanın şartlarında öyle çok ee ayrı oturayım veya bizi zaten hemen ee zaten arkası gelecek öyle tamam çalışıyoruz ediyoruz da evde bile sitemler başlamıştı hani annem babam niye milletin evlatları evlendi Beyaz niye evlenmiyo baskıları bile çaktırmadan da olsa. Çünkü çevre baskısı var. Evde kız var ama niye, yetişkin kız var ama niye evlenmiyor? Veya evlendirelim evlensin baskıları başlamıştı. Yani mümkün değil ayrı otur, ee annen baban gitsin sen ayrı otur o zamanki şartlarda yoktu öyle bir olay (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Şimdi daha küçük olunca ee ben 21 yaşında evlendim ben köyde kalmışımım gibiydim 21'imde. O dönem 14 yaşında 15 yaşında evleniyorlardı. Öyleydi birkaç kişiydik köyde. Köyde sayılmıştık hani iş için öyle güzelliğe şeye bakmıyorlar da çalışana bakıyorlar köyde kim çalışırsa o iyi kız denirdi. (...) Erken ama yine kalmışım gibiydi. Üç arkadaş biz öyleydik geç evlendik sanki kalmışız gibi biz kaldık hepsi evlendi biz kaldık öyleydi. İşte orda resmim (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Evlilik süresince ev içi karar ve rollerde ise katılımcıların deneyimlerinin farklılaştığı görülmüştür. Örneğin kadınlardan bazıları ev içi kararlarda öncelikli olarak kendilerinin söz sahibi olduklarını ifade etmiştir:

Ev içi kararlarda ben daha çok söz sahibiydim (...) Evin işi ile yapılacak bir şeyle ben mutlu olmadığım zaman eşim de mutlu olmuyordu. Yani bir değişiklik yapacaksak beraber karar veriyorduk. Tabii ki benim isteğimle. Ben isteyince o da tamam diyordu

düşünüyordu taşınıyordu bütçemiz elverdiğince tamam diyordu (Sarı, 65 yaşında, 14 yıldır yalnız yaşıyor).

Benim ev içi sorumluluklarım adamım getirirdi ben idare ederdim. Ev işi benimdi bağ bahçe de benimdi. O da kendi işinden meşguldü. Evin kadını bendim. İdareyi ben yapıyodum. İdare benimdi. Adamım getirir sen idareni bilirsin derdi idareyi bana verirdi. Eyi ydi çoluk çocuk geçinirdik (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Yani ben biraz daha fazlaydım eşimden (...) Bilmiyorum saygı duyardı şey benim kararlarıma (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Daha şeylik tasarruf yaptığım için onun için mayşı alır bana teslim ederdi. Giderdim ben de onunla bir milyar milyondan fazla harcamazdım bereketli geçinirdik yani (Fuşya, 67 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınlar evlilik deneyimleri içerisinde ev içi kararlarda söz sahibi olduklarını ve ev içi ekonomisini kendilerinin yönettiklerini aktarmıştır. Bazı kadınlar ise eşlerini ev içi kararlarda esas aldıklarını ifade etmiştir. Yani kamusal alanda halihazırda kadınlara göre daha güçlü konumda yer alan erkeklerin ev içinde de kadın üzerindeki tahakkümünü sürdürdüğü görülmüştür:

Ev içi kararlarında eşim ne derse ben de dinlerdim şöyle yapalım böyle yapalım derdi ben de dinlerdim (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Ya kızım o zamanlar ne bilem ben bizim zamanımızda erkek ne derse onun sözü geçerdi. Kadınlar arke plandeydi. Biz de saygımızı sevgimizi ona göre yapıyoduk. Böyle alışkındık büyüklerden de öyle alışkındık yani kövde de...E kızım şimdikiiler öyle deel de bizim zamanımızda işte erkeklerin geçiyodu. Unlar ön plandeydi. Şimdi öyle del ki şimdi kadınların geçiyo iş tersine döndü. Biz erkeklerimize laf söyleyemezdik hep alttan giderdik. Şimdikiiler erkeklerin tepesine çıkıyo duyuyom görüyom ben hehehe (Gri, 70 yaşında, 10 yıldır yalnız yaşıyor).

Çalışma hayatında yer almayan ve eve esas gelir getiren kişinin erkek olmasına rağmen ev içi ekonomide kadınların söz sahibi olması dikkat çekicidir. Bu noktada özel alanın kadına ait olduğu algısının pekiştirildiği bir sosyal kabulün aile düzeninde sürdürüldüğü görülebilir. Gri ve Zümrüt'ün ifadelerinden de fark edilebileceği gibi kadınların karar alış sürecinde erkek egemen normların olağan olduğuna dair bir algılayış biçimi mevcuttur. Ayrıca Gri'nin ataerkil karar alış süreçlerinde kendi konumunu dönemine özgü ve toplumsal kıyaslar yoluyla normalleştirdiği ve günümüzdeki rollerin dönüşümünü olması gerekenin karşıtı

olarak değerlendirdiği görülür. Sonuç olarak yalnız yaşayan yaşlı kadınların toplumsal cinsiyet rollerini ve statülerini geçmiş yaşam deneyimlerinde, evlilik sürecinde içselleştirdiği ve bu rol kabullerini gelecek yaşamlarında devam ettirdiği anlaşılabilmektedir.

Kadınların evlilik deneyimlerine yönelik değerlendirmelerine bakıldığına bir kısmı evlilik deneyimlerini olumlu algılayarak şu şekilde değerlendirmiştir:

Ben 73'te evlendim küçük yaşta evlendim. Çok şükür fazla bir sıkıntımız olmadı. Eşim çok iyiydi. Yani ee keşke yaşasaydı da hiçbir şeyim olmasaydı. Yani eşim gerçekten çok iyiydi onun için hiç üzüntü felan bir şey yaşamadım. Çocuğumdan da öyle hiç üzüntü felan yaşamadım çok şükür (Sarı, 65 yaşında, 14 senedir yalnız yaşıyor).

Evlilik deneyimim hakkında bilgi ıı 16 17 yaşlarında evlendim. Ee rahmetli eşim rahmetli oluncaya kadar evliliğimiz çok güzel geçti. Köyde yerimiz vardı ekiyoduk biçiyoduk sebzemizi meyvamızı yetiştiriyoduk (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Valla mutfağa girsek beraberdik, çıkarsak beraberdik, yatarsak beraberdik. Bir böyle bi insandık (ellerini birleştirir ve havada tutar) inan, bir insandık (Kırmızı, 80 yaşında, 8 yıldır yalnız yaşıyor).

Evliliğim çok eyiydi. Çok mesuttuk yani (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Evliliğimiz çok güzeldi. Yaşantımız çok güzeldi. Yaşantımız eyiydi bilmiyom o günleri arıyom. Eşimlen de çok eyiydik çocuklarımla da çok eyiydik. Eşim beni bir yere göndermek istemezdi. Ben bir yere gittim mi böyle accık burlara falan giderdim camın önünde beni beklerdi gelsin durmasın gelsin diye (Gri, 70 yaşında, 10 yıldır yalnız yaşıyor).

Yaptım çok eyi geçti hiçbir sorun yaşamadım yani çok iyi evliliğim var idi. Eşim çok iyiydi hizmetini yapardım onun emrindeydim. Yani hiç burdan kalk oraya otur demedi ben de onun yani çok fedakarlık yaptım. Çok iyi bir hayatımız oldu (Fuşya, 67 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Evliliğini olumlu değerlendiren kadınların yanı sıra evliliğinde şiddete ve istismara maruz kaldığını belirten görüşmeciler de karşımıza çıkmıştır. Erkek egemen toplumlarda meşrulaştırılan ve kamusal boyutta tartışılmayan bir konu olarak kadına yönelik şiddet erkeğin bir denetleme ve iktidarını sürdürme pratiği olarak gün yüzüne çıkmaktadır. Şiddet ve istismarın türü psikolojik, fiziksel, ekonomik

ve cinsel olabileceği gibi her birinin yer aldığı iç içe geçmiş şiddet ve istismar figürleri karşımıza çıkmıştır. Örneğin Turkuaz, ev içi şiddet deneyimini şöyle aktarmıştır:

Ben şunu söyliyim mi size. Ben evlendim ayrıldım. Şiddet de gördüm, ciddi şiddet gördüm eşimden ve ayrılma sebeplerimden bir tanesi de budur. Yani aldatmış adam, aldatsın insani bulurum ben kadında da erkekte de. Ama evdeki şiddet çok fena. Sözselsel şiddet, parasız kalmak... Ben kendi ayaklarım üzerinde dururken birden duramaz oldum. Paran yok bir bardak çay içemiyosun, soğuk hava bir yere gitmiş oluyorsunuz, yalnız bir hayatım olmadı o dönemde. Baktım olucak gibi değil, evi bir terk ettim terkediş o terkediş. Çok da umursamadım 6 ay sonra her şey yerine oturmuştu (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Konu ev içi şiddet olduğunda Turkuaz'a benzer şekilde Beyaz'ın eşinin kendisini ekonomik olarak sürekli manipüle etmesinin yanı sıra psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kaldığını aktarmıştır. Özellikle eşinin alkol aldığı zamanlarda farklılaştığını ifade eden Beyaz maruz kaldığı şiddetin öyküsünü aktarmıştır:

Evet, alkollüyken çok oluyodu. O zamanlar işte çok ayrılmalara şeylere gittik ee çok yaşadım. Kaçınıcı evimi ayrı açtım ıı daha doğrusu eşyalarımı bir yere yığdım ev açmalara çalışıyorum da tekrar geldi rica, minnet şöyleydi de böyleydi de hadi kıyamıyosun. Hep birilerini araya koyuyo hadi öyle şey yapıyosun. ıı hep söyler çocuklarım söylerlerdi anne tamam tutalım bir ayrı ev şey yap bizle beraber oturalım babalarını hep o zaman onlar da dışlıyorlardı çünkü devamlı didişiyoruz devamlı bir tartışma (...) (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Psikolojik şiddetin fiziksel şiddete iç içe geçerek dönüştüğünü aktaran Turkuaz evliliğini kendisi adına özgüven kaybı ve acı bir deneyim olarak nitelendirmiştir.

İkinci aydan sonra başladı. Şöyle söyliyim size, geçen gün arkadaşlarıma anlattım. Katil olmak çok kolay bir şey. Evet dedi bir tane arkadaşım. Ben bulaşık makinesi yerleştiriyordum, iki tane bıçak vardı bıçakları koymadım bir müddet. Dedim neresine acaba batırsam da kurtulsam ben bu işten diye bir düşündüm. Sonra düşündüm arkamdan bir ses sakın yapma. Hani bazen insanı ayağı çekmez gitmez oraya filan ya, sakın yapma, sakın yapma, düşündüm orda kalırsam evde deliricem ben. Çünkü çok ağır bir zona geçirdim, çok kilo aldım evde inanamazsınız. Yoksa sağlığım bozulucak, akıl sağlığım bozulucak. Benim bu işi sonlandırmam lazım dedim. Bıçakları yavaşça koydum, bulaşık makinesinin kapağını yavaşça ittirdim, ben bu evden gidiyorum haberin olsun dedim ve çıktım o kadar (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Ancak bu evliliklerde yaşanan sorunların ardından Turkuaz, boşanabilirken Beyaz uzun süre daha evliliğini sürdürmek zorunda kaldığı görülmüştür:

Evet iyi bir arkadaşlık aslında ama sonrası. Bir kere şunu öğrendim, evlenmeden önce insanlar birlikte yaşıyorlar ya, son derece haklılar. Yani bunu yapmak gerekiyor aslında (...) Sonra bana geri dönmem için yalvardı yakardı ama benim için iş işten geçmişti, ben artık hayatımı kurmuştum. Bir kere karar verdiğim zaman dönmüyorum ben (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Ohoo bağıriş çağırışımız hep vardı zaten. Ee hep vardı ıı kaç kez de ben camdan atmayı kalktığımı bilirim kendimi alkol aldığı zaman. Yani ııı aşağı yukarı da bir alkölüyle uğraştım yani 30 yılın içinde (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Hayır belki destek olan olsaydı ayrılırdım desteği o zamanın şartlarında göremediğim için de ayrılamadım. Yani bana mesela benim kızım ayrıldı ıı tamam kızım dedim ama benim öyle bir ailem olmadı. Ben hep kendi kendime mücadele etmek zorunda kaldığım için belki de ekonomik açıdan da güç yetiremeyeceğim için katlandım. Artık çünkü kız çocuğuydu yalnız başıma hadi ben bir yerlere sığarım ederim ama kız çocuğumla birlikte bir evlilik yapabilirdim o zaman (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Beyaz ayrıca sosyal destek eksikliğinin bir sonucu olarak eşinin tehditlerine karşı yalnız kaldığından söz etmiştir:

Ee çocukları almakla tehdit ediyor kendine hayrın yok ee babanın evine sığamıyorsun annem bile ıı şey sövmürmeye çalışıyordu seni yani şey çocuklarım orda kaliyo diye oraya katkıda bulunuyodum. Yani ben hiçbir zaman hazır bir sofraya bulmadım hep böyle yaşadım herhalde onun içindir de şimdi böyle artık huyundan vazgeçemiyorum. Şimdi çocuklarım olmazsa birilerine böyle kurtarmaya çalışıyorum (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Turkuaz'ın aktardığı fiziksel ve psikolojik mücadelesi kadınların yaşamlarının bir kısmında evlilik deneyimleri özgüvenlerine zarar veren ve beden bütünlüğünün istismarına yol açan şekilde gerçekleşmektedir. Bu ise ileriki yıllarda kadınların taşıdığı ağır psikolojik ve bedensel sonuçları beraberinde getirmektedir. Ancak şiddetin ortaya çıktığı dönemde Turkuaz'ın baş etme yöntemi olarak suya girme çözümü ve beraberinde hastanede kolluk kuvvetlerine ilgili şikayeti sunmaktan kaçınması, bireysel çözümlere başvurması çarpıcıdır. Bir o kadar da boşanma sonrası toplumsal hayata katılım cinsiyete dayalı baskılarla şekillenmektedir. Örneğin Turkuaz sosyal çevresinde boşanmış bir kadın olmanın sonucunda uzaklaşan insanların olduğu ve bunun boşanmış olma ile ilişkisini şu şekilde aktarmıştır:

Benim evli olan kız arkadaşlarım benle görüşmemeye başladılar. Ben biraz gösterişli bir insandım aslında. Bana hep eski resimlerimi görenler çok güzelmışsin diyorlar. Ben onun çok farkında değildim aslında, yüz surat, surat yani. Bi gün güzel olursunuz, bir gün olmayabilirsiniz. Bir kaza bir şey, bir güzelliği alır götürür. Önemli olan insan olmak, öyle büyütüldük biz. Yani bilmiyorum çok, nereye gittim. Onların uzaklaşması çok tuhaf gelmişti bana. Yine söylemiştim kendilerine de bu kadarsınız işte gene de ahlakınız düzgün eğil ahlaklı değilsiniz siz demiştim. Bi daha da o arkadaşlarımla görüşmedim ben hiçbiriyle görüşmedim (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların geçmiş yaşam deneyimlerinde ev içi şiddetin bir görünümü olarak ekonomik istismara maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu ifadelerin çoğunluğunu eşlerin haneyi borçlandırması şeklinde gündeme gelmiştir. Örneğin, Mor eşinin ev içi ekonomiye katkı sağlamaması ve harcamaları nedeniyle gelecek yaşamları için yatırım yapamadıklarını ifade etmiştir:

Gelirimiz ee fena değildi ama benim eşim biraz hobisi vardı araba hobisi vardı onun için biraz hani geri yatırım yapayım demiyordu (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Ya mert biriydi mert biriydi ama biraz sertti Elazıgılıydı. Elazıgılıydı o yüzden... (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Yok paramızı ayırdık onun o araba tutkusu yüzünden dedim yok ben çalışıyorum çocuklarım burda ben ıı senin arabaların alıcaksın diye ben senelerce de burda kalıcak değilim ben buraya bir gayeyle geldim ee dırdır ediyorsun vırvır ediyorsun ederim dedim dedi ben kendim için çalışıyorum dedi biraz bencildi... (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Pembe ise evliliği süresince yaşadığı ekonomik sorunların eşi vefat edene kadar sürdüğünü ve bu süreçte kendilerine ait konutu satmak zorunda kaldıklarını ve bunun psikolojisine verdiği zararı aktardı:

Benim psikolojik sorunlarım Yahyakaptan'da oturunca başladı. İşte işim biraz böyle kartlar çoğaldı o zaman kartlar önceden azdı çoğaltmaya başlayınca borcu da çoğaldı. Psikolojim bozuldu. Ben diyorum ya çok tutumluyum altın yaparım koyarım dolar yaparım. E kart borcu geliyordu ödeyemiyordu çocuklardan isteyecek oluyordu çıkarıyordum veriyordum götür borcunu öde diyordum böyle böyle adam alıştı herhalde! Nasıl olsa bu veriyor dedi. E benim de bitti artık yama küçük yırtık büyük oldu o şekilde. Bir gün geldi karşıma 40 milyar borcu olduğunu söyledi kart borçları ben tepemden vuruldum. İşte bu dediğim işte bu dediğim arkadaşın kızı fabrikada çalışıyordu ondan kredi çektik borçlarını ödedik. Bana dedi ki tekrar işe gireceğim emekli maaşımız var ben dedi krediyi ödeyeceğim dedi. (...) 3 ay ödedi bir daha ödeyemedi. İşe de giremedi. İşte o zaman evi satmak zorunda kaldık. Benim babamdan kalma arazim vardı onu satayım dedim o an satmadım çünkü bankaya

ödememiz vardı faiz geliyordu evimizi sattık (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Tabi ilaç kullandım ara ara psikiyatriden (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor)

Erkeklerin eve ekmek getiren (*bread-winner*) konumda olmasına rağmen kadınlar üzerindeki ekonomik yükü kadınların evlilik sürecini olumsuz ve kadınların ekonomik yeterliliğini zedelemektedir. Üstelik Pembe ve Mor'un da söz ettiği üzere evlilikte eşleri yüzünden yaşadıkları ekonomik sorunların gelecek yaşamlarına ekonomik ve psikolojik etkileri yer almaktadır. Öyle ki Pembe eşinin borçlarını eş vefat ettikten sonra da 3,5 yıl ödemediğini aktarmıştır. Bu yalnızca borç ödeme ile kalmayıp mevcut evlerini satmalarına ve yaşlılık döneminde Pembe'nin farklı bir mevkide yaşamaya başlamasına neden olduğu görülmüştür. Mor ise eşinin ev içi ekonomide asgari katkısı dışında bir birlik sağlayamaması nedeniyle yatırım yapamadığını ve Türkiye'ye umduğundan daha az bir miktar ile gelebildiğini aktarmıştır. Buradan anlaşılabileceği üzere kadınlar boşanma sonrası veya dul kaldıktan itibaren erkeklerin ekonomik yükünü omuzlarına alabilmekte ve gelecek yılları bu deneyimlere göre şekillenmektedir.

Yani fiziksel son zamanlarda. Beni bi itti, camdan dışarı uçtum ben. Balkon demirlerine takılı kaldım. Ayağımı kesti cam. Çok ağır bir hadiseydi o. Benim sakinleşme yöntemim sudur, suya girerim ben. Gittim küvetin içine girdim, suyu açtım biraz. Kendi öfke kontrolüm vardır aslında. Sonra çıktım, üstümü başımı değiştirdim ve evden çıkma çabasına düştüm. Sokak kapısına düştüm ve çıkamadım evden, ayağım çok kanıyordu ve anında şişmişti falan. Eski sporcu olduğum için ilkyardıma iyi bilirim ben. İşte kendi kendine kapanmadı beni aldı hastaneye götürdü, hastanede doktor anladı. Doktor sordu, bir şiddet mi var. Yok dedim ben halledebilirim, doktor yok dedi polis çağırıcım. O arada, bıçaklanmış iki tane şey geldi. Bi de o zaman Değirmendere'de benim evimde oturuyorduk, o ev de yıkıldı. Bıçaklanmış iki genç gelince onlara döndü doktor, ben de çıktım hastaneden zaten dikmişti ayağımı. Sonra bir karar verdim ben, kandil günü terk ettim, Kasım ayının sonlarına doğru (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

E maaş kartınızı verirsiniz bir adama...Tabi maaş kartım yoktu ki elimde (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Mor'un eşiyle olan ekonomik sorunlarını ve iletişim problemlerini, eşinin zaman zaman bencil bulduğu özellikleri ve baskıcı tutumlarını eşinin memleketi ile ilişkilendirmesi kültürel öğrenimlerin toplumsal normları inşa sürecindeki ve

bunun kadınlar tarafından içselleştirilmesi açısından önemlidir. Üstelik burada bir baş etme yöntemi olarak ekonomilerinin ayrılması Mor'un çalışma hayatında yer almasıyla mümkün olmuştur. Mor'un yalnız yaşamaya başladığı ilk evini eşiyle ekonomilerini ayırması sayesinde alabildiğini aktarmış olması önemlidir. Aksi halde burada yaşlılık dönemini kendine ait bir konutta geçiremeyeceği ve gelirin bir kısmını kiraya ayırması gerektiği ön görülebilmektedir.

Sürdürülmek zorunda kalınan evlilikler kadınların yaşam deneyimlerinin ayrılmaz bir parçası ve deneyimlerini şekillendiren önemli bir unsur olmuştur. Evlilik deneyimleri kadınların yaşamların diğer alanlarını da etkilemekte olup bu noktada görüşmeciler psikolojik, sosyal, ekonomik olarak etkilendiklerini ifade etmiştir. Örneğin Mercan çalışma hayatına katılamadığını şöyle ifade etmektedir:

Evliliğim iyiydi ama bana yalan söylediği ihanet ettiği için yalan söylediği için gerçekleri konuşmadığı için hep tartışmalı geçti. Hep karşıma gözümün önüne geliyor benim hakkımı yediği için o kadar okul bitirdim karşılığını alamadığım için hep stresli geçti. Ev içi yaşam çocukları da ister istemez etkiledi. Ne kadar çocukların yanında kavga etmesek de ben 25 yaşına kadar yirmiii 25 yaşında evlendiysem 10-15 senesi hep tartışmaydı (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Evliliğimin sonuna kadar kavga dövüş gitti benim hakkımı yidin benim hakkımı yidin. Son nefesinde bile bana hakkını helal et haram zıkkım olsun dedim (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Beyaz uzun yıllar sürdürdüğü evliliğini üstlendiği ağır ekonomik sorumlulukların ardından sonlandırma kararı aldığını aktarmıştır. Ancak eski eşinin bu esnada da kendini rahatsız etmesine karşı duyduğu kaygı yer almıştır:

...Onunla beraber oturuyoruz, ben bu arada arabayı sattım, borçları da ödedim ama beraberiz daha. O buradayken borçlarım bitti, ayrıldık gitti ve evet hiç borcum yoktu kendi maaşım ile kendi kendime idare ettim ama çok zor şartlarda ettim çünkü ee çocuklarım bir şekilde ev geçindiriyor ediyor diye ıı ama kimseden de yardım görmedim hep böyle şey tedirgindim. Hatta ıı çok şaysız ayrıldık bitirdik biz kavgasız gürültüsüz. Ama hep böyle aman gelir de beni taciz eder mi gelip kapılara dayanır mı şey yapar mı çünkü ıı öyle birazcık şeydi ııı dayı. Bizim eski tabirimizle estiren cinsten (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Evliliğin yaşam boyu kadınların ekonomik refahına etkisi diğer kadınların aktardıklarıyla paralel olarak Beyaz için de borç ödeme ve sonrasında daha zor şartlar altında geçinme mücadelesini içermiştir. Aynı zamanda takip ve taciz edilme korkusu günlük deneyimlerini de biçimlendirdiği görülmüştür. Beyaz, evliliği sonrasındaki yalnız yaşama sürecinden memnun olduğunu fakat sonrasında eski eşinin maaşından yararlanabilmek adına tekrar evlendiğini şu şekilde aktarmıştır:

Ee artık bir daha tekrarı olmasın çünkü devamlı tedirgin yaşamak çok zor. Biliyodum ki ben ee borcumu şurayadır burayadır haa eşim varken ay acaba Eda geldi bana acaba ondan para istedi mi acaba ona borç taktı mı veya çevre geniş onlardan bir şey duyacak mıyım böyle tedirginlik yaşamadım en azından (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Biz tekrar evlendik Y'nin hastalık döneminde. Y'nin hastalığı olunca o zaten hep istedi benimle tekrar barışmayı ben asla istemedim biz 10 yıla yakın boşandık. Aşağı yukarı 5 yıl beraber yaşadık nikahsız olduğumuz halde. Ama biz kabaca nikahı da yani usule uygun yaptık sonrasında ve ben bir zarar görmeyeyim evim de barkım da gitmesin diye ben öyle de böyle de götürürdüm kocayı (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların evlilik deneyimlerinde maruz kaldığı şiddet ve hak ihlalleri kadınların evlilik kararının hemen ardından başladığı söylenebilir. Mercan'ın üniversite mezunu olmasına rağmen eşinin manipülasyonu ve ardından üstlendiği bakım rolleri nedeniyle istihdamda yer alamaması bunun örneği niteliğindedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin toplum tarafından kanıksanması ve kadınların özel alana ait olduğu kabulü Mercan'ın iş hayatına katılamamasında normalleştirilmiş bir gerekçe gibi gözükmektedir:

Konuşarak genelde hep beraber karar alıyorduk. Öyle sosyal demokrat görüşü vardı bana pek saygısızlığı yoktu tek saygısızlığı beni kandırarak çalışmama engel olmasıydı başka bir konu yoktu (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Diğer taraftan kadınların evlilik geçmişleri günümüz yalnız yaşama deneyimlerini biçimlendiren önemli bir olgudur. İki evlilik yapmış olan Mavi, ilk eşinin vefatının ardından ikinci evliliğini genç bir kadın olması nedeniyle yaptığını ifade ederek bu evliliğinde yaşadığı sorunları ve zihinsel engelli çocuğuna yöneltile cinsel istismar geçmişini şu şekilde ifade etmiştir:

Ben ikinci evlilik yaptım ikinci evlilik yaptım çok yanlış yaptım farkındayım ama gençtim cahildim yaptım işte cahillik yapmasaydım o adam bana yanlış hareketler yaptı çocuklarıma (...) Asli yargıyla tabi ki gitti de az çok az olduğu dolayısıyla çokk azzz olduğu dolayısıyla çok az olduğu dolayısıyla ceza yemedi dışarıdan mahkeme gördü. Ölmedi benimki öldü dedim ölmedi ama öldü benim için o zaman öldü benim için. Çocuğum da hasta, özirliydi o çocuğuma o çocuğuma... Onun için beni yıktı... (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Bir daha da düşünmedim. Bu evliliğimde işte oturuyorum dedim ki oğluma ah dedim ah niye ben evlendim Allah beni kahretsin! O da beni böyle dedi güldürmek için dedi ki anne sen evlenmeseydin ben olmazdım deyince he doğru söylüyorsunuz iyi ki evlenmişim dedim hahaha öyle beni güldürür biliyor musun (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Bu evliliğinin ardından bir daha asla evlilik düşünmediğini ifade eden Mavi görüşme sırasında kendini sürekli olarak suçladığı görülmüştür. Kendisine bu sorunlarıyla nasıl baş ettiği sorulduğunda çeşitli baş etme yöntemlerine başvurduğunu aktarmıştır:

İstanbul'da komşularım iyilerdi onlar bana destek oldular gidip geldiler. Herkeşin başına gelir dediler hakkatten herkeşin başına gelir ama ben 46 sene 45 sene oturdum. İlk kocam içkiciydi bilmem neydi ama namusluydu namusuna çok düşküncü Allah için! Ama bunları nasıl evli kaldım heralde 4 sene anca kaldım o daha namussuzdu... (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

E destek isterdim tabi ki destek isterdim ama benim kız kardeşimin çocukları şeyleri abilerim İstanbul'da, köydeler Tunceli'de. Telefonda etseler bile tabi işte arada bir ediyorlardı Allah'tan isteyeceksin destek başka kimseden değil (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Mavi'nin evliliğinin ardından psikolojik sağlığına zarar veren sorunlara karşı baş etme yöntemlerinin din ve sosyal çevre etkenlerinin güçlü olduğu görülmektedir. Mavi'nin çocuklardan birinin doktor olması ve kendisini yönlendirmesi sayesinde profesyonel destek alabildiği görülmüştür:

Gittim, gittim, gittiimm... Götürdü beni özele götürdü tabi ondan da aldım destek benim bu zaten psikiyatr doktorlar ailelerde şey edemiyormuş galiba ailelere paylaşıyorlar. Doğru doğru gizli kalıyor evet onun için başka kimseden de destek almamıştım onun için sigara iç felan dediler. Sigara iç dedi biliyor musun? Günde üç paket sigara içtim gene fayda etmedi ya ben zaten faydamı bulurum yani arıyorum tabi doktora da giderim ama yine fayda etmiyor. En güzeli tespih böyle Allah'ın yolu beni kurtardı. Allah'ın yolunda çok değildim sayılır ama yani... (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Mavi terapi ve psikiyatrik düzeydeki müdahaleler yerine din yoluyla baş etme pratikleri geliştirmeyi kendisi için daha yararlı ve uygun görmüştür. Bireye indirgenen profesyonel klinik müdahaleler Mavi için yeterli olmayıp sorunlarının devam ettiği anlaşılabilmektedir. Ayrıca din olgusu ve ibadet bu araştırmanın çoğu sorun alanlarında temel bir baş etme pratiği olarak yer almıştır.

Kadınların evlilik deneyimlerinin sonraki yıllarını nasıl etkilediğine bakıldığında evlilik sonrası süreci olumlu değerlendiren kadınlar olmuştur. Çocuğuna yönelik cinsel istismar suçu işleyen ikinci eşinin ardından Mavi, evliliğinin günümüz yaşamını nasıl etkilediğini şöyle nitelendirmiştir:

Kocamın zamanında kocam ıı şey söz sahibiydi karar verirdi. Kocam gittikten öldükten sonra ray benim elime kaymış her şey benim elimdedir her şey benim dediğim gibi olur. Çocuklar benim kararlarımı karıştırlardı da karışamazlardı... (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

İstismar ve şiddete maruz kalan kadınların evlilik sonrası süreçte yalnız yaşamaya başlamaları güç ve bağımsızlık ile ilişkilendirilip olumlu değerlendirilmiştir. Bu aynı zamanda ataerkinin hüküm sürdüğü özel alanda kadının karar verici konumda yer alabilmesi sonucu olduğu ile ilişkilendirilebilir. Diğer taraftan erkek egemen ev içi dinamiklerinden sonra kadınların kendilerini güçsüz hissedebilmelerine ve yalnız yaşamaya karşı olumsuz bir değerlendirme sürecine de götürebilmektedir:

Tabi ki erkek önder. Mesela bi iş yapecen senin de olmuş olsa o önünden gitmek isteyo gidiyo. U etrafı bilecek ki sen karar vecaksin. Doğru del mi? Bir şeyi yapecek bir yere gidecez mi aramızda bi gonusurduk şöle olsa böle mi olur evet olur sen ne dersen u olur tamam sen önüme düş derim öyleydik biz (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Sonuç olarak kadınların evlilik sonrasındaki düşünce ve tutumları evlilik dahil olmak üzere ekonomik refah, sağlık, eğitim hayatına katılım, toplumsal cinsiyet algısı ve sosyal öğrenimlere göre değişmektedir. Evliliğin ardından yaşamında bir erkek olmaması kadınlar için genellikle yaşamlarında bağımsız karar alabilme ve özel alanda özgürlük fırsatı sunarken bazı kadınlar alışlagelen ataerkil düzenin

değişmesi ve yalnızlık hissi ile bütünleşmiş olumsuz bir değerlendirme sunmuştur:

Tabii e çaresizlik var ya yapamıyorsun onu. Ee ayrıldın gittin nasıl geçincen? O zaman da şartlar iki tane çocuk ee evde bıraksam problem, kreşe götürsen ayrı bir problem ben onları hep yaşadım. Hiç ıı öyle ailem demedi bana tamam gel kızım otur. Ben bir dönem annemlere gittiğimde evlerine gittim bir ay falan gittim kaldım çocuklarımın kayıtlarını aldırđım yeni bir ev açıp oturacağım amaaaan çocuklarım aç mı kalmadılar ondan sonra ıı bir sürü ıı Y Bey o zaman çocuklarımı alacam edecem tehditleri ee onların önünde. Yani hepsi bir macera ben neler yaşamışım ya şimdi bilmiyorum sana ne kadar şey gelir bunlar ama travmalarına başladım şimdi yaptığım (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Ya maaşını o zaman öyle şey yaptık atıyorum 300 lira 200 lira veriyor işte kendi elinde o kadar kalıyor işte bana hani eve bir oda kiralarsın da kira alırsın ya ben onun gibi öyle alıyordum ondan ayrı olduğumuzda şey nikahsız olduğumuzda. Bir şey olduğu zaman yani şey ya bu ay veremesem herrr ayyy bir mazereti vardı ama ben ne yaparsam yapayım asla ömrümce asssla onun parasına güvenerek bir şey yapmadım. Çünkü o zaman da olmayacak gelmeyecek ki kendi gücüm neye yetiyorsa ona göre hareket ettim. Kimseden de bu konuda zarar görmedim kimseye de zarar vermedim (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Beyaz'ın evliliğinde eşinin neden olduğu ekonomik sorunların kendisinin yaşlılık dönemi adına bir risk olduğunu düşünmesi nedeniyle boşandığı görülmüştür. Ancak bu boşanma sonrasında resmi nikah olmadan beraber oturmaya devam eden Beyaz eski eşi tarafından nikahsız yaşamakla ilgili tutumunu şöyle aktarmıştır:

Hayatım nasıl ödichen? Ben artık işe el atıyordum kendi bütçemizden veya ee ben arabamızı bile öyle sattım onun borçları bilmem neleri olunca ayrılırken ben onun 8 milyon muydu neydi borcunu kredi kartları kullanmış gizli gizli. Borç çıktı her yerden borçlu geliyor. O zaman ayrıldım işte dedim ki ben artık yarın öbür gün bir başımda evim kaldı o da gitmesin senin o yüzden ben yaşlılığımda rahat etmek istiyorum ayrılcaz dedim. Resmen de evlilik olmayınca bana haciz gelemes diye düşünüyordum ama aslında geliyomuş aynı evde olduğun müddetçe. Biz 5 yıl felan nikahsız oturduk çocuklarımıza da söylemedik gizledik. Hani kız çocuğu şey yapmasınlar diye (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Onu bile bana sonra kullandı o. Hani işte sen nikahsız oturuyorsun da bir de namaz kılıyorsun da e olabilir dedim. Sen de kabul ettir kendini dedim ben göreyim bir şeylerin değiştiğini dedim basarım nikahı benim dedim nikahla şöyle işim yok. Sonra işte öyle tartışmalar... (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Öyle anlaşmalı evlilik yaptık. Biraz önce dedim ya aslında öyle çok evde şey değil de yani evim satılmasın yaşlılığımda öyle şey yapmayayım diye o zaman ee ıı hisseni bana satacaksın satarsan borçlarını senin öderim dedim. Öyle anlaşmalı

tamam dedi ve biz ondan sonra zaten 5 yıl diyorum ya beraber oturduk ama hiçbir değişme olmadı o zaman da. Adam sanki ee beni suçlar gibi zaten bak benle nikahsız oturuyorsun diye. O zaman adam ol ıı şey yap da kanıtlarla kendini nikahı yapayım. O sonradan hep nikah yapalım gibi şey yaptı. E hiç değişen bir şey görmedim ben ondan sonra da zaten bardak taşı çektik gitti (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Katılımcıların evliliklerinde yaşadığı sorunların ekonomik, sosyal, psikolojik mahiyeti yaşlılık dönemini ve yalnız yaşama deneyimlerini belirleyen önemli unsurlar olmuştur. Evlilik dışında partnerle yaşamanın mümkün olmadığı, eski eşiyle nikahsız yaşadığı için baskıya maruz kaldığını belirten Beyaz, ekonomik durumunu yaşlılık döneminde koruma amacıyla bunu yaptığını söylemesi önemli bir bulguyu oluşturmuştur. Maruz kaldığı baskı hem ekonomik hem de toplumsal cinsiyete dayalı bir şiddet türü olarak görülmüştür.

4.1.2. Eğitim Hakkından Mahrum Kadınlar: “Ben Gelin Geldiğimde Türkçeyi Bilmiyordum”

Toplumsal cinsiyet kadınların yaşamlarında daha en başta, çocukluk döneminde, karşılıklarına bir engel olarak çıkmaktadır. Bu engellerden biri eril ideolojinin tasarladığı toplumsal kabullerin bir sonucu olarak kız çocuklarının erkek çocuklarına göre eğitim olanaklarından aynı düzeyde yararlanamamasıdır. Bunun yanı sıra kadınlar eğitim hayatından evlilik ve ev içi sorumluluklar nedeniyle erken ayrılmak veya meslek seçimlerini toplumsal cinsiyet kalıplarına göre belirlemek durumunda kalmaktadır (Terzi İlhan ve Işık, 2019; Tor ve Ağıl, 2016).

Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında birçoğunun sadece ilkokula gidebildiği ve 5 görüşmecinin ise hiç okula gidemediği görülmüştür. Görüşmecilerden yalnızca üç kadının üniversite deneyimi vardır. Kadınlardan yalnızca Ekru ön lisans eğitimini tamamlayabilmiştir fakat Turkuaz ve Mercan üniversiteye devam edememiştir. Okula gidemeyen kadınlar arasında olan Yeşil'in ise okuma yazması dahi olmadığı dikkat çekmiştir. Kadınlar okula gidememe veya eğitim hayatına devam edememe nedenlerini farklı şekilde ifade

etmişlerdir. Bunlardan ilki ise dönemlerinde böyle bir imkanın olmaması şeklinde değerlendirilmiştir:

Öğrenim durumum okumam yok yazmam yok. Hiçbir şey yok. Bizim zamanımızda yoktu ku (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Öğrenci, ilkokul mezunu bile değilim yoktu (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Gitmedim eski yazı okudum (...) (Fuşya, 67 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Beşe kadar okuduk. U zamanlar va mıdı yoktu ki bir şey (Kırmızı, 80 yaşında, 8 yıldır yalnız yaşıyor).

Öğrenim durumu ee okula gitmedim hocaya gittik. Kuran okuduk hatim ettik öyle okula falan gitmedik. İlkokula milkokula gitmedim öyle ilkokul yoktu zaten bizim köyümüzde (Gri, 70 yaşında, 10 yıldır yalnız yaşıyor).

İlkokul. Bizim zamanımızda yavrum ilkokul vardı. O zaman yoktu üniversite bizim zamanımızda yoktu. Öyle yavrum yaşantımız böyle (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların aktardıkları üzere eğitim hakkından mahrum kalan veya hiç okula gidememiş kadınların hepsi kırsal alanda doğup büyümüş oldukları görülmüştür. Okuma yazma bilmeyen kadınlar kendi çabalarıyla okula gitmeden okuma yazmayı öğrenebilmiştir. Kentsel mekanda yaşayan ancak Bulgaristan'dan Türkiye'ye tam da okul çağında geldiklerini aktaran Mor, yoksulluk nedeniyle eğitim hayatına katılamayan bir çocuk işçi olduğunu aktarmıştır:

İlkokul 5. sınıf. (...) Çünkü 7 kardeşlik biz yeni gelmiştik oradan oraya yani yokluk çekiyorduk 7 kardeş değildik ama 6 kardeşlik 2 tane daha Bilecik'te oldu onun için beni okula vermediler. E tabi ev yapmaya uğraşıyoruz gecekondu İstanbul'da Eyüpsultan'ın üzerinde Pierre Loti'nin orda ordan sonra e beni okula göndermediler abim var abimde e onu da bi zanaate verdiler ben 12 yaşındaydım çalışmaya başladım (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Çocuk işçiydik tabi çocuk işçilerde ama sade ben değildim komşularımızda çoktu gidenler çünkü hep dışardan gelmeydi etrafımız herkesin çocuğu çalışıyordu yani o zaman bize tuhaf gelmiyordu zor gelmiyordu çünkü etrafımızda çok Yugoslavyalıları vardı Yugoslavyalıların hepsi çalışan ve çalışkan insanlardı herkes fabrikalardaydı çocuğu çocuğu hani bi zanaate verelim okutalım diye öyle bir düşünceleri yoktu. Hani o günün şeyini düşünüyorlardı yaşamı hayatı (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların haklarına erişiminde göç olgusu Mor'un ifadeleriyle eğitim hayatını direkt olarak etkilemiştir. Mor göç ettikleri dönemde yaşadıkları yoksulluk nedeniyle okula devam edememiştir. Özellikle yoksulluk ve geçim sorunu kadınların eğitim hayatının önünde büyük bir sorun olduğu görülmüştür. Öte yandan Zümrüt ailesinin kendisini evlendirme amacıyla okula göndermediğini ifade etmiştir:

Ortaokul mezunu değil de eee ortaokulu okudum. Bolu benim babamın memleketi aslında. Öğretmen okulunu okuyamadım yani ortaokuldan sonra gidemedim. Bolu kız öğretmen okuluna gitmek istedim annem evlendirmek için gitme urlarda kendi kendine yapamazsın dedi (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Ataerkil normların kadınların yaşamlarının tümünü nasıl etkileyebileceği Zümrüt'ün ifadesinde de görülebileceği üzere kız çocuklarının eğitim hakkından mahrumiyet nedeni cinsiyete dayalı ayrımcılıktan kaynaklıdır. Eğitimin yaşam boyu istihdam fırsatları ve yaşam koşullarının niteliğini nasıl etkilediği düşünüldüğünde kadınların eğitim hayatına katılamaması yaşamının diğer evrelerini de etkilemektedir. Bazı durumlarda kadınların eğitim hakkı eşleri tarafından ellerinden alınmaktadır:

Lise, üniversite terk. Uşak kazandım bizim zamanımızda 74'te 75 miydi kaydımı yaptırdım gidip orada ama evlilik yaptığım için okula gitmedim (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

İşte gençliğin verdiği yanlış evliliğe karar verdim ee anlaştığım kişi de hem okursun hem evleniriz dedi iş gerçek olunca da ya okul ya ben dedi öyle olduğu için ben de evliliği tercih ettim (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Hepsini okuttum ben hiç kız okutulmazken babam da beni okuttu. Böyle olduğu halde beni okuttu ama ben yanlış evlilik yaptığım için... Ama ölesiye de bu vicdan azabından kurtulamıyorum (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Görüşmecilerin doğup büyüdüğü ev içerisinde eğitim önündeki cinsiyetçi engellerin olmadığı durumlarda eğitim hakkından mahrumiyet konusu tamamen yok olmamaktadır. Mercan'ın aktarımlarından anlaşılacağı gibi eğitim hayatına devam etmek isteyen kadınların önünde toplumsal cinsiyetin alışlagelmiş normları büyük bir engel oluşturmaktadır. Kısaca ebeveynlerin eğitim önünde bir

engel olmadığı durumlarda bu sefer de eşler bir baskı öznesi haline gelmekte ve kadınları özel alana hapsettiği söylenebilmektedir. Eğitimin kadınların haklarına ve fırsatlara dair bilgi sahibi olup bunlardan yararlanmaları adına önemli bir unsur olduğu göz önüne alındığında geçmiş yaşam deneyimlerindeki eğitimde yaşadıkları ayrımcılıklar yaşlılık dönemindeki fırsat ve erişimlerini etkilemektedir.

Lise mezunuyum (...) Aslında iki tane üniversiteden terkim ben. Sonuç itibari ile bu şekilde. Yurtdışında bir üniversiteden mezunum ama bu da burada kabul görmediği için (...) (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Ya babam hastalanmıştı ona yardımcı olmak istemişim. Biraz ilk hadise beni iktisata yönlendirdi. Babam çok iyi bir hukukçu ve iktisatçıydı. İki üniversite mezunuydu. Ben dördüncü sınıfa çok kolay geldim. Dördüncü sınıfta ya okuyunca nolucak falan dedim sonra iş hayatına başladım. Bir türlü bitirmek nasip olmadı yani (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Eğitim, kadınların kamusal alandaki statüsünü güçlendiren ve erkeklerle eşit şartlara erişebilmesinin bir ana unsuru olan bir konudur. Ancak Bulgaristan asıllı Magenta Kocaeli'nde doğmuş olmasına rağmen bulundukları köyde yalnızca Bulgarca konuşuluyor olması ve ilkokulda yetersiz dil öğretilmesi nedeniyle Türkçe öğrenemeden büyümüştür. Magenta'nın kamusal alandaki fırsatlara erişiminde yaşadığı sorunların yanı sıra özel alanda dahi eşit koşullarda yer alamaması sonucunu doğurmuştur:

Ben gelin geldiğimde Türkçeyi bilmiyordum. Bizim dilimiz var. Bulgarca (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Hee Bulgarca konuşuyoduk ben hiç Türkçe bilmiyolardı yaşlı kadınlar da şimdi gene bizim dil bitti hiç kimse konuşmuyor tek Türkçe (...) Hee. Dilimiz Bulgarca hiç de Türkçeyi bilmiyordum o sıkıntıyı çektim geldim gelin geldiğimde. Benimkiler de o taraflardan Yunanistan'dan ama onların dili yoktu (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor)

Nasıl anlaştım... Zorluk çeke çeke işte bir kaynım vardı masus takılıyordu en küçüğü kaynımdı. Ne isterse benden isterdi ne derse bana der. Ben şimdi biliyom söylecem ama ya yanlış söylersem? İçime koyardı Allah'ım ya rabbim derdim bu C hep benden istiyor derdim yani böyle sıkıntı çektim ama öğrendim (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların yaşlılık dönemindeki bağımsızlığının ve potansiyel gelişiminin desteklenmesi, eğitim hakkından yararlanması ve yaşam boyu öğrenim fırsatlarına erişebilmesi ile ilgilidir (Con Wright, 2022, s.38). Eğitim hakkından yararlanamamak kadınların özel hayatını ve kamusal yaşamdaki pratiklerini dönüştürebilmektedir. Kadınların ailelerin engelleri, eş engelleri, yoksulluk, kırsal alandaki yetersizlikler gibi nedenler eğitim hayatına katılamadığı veya devam edemediği görülmüştür. Burada en önemli noktalardan birinin de kadınların eğitim hayatına katılamamasına yönelik olumsuz bir algılayışın yer almaması ve dönemin normal kabulüyle ele almaları olmuştur.

4.1.3. Çalışma ve Ekonomik Deneyimler: “Eski Kafalar Karılar Evde Oturur Çalışmaz...”

Bireylerin nasıl yaşlandığı ve yaşlılık dönemine hangi koşullarda girdiği yaşlılık deneyimlerini etkilemektedir. Bireylerin geçmiş yaşam deneyimlerindeki fiziksel, psikolojik, sosyal koşul ve durumları yaşlılık dönemindeki refahlarının belirleyicisidir (Karataş ve Duyan, 2008, s.1076). Ekonomik deneyimler ise yaşlı bireylerin yetişkinlik dönemindeki psikolojik ve sosyal halini belirlerken yaşlılık dönemindeki refah düzeyini şekillendirmektedir. Katılımcıların yalnız yaşamaya başlamadan önceki ekonomik durumlarının nasıl olduğu sorulduğunda şöyle değerlendirmişlerdir:

Çocukluğumuzdan beri yani gariban durumdaydik şimdi açık gonuşem eskilerden mesela böyle herkes tarlesinde uğraşeyodu, ekin ekiyodu biçiyodu. Kömür yakıyodu babamlar. Dağda bağdeydik yani eskiden öyleydi emme kendi halime yaşıma gelince undan kere normale düzeldik koyun guzu edindik hayvan edindik babamın da yörüdü cenaballah yörü kulum dedi yörüttü (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Ekonomik durumum ilk evlendiğimde bakkala gidip bir ekmek almaya gücümüz yoktu. Bir paket çaylan bir ekmek almaya yazdırmaya kalksan bakkallar da vemiyodu. Ben dikiş diktim iğne oyası yaptım (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

İşte attı durdu ucu ucuna yetiyordu bir de alkolü vardı hep ama çocuklarımı okuttum. Öyle terbiyesizliği yoktu ama alkolü vardı (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Yalnız yaşamadan önceki ekonomik durumuna yönelik olumsuz değerlendirmeye sahip kadınların hepsi güvenceli bir işte çalışmayan ev kadınları olmuştur. Bunun tam aksine emekli öğretmen olan Ekru ve Almanya'dan emekli olan Kırmızı ise yalnız yaşamadan önceki ekonomik durumunun daha iyi olduğunu söylemiştir.

Çok iyiydi daha iyiydi (Kırmızı, 80 yaşında, 8 yıldır yalnız yaşıyor).

Yalnız yaşamadan önce ekonomik durumumuz şöyle çok çalıştığımız için yani çok iş yaptığımız için fena değildi. Fena değildi derken gene yani çocukları okutabildik yani çocuklarımız çalışmadan okudular (...). Yani çok öyle lüks yaşamadık fakat çocukları okuttuk (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Emeklilik sonrası gelirden yaşanan olumsuz değişim ile birlikte aslında emekli olan kadınların emeklilik öncesi dönemini daha iyi olarak algılaması beklenen bir değerlendirme olmuştur. Bununla birlikte yoksulluk ile mücadele eden veya istihdama hiç katılamamış kadınların geçmiş yaşamlarındaki ekonomik mücadelesi zorlayıcı geçtiği görülmüştür. Nitekim burada kadınların eğitim haklarına erişimde yaşadığı zorlukların yanı sıra çalışma hayatına katılma konusunda da benzer zorlukları deneyimledikleri görülmüştür. Kadınların bazıları eşlerinin çalışmamalarını istemesi nedeniyle çalışma hayatına giremediklerini aktarmıştır. Örneğin üniversiteden eşiyile evlenme kararı ardından ayrılmak zorunda olan Mercan eşinin çalışma hayatına katılımı konusundaki tavrını şu şekilde değerlendirmiştir:

Hep kandırdı çocuğun biri büyüsün şu büyüsün bu büyüsün dört kız büyüdü yaşı otuz beşisiye basıya kadar... (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Magenta da çalışma şansına sahip olduğunu ve çalışmayı istediğini ifade etmiştir. Ancak Magenta da yine Mercan gibi eşinin engellemesi ile çalışma hayatına katılamamıştır:

İstedim istediimm baya istedim. Eski kafalıydı. Eski kafalardan. Eski kafalar karılar evde oturur çalışmaz. Eşimden ben çalışmadım. Ben gelin geldikten sonra köyde iş yaptım ama buraya gelince çalışmadım. Ben eşim vermedi ben istedim de kardeşlerim vardı onlar istediler çalışmayı da ben onları bırakmadım sen de çalışma diye. Baya istedim o zamanlar girebilirdim bir yere (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Mercan ve Magenta'nın ifadesinden de anlaşılacağı üzere çalışma hayatına katılımını engelleyen temel gerekçe ev içi bakım sorumlulukları olmuştur. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadınları özel alana hapsedmesinin bir sonucu olarak kanıksanan ev içi rol ve sorumluluklar kadınların çalışma hayatına katılımında büyük bir engel teşkil etmektedir. Nitekim Zümrüt'ün paylaşımları kadınlara atfedilen bakım rolleriyle bağlantılı görülmüştür:

Hiç çalışma deneyimi olmadı çünkü benim evimde annem evlenmeden önce beş kardeşlik annem bizim başımıza bahçemize giderdi ben evde çocuklara bakardım. Onların yiyecekleri her şeyleri benim üzerimeydi. Ondan sonra buraya evlendim kayınvalidem kayınpederim, köye gitsem de hizmetlerini ben yapıyodum burdayken de ben yapıyodum helali hoş olsun Allah rahmet eylesin. E görümcemin oğlanları burlarda çalışsın diye onları da gönderdiler baya kalabalıktı evim. Eee onlar da evlendi. Hepsi rahmetlik olunca da çocuklarımı okuttum. Hepsi meslek sahibi oldu. Herkes kendi ayakları üzerinde durabiliyo ben de torunlarımı büyüttüm. Allah ömür verdi çok şükür onlar da kendilerini kurtarsın... Böyle... (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Zümrüt'ün aktardıklarından anlaşılacağı üzere kardeş bakımı, evlenince çocuk ve eş bakımı, yaşlı bakımı ve en sonunda torun bakımı derken kadınların çalışma hayatına katılması imkansız hale gelmektedir. Kadınlar ömrünün çoğunu süregelen ve dönüşen bakım rolleriyle sürdürdüğü aşık olup istihdamda yer alamamaktadır. Bir diğer taraftan ise çalışma hayatına katılamayan kadınların hepsinin ev içinde görünmeyen emekleriyle ev ekonomisine katkı sağlamış olmaları önemlidir. Hatta bu noktada bazı kadınlar evi kendilerinin geçindirdiklerini ifade etmişlerdi. Örneğin:

Mesela ben el işi yaptığım zaman o aldığım paraları biriktirirdim. O fabrikadan getirdiklerini yiyip içmek için aileye harcardı kışlık odun ve kömür alır, çocukların okul masraflarını giderirdi. Ben de o parayı biriktirir arsamız vardı şuraya bir kat ev yapalım dedim eski evde oturmamalım dedim o paraları verirdim demir al derdim tutardı o demiri alırdı. Bir zaman yine tutardım hem o işleri hem de el işlerini yapardım gece saat ikiye kadar üçe kadar iğne oyası yapardım o paralarla yine tuğla al diye verirdim. O da inşaat ustası olduğu için izinli günlerinde kendi çalışır yapardı inşaatı. Dışarıya usta alıp nasıl yaptırıcan o parayla. Bir de kalabalık bir aileyiz. Büyüklerimizin aylıkları da yoktu o zaman (...) (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Diğer görüşmeciler de dikiş dikme, halı işleme ve diğer el işleri gibi faaliyetlerle ev içindeki aktivitelerini ekonomiye dönüştürmüştür:

Dönüştürdüm tabi dönüştürdüm. Var onlardan da var. Dikiş dikerdiim çetik toplardımmm yani baya el becerim var yani (Fuşya, 67 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Çalışma deneyimimiz bizim işte halı işledik bol bol halı işledik. Halı işledik başka bir çalışma yapmadık öyle. Evde kendimiz alıyoduk malzemesini kendimiz aldık kendimiz sattık (Gri, 70 yaşında, 10 senedir yalnız yaşıyor).

Tek çalışıyordu ben de evde dikiş nakış o işlerle çocuklara destek. Dışarıya dikiş yapıyordum, nakış yapıyordum (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Ben dikiş dikiyodum ben buraya gelin oldum geldim burda zaten dikiş diken yok konfeksiyon olayı yoktu zaten. Bütün kıyafetleri kendileri dikip giyiyolardı. E ben de terzi gibi her şeyi becerdiğim için getirirlerdi kumaşları unları dikerdim parasını alırdım evimi geçindirmeye bakardım. Tek iki kişi de değildim dediğim gibi işte. Kayınvalidem kayınpederim görümcemin çocukları... Ama Allah razı olsun deseler yeter görümcemin çocukları. Büyüklerime de bakmak zorundaydım helali hoş olsun (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Kırsal alanda büyüyen ve evlendikten sonra da kırsal alanda yaşamaya devam eden kadınların istihdam hayatına katılmadığı görülürken kadınlar kırsal alanda tarımla uğraştıklarını ve ev geçimlerine bu şekilde katkı sağladıklarını aktarmışlardır:

Çalışmadım yavrum çalışmadım ben evde köy işleri yaptım yani çok çalıştım orak biçtik biber ektik tütün ektik. Her sene ne ekilirse bizim köyde hepsi ekiliyordu ama şimdi kalktı artık (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

E: Gelir sağlıyor muydunuz bahçenizden?

Y: Tabi ki unlan geçiniyoduk zaten. Adamınkini bankeye yatırıyoduk (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Sigortalı olarak çalışan kadınların deneyimlerine bakıldığında eğitim hakkından yararlanamayan kadınların ağır koşullarda çalıştığı ve beden işçisi olduğu görülmüştür. Örneğin Kırmızı çalışma koşullarını şu şekilde ifade etmiştir:

Yapmediğim iş kalmadı. Gavurların bokunu da yıkadım. Kendim firmada da çalıştım ben çok çalıştım eşşşek gibi çalıştım (Kırmızı, 80 yaşında, 8 yıldır yalnız yaşıyor).

Almanya'da ağır koşullarda çalışan Kırmızı Türkiye'ye döndüklerinde tarıma devam ettiklerini de aktarmıştır:

Biz burda bağ bahçe yapardık döndük gene bağ bahçe yaptık. Almanya'da fabrikada çalıştım ee şeyde ee bir fabrikada çalıştım makinelerin zincirlerini yapıyodum (Kırmızı, 80 yaşında, 8 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların ekonomik deneyimlerinin nasıl olacağı konusunda en önemli etkenlerden birinin eşleri olduğu görülmüştür. Beyaz eşi nedeniyle ödediği borçların yanı sıra arabalarını satmak zorunda kaldığını şöyle aktarmıştır:

Evet benim üzerimeydi ama eşimle beraber ortak kazandıklarımızdan biriktirdiklerimizden. Benim emekli ikramiyem vardı ikramiyemin üzerine bir şeyler katıldı yani eşimin de katkısı vardı beraber aldık ama benim üzerimeydi araba öhö. Sonra onun borçları morçları çıkınca ne yapayım en son dedim ki satayım arabayı ee kurtarayım oldu. Biz o arabada ayrıldık senden borç aldım şu zaman veririm diye böyle hep ee ona ayları yaydım. Ee o zaman da mahkeme kararı da var zaten borçlarını üstlendiğim için ıı öyle boşandık şartlı boşandık evin de bütün hissesini kendime aldım. Yarım hissesi benimdi zaten evin yarı hissesini satın aldım (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Pembe'nin 64 yaşına kadar ev içi gelire katkı sağlama çabası görülmektedir. 64 yaşına kadar eşinin borçları nedeniyle dikiş dikmek, yemek yapmak gibi ekonomik uğraşlara girişmiştir. Bu esnada sadece eşinin borçlarını ödeme çabası içinde olduğunu aktaran Pembe sürecini şöyle ifade etmiştir:

(...) Ben 15 sene dikiş diktim terzilik yaptım. Sonra buraya geldik bir kafe açtık kafede çalıştım eşime yardımcı oldum. Sonra küçük ev yemekleri pişirildiği bir lokantada yemek yaptık eşime yardımcı oldum. Kızlarımız vardı ama ben yine yemeklere yardımcı olmaya girdim. 3-4 sene önce öyle bir çalışmam oldu sonra eşim emekli oldu. Uzun süre dışarda farklı yerlerde çalıştım sonra ıı eşim biraz eli çok açıktı harcamalarını bilemedi çalıştığı gibi savurdu o ara çok zor durumda kaldık (...). Ondan sonra ııı tabii eşimin maaşı kredi kartlarına gidince biz çok zor durumda kaldık. Sağol. O ara ben evde yemek yapmaya başladım mantı yaptım, sarma sardım dışarı bunları yaptım eşime katkı yapmak için evimi geçindirmek için çocuklarımla muhtaç olmamak için (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Ondan sonra ııı tabii eşimin maaşı kredi kartlarına gidince biz çok zor durumda kaldık (...). O ara ben evde yemek yapmaya başladım mantı yaptım, sarma sardım dışarı bunları yaptım eşime katkı yapmak için evimi geçindirmek için çocuklarımla muhtaç olmamak için. E yoruluyordum yaş ilerliyordu tabii genç yaşımda olsaydım genç yaşımda ben dikiş dikiyordum gündüz dikiş dikiyordum gece dantel yapıyordum (...) (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Eşlerin kadınların üzerindeki ekonomik yükleri ve yarattığı sorunlar Mor'un deneyimlerinde de görünür olmuştur:

Harcamalar arabaya gidiyordu harcamalar arabaya gidiyordu tabi ki araba her yerde masraflı park yeri mi desen sigortası desen vergisi desen o bir de 2 tane arabası oluyordu bi minibüs oluyordu buraya gelicez diye biz bi de senede 2 defa tabi 4 defa geliyorduk buraya çocuklar var diye izinlerimizi alıp onlar hep masraftı hani biz birikim yapmadık orda birikim yapmadık (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Mavi ise eşinin düzensiz çalıştığını ve evin geçimini kendisinin üstlendiğini aktarmıştır:

Eşim benim fabrikada çalışıyordu. Çalışıyordu, çalışmıyordu. Fabrikadan çıktığım zaman temizliğe giderdim, merdiven silerdim. Cumartesi Pazar temizliğe giderdim. O çocuklar ne yiyecek ne içecek? Ötekilerini okutamadım ama bu küçük olanı okuttum. Maşallah yüksek de okudu zeki de bir çocuktü (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Sigortalı bir işte çalışan Mavi evin geçimini sağlayabilmek için sosyal güvencesiz işlerde de çalışarak sorumluluğu tek başına üstlenmiştir. Ayrıca sigortalı ve düzenli gelir getirici işlerde çalışan kadınların hepsi yaşamlarının çoğunu veya tamamını kentte geçirmiş insanlar olduğu görülmüştür. Öte yandan kadınların eğitim durumları çalışma alanlarını etkilediği gözlemlenmiştir. Sigortalı işte çalışan kadınların çalışma deneyimlerini şu şekilde aktarmışlardır:

Valla özel sektör her zaman zorlar. İlk işe başladığımda... fabrikasında işe başlamıştım. Oradan Alarko'ya geçtim yani öyle çalıştım. Makine işi yani makine başında çalışan bir insandım (Sarı, 65 yaşında, 14 senedir yalnız yaşıyor).

Ee ilk çalışma hayatım ee şeyde konfeksiyon mağazasıydı İzmit Gölcük'te. Orada başladım ben cazip geldi evde oturmaktansa ee orda çalıştım (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Ekru ise öğretmen olarak çalışmasına rağmen ekonomik nedenlerle pazarcılık da yaptığını ifade etmiştir:

Çalışma deneyimim evet çok çalıştım sadece öğretmenlik değil şimdi çocuklar bir anda büyüdüler tabii ben de doğum yapmıştım hem evdekilerin bakımı hem okuyan çocukların ııı sorumlulukları derken maalesef öğretmenlik ile beraber eşimle beraber 14 yıl pazarcılık yaptık sonra ee ufak bir dükkan açtık eşimle emekli olunca giyim

üzerine aynı zamanda ben o giyim üzerine resmi dairelere de götürüyodum o şekilde devam ettik öğretmenlik de devam etti. Birinci dereceye inince emekli olunca da ayrıldım (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Yalnız yaşama deneyimi öncesinde kadınların süregelen ekonomik sorunlardan biri de mülkiyet hakkında yaşadığı ayrımcılık olarak görülmüştür. Erkek egemen toplumlarda kız çocuklarının ikincil konumu mülkiyet hakkı söz konusu olduğunda da kendini göstermektedir. Zümrüt bir kadın olarak mirastan faydalanamadığını şöyle söylemiştir:

Evet benden bir buçuk yaş küçük oğlan kardeşim var. Her yeri sattı kendine. Sonra büyük bir bina yaptı kendine altı iş yeri üst katı bir sürü daire...Bizim her şeyimizi o aldı öyle sattı da yaptı da (...) Ne eşit dağılımı? Oğlan kardeşim anneme hakaretli konuşmalar ile alıyordu istediğini sonra da satıyordu (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Kendisine bu konuda neler yaptığı sorulduğunda ise erkek kardeşiyle mahkeme süreci yaşamak istemediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

Bana dediler ki kardeşini mahkemeye ver hakkını al biz şahit oluruz dediler. Ben de oğlan kardeşimi niye mahkemeye vereyim diye bana ters geldi razı olmadım. Öbür kız kardeşlerime de durun dedim onun kocası da aksiydi para da vermezdi (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Sonuç olarak kadınların çalışma hayatına katılma zorluklarının başlıcasını ataerkinin yarattığı engeller olduğu ve yaşamlarını ekonomik zorluklarla baş etmeye çalışarak sürdürdükleri görülmüştür. Söz konusu mülkiyet hakkı olduğunda kadınlar ötelenen konumda yer almakta, geleneksel kabuller nedeniyle de hak arayışını sürdürememektedir. Buradan hareketle yalnız yaşama deneyimlerinin en başında ekonomik bir dezavantajlılık ile başladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

4.1.4. Ücretsiz Bakım Emeği: “Gadın Kendi İşini Bilir Erkek Kendi İşini Bilir”

Aile hem toplumsal öğrenimlerle hem de politikalarda, siyasi söylemlerde kutsallık üzerinden inşa edilmektedir. Ailenin bütünlüğünün ve yapısının korunması kutsal kabul edilir (Hosseinnezhad Hendvari & Karataş, 2021). Geleneksel anlayış ise aile içi rollerin ataerkil içeriğini kabul eder. Bu kabul kadınların geçmiş yaşamlarını, ev içi dinamiklerini şekillendirmektedir. Kadınlar yaşamlarının büyük bir kısmını ev içinde ücretsiz bakım emeğini sunarak geçirmiştir. Özellikle çocuk bakımı, temizlik, bulaşık ve çamaşır yıkama ve yaşlı bakımı şeklinde pratiğe dönüşen ücretsiz kadın emeğinin geçmiş yaşam deneyimlerindeki görünüşleri şu şekilde olmuştur:

Şöyle ee baştan kendimi söyleyem. Benim sorumluluklarım bence çocuklarıma sahip olmak, onlar bana saygılı olsun ben de onları severim. Ben eee evin her türlü geçimini, çamaşırını, yemeğini ee elim değerse el işi ee bir şeyler yapıp gene de para kazanmaya çalışırdım. Eşim fabrikada çalışırdı. Ee yaşlı aile içinde anne baba olunca onların çamaşırları, her şeyi makine de yok elinde yıkıyosun. Bir kızım bir oğlum var dedim ya onların da çamaşırlarını şeyini tabi yıkıyosun. İşte işlerim bunlardı (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Ev işi zaten kadın kendi işini bilir erkek kendi işini bilir. Valla ne bilem kadın temizliğini yapar yemeğini işesini yapar. Gocası çocuklarının işesini yapar işte böyle saygısını (Gri, 70 yaşında, 10 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların geçmiş yaşam deneyimlerindeki ev içi emeğinin bir görünümü eşlerine yönelik bakım vermeleri olduğu görülmüştür:

İl şimdi şöyle söyleyeyim eşim yaşarken bile içtiği tansiyon hapının bile adını bilmezdi doktor sorduğu zaman Ekru Hanıma soralım derdi hani öyleydi.” (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Hastanede çok yattı. Eşim koah hastasıydı. Undan sonra tedavi olurken gece u beklerdi ya kız ya oğlan beklerdi. Gündüz hep ben beklerdim. Dedim ya araba da çalışmıyordu yürüyerek gidip geliyodum. Şimdi bakkala bile gitmeyi düşünüyom. 7 sene önceki lafı ediyom ben gidebilirim diye şimdi gidemiyom. Eşim yaşasaydı ona da aynı şekilde bakarlardı (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Eskiden gelinler köleymiş biliyon mu eskiden öyleymiş ben de o nesile uğradım gelin yorulmaz gelin uyumaz gelin acıkmaz öyleymiş sürekli (Kehribar, 75 yaşında, 3 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların eşlerine yönelik verdiği bakım yalnızca fiziksel değil psikolojik olarak da deneyimlenmiştir. Özellikle sağlık bakımında eşlerin hizmetlere erişiminin planlanması, ilaç takibi, günlük gereksinimleri tümüyle kadınlar tarafından organize edilmiştir:

Y uzun dönem alkol kullandı ıı hatta ben onun yüzünden erken emekli oldum yani 25 yılda emekli oldum ama bir 30 yıl yapardım bir 5 yıl daha verimli geçerd. İş yerim de iyiydi. O alkol ııı bağımlısıydı onu ben çok tedavilere götürdüm. Yani çocuğum gibi evet hiç kimse şey yapmaz alır götürürüm gece akşam oturuyoruz ediyoruz krizlere girer alır götürürüm hastanelere komşularım da Allah razı olsun. Ben hep Y'nin peşinde koşmak zorunda kaldım. Gelir söz verir hadiii tedavi, o da istiyor aslında tedavi olmayı, Onu tedavi ettirdim, İstanbullara götürdüm tedaviler ettirdim evet o da bana şeydi o da beni bir anne gibi görüyordu herhalde ben annesinden çok onunla yaşadım. Evlendiğinde 28 yaşındaydı e benimle 35 yıl yaşadı yani düşün (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Dört yıl üstümü çıkarmadan ben ona hizmetini yaptım baktım. Hastanede aylarca kaldı. Allah işte rahmetli oldu (Fuşya, 67 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınlar yalnızca annelik rollerine atfedilen sorumlulukları değil bir yandan da eşlerin kendilerine atfettiği bakım rollerini de üstlenmektedir. Bir anne gibi tabirinden görüldüğü gibi kadınlar yaşamlarının büyük bir bölümünü eş ve çocuklara ücretsiz bakım emeği vererek sürdürmektedir. Bunun bir sonucu olarak da Beyaz'ın çalışma hayatına erken son vermesi ve erken emekli olması dikkat çekicidir. Nitekim kadınların çocuk bakımı ve ev içi rolleri nedeniyle istihdamdan çekilmesi veya kariyer fırsatlarından faydalanamaması istisnai bir durum değildir. Cinsiyete dayalı iş bölümünde kadın ev içine konumlandırılmıştır. Örneğin Sarı bir dönem çocuğunun bakım gereksinimi nedeniyle işinden ayrıldığını belirtmiştir:

Yani ee zaten o çocuğum ilkokula başlayana kadar çalışma hayatıma son verdim yani X dünyaya gelince sonra ilkokula başladıktan sonra ee yarım gün gidip geliyordum. Sonradan çocuğun büyüyünce artık yalnız başına evde bırakıp gidip gelmeye başladım öyle yani. Şöyle ben bir çalışan bayanın çocuk büyütmesi çok zor. Onun için ben tek çocukta kaldım ikinciyi yapamadım bakanım olmazdı çünkü (Sarı, 65 yaşında, 14 senedir yalnız yaşıyor)

Bakımın kadına indirgenen ağır yükünün bir görünümü de Pembe'nin deneyimlerinde gözler önüne serilmektedir. Eşinin açtığı kafeye destek olmaya giden Pembe'ye "Sigortanız var mıydı?" sorusu yöneltilmiştir. Kendisi şu şekilde yanıtlamıştır:

Hayır. Kısa sürelerde mesela kafede bir sene falan gibi bir şey. Ben yardımcı olarak gidiyodum. Lokanta da 2.5-3 sene arası. Zaten yaşımda o zaman benim 50 küsur falandı 55-56 yaşında falandım. Öyle bir şey düşünmedik tabii onu başlatınca işten ayrıldığında da onu ödemek lazım ödeyemeyeceğimiz için ben hiç şey yapmadım. Sonra işte eşim hastalandı mide kanseri oldu. 3 sene ona baktım o arada yine işlerimi yaptım sarma sardım. Gündüz mantı yaptım gece sarma sardım. Evimi geçindirdim. Eşim çok az maaş alıyordu çünkü borçlarına kesiliyordu. Çocuklarıma dahi duyurmadım (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Pembe ev içi ekonomisini yönetme çabası içindeyken öte yandan eşine sigortasız bir biçimde destek olmakta ve bir yandan eşinin sağlık sorunları nedeniyle bakım yükünün arttığı bir dönem geçirmiştir. Bakım emeğinin fiziksel olduğu kadar psikolojik mahiyeti yaşamının önemli bir unsuru olmuştur.

Diğer taraftan kadınların bakım yükünün önemli bir kısmını da yaşlı bakımı oluşturduğu görülmüştür. Örneğin Zümrüt azımsanamayacak bir süre zarfında sunduğu yaşlı bakımını şöyle aktarmıştır:

Geçmişe baktığımda eşimin annesi ve babası birlikte beraber yaşıyorduk 21 sene beraber kaldık. Rahmetli kayınpederim 83 yaşında rahmetlik oldu kayınvalidem 100 yaşında rahmetlik oldu. Onların hizmetleri her şeyini yemeğini, çamaşırını her durumda baktım. Eşim de rahmetlik oldu emekli olduktan sonra, baya sonra. Rahmetlik olalı tam 7 sene oldu (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Kalabalık aile şeyleri her zaman büyükler benim yanımda ben baktığım için çocukları torunları toplanıp gelirler ben onların hizmetlerini yaparım öyle dönerlerdi (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Zümrüt'ün tek başına üstlendiği bakım yükünün yanı sıra Magenta da yaşlı bakımını üstlenmiştir. Ancak Magenta'nın deneyimleri başka kadınlarla bu rolleri paylaşmak suretiyle dönüşmüştür:

Tabi tabi hepimiz 3 eltiydik üçümüz de baktık işte. O da rahmetli kaynatam gitti mi o da çok yaşamadı. Benim kaynatam öldü kaynanam da baya hastalıklıydı nefes darlığı vardı. Hepimiz yani baktık (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Magenta'nın eltileriyle aynı apartmanda yaşamış olması özellikle yaşlı bakımındaki sorumluluklarının paylaşarak hafifletilmesini sağlamıştır. Ancak burada da görüldüğü üzere sorumluluklar yine kadınlar arasında paylaşılmıştır. Diğer kadınlara "Size yardım eden kimler oluyordu?" sorusu yöneltildiğinde ya hiç yardım olmadığını ya da kısmi olarak çocuklarının yardım ettikleri görülmüştür:

Yardım eden hiç kimse yoktu. Daha dee ordan gidip bir kilo yufka alıp börek yapmazdım. Börek canları istediğinde hemen hamuru yumurur bir saat dinlendirdikten sonra bir sürü börek yapardım. Allah razı olsun kızım derlerdi ben de sevinirdim (gözleri doldu yutkundu) ...Bu dünya işte insanın misafirhanesiymiş (...)
(Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Hayır hayır her şey ben bu küçük oğlum bana üzüüyordu işte bu çok dertleştığım oğlum yalnız çarşafı havluları düz olanları ütülerdi pantolon gömleği ben ütülerdim
(Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Turkuaz'a boşandıktan sonra bakım beklentisi üzerine çevresinden kendisine yöneltilen ifadeler olmuştur.

Mesela bana dediler ki Z işte hastalanmış Avrupalarda hasta olmuş onu bir gidip görmeye gider misiniz dedi. Dedim ki yok ne sıfatla gidicem ben ona gitmeme gerek yok. Ben eski kocama bakmıştım biliyosun dedi e ama dedim senin iki tane çocuğunuz var benim öyle bir durumum yok. Çocuk sahibi olmak istemedim. Karar verdim ve olmadım (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Yalnızca evlilik içerisinde değil evlilik sonrasında da kadınlardan beklenen erkeklerin bakım gereksiniminde yanında olmaları şeklindedir. Turkuaz çocuk sahibi olmamaya karar verdiğini ve boşanmanın ardından çocuğun olmadığı durumlarda bakım sorumluluğunun yer almadığını ifade ederek bakıma yönelik algılayış ve tutumunu aktarmıştır. Diğer kadınların ücretsiz bakım emeklerine yönelik algılayışlarının nasıl olduğu ise şöyledir:

Bana hayat öğretti herhalde yani ben öyle ee annemde de babamda da öyle çok şey yani ben bilmem belki de genlerden var bana kimse ı çok şunu şöyle yap az kullan veya böyle yap demedi yaşam bana öğretti. Çünkü ben hep böyle ağır aksak ı şey yap hep bir kalabalık bir aileyi de düşünerek yetiştığım için öyle. İşe

başlarken bile ee anam babam memur iş bulayım da katkıda bulunayım çocuklara. Öyle belki de çocukluktan gelen bu sahiplenme. Ondan sonra da kocayı sahiplendim, çocuğu sahiplendim (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Beyaz'ın ev içi rol ve sorumluluk dağılımında içinde bulunduğu eşitsiz koşulları ve bunlara karşı emek sarf etmesini genlerle ve sosyal öğrenmelerle edindiği yönünde algılayışı görülmektedir. Kendisi eşinin rol ve sorumluluklarında farklılaşan özelliklerini şöyle aktarmıştır:

Yani aslında diyorum ya kötü bir insan değil, yetiştirilme tarzından. O da belki mücadele veriyodu... (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların kendilerine biçilen annelik, eş rollerini ve bakım sorumluluklarını doğuştan gelen veya sosyal öğrenmeler yoluyla bireysel kazanım olarak algıladıkları görülmüştür. Beyaz ev içi rol ve sorumluluklarındaki eşitsiz dağılımında eşinin esasen iyi bir insan olduğunu belirterek bakım emeğinde yer aldığı konumu kişisel algıladığı sonucuna varılmaktadır. Zümrüt ise bakım emeğine yönelik motivasyonunu şu şekilde ifade etmiştir:

Baktığıma hiç pişman değildim. Hiç yorulmadım. Yorulsam da unuttum. Çünkü Allah'ın dininde sevilen birisi olayım. Ben onları çok seviyom zaten (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Yaşamın uzun bir döneminde ve ağır koşullarda dahi sunulan ücretsiz bakım emeğinin bir motivasyon unsuru olarak din yer almaktadır. Yaratıcı tarafından sevilme arzusunun bir sonucu olarak bakım sunduğunu ifade eden Zümrüt toplumsal cinsiyet örüntüsüne dair bir değerlendirme sunmamıştır. Sonuç olarak kadınların yaşam boyu bir şekilde üstlenerek sürdürdükleri bakım rollerine yönelik kanıksanmış algılayışları yer aldığı söylenebilmektedir. Çocuk bakımından eş, hasta ve yaşlı bakımına süregelen ve sonraki dönemde torun bakımı şeklinde dönüşen ücretsiz ev içi emek kadınların geçmiş yaşamlarındaki günlük deneyimlerini şekillendirmiştir. Bu ise bağımsız bir yaşam deneyiminden ziyade kadınları ev içinde konumlandıran toplumsal cinsiyet algısını pekiştirmiştir.

4.1.5. Sağlık Deneyimleri: *“Böyle Körü Körüne Sanki Karanlığa Gidiyorsun!”*

Kadınlarla yapılan görüşmelerde gözlemlenen önemli bir konuyu geçmiş yaşam deneyimlerindeki sağlık hizmetlerine erişebilirlik oluşturmuştur. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kültürel kalıplar sonucu toplumlarda kadınlar sağlık haklarına eşit şekilde erişememektedir (WHO, 2007, s.5-11). Kadınların çocukluk çağından yaşlılık dönemine kadar uzanan süreçte kadın sağlığı irdelenmeyen bir konu olmuştur. Sağlık fiziksel, psikolojik ve sosyal bir iyilik hali olduğu göz önünde tutulduğunda görüşmecilerin fiziksel sağlığının geçmiş yaşam deneyimleriyle ilintisi şu şekilde görülmüştür:

Fiziksel sorunum var, ayaklarım yürümezse... Çocukluğumda da zaten bi... fiziksel...bir kaza nedeniyle çocukken düşmüşüm. Ne olmuş bir rahatsızlık geçirdim Baltalimanı'nda yattım çocukluğumda 6 yaşında mıydım 7 yaşında mıydım hatta ilkokulun u zaman ABC öğreniliyordu ilk önce urda öğrendim onu hastanede (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Sorunum işte. Omurilikten artık bir darbe yimişim ben ama çocukluğumda pek hatırlayamıyorum 3 yaşındaki çocuk düşmekten mi bilemiyom işte. Annem üstümü kirlemişim diye beni dövmüş diyenler oldu ama ben bilmediğim için günaha giremem anneme (...) U zaman takunya geyiyolarmıştı nerde bulcekler böyle terlik merlik bişe. O ayağındayken güya bana vurmuş belime üç yaşındayken. O belimden omurilikten bir şey olmuş. Ben onun öyle bir sakatlık olmasaydı yorulmak nedir bilmezdim. Herkese hizmet etmeyi severdim. Yarıştırdım böyle. Yürürken de koşerken de yorulmak nedir bilmezdim (...) Bu burdan kaymış ameliyat yok tedavi ettiler nasıl yaptılarsa çocukken. Ameliyat olmadım ben diyom ama oldum mu bilmem. Undan doğru mesela köyde benim akranım var tip olarak boy olarak her şeyde fiziksel bir rahatsızlığı yok ama şekerden dolayı bir iş yapamıyom diyo o. Ama iştah yerinde. Ben kısıtlıyom yani. Yemeğimi çok yimem. Tatlıyı da çok şey yapmam şekerim sınırda çıkarmamaya çalışıyom. Ama fiziksel rahatsızlığım ondan dolayı çocukken sakatlanmamdan dolayı (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Sağlık hakkının çocuk yaşta istismar edilmesi ve şiddete maruz kalması, deneyimlediği ebeveyn ihmalleri hayat boyu süren bir fiziksel sağlık sorununa yol açmıştır. Sağlık hakkına erişiminde yaşadığı dezavantaj nedeniyle eğitim hayatının da aksadığını ve ailesinin okula göndermediğini belirten Zümrüt gerekli tıbbi tedaviyi alamaması nedeniyle günlük deneyimlerinin etkilendiğini aktarmıştır. Özellikle Zümrüt'ün yaşadığı sakatlanma nedeniyle fiziksel gelişiminde sorunların olması ve omurilikteki darbe nedeniyle de yürüme

konusunda yaş aldıkça yaşadığı zorluk yaşlılık deneyimlerini şekillendiren önemli bir unsur olarak görülmüştür. Buna rağmen Zümrüt, bakım vermeyi sürdürme ve dinlenmeden motive bir şekilde bakım verme arzusu dikkat çekicidir:

Yoo iki tane doğum yaptım sezeryanlı yaptım ama insanlara bakmamda bir yorulmamda bir şeyde aslında kendim isteyip yaptım. İstemesem bakıtamazlardı. O zamanlar çapa yapman öteberi yetiştirmen bedeni yoruyomuştur mutlaka ama şimdi ne gelir elden? Belki onları yapmasaydım taa eyi olurum sağlıklı olurum. Ama yaptım çocuklarım yetişsin onlar zor durumda kalmasın. Hiiiçbir şeylerini eksik etmedim onların (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların bakım verme motivasyonuna dair baskısı düşünüldüğünde Zümrüt'ün fiziksel sağlığını ikincil konumda tutarak bakım vermeyi öncelemesi ve bunun yaşlılık dönemin etkisi dikkat çekicidir. Zümrüt'e günümüzdeki yapabilirlikleri ve yaşamında nelerin etkilendiği sorulduğunda şunları ifade etmiştir:

Önceden her şeyi yapıyodum. Dedim ya Baltalimanı'nda biraz tedavi oldum. (...) Etkiliyo çok etkiliyo (...) Hareketsiz bırakıyo seni. Eğilip doğrulabiliyorum ama belimden dolayı... Bak... (Ayağa kalktı). Bu omurilik çıktı. Gördün mü bak? (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Mevcut durumda Zümrüt'ün çocukluk ve yetişkinlik döneminde çevresel ihmal ve istismarların bir sonucu olarak yaşlılık dönemindeki sağlıklı ve günlük yaşamında daha aktif olabilme fırsatı elinden alınmıştır.

Görüşülen kadınların psikolojik sağlıklarını zedeleyen geçmiş yaşam deneyimleri görüşmelerin temel verilerinden biri olmuştur. Kadınlar yaşam boyu toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yarattığı koşullar içerisinde psikolojik sağlıklarına zarar veren veya psikiyatrik sorunlara yol açan deneyimlere maruz kalmaktadır. Görüşmelerde kadınların birçoğu geçmiş yaşamlarında deneyimlediği sorunların günümüze etkisini aktarmıştır. Bazı kadınlar bu noktada eşleriyle yaşadıkları sorunları ifade etmiştir:

Benim psikolojik sorunlarım Yahyakaptan'da oturunca başladı. İşte işim biraz biraz böyle kartlar çoğaldı o zaman kartlar önceden azdı çoğaltmaya başlayınca borcu da çoğaldı. Psikolojim bozuldu. Ben diyorum ya çok tutumluyum altın yaparım koyarım

dolar yaparım. E kart borcu geliyordu ödeyemiyordu çocuklardan isteyecek oluyordu çıkarıyordum veriyordum götür borcunu öde diyordum böyle böyle adam alıştı herhalde! Nasıl olsa bu veriyor dedi. E benim de bitti artık yama küçük yırtık büyük oldu o şekilde. Bir gün geldi karşıma 40 milyar borcu olduğunu söyledi kart borçları ben tepemden vuruldum. İşte bu dediğim işte bu dediğim arkadaşın kızı fabrikada çalışıyordu ondan kredi çektik borçlarını ödedik. Bana dedi ki tekrar işe gireceğim emekli maaşımız var ben dedi krediyi ödeyeceğim dedi (Pembe, 4 yıldır yalnız yaşıyor, 68 yaşında).

Eşi nedeniyle ekonomik sorunların sürekli olduğu ve bunlarla hem evlilik sürecinde hem de eşi vefat ettikten sonra mücadele ettiğini ifade eden Pembe, uzun zamandır psikiyatrik ilaçlar kullandığını aktarmıştır. Kadınların yaşlılık dönemlerindeki sağlıklı olma ve hissetme halleri geçmiş yaşam deneyimleriyle bağlantılı görülmüştür. Nitekim Pembe'nin aktardığı üzere partnerlerle yaşanan sorunlar, kadınların çözmesi beklenen ekonomik sorunlar ve eşlerin maruz bıraktığı sorunlar kadınların sağlıklarını olumsuz etkilemektedir.

Yaşamın bir bölümünde maruz kalınan travmatik olaylar kadınların sağlıklarında olumsuz durumlar yaratmıştır. İkinci evliliğinde çocuğuna yönelik cinsel istismar suçu işleyen eşinin ardından psikolojik olarak baş etme pratiklerini Mavi şu şekilde aktarmıştır:

Çok eyi de bir gelinim var o da Z'nin karısı hem mutluyum hem de A'na olmuyor yani işte hep eee dedi ki annesi karısının annesi sen Mavi sigara iç dedi biliyor musun? Günde üç paket sigara içtim gene fayda etmedi ya ben zaten faydamı bulurum yani arıyorum tabi doktora da giderim ama yine fayda etmiyor. En güzeli tespih tespih böyle Allah'ın yolu beni kurtardı. Allah'ın yolunda çok değildim sayılır ama yani... (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Tabi doktordan da destek aldım tespihten de aldım. İki sene diyene kadar düşüp düşüp bayılıyordum (...) Aklıma geldikçe geliyor o çocuğumu gördükçe de geliyor. O çocuğum da geçen gün geçen sene demiş ki teyzesine teyze demiş böyle şeyler aklıma gelince kendimi asacam o da demiş ki hemen psikiyatr doktora git demiş. E tabi ki bir de ben gözümlen gördüm... Sağlam çocuğuma tabi ki olmasın tabi kii olmasının ama hasta çocuğa daha kötü hastayı kullanmamak lazım. Bu beni çok çok yıktı yani ama çok çok yıktı ama çok çokook yıktı! Yani anlatamam beni çok yıktı beni yıktı. Ama şimdi geberdi, ama şimdi geberdi... Diyorum ki Allah'ım ölmüşlerimiz nur içinde yatsın ama aman aman o yatmasın. Dua ettiğim vakit Allah'ım o nem kuyusunda yatsın inşallah girsin inşallah. O küçük oğlum işte o 35 yaşında doktor olan haklısın anne haklısın anne sen çok haklısın ve o olay olduğunda o oğlum da vardı (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Mavi'nin psikolojik destek unsurlarına bakılınca profesyonel destek ve dini pratiklerin yer aldığı görülmüştür. Mavi'nin profesyonel destek hakkında bilgi sahibi olması ve bu destekten yararlanabilmesinde doktor oğlu ve gelininin olması ve yeterli ekonomik refahın bulunmasının bir katkısı olduğu gözlemlenmiştir. Ancak psikolojik desteğin yeterli gelmediğini ve en temel baş etme pratiğinin din olması gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim eşinin adli süreçte “çok az” olması nedeniyle cezai bir yaptırıma maruz kalmamış olması Mavi'nin dini pratiklerini güçlendiren ve sorunlarıyla bu şekilde başa çıkma motivasyonunu arttıran bir unsur olduğu görülmüştür. Kısaca Mavi'nin sağlık sorunlarının başlıca nedenlerinden birinin adli yargılamada sonuçlanamayan hak talebi olmuştur. Bu ise kendisini adli sistemden daha üst olarak düşündüğü ve hakkını arayabileceğine inandığı kutsal güce sığınma pratiğine götürmüştür denilebilir. Bir diğer taraftan ise Mavi'nin günümüzde hala bu konuda suçluluk hissettiğini aktarması dikkat çekicidir:

(...) Yani bana İstanbul'da komşularım iyilerdi onlar bana destek oldular gidip geldiler. Herkeşin başına gelir dediler hakkatten herkeşin başına gelir ama ben 46 sene 45 sene oturdum. İlk kocam içkiciydi bilmem neydi ama namusluydu namusuna çok düşkündü Allah için! Ama bunları nasıl evli kaldım heralde 4 sene anca kaldım o daha namussuzdu... (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Görüldüğü üzere kadınların maruz kaldığı travmalarda kendini suçlama şeklinde görülen ve yaşamının devamında bu suçluluğu üzerinden atamadıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Kadınların fiziksel ve psikolojik sağlıklarını derinden etkileyen veya sonraki dönemlerde de bu sorunların devamını sağlayan olgular çevresel deneyimlerle şekillenmiştir. Olumsuz çevresel deneyimlere maruz bırakan başlıca öznelerin de kadınların yakın çevresindeki baba ve eş olmak üzere erkekler olduğu görülmüştür.

Kadınların üreme sağlığı noktasında sorunlar yaşadığı görülmüştür. Görüşülen kadınlardan ikisi üreme sağlığı bakımından sorun yaşadığını ve bununla ilgili tedavi gördüklerini aktarmışlardır:

Ben 2015'te rahim ve yumurtalık ameliyatı oldum ve karnımda kitle oluştu kocaman oldu beni çok zayıflattı o inanılmaz etkilenmişim (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Geldi tabi ameliyat oldum ee Almanya'da kadın hastalıklarına ameliyat olmuşum ama yumurtalıklarımı almamışlardı. Rahmimi almışlardı (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Bu konuda kendilerine sürecin nasıl geçtiği ve sorunu nasıl fark ettikleri sorulduğunda Turkuaz 6 ayda bir düzenli kontrolleri esnasında fark ettikleri sağlık sorununa yönelik müdahaleyi anlatmıştır:

Hoca annemin de doktoruydu sonra benim de doktorum oldu rutin kontrollerimizi yaparken ben annem hastalandı o dönem ee doktora da gidemedim. Bilhassa sarkma oldu karnımda koca bir kitleyle gittim abim de Türkiye'ye gelmişti. Ben seni yarın ameliyat edeyim dedi yok dedim bana 15 gün rahatlatıcı ilaç verdi. Ben 15 gün sonra ameliyat oldum. Orada patolojide yazmış bir hücre görünmüştür diye ee o patoloji raporu bizde yoktu ne E. Hocada var ne bende oysaki hastanenin vermesi gerekiyordu. M (özel hastane) yeni açılmıştı daha. Ondan sonra metastaz yaşadım ben ve şunun kaygısını çektim annem benden sonra kalırsa ne yapar ben göçer gidersem kanserden hızlı seyrederse bu napaım nasıl bırakırım onu bunun kaygısını çok çekmişim (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor)

Turkuaz'ın düzenli kontrolleri esnasında sorunu fark edebilmeleri erken müdahale açısından önemlidir. Ancak söz konusu kadın ve üreme sağlığı olduğunda aksatılan profesyonel-hasta arasındaki karşılıklı bilgi alışverişi ve erken müdahale sorunları Turkuaz'ın yaşadığı sorunlardan biri olmuştur. Üstelik kendisinin hizmet aldığı yer özel sağlık kuruluşu olması ve kendisinin düzenli gittiği bir yer olmasına rağmen konu üreme sağlığı olduğunda yaşanan eksik bilgilendirme ve sonuçları dramatiktir. Almanya'da da benzer deneyim yaşayan Mor, kadın olarak sağlık sorununa yönelik müdahaleyi şöyle değerlendirmiştir:

Değildi o zamanlar kanamam vardı tabi gençtim o zamanlarda kırk yaşında dediler rahmini alıcaz bugün değilse dört sene sonra kanser ihtimali var. Önlemek için tabi önlemek için ama yumurtalıkları almadılar dediler hormonların çalışın yumurtalıkları almayınca o da rahmi alınca esas yumurtalıkları almak lazım onlar bir işe yaramıyormuş tabi geçen 2018'de ben o yumurtalık orda şey yapmış kist yapmış 9 kilo kist yapmış (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Bu operasyon sürecini Almanya’da güzel atlatabildiğini ancak sonraki süreçte yumurtalıklarının alınmamasına bağlı olarak ciddi sağlık sorunlarıyla yüzleştiğini aktaran Mor, yumurtalıklarındaki kisti fark etme sürecini aktarmıştır:

Zararlı kist tabi ama ben zannediyorum ki karnım mideleniyorum karnım büyüyor yağlanıyorum zannediyorum ağrısı yok ama yalnız ağzıma asit geliyor içinde asitli su varmış bak o kitlenin içinde şeyin içinde asit su varmış ağzıma su geliyor acı acı diyorum midemden geliyor herhalde midemde safra var safra yapıyor çok midem oradan sonra hiç düşünemedim onu bir gece sancıldım uyuşturucu haplar vardı böyle yani ağır haplar vardı belimde fıtık var ağrı kesiciler ama ağır epilepsilerin içtiği haplardan vermiş bana meğer ben Çamlıtepe’ye gittim şurda öyle bi hap vermiş sonra ben onu içerken şeye gittim M Hastanesi’ne gitti dedim bunları verdi bana sen bunları içme bunlar dedi epilepsi hastalarına dedi orda beni güzel tedavi ettiler (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Mor’un yaşlılık dönemine kadar süregelen üreme sağlığında yaşanan sorunların katlanarak büyümesinde yeterli takibin bulunmaması ve kadın sağlığı hakkında bilgilendirme olmaması etkili olduğu görülmüştür. Nitekim Turkuaz’a benzer şekilde özel hastanede yaşanan bu sorunda Mor’a verilen ilacın kadın hastalıklarına yönelik bile olmaması kadın sağlığına yönelik tıbbi ihmallerin kritik bir görünümüdür. Mor ayrıca konu sağlık olduğunda birden fazla kuruluşa yönlendirilmesi ve doğru bir tedavi sürecini geçirebilmesi için uzun bir süreci atlatmak zorunda kaldığını anlatmıştır:

Özel hastaneye oraya özel hastaya gittim onları bıraktım onlardan birkaç tane vardı o sancı tutunca onlardan içtim geçti zannettim o zamanda misafirim vardı nişan yapıyorduk toruna İstanbul’da herhalde yorulmuş dedim ama ertesi gün gene oldum aynı rahatsızlık ben sağlık ocağına gideyim dedim sağlık ocağında hep gençler bu da yeni uzman doktor. Teyze dedi dedim benim çok karnım ağrıyor bana dedim bir ilaç ne yazıyım ben teyze sana dedi sen uzan ben sana bir bakıyım dedi baktı teyze dedi ama karnım böyle darbına gibi şiş dedi ben sana ne yazıyım teyzenim dedi sen en iyisi randevu al sen bir doktora git dedi hastaneye ben hastaneye gittim neyse baktılar maktılar şey ettiler dediler ede dahiliyeye gittim dahiliyeye işin yok dediler sen kadın doğum hastane doktoruna gönderdiler ultrasona gittiler evvela. Teyze dediler sen şimdiye kadar neredesin senin dedi 30 cm karnında kist var dedi sen dedi şimdiye kadar niye gitmedin hiç dedi sen ağrı çekmedin mi yok dedim ben mideleniyorum zannettim dedim ben karnım yağ bağlıyor kilo alıyorum zannettim ne bileyim dedi (...) (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadın sağlığı hakkındaki bilgilendirmede yaşanan yetersizliklerin bir görünümü olarak Mor’un yumurtalıklarında yaşadığı sorunu karın ağrısı olarak atfetmesi kabul edilebilir bir durumdur. Kadın hastalıkları ve doğum uzmanına gerekli

yönlendirmenin sağlık ocağındaki profesyoneller tarafından gerçekleştirilmiş olması ise üreme sağlığında kadınların erken tanı ve tedavi hakkından yararlanabilmesi adına erişebilirliği arttıran önemli bir konumdadır. Ancak sağlık ocağından hastaneye yönlendirildiğinde Mor'un tedavisi yine gerçekleştirilmemiştir:

(...) Bu sefer burada şeye gittim Sopalı'ya (hastane) yattık yatırdılar bi doktor var ameliyat ederim ben seni dedi sonradan fikir değiştirdi dedi burada dedi yoğun bakım dedi dolu dedi ben seni ameliyat edemiycem 5 saat sonra beni çıkardı yatırmışken çıkardı olabiliyor mu böyle bir şey? Almanya'da hiç böyle bir şey görmedim böyle bir ilgisizlik böyle bir şeyle üç tane doğum yaptım çok ameliyat oldum mesela bademciklerden her yerden boğazımdan guatrdan ama hiç böyle bir şey görmedim şaşırdım 5 saat sonra dedi burada dedi yoğun bakımda yer yok sen dedi şimdi çık git beş saat geçti yatmışken biz dedi seni çağırırız telefonla ararız. Bu sefer bir Almanya'dan döndüğüme, oradan alakayı kestiğime o zaman pişman oldum ve yaşlılar için diyordum ki burada ne duruyorsunuz ne güzel memleketimiz var cennet gibi ama sonra dedim ki kapıdan girerken o dönüşümde dedim şimdiden sonra hiç demiyorum yaşlılara (...) Dedim demeyeceğim dedim niye dönmüyorsunuz diye haklıymışlar dedim. Sen beni 4-5 saat yatırıyor sun her işlemleri yapıyorsun her bir kontrollere sokuyorsun sonra da çıkarıyorsun (...) (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Mor'un önce devlet hastanesi ve özel hastane ile ardından sağlık ocağındaki yönlendirme yoluyla başka bir devlet hastanesine gitmesine rağmen hala tedavi görememiş olması ve bu esnada kistin Mor'a verebileceği potansiyel zararlar düşünüldüğünde sistemli bir mağduriyet yaşamıştır. Hekimin sonradan karar değiştirmesi ve hastaneden çıkışını gerçekleştirmesi bu mağduriyeti derinleştirmiştir. Öyle ki bu durum yaşlılık döneminde sağlığının olumsuz Türkiye'de yaşamaya dair kaygılarının olduğu ve yaşlılar için yaşanabilir bir yapıda olmadığına dair deneyimlerinin pekişmesine neden olmuştur. Tedavi olamama ve hizmetlerden yararlanamama sorunlarının ardından Kocaeli'nde tedavi olamayacağına dair sonuca ulaşan Mor en sonunda abisinin desteğiyle ve bir tanıdık vasıtasıyla İstanbul'da tedavi olabilmıştır:

(...) Özel K'ye gidelim dedim tamam dedi oraya gittik. Neyse muayne etti randevu aldık gittik kadın tüp bebek falan yapıyorlarmış orada profesör hanım kibar bir hanım karşıladı güzel. Teyze dedi seni ameliyat ederiz dedi burada ama benim orasını biraz şaysız gördüm donatımsız gördüm ufak bir yer üniversite gibi değil büyük bir hastane değil. Çünkü acaba ben bu nasıl bir şey ilkin dedi bak evet senin kist var böyle ama dedi sen ilk evvela dedi şeye gel alt tarafını boşaltacaklar beni (...) bu sefer benim şey etmedim abim benim İstanbul'da hepsi İstanbul'da olduğu için (...) Abime

seslendim dedim böyle bekle dedi ben seni almaya geliyorum burada hastane çok dedi İstanbul'da A Hastanesi'ne... (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

İstanbul'da çok yerlerde üç dört yerde var o hastane özel onlar oradan sonra orda doktor arkadaş çalışıyormuş abimin şoförü dedi teyzecim dedi ben bir sorayım dedi onun hanımı dedi onkoloji bölümünde dedi randevu alalım dedi öyle gidersin dedi tamam X dedim (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların sağlık hakkına ulaşamamasının en temel örneklerinden biri olarak Mor bu süreci yalnız yaşadığı dönem de dahil olmak üzere uzun süren ve zorlu bir süreç içinde geçirmiştir. Buradan anlaşılabacağı gibi kadınların yaşlılık dönemi öncesinde veya yaşlılık dönemi içerisinde ortaya çıkan kadın sağlığına dair hastalıklara yeterli ve uygun tıbbi hizmet sağlanmamaktadır. Ayrıca burada tıbbi hizmetlerden düzgün şekilde yararlanabilmek ancak bir tanıdık vasıtasıyla mümkün olarak algılanmıştır. Böyle bir desteğin olmadığı durumlarda kadınların sağlıkları risk altındadır. Bu ise kadınların erken tanı ve tedavi hakkından mahrumiyetinin yanı sıra deneyimlenen sorunlar kadınların günlük yaşamının ortasına bir kriz olarak yerleşmektedir:

Hayır hayır hayır hiç öyle bir şey olmadı hiç öyle bir şey olmadı hah böyle körü körüne sanki karanlığa gidiyorsun öyle valla kusura bakmayın Türkiye'yi kötülemiyorum ama Türkiye'de paran olacak yaşaman için yani yaşaman için de ömrünün uzaması için de hayatın için de paran olacak (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Sağlık hizmetlerine erişebilirliğin ilgili hizmete yönlendiren bir sosyal çevre ile bunu karşılayabilecek ekonomik yeterliliğe yapılan vurgu kadınların sağlık hakkına erişiminde bağımsız olma imkanını kısıtlamaktadır. Görüşmecilerin çoğunun dul aylığı ile geçiniyor oluşu veya her kadının aynı sosyal destek ve bilgiye erişim fırsatına sahip olmaması bu durumda yaşlılık dönemindeki sağlık durumlarını riske atmaktadır.

Kadınların sağlık sorunlarıyla baş etme pratikleri profesyonel destek, din ve bireysel baş etme yöntemlerinden oluşmaktadır.

E destek isterdim tabi ki destek isterdim ama benim kız kardeşimin çocukları şeyleri abilerim İstanbul'da, köydeler Tunceli'de. Telefonda etseler bile tabi işte arada bir

ediyorlardı Allah'tan isteyeceksin destek başka kimseden değil (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Gittim, gittim, gittiimm... Götürdü beni özele götürdü tabi ondan da aldım destek benim bu zaten psikiyatr doktorlar ailelerde şey edemiyormuş galiba ailelere paylaşmıyormuş (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Bununla baş etme yöntemim dışarı çıkmak, tek benim başıma değil herkesin çocuğu ölebiliyor bu hayatı böyle yaşamak zorundayız kendimi deşarj edebiliyorum. Arkadaşlarımla, çevremle paylaşırım her şeyi içime atmam (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Hala daha söylerler sen yırtıksın hehehe işte ee başarırsın, becerirsin hep böyle şey iş yerinde de söyle sen halledersin Beyaz, sen halledersin Beyazlarla geçti ömrüm benim. Çok yıprandım o ayrı mesele (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

4.1.6. Sosyal Yaşam ve Ayrımcılık: “Kaynanam İzin Vermedikten Kere Gidemezdik Biz Öyle Gördük”

Toplumsal **cinsiyet** ayrımcılığı kendini sosyal ilişkilerde gösterir. Kadınlara yönelik sosyal kısıtlamalar kültür, din, aile gibi temel ilişki örüntüleri ve kurumlar yoluyla kısıtlanırken erkekler bağımsız ve iktidar konumdadır. Nitekim kadından beklenen uyum, tahakküme boyun eğiş ve sualsiz teslimiyete dayalı rollere rağmen erkeklerden tam aksi beklenir. Bu roller aile içinde, okulda, dil içerisinde medyada sosyalizasyon süreçlerinde pekiştirilir. Meslek seçiminde, aile ilişkilerinde, çocuk yetiştirme ve bakım emeğinde sosyal yapının barındırdığı toplumsal cinsiyet örüntüleri belirgin olarak görünür hale gelir (Zastrow, 2013, 608-611). Bu bağlamda görüşmecilerin geçmiş yaşam deneyimlerinde maruz kaldığı ayrımcılık figürlerine ışık tutabilmek adına sosyal yaşamları irdelenmiştir. Görüşmecilerin geçmiş yaşamlarında sosyal hayatlarına, boş zaman aktivitelerine, günlük rutinlerine dair deneyimleri sorulmuştur. Görüşülen kadınların birçoğunun ev içi aktivitelerle zaman geçirdiği görülmüştür. Bazı kadınlar ev içi rol ve sorumlulukları, bakım yükleri veya çalışma hayatının yoğunluğu gibi etkilerin deneyimlerini doğrudan biçimlendirdiğini şu şekilde aktarmıştır:

Valla fazla sosyal hayata önem verecek durumda değildim çoluk çocuk okuduğu için işle güçle uğraşıyorduk köyde tarım yapıyordum çocukları okutmak için köyde tarımda çalıştım (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Ben ee sosyal aktivitem olmadı zaten çalışmaktan. Kışın burdaysam zaten ev işleriyle yazın da köydeyse fasulyemizi buğdayımızı mısırımızı patatesimizi ekerdik buraya getirirdik. Buğdayımızı un yapar getirirdik. Kışın da onlarla geçinirdik." (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

U zamanlar eşim işe gittiği zaman ben sabah işlerimi bitirirdim gızımla beraber sabah işlerimi bitirirdim emme erkenden sabah halının başına otururdum. Biz X evlenene gadan halı işledik. Devamlı halı başindeydik böyle. Öyle gezmesini de tozmasını da halı varken sevmezdim...İş yapecez diye çalışıcez diye (Gri, 70 yaşında, 10 yıldır yalnız yaşıyor).

Çocuklar vardı ordan sonra bilmiyorum zaman çabuk geçiyordu Edacım çalışıyordum sonra başladım yine çalışmaya kızımı bıraktıktan sonra başladım kızımı bıraktıktan sonra tekrar başladım işe o zaman ee zaten zaten geliyorsun yemek yapıyorsun yatıyorsun kalkıyorsun o kadar oturarak uyukluyorduk sabah akşam eve geldik mi televizyon karşısında uyuklamaya başladık mı gidip yatıyorduk (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Evdeki bakım veren tek kişi olmak ve anne ile eş rolleri kadınların sosyal aktiviteye zaman ayırması bakımından kısıtlayıcı bir unsur olarak görülmüştür. Nitekim Magenta da ev içi sorumlulukları olmasına rağmen eltileriyle dayanışma içerisinde olduğunu şöyle aktarmıştır:

Hep beraberdik nereye gidersek hep beraber üçümüz. Bitirirdik dikişlerini haydi bugün şuraya gidelim hadi oraya gidelim üçümüz hiç ayrılmıyoduk...Vallahi biz bizim benim bir amca gelini vardı rahmetli oldu şimdi iki de elim ben biz üç kişi o amcamın gelini... Biz dört elti diyoduk kendimiz o da hep beraber zaten o büyüğümüzü o karar verirdi. Kızlar derdi bitirin işinizi çabuk bugün gitcez gezmeye o şekildeydik. Konu komşularla da çok iyiydik (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Sosyal aktivitelerini bakım rolleri ve ev içi deneyimleriyle tanımlayan bazı kadınlar ise şu şekilde yorumlamışlardır:

Çok eyydi çok iyidi. Temizlik yapmak, yemek yapmak, okumak, Kuran okumak. Hiç boş durmazdık yani öyle. İyi bir hayatımız vardı yani kötü gün görmedim çok şükür (...) Çarşıya, camiye giderdi pazara giderim o da giderdi. Gezmeyi çok severdi. Beraber gider gezerdik yoksa nereye gitsem derdi ki ben burdayım. Kapıyı çekmeden evvel ben şuraya giderim derdi hiç sormadan gitmezdi yani (Fuşya, 67 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

El işi vardı eskiden üç kız evlendirdim danteller kanaviçeler bütün çeyizleri ben yaptım (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Bir katılımcı ise eşiyle birlikte vakit geçirmekten keyif aldığını ve komşularıyla aktivitelerini aktarmıştır:

Ee eşim sağken valla ne bilem ben gezerdik de dışarı çıkar otururuz da beraberken. Komşular da gelirdi yanımıza. Evin yanına eşim çardak yaptıydı aynı böyle oturaklar yaptıydı ortaya da masa yaptıydı öyle otururduk çay yapardık orda içerdik otururduk. İşte gene de yapıldı da ya eşim varkı gibi olmadı gene aynı şeyler yapıldı komşular gene çavırırdı beni de ben de giderdim (Gri, 70 yaşında, 10 yıldır yalnız yaşıyor).

Benzer şekilde Kırmızı da Almanya'daki süreçte gezemediklerini aktarsa da Türkiye'de eşinin sağken deneyimlerini şöyle ifade etmiştir:

Ooo bütün gün geziyorduk (...) Benim gezmedik yer kalmamıştır Türkiye'de (...) Kendi aracımızla her yere gidiyorduk (Kırmızı, 80 yaşında, 8 yıldır yalnız yaşıyor).

Ekru da eşinin sağ olduğu süre zarfında çalışma hayatının el verdiği imkanlar doğrultusunda tatile gitmek ve gezmek gibi aktiviteleri ailesi ile birlikte yaptığını aktarmıştır:

Ha bizim sosyal aktivitelerimiz yani ben böyle çok lokantalarda gezmedik çok şey olarak gezmedik ama misal olarak arkadaşlarımızla ilişkilerimiz çok iyiydi yani o kadar çalışma içinde ya biz giderdik ya onlar gelirdi o şekilde şeyimiz olurdu. Sonra o zamanlar şimdiki gibi değildi daha çok çadır kampları vardı. Mesela biz şeyde Karacabey diye bir yer var oraya giderdik yazın gider 3 ay kalırdık ama hep aynı kişiler gelirdi çocuklar orayı çok severdi denizi kumu boğazı diye bir yer adı boğaz diye Yediköy diye geçiyor Karacabey'e bağlı hepsi bir bütündü oraya gidince şey yapar gezer ama siz anne olarak gene aynı görevleri yapardınız yani (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların sosyal aktivitelerinin değişiminde kentsel ve kırsal alanların farkı ve eğitim ile çalışma durumlarının şekillendirdiği de aşikardır. Kırsal alanda yaşayan veya kentsel mekanlarda istihdama katılamayan kadınların sosyal deneyimleri sınırlı fiziksel çevre içerisinde genellikle ev içi aktivitelerle geçtiği görülmektedir. Ancak sosyal güvenceli ve eğitim düzeyi yüksek olan Ekru'nun sosyal yaşama daha aktif katılabildiği gözlemlenmiştir. Nitekim Turkuaz da geçmişte İstanbul'da yaşayan biri olarak sosyal hayatından şu örneği vermiştir:

Ben şöyle tiyatroya giderim ben. Benim şöyle üç tane şeyim var birincisi bu komşularım ikincisi arkadaşlarım hala arkadaşlarımla görüşüyorum üçüncüsü de spor kulübü dördüncü yok. Çok yoruyor bu şehir beni şehrin yormasından kaçtım yoksa İstanbul'u sevmedim yani (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Ben dernekle çok çalıştım. Patili hayvan dostlarıyla da dernek işleri çok zor... İstanbul'dayken. Ne zaman boş kaldığımda, kısırlaştırmalarında oldu (...) (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Görüldüğü üzere Turkuaz'ın sosyal deneyimleri diğer kadınlardan farklı olarak çeşitlenmiştir. Kent hayatının sunduğu olanakların yanı sıra diğer görüşmecilerin söz ettiği göze çarpan yoksulluk sorununun yer almıyor oluşu bu farklılığı oluşturduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca Turkuaz'ın ekonomik özgürlüğü ve yeterliliğinin olması, çocuk bakımı gibi rol ve sorumlulukları yer almıyor oluşu da bir kadın olarak sosyal yaşama katılımını arttırdığı söylenebilir.

Diğer taraftan bazı kadınlar dönemin kalıpları nedeniyle sosyal aktiviteleri de dahil olmak üzere günlük yaşam deneyimlerinin belirli normlar çerçevesinde düzenlediğini aktarmıştır:

Mesela sinemaya gidecem yahut urda eğlentiye gidecem düğüne cümbüşe gidecem böyle şeyler yoktu eskiden. Senin yakının olmadıktan kere mesela kardeşin mesela eltin, çoluğun çocuğun evlenecekti anca öyle bir yere gidebiliyodun nadirendi. Şimdi diyoz filancanın düğünü varmış galkıyoz davetiye getiriyorlar gidiveriyoz. Öyle şeyler yoktu eskiden kızım. Büyüklere yanında kesinlikle bir kadın bir bacağını kaynananın yanında uzaldamazdı kocasının yanında uzaldamazdı biz öyle gördük. Ben kayınlamları 21 sene oturdum böyle erkek ile kocamları böyle bir kere kenar kenara oturmamışım. Öyleydik. Kaynanam yatmayınca biz odamızda yatamazdık. Kaynanam izin vermedikten kere gidemezdik biz öyle gördük (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Ayrıca Yeşil, geçmiş yaşam deneyimlerini ve toplumsal konumunu aktarırken eşini öncelikli kılmak ve kendisini de eşinin davranışlarıyla tanımlamak suretiyle şu ifadeleri kullanmıştır:

Toplum bizim ne bilem benim adamım barmağınla gösterilen bi insandı u kadar yani bölene hiç kimseye sensin körsün demezdi. Öteden şu kadar bir çocuk gelse ayağa kalkardı öyleydi...Adamımdan gördüğüm hareket benim de aynıydı. Eşimizden dolayı tabi ee geldik mesela sen burası geldin burası nasılsa u kadan kabiliyettesin sen babanın evinden çıkınca u urda kaldı babanın evinde kaldı. Sen buradaki hayatına bakeceksin (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Yeşil'in bulunduğu koşulların aksine Beyaz ise kadın ve erkek ayrımının kendi çevresinde olmadığını, haklarını savunabildiğini, özgür olduğunu şu sözlerle aktarmıştır:

Valla ee ben kendim aile yaşamımda erkek kız ayrımı çok yaşamadığımız için. Yani ben evliliğimde bile sen kadınsın otur denmedi biz ee ne kadar anlaşılmamasak da şey yapmasak da özgürdük. Ben gidiyorum dedim mi giderim benim eşim beni gönderecek göndermeyecek olmadı hayatımda onun için ee şu anda da öyle bir durum olmadığından yani ben kendi haklarımı savunurum ee öyle dışarının bana ne şey biçeceği çok ilgilendirmiyor ama kadın ve erkek eşitliğini her zaman da savunanlardanım. Kadınlar erkeğin arkasında olmasın yanında olsun düşüncesindeyim... (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların sosyal konumlarını ve aktiviteleri yapabilirliklerinin önündeki engelleri şekillendiren bir unsurun eğitim ve çalışma hayatına katılımı ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Yeşil'in kırsal alanda geleneksel cinsiyet rol ve kabullerini özümsemişi görülürken Beyaz'ın kentsel alanda uzun yıllar yaşamış ve görece eğitim düzeyi yüksek olmasıyla eşitliği savunduğu söylenebilir. Ancak kadınların toplumsal cinsiyet algıları ve bulunduğu çevrenin nitelikleri bir bütün olarak sosyal yaşama katılımını etkileyen bir unsur olduğu görülmüştür. Örneğin Mor göç ettiği ülkede toplumsal kabulün olmadığını ve bu nedenle zorluk yaşadığını aktarmıştır:

Edacım pek ee kabul etmiyorlardı Türklere ev bile vermiyorlardı ilk zamanlar Türk dedin mi ama sonra baktılar Türkleri çok hani böyle barbar yaban hani böyle şey olarak görgüsüz, kültürsüz olarak görüyorlardı hani böyle hiç Türkleri Türkiye'yi bilmeyen duymayan varmış oralarda. Hani böyle oo sen Türk müsün diye sorarlardı oo bir de ben gittiğimde açtım bir de şey değildim ki etek giyiyordum diz üstü giyiyordum ben açtım (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Yok kimse destek değildi biraz Almanların gözünde başörtü şey kalıyor ama mesela hoşlanmıyorlar birinci sınıf, ikinci sınıf, üçüncü sınıf sınıfa düşünüyorsun... Bakışlarıyla bakış yapıyorlardı tabi ayırım yapıyorlardı dedikodu yoktu onlarda pek ama bakışlarıyla seni rencide eder öyle bir ee süzer seni bakışlarıyla yani doktora gittin diyelim sıra bekliyorsun seni bir baştan aşağı süzer bu şekilde yani seni ezerler (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Magenta ise 1999 Gölcük Depreminden etkilenenler olarak mahalle değiştirmek zorunda kaldıklarını fakat burada önyargıyla karşılaştıklarını anlatmıştır:

Bana dediler Yuvacılılar dediler şimdi demişler depremzedeler gelecekler bahçede ne varsa bırakmazlar hepsini toplarlar. Niye dedim aç mı geliyorlar bizim aylığımız

aynı. Biz Tabii evimiz yıkıldı ev verdiler. Eve geldik hepimizin aylıkları işliyor. Hemen bana hep öyle diyorlardı şimdi bunlar gelenler bahçede bir şey bırakmazlar meyve falan yeni gelenler için. Bu Yuvacıklar öyle (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor)

Yuvacık biz hepimiz burada sağdan soldan gelmeyiz Yuvacıklılarla tanışmıyoruz. İlk geldiğimiz zamanda bile görüyorlar mesela arabaya binicez gelip gidiyorlar da öyle geçiyorlardı öyle fenalardı şimdi biraz karıştılar Yuvacıklılar. Öyle ayrı dururlardı... (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Magenta'nın depremden etkilenen biri olarak taşındıkları semtte yaşadığı zorlukların ayrımcılık temelli olduğu görülmektedir. Ayrıca kendisinin ifadelerinden ayrımcılığın aynı pratiklerle olmasa da hala devam ettiğine ulaşabilmekteyiz. Sonuç olarak kadınların geçmiş yaşam deneyimlerinde maruz kaldığı ayrımcılık ve katı toplumsal cinsiyet normları ile yoksulluk, ağır çalışma koşulları gibi yapısal eşitsizliklerin sosyal katılımın önünde bir engel teşkil ettiği görülmüştür.

4.2. TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA YALNIZ YAŞAMA DENEYİMLERİ

4.2.1. Yalnız Yaşama Nedeni ve Yalnız Yaşama Konusuna Bakış: “*Valla Yalnız da Yaşamak Güzel Bir Şeymiş Özgür Oluyorsun...*”

Görüşmecilerin yalnız yaşama süreleri 4-25 yıl arası çeşitlenmektedir. Çoğu görüşmecinin yaşlılık dönemi öncesinde yalnız yaşamaya başladığı görülmüştür. Kadınlar, “Yalnız yaşamaya nasıl karar verdiniz?” sorusunu çoğunlukla eşlerinin vefat etmesi nedeni ile yanıtlamıştır:

Hmm bakem ne deyverem (gülüşmeler)... 99 depremi oldu demi? 98'de öldü beyim. 98'den beri bu evde tek başımayım (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Hacı vefat edeli... 6 sene bitti işte 7'ye girdim. O zamandan beri yalnız yaşıyorum (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Yalnız yaşama kararı bir anlamda kadınların çocuklarına ve damat veya gelinlerine yük olmama isteği ile şekillendiği görülmüştür. Ayrıca bu noktada Yeşil sadece kendi kararıyla değil, eşinin vefat etmeden önce yalnız yaşaması gerektiğine dair uyarısı ile yalnız yaşamaya karar verdiğini ifade etmiştir:

Nereye gidem? Kimin yanına gidem? Damadın yanına gitsem yapamam... Yapamam yani ne bilem. Damat söyledi bir yere toplanalım diye amma yavrum gel demek kolay de git demek zor dedim. Çoluğa çocuğu olacak unlere bağirecek ben gücenecem mesela. Ben dedim yerimden çıkmam. Hem adamım bana ölmeden vasiyet etti kimsenin yanına gitmeceksin dedi. Benim param yeter, evim sana yeter, evimden dışarı çıkmeceksin dedi. Adamım ne dediye una gittim (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Tıpkı Yeşil'in yalnız yaşama kararına etki eden eş faktörü gibi Kehribar da şunları aktarmıştır:

(...) Haa onu diyecem sakın evini goyup da bir yere gitme dedi seni seven seni ziyaret eden gelir evinde eder dedi. Bunu da o dedi mi bana zaten ben de evelallahtan sonra öyle çok cesaretsiz değilim yani rabbimin verdiği bi cesaret... (Kehribar, 75 yaşında, 3 senedir yalnız yaşıyor).

Kadınların yaşamları üzerindeki kararlarda erkek egemen toplumların bir özelliği olarak erkeklerin söz sahibi olması kabul gören bir durumdur. Burada görüldüğü üzere Yeşil'in yalnız yaşama kararının esas nedenlerinden biri evin önderi olarak gördüğü vefat eden eşinin tembihi olmuştur. Bu ise erkeklerin kadınların yaşamı üzerine söylem ve davranışlarının etkisinin uzun vadedeki etkisi olarak görülebilir. Ayrıca Yeşil'in aktarımından da anlaşılacağı üzere çocuklarıyla beraber yaşamama nedenlerinden bir tanesini de olası çatışmaları önleme olduğu sonucuna varılmaktadır. Nitekim bir görüşmeci kızı, damadı ve torunuyla bir süre yaşadığı ancak anlaşamayarak ayrı yaşama kararı aldığı görülmüştür:

15 senedir beyim öleli yalnız yaşıyom ee beşer senesi torunlarıma bakarken çocuklarımla yanındaydım 3 numaralı damadımla anlaşamadım ayrı ev tuttum. Kafamı dinliyom (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Gürültü olmasın ev düzenli olsun ben iki tane çocuğa bakıyom yaşlı başlıyım her düzeni sağlayamadım. Hem maaşımı alıyordu hem de düzenli ev istiyordu ben de dedim keyfime bakıcam ayrı ev tutucam (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Çocuklarıyla, damat ve gelinleriyle çatışma içerisinde olma durumu veya çatışma potansiyeli yaşlı kadınların yalnız yaşama nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Kadınların ekonomik özgürlüğünün olması veya olabilmesi ise yine yalnız yaşama ile bağlantılı olup Mercan'ın ifadesiyle damadının maaşını almasının ve ekonomik istismarın önüne geçen bir unsur olmuştur. 6 yıl önce İstanbul'dan Kocaeli'ye yerleştiğini aktaran Mavi ise çocuklarıyla yaşadığı bir çatışmasının ardından yalnız yaşama kararı aldığını aktarmıştır:

Eşyam yoktu çocuklara hiç haber vermedim. Gitme, kim bakacak orda sana, hasta olursan, heeç dedim sallamadım geçtim geldim. Nesye geldim buraya eşya buldum ettim koşturdum. Şurda birisi beni çağırdı çaya yemeğe çağırdı, arkadaşımın arkadaşı. Gittim oraya çocuklar telefon ediyö. Anne özür dileriz, anne biz dedik sana gitmeyesin oraya, anne ayaklarını öpem bastığın toprağa kurban olam. Neyse geldik 6 sene oluyo çok da memnun oldum (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Buna göre kadınların yalnız yaşama kararı alabilmesi kadınların çalışma ve ekonomik durumlarıyla ilgili olduğu görülmüştür. Görüşülen kadınlarının bazılarının kendisinin emekli maaşı bulunması diğerlerinin ise eşinden, babasından emekli maaşı alma hakkı bulunması kendilerinin yalnız yaşama konusunda güvencesi ve bir motivasyon unsuru olarak görüldüğü gözlemlenmiştir. Bu noktada çocuklarıyla, torunlarıyla veya beraber kaldığı insanlarla yaşadığı anlaşmazlıklar sonucu düzenli geliri olan kadınların yalnız yaşama kararı alabilmeleri ekonomik yeterliliği ile ilişkili olduğunun göstergesi olmuştur. Mavi'nin ve çocuklarının yaşlı kadınların yalnız yaşamasına yönelik tutumları ve geleneksel roller bağlamında Mavi'nin kararına yönelik çocukların saygısızlığı sonucu olduğu yönündeki algılayışı dikkat çekici olmuştur.

Kadınların yalnız yaşama nedenlerinden birini ise boşanma oluşturmaktadır. Geçmiş yıllarda veya yaşlılık döneminde boşanma kararının alınması kadınların diğer aile üyeleriyle veya yalnız yaşamasına neden olmaktadır. Turkuaz yirmili yaşlarının sonlarında 1,5 yıllık evliliğinin ardından boşanarak annesi ile yaşamaya başladığını aktarmıştır:

Ben çoğunlukla yalnız yaşadım. Annemle yaşıyordum ama annem Amerika'ya gidiyordu, yazlığa gidiyordu. Ben yılın belli zamanları yalnızdım aslında (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Ayrıca kadınların yalnız yaşama deneyimine bakış açısı ise daha çok ekonomik bağlamda olmuştur. Ekonomik refahı yeterli kadınların yalnız yaşayarak çocuklarına yük olmaması görüşünü savunan Pembe şu şekilde ifade etmiştir:

Kadın olarak vallaha şımarık kadınlar vardır kalamıyorum ben çocuklarıma gideceğim yalnız yapamıyorum ben buna karşıyım! Bir kadının benim yaşındaki kadınların evlenmesine de karşıyım! Neden karşıyım bak bir kadın neden evlenir? Yaşlıdır hiçbir geliri yoktur çocukları bakmaz evlenmek zorunda kalır saygı duyarım ama benim gibi bir kadının başını sokacak bir evi varsa az da olsa bir maaşı varsa namazını kılsın otursun evinde Allah'ına şükretsın (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Görüldüğü üzere Pembe'nin bakış açısı kadınların yalnız yaşama kapasitesini ekonomik bağlamda ele almasıyla şekillenmiştir. Kadınların çoğu, emekli maaşı veya eşinden veya aile bireylerinin maaşı olduğu takdirde kadınların yalnız yaşaması gerektiği düşüncesini aktarmıştır. Yine kadınların çoğu, yalnız yaşama deneyimini kadınlara özgü bir durum olarak ele almıştır. Ancak görüşülen kadınların tümü erkeklerin aynı durum ve koşullarda yalnız yaşayamayacağını belirtmiştir:

Hep şeye hizmete şey olduğu için yalnız yaşayamazdı illa birini bulardı yani eyi kötü... Onun için hep oturdu galktı dedi ki Allah'ım sen beni bundan önce al o günleri görmeyim. Ben tek duramam dedi açık açık söyledi adam. Bir gün dahi dedi yalnız yaşayamam dedi. Şu bardağı burdan alıp koymanı şey yapamazdı yani. Onun için zordu yani (Fuşya, 67 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Eşim tek yaşıyo ölseydi u zaman işi çok zordu. O da öyle derdi zaten rahmetli sen benim önümden gitme ben gidem derdi. Ben kimsenin yanına gidip yapamam... Yemek aç kalınca yapar da bir şey yapecekse ama kendine bakamazdı kimsenin yanına da gidemezdi (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Erkekler güçsüz kadınlar kadar güçlü değiller. Kendi işlerini kendileri yapabilseler de yapamıyoz manasıyla başka yerlere kayıyorlar (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Görüldüğü üzere yalnız yaşayan yaşlı kadınların erkeklere yönelik algı ve tutumları erkeklerin yaşlılık döneminde yalnız yaşayamayacağı ve hayatlarını

idame ettiremeyecek konumda oldukları yönündedir. Kadınların eşlerinin yalnız kalma korkusu ve eşlerinden önce vefat etme arzusu da sıklıkla aktarılan bir konu olmuştur. Toplumsal cinsiyet bağlamında ele alındığında erkeklere atfedilen iktidar düşünce ve normlar bütününe bakıldığında bu bulgular dikkat çekicidir. Kadınların yaşam boyu özel alana doğru ötekileştirilmesi ve bu alana ait bir rol biçilmesi, erkek önder anlayışının pekiştiği evlilik deneyimlerinin ardından kadınların yalnız yaşayabileceğine yönelik bu algı önemlidir. Kadınların hepsi yaşam boyu üstlendikleri toplumsal rol ve davranışların kendilerini yalnız yaşama deneyimlerinde avantajlı bir durum sağladığını aktarmıştır. Erkeklerin ise yaşam boyu ev işleri ve temel ihtiyaçları karşılama konusunda sorumluluk almamasının bir sonucu olarak yaşlılık döneminde yalnız kalamayacağına dair genel bir kabul gözlemlenmiştir.

Kadınların yaşlılık dönemlerinde yalnız yaşama deneyimi geçmiş yaşam deneyimleriyle bağlantılıdır. Bu deneyimlerin genellikle olumsuz olduğu durumlarda yalnız yaşamaya başlamak kadınlar için olumlu bir anlam ifade edebilmektedir. Öyle ki yalnız yaşama deneyimlerini özgürlük ve bağımsızlık olarak da tanımlayan olmuştur:

Valla yalnız da yaşamak güzel bir şeymiş özgür oluyorsun istediğini yapabilirsin başkasından bir emir almiyorsun (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Hiçbir şeyi engellemedi ben fark etmedim yalnız yaşarken çünkü evlilikte mutlu olmadığım için yalnız yaşamak bana daha iyi geldi (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların yalnız yaşama deneyimlerini özgürlükle ilişkilendirmesi geçmiş yaşam deneyimlerindeki ataerkil tahakkümün bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Erkek egemen toplumlarda yaşam boyu süren bakım rolleri ve erkek egemen aile ilişkileri içerisinde yer alan kadınlar yalnız yaşamaya başlamanın ardından bu rol ve sorumluluklardan kurtulduklarını hissetmektedir. Mercan'ın ifadesiyle yalnız yaşama durumu kadınlar için özgürlükle ilişkilendirilebilmektedir. Yaşam boyu erkek egemen norm ve baskılar altında ezilen ve yaşam sürdürmeye çalışan

kadınların yaşlılık döneminde yalnız yaşama durumuna bakış açısı bağımsızlık olarak değerlendirilmektedir.

Çok geliyordum çocuklarım var diye oradan sonra çıktım işten işsizlik parası alıyorsun ama parayı durduruyorsun gidiyorsun işsizlik parası alırken nasıl burada işçi bulma kurumuna müracaat ediyorlar işsizlik parası almak için orda da A... deniyor gidiyorsun ben Türkiye'ye gidicem altı ay kalıcam kesiyor yani parayı sonra gittiğin zaman o sana hakkın ne kadarsa onu veriyor bir sene mi ödeyecek iki sene mi üç sene mi onu tekrar müracaat ediyorsun gittikten sonra ama buraya geldikten sonra onu sana vermiyor. Yani ben onların yanına gelip o 95 Evler'deki evi 84'te aldım ben orda evimde kalıyordum e çocuklarım da tabi kızım okula gidiyordu liseye e oğlan büyük oğlan zaten Almanya'da kaldı eşi Alman olduğu için orda kaldı buradaki de çalışıyordu kardeşi ile beraber gelip onların yanında biraz kalıp gidiyordu. Oradan ama çok alıştım Edacım o gelip gitmeler o yalnız kalmalar beni bu yalnızlıktan hiç sıkmadı (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

...Ama buraya tamamen dönmedi hiç buraya ben geldim o gitti geldi orda kaldı pek burada anlaşılamıyordu biraz şeydi nasıl desem içine kapanık bir insandı çok konuşmaz onun için sıkılırdı orda onun kendi kafadarları vardı orda kaldı yani da öleceğine yakın geldi Edacım (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Mor'un aktardığı deneyimlerinden anlaşılabileceği üzere yalnız yaşama deneyimi yaşamında ani bir değişim olmaktan ziyade süreç içinde gelişen evliliğiyle bağlantılı bir konu olmuştur. Bu süreç içerisinde ise evlilikte ortaklığın zayıfladığı düşüncesinden hareketle ev içi sorumlulukların diğer kadınlara göre eşiyle daha eşitlikçi ilerlemiştir. Eşiyle çeşitli anlaşmazlıklarının ardından Türkiye'ye dönen ve çocuklarının da evden ayrılmasıyla birlikte Mor medeni durumu evli olup yalnız yaşamaya başlayan bir kadın olduğunu aktarmıştır. Kendisinin bu kararı alabilmesi ve ev içi sorumluluklarda diğer kadınlara göre farklılaştığı nokta ise yine ekonomik yeterliliği ve çalışma hayatına katılım ile de ilgili olduğu görülmüştür.

4.2.2. Dulluk: “Erkekler Üç Gün Sonra Karı Aramaya Çıkıyorlar”

Dulluk, bir sorun alanı olarak daha çok kadınların deneyimleriyle yer alır. Dul kalmanın ardından yaşanan değişiklikler fiziksel, sosyal, ekonomik ve psikolojik bağlamda yer aldığından toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yarattığı koşullarla kadın ve erkeğin dul kalma deneyimleri farklılaşır. Üstelik erkeklerin dul kaldıktan sonra yeniden evlendiği görülürken kadınların çoğunlukla yeniden bir evlilik

düşünmediği bir gerçektir (Carr ve Bodnar Deren, 2009, s.705). Buradan hareketle dulluğun kadınların deneyimi olduğu ve yaşlı kadınların birçoğunun dul olduğu sonucu ortaya çıkar. Bu çalışmada da kadınların hem yalnız yaşama deneyimini şekillendiren hem de yalnız yaşamanın başlıca nedenlerinden birini oluşturan dulluk konusu olduğu görülmüştür. Görüşmecilerin neredeyse hepsi duldur. Dul kadınlara “Eşinizi kaybettikten sonra yaşamınızda neler değişti?” sorusu sorulduğunda bazı görüşmeciler ‘evin direği’ olarak konumlandığı partnerlerinden sonra yaşamlarında çeşitli zorluklar belirlediğini aktarmıştır:

Değişmedik aynı oldu. Aynı oldu ama u vefat etti her şey bitti. Müşküllük undan kere başladı geçim adam gittikten kere. Adam evin direği ne kadar sen idare etsen de önünde büyük baş bi erkekti ama undan kere sorumluluk tek başına sana geliyor (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Ya illaki boynun bükük oluyo eşin olmayınca. E tabi duyguların da değişiyor eşin var gibi olmeyo bi tarafın gırık oluyo ganadın gırık oluyo eşin var gibi olmuyo (Gri, 70 yaşında, 10 yıldır yalnız yaşıyor).

Yani duygularımda şöyle ee yani mesela akşam eşiniz eve gelecek bir heyecanınız olur ya da en azından kendinize bir çeki düzen verirsiniz ee hani bunda bir eşofman ya da bir elbise geçiriyorsunuz üstünüze öyle kalıyor. Ee yani sıkıntılarınız oluyor çünkü ıı sadece yemek yemek değil şey yapmak değil mesela eşiniz olduğu zaman bir kahve içmek bile ayırdır bir sohbet olur ne biliyim böyle eşin bir şeyler anlatır sen bir şeyler anlatırsın e şimdi duvarlara bakıp oturuyosun yani biraz kitap okuyorsun ama bu tarz duygularım sıkıntılı oluyor yani... (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Ben çok cesaretliydim. Ben beş tane çocuğu babasız büyüttüm. 32 Sene dul kaldım... (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Eş kaybı sonrasında yalnız yaşamaya başlayan kadınların bazıları da eşlerinin arkasında bıraktığı ekonomik sorunları dile getirmiştir. Buna göre, görüşmecilerin eve gelir getirici konumda olan kişinin eşleri olmasına karşın kendilerinin ev ekonomisini yönetmeye ve dengede tutmaya çabaladıkları görülmüştür. Kadınların yaşam boyu tasarruf emeğine karşın erkeklerin vefatı sonrasında kadınlar üzerindeki ekonomik yükü kadınların yalnız yaşama deneyimlerini olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Bu bir yönüyle psikolojik ve sosyal olarak dezavantajlı kılan dulluk olgusunun aynı zamanda kadınların ekonomik bir dezavantajlılık deneyimlemesine neden olması şeklinde okunmuştur. Örneğin

Kehribar eşinin çektiği krediyi üç yıla yakın bir zaman diliminde ödediğini şöyle aktarmıştır:

(...) Bu dört duvarın var dedi beş on gurusu da para geliyor dedi Allah izin verirse yarın o borcumuz da bitecek ııı borcumuz vardı o vefat ettiğinde ee...böyle şey etti ne diyorlar böyle uzatıyorlar ya kredi çekiyür undan sonra unu parça parça böyle uzun vadeye bölüyür ya daha işte son borcunu geçen ay ikisini bir yatırdık gene de bitmiyodu (Kehribar, 75 yaşında, 3 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınlar dul kaldıktan sonra sosyal yaşamlarında da bazı değişiklikler olduğunu veya bazı sosyal aktiviteleri sürdürmekten tamamen vazgeçtiklerini belirtmiştir. Bunun nedenini ise direkt olarak dulluk ile ilişkilendirmişlerdir. Dul kalan kadınların toplum tarafından damgalanma korkusunun bir nedeni olarak kendini sosyal ortamlardan izole eden ve yalnız yaşadığı için aktiviteleri bütünüyle kısıtlanan kadınlar şu şekilde ifade etmiştir:

Şöyle ifade ederim buradaki insanlar çok dar görüşlü apartman mesela burada 5 apartman var bizimki gibi 5 tane apartman var bu apartmandan yukarıya kadar uzuyor. Şimdi benim eşim de öldükten sonra Yahyakaptan'a falan gidiyorum kış günleri gece uzuyor ya arkadaşlarım diyor taksiyle gidersin acele etme. Eskiden eşim vardı ay diyordum aç kalmasın hemen gideyim çorbasını yapayım diyordum şimdi kimse yok diyorlar okey oynuyoruz ya ben de diyorum ki onlara bakın Yahyakaptan'a gidiyor olsam 12'de de giderim ama oraya gidemem çünkü insanlar dar görüşlü nereden geldiğimi bilmezler derler ki ay bak kocası öldü gece gece nereden geliyor bunu diyecek insanlar bunlar. Kimsenin ağzına ıı şey vermemek lazım yani bu tür şeylere çok dikkat ederim. Eşimden sonra ben mesela takı severdim şimdi takı falan çok az yerine göre takıyorum ama çok takmam (Pembe, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Ya yani şöyle aktarırım bir kadın olarak sosyal yaşantılar mesela diyelim bir partinin içinde çok rahat hareket edemezsiniz hani her yere gidip gelemezsiniz belki benim görüşüm olarak. Ondan sonra dediğim gibi düğünlere katılamıyorsunuz eğlencelere gidemiyorsunuz ee mesela dediğim gibi düğünlere katılamıyorsunuz eğlencelere gidemiyorsunuz mesela diyelim içkili bir alan eşin olursa gidersin ama sen bayan olarak katılamazsın. Yani yalnız yaşadığınız zaman bazı bir kanadınız kırık oluyor (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınlar evlilik süresince kendilerine atanmış ve kanıksanmış olan ev içi roller ve sorumlulukları gereği erkeklerle eşit konumda olmayıp sosyal hayata katılımda dezavantajlı bir konumdadır. Eş kaybı sonrasında ise Pembe'nin de ifade ettiği üzere ev içi rol ve sorumluluklarda kadınlar daha özgür ve bağımsız hareket edebilmekte ev içi sorumlulukları azalmaktadır. Tam da bu dönemde bağımsız ve

sosyal aktivitelere ayırabilecek zaman ve imkanlara erişen kadınlar dul olma halinde damgalanmayla mücadele ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Yalnız yaşayan kadınların damgalanma riskine karşı kendilerini koruma yöntemi olarak ev içi aktivitelerle kısıtlı kalmayı tercih ettiği de görülmektedir.

Kadınların dul olma halinde karşılaştığı sorunlar ve yalnızlık gibi sosyal ve duygusal unsurlara rağmen katılımcıların yeniden evliliği düşünmediği görülmüştür:

Hayır hiçbir zaman düşünmedim. 15 yıldır dulum zaten hani o zaman da düşünmedim şimdi de düşünmem. Hiçbir zaman düşünmem yani (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Eşimi ee çok seviyordum çocuklarıma çok bağılıyım çocuklarım bana bağlı onun için bir ihtiyaç değil bence. Gelirim var, maaşım var bana yetiyor (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Hayır hiç düşünmedim çünkü kendi ekonomik özgürlüğüm vardı. Ben sonra çok çevresi olan bir insanım hiç öyle şey yapmadım hani dostluklarım sağlamdır. Hiç kimseye öyle ee attım kendimi dernekleri parti çalışmalarına bilmem nelere kendimi öyle eee kamufle ettim (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Görüşmecilerden Mavi ise evlilik deneyimlerinin kötü geçtiğini ve bu nedenle düşünmediğini şu şekilde paylaşmıştır:

Valla güzel, hayırlı bir eş olsaydı iyiydi ama 2 tane aldım, gerçi ilk kocam kötü deeldi içkiciydi ama kötü değildi ama iyi bir koca olsaydı düşünürdüm (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Gri ise evliliği düşünmediğini şu yanıtıyla ifade etmiştir:

Yok Allah göstermesin şükür Allah'a oturacak gadan evimiz var yiyecek gadar da emekli paramız var yeter. Yok kızım Allah göstermesin (Gri, 70 yaşında, 10 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların hayatlarına evlenmemiş olarak devam etme isteği ve bunu sürdürebilmeleri kadınlar tarafından bağımsızlık konusu olarak değerlendirilmiştir. Ekonomik ve sosyal destek bakımından kendilerini yeterli

gören kadınlar evliliğin gerekli olmadığını savunmuştur. Ancak öte yandan erkeklerin yeniden evlenme konusunda kadınlardan farklı davrandıklarını ifade eden kadınlar şu şekilde ifade etmiştir:

Erkekler üç gün sonra karı aramaya çıkıyorlar (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Onun için çok zor evlenmesi lazım. Erken evlenmesi lazım (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Ee şöyle hani maalesef belki batıl bir inanç artık eskisi kadar o şey yok ama yine de o yapılan bazı şeyler ee erkeklerin elinin kiri kadın için namus oluyor hani hala var yani günümüzde ama zaten erkekler çok ee kahvelere falan gidebiliyorlar. Zaten çok da evlenmemiş kalmıyorlar zaten gidip evleniyorlar ama ben şeye inanıyorum hani bir kadın çok korkar hani ekonomisi de bozuk olur veya şey olur evlenmesine de asla şeyim olmaz ama çok dediğim gibi erkek de çok rahat özgür yaşayabilir ama bir kadın olup belli bir yaşa gelip ille de kendini geçindirecek bir şeyi varsa ıı evliliğini tasvip etmem (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Buz ve Beydili (2015)'in yapmış olduğu bir araştırmada yalnız yaşayan yaşlı kadınların toplumsal cinsiyet rollerini içselleştirerek yeniden evliliği düşünmedikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Nitekim bu çalışmada kadınların yeniden evlenebilmesinin önündeki esas engellerden birinin ataerkil toplumsal düzeni olduğu görülmüştür. Katılımcıların genel kabulü erkeklerin dul kaldıktan sonra yeniden evlenmesinin normal ve gerekli olduğu fikri üzerine inşa edilmiştir. Erkeklerin yalnız yaşayamayacağı sıklıkla tekrar edilmiştir. Bu bir yönüyle yine erkeklerin ihtiyaçlarına kadının ücretsiz bakım emeği ile cevap vermesi gerektiği anlayışını içermektedir. Kadınlar ise yaşlılık döneminde yeniden evliliği bir bakım sunma pratiği olarak algılamakta ve evliliği düşünmemektedir. Buradan hareketle yalnız yaşama deneyimi kadınlar için yalnızlığı ifade etse de dulluğa dair toplumsal cinsiyet kalıpları ve evlilik içerisinde ataerkil rol dağılımı nedeniyle yeniden evliliğe olumlu bakmadıkları görülmüştür.

4.2.3. Ayrımcılık Deneyimleri: “İki Kadın, İkisinde de İş Yok...”

Ayrımcılığın doğası karmaşık olup her ayrımcılık pratiğinin görünürlüğü aynı olmamaktadır. Örneğin şiddet, bariz bir ayrımcılık pratiği olarak yer alırken dolaylı olarak kişinin gelişimini ve bağımsızlığını tehdit eden diğer sistematik ayrımcılık figürleri ilk bakışta algılanamayabilir. Kadınlara yönelik sistematik ve kendini sürdüren ayrımcılık ve baskı unsurları cinsiyete dayalı kalıp yargılardan türer. Bunlar ataerkinin organize olduğu toplumlarda kadınlara atfedilen sıfatlar üzerinden kadınların baskı ve ayrımcılık deneyimlerini şekillendirir (Bora, 2012, s.38-42). Yaşlılık döneminde yaşa bağlı ayrımcılık pratikleri ise yaşlıları izole etme, kaynak ve fırsat erişiminde gençleri öncelikle, saygı duymama şeklinde yer alabilmektedir. Cinsiyet söz konusu olduğunda yaşa bağlı ayrımcılık figürleri kesişimsel bir bütün olarak karşımıza çıkmakta ve yaşlı kadınların deneyimlerini biçimlendirmektedir. Kadınların bedenlerine, sosyal yaşamlarına yüklenen anlam ve eril kodlar, yaşlılık döneminde kadınların bedensel ve sosyal değişimleriyle birlikte ayrımcılığa maruz kalmasıyla sonuçlanmaktadır (Bal, 2022, s.124). Yaşlı kadınlar bir “öteki” olarak erkek egemen toplumda üreme çağına olmayan, rol ve sorumluluklarını yerine getirmekte başarısız olan ve ideal kadın figürüne uymayan konumdadır. Bu ayrımcılık deneyimleri engellilik ile daha da pekişmektedir. Turkuaz kamusal alanda engelli bir kadın olarak yaşadığı bazı ayrımcılık deneyimlerini paylaşmıştır. Buna göre toplumun kendisine bakış açısı şu şekildedir:

Benim bir kolsuz arkadaşım var kolları yok trafik kazasında kaybetti. Benim de dişim ağrıdı ama yalnız gitmek istemedim birisiyle gitmek istedim S. benimle gelir misin dedim olur dedi. Şimdi gittik dişçinin önüne gittik çok komik bir durum ben zor yürüyerek merdivenleri çıkıyorum bastonla, arkadaşımın da kolları yok. Bize şöyle bir baktılar hanginiz hastasınız dediler ben dedim tamam dediler biz şey yapalım. Şimdi soracak soramıyor neyse bize yol ettiler falan sonra bana telefon etti hadi sizi anladım da arkadaşınızınkine noldu. Şimdi körler ve sağırılar birbirlerini ağırlar hesabı bizimki. Dedim arkadaşım benim yıllar önce trafik kazası geçirdi o şiddetle kolu gitmiş bariyerler kesmiş onlar öyle yaşamaya alıştı dedim ama hakikatten arkadaşız. Fakat bizimkisi çok komik bir görüntüydü; iki kadın, ikisinde de iş yok (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Engelliliği ve cinsiyeti nedeniyle ayrımcılığa maruz bırakıldığına dair değerlendirmeler sunan Turkuaz trafikte de benzer bir deneyimini paylaşmıştır:

(...) Çakarlı minibüs tipi bir tane araba emniyet şeridi dar ben buradayım ve yol akıyor ve kalabalık bir trafik var. Zorluyor önüme girmesi için. Benim önüme girmesi için bir kere benden geride olmaması lazım. Biraz ilerde yol boşalmıştı sakın bir şekilde çapraz bir şekilde girdim camı açtım beni sıkıştırdığının farkında mısın dedim kadını diyeyorsan sana takla attırırım hodri meydan dedim yani en sonunda. Aa bastonun varmış dedi ayrıcalığım var dedim baston benim ayrıcalığım. Şimdi bunu anlamadı. Dedim ben seni şikayet ediyorum çakarların yüzünden plakan da aklımda benim görsel hafızam biraz iyidir şimdi şikayet edicem dedim ben döndüm yürürken abla sen şikayet etme ben de o hareketleri yapmayayım dedi. Aslında bana çok kötü davranabilirdi şey açıp şey yapan da var vuran da var böyle bir şey geçti aramızda (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Turkuaz maruz kaldığı ayrımcılıkla kendi başına mücadele etmeye çalıştığını vurgulamıştır:

Kendi kendime baş etmeyi öğretmiştir bana yani baştan beri. Hala kuyruğu dik tutuyorum yani tabiri tam yerindeyse mücadelecı bir kişiliğim var benim yani yapabildiğim yere kadar giderim ben ama olur olmaz ben karar vermişsem onu uygulamaya almışımdır ve bunun için mücadele ederim (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Yaş ayrımcılığı kadınların günlük yaşam deneyimlerinin birçok alanında kendini göstermektedir. Bunlardan biri de istihdam alanına katılan kadınlara yönelik olduğu görülmüştür:

(...) Toplumun bir işle uğraşan yaşlısına bakış açıları iyi karşılamıyorum ne işin olur buralarda git evine öbür dünya için çalış diye dışladıklarını fark ettim. Tabi ki en önemli sorun bu yaşlıyı çöpe atılmış işe yaramaz topluma yük görüyorlar (...) Toplum bazı iş sahasında çalın kadınlarımıza kötü gözle bakıyorlar ihtiyaçtan değil buralarda kendini göstermek için çalışıyor diyorlar (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Görüldüğü üzere Mercan yaşlı kadınların hem yaşı hem de cinsiyeti nedeniyle ayrımcılığa maruz bırakıldığını, yaftalandığını ifade etmektedir. Kendisine bu durumda bir taciz yaşayıp yaşamadığı sorulduğunda *“Hayır ama lafla taciz oluyor.”* yanıtını vermiştir. Fiziksel bir tacizin olmadığını fakat sözlü tacize sıklıkla rastlandığı anlaşılmıştır. Öyle ki görüşmeleri gerçekleştirirken bir kişinin görüşmeyi bölerek *“Bankacı mısınız? Onun paraya ihtiyacı yok!”* ifadesiyle Mercan’ın rahatsız olarak *“Git burdan hadi yürü!”* cevabı verdiğine tanık olunmuştur. Nitekim Mercan yaşadığı ayrımcılıkla kendi hakkını savunarak mücadele edebildiğini ifade etmiştir:

Ben kendi hakkımı kendim savunduğum için kalmadım ama kalanlar da var. Yaşlı başlısın git evinde otur senin paraya mı ihtiyacın var sanki (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor)

Valla ben 79 aman 69 yaşındayım ama kendimi u kadar da yaşlı hissetmiyom. Deşarj olabilirim yani kızdığım insana anında tepki verip deşarj olabilirim kendi içime atmam (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Ayrıca Mercan, kadınların kamusal mekanlarda yer almasına yönelik ayrımcı tutumları değerlendirerek kadınların değersizleştirildiğini ifade etmiştir:

Genelde yaşlısı genci toplumun kadınlarımıza kötü gözle bakıyorlar ne işin var işte güçte otur evinde kadın erkeklerin gözünde hiç görüyorlar... (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Ayakların üzerinde duran yaşlısını istemiyorlar. Yaşlı başlı kadınsın paraya mı ihtiyacın var otur herkes senin ne yaşadığını bilmiyor yaşlı olduğun için gidip evde oturman gerekiyor gerektiğini söylüyorlar yani insanlar cahil. Cahil olmasalar bu kadının ya ihtiyacı var ya bir stresi var da burada uğraşıyor acaba neden uğraşıyor diye düşünmeden önyargıyla yaklaşıyorlar (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Öte yandan yaşlılık ile birlikte ulaşım haklarına karşı çıkan kişilerin olduğu ve bu nedenle ev içinde yer almaya zorlandığını belirtmiştir:

Yaşlılarımız ulaşımı bedava kullanıyor diye şöferlerden hakeretli sözler duyuyoruz. Bu da önemli bence sanki yaşlılarımızı evin en göze dokunmuyan köşesinde eşya görüyorlar (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Yine kadınların maruz kaldığı bir ayrımcılık görünümü günlük yaşam pratiklerinde kendini göstermiştir. Turkuaz toplumsal statüsünün yüksek olmasına rağmen cinsiyetinden dolayı günlük gereksinimin giderilmediğini düşündüğü bir deneyimini şöyle paylaşmıştır:

Mezarıcı, mezar taşına. O adama bir türlü laf geçiremedim. Geçen gün aradım, sen beni hiç dinlemiyorsun dedim. Bak ben senin kadar, seni senden daha üst düzey insanları yönetmiş birisiyim sen hiç laf dinlemiyorsun dedim. Bana biraz müsaade et abla çok sıkıştırıyorsun abla dedi. Bi daha geldiğimde yapmış olucaksın dedim sana uzun bir süre veriyorum dedim ya da bana resmini atıcaksın dedim yapınca. Hala resim falan yok. Ben kadın olduğum için bana böyle yapıyorsan sana bir erkek getiririm karşına dedim (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Yani o adamın böyle düşündüğünü şöyle düşündüm, bu birkaç zaman önce gittiğimde baktım yapmadı. Yazın, yazın üç ay ben yoktum burada. Hala yapmamış olunca böyle bir düşünceye sahip oldum. Yani, gerekirse götürürüm bir erkek arkadaşımı. Benim çok erkek arkadaşım var (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Sağlık hizmetlerine erişimde önceki başlıklarda aktarıldığı üzere kadınlar çeşitli sorunlara maruz bırakılmıştır. Özellikle kamu hastanelerinde ilgisizlik veya düzenli hizmet ve takibin olmaması, yanlış yönlendirmeler, kadın sağlığı sorunlarına dair yaşlılara yönelik çalışmaların sunulmaması bunlardan bazılarını oluşturmuştur. Mor ise Almanya'dan Türkiye'ye geldikten sonra yalnız yaşamaya başlayan bir kadın olarak Almanya'daki ayrımcılık figürlerinin yanı sıra Türkiye'de maruz kaldığı sağlık sistemine dayalı ayrımcılığı şöyle kıyaslamıştır:

Orada ayrımcılık var tabi ama nasıl! Yalnız orada atıyorum şimdi sen doktora sıraya gidiyorsun ama sen polissin ve sıranı bekleyeceksin ben polisim diye o arka odadan giremezsin şey adaletli, adaletliler onun için sen sıranı bekleyeceksin ne olursan ol istersen başka yerden gelmiş patron ol bilmem ne ol sıranı bekleyeceksin orada törpül yapmıyorlar orada insan ayrımı yapmıyorlar ve diyorlar o bir insan minch, das ist eine minch, o da insan sen de bir insansın diyorlar. Bakışlar oluyor ama adil davranış oluyor hastanede de olsun şimdi birisi herkes aynı çıkmayabiliyor aynı düşüncede çıkmayabiliyor ama iki kişi hayır diyor ona öyle diyemezsin o da bir insan ve iki kişi senin şey diyor mesela savunuyor o da bir insan diyor öyle olabilir sen mesela oradan gelmiş öyle görmüş diye. Bu kadar yani (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Son olarak Mercan, toplumsal yapının yaşlılara yönelik tutumları değiştirdiğini aktararak toplumu kadınların oluşturduğunu, dini bakımdan kadının değerli olduğunu aktarmıştır:

İhtiyacı olan yaşlısında sahip çıkmayan toplum olmuşuz (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Aydın bilgili toplumu aslında kadın yetiştiriyor Allah da kadınlara öncelik vermiş. Cennete 3 kızı olanı davet etmiş İnsanlığın temelini kadınların atığını yaratan böylece anlatmış (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

4.2.4. Sağlık ve Bakım Deneyimleri: “Kimden Bekleyem Yalnız Yaşayan Bir Kadın Kimden Beklesin?”

Bireylerin bağımsız ve asgari refah standartları içinde yaşayabilmesinin önünde sağlık halleri belirleyici olmaktadır. Yaşlılıkla birlikte görülebilen sağlık sorunlarının yanı sıra bu sorunların nedenleri ve çözüm yollarının erişebilir olması sosyal yapılarla ilintilidir. Yalnız yaşayan yaşlı kadınlarla görüşülen bu çalışmada kadınların geçmiş sağlık deneyimlerinin günümüz sağlık hallerini etkilediği görülmüştür. İlk olarak kadınların sağlık sorunlarının neler olduğuna bakılmıştır. Görüşülen kadınların sağlık sorunları fiziksel, psikolojik ve sosyal olarak irdelenmiştir.

Kızım bak bacaklarım, bacaklarım şişiyor da şişlik var. Belki 10 senedir. Çalışmaktan... (Kırmızı, 80 yaşında, 8 yıldır yalnız yaşıyor).

Sağlığımın iyi diyelim iyi olalım. Tansiyon hastasıyım. Bacağımdan ameliyat olacam, anjō oldum, guatırdan ameliyat oldum. Gözümden ameliyat oldum. Çok şükür çok iyiyim yani onca şeye rağmen. İyi yani (Fuşya, 67 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Beyaz ise yalnız yaşamaya başladıktan sonra daha rahat olduğunu ancak bu dönemde ortaya çıkan rahatsızlıklarının kendisini olumsuz etkilediğini ifade etmiştir:

Şimdi tansiyon şeyim başladı tansiyonlarım yükseliyor Vertigom var işte böyle ee Vertigo beni zaten o çok perişan ediyö. Onun için nerede ne zaman ne olacağı belli olmadığı için tedirginliğim. Yani bu hastalıklarım olmasa çok daha rahat olurum herhalde en rahat edeceğim zaman diye düşünüyorum ama şimdi de hastalıklar başladı (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Turkuaz ise kanser ile mücadele ettiğini ve ilerleyen yaşlarında ortaya çıkan mermer kemik hastası ile Parkinson tanılarının yaşamını nasıl etkilediğini şöyle ifade etmiştir:

Ben mermer kemik hastası olduğumu 2009'da öğrendim. Bir genetik rahatsızlık olduğumu. Sonra 2018 Şubat'ın 18'i ondan önce de Parkinson olduğumu öğrendim. Ciddi bacağımda ağrı vardı, ayağımanın üstüne basamıyordum, koltuk değnekleri ile geziyordum. Doktorum bana kırılabilirsiniz siz dedi, ama neremin kırılacağını

söylemedi. Ben, buraya geldim, arkadaşım vardı burada, trak diye bir ses oldu ve ben yerde buldum kendimi. Kemik kırığı yaşadım (...) yok dört beş ay sonra yeniden kırıldı bacağım aynı yerden. Plaka da kırılmış ve ben ikinci kırığı yaşadım. Sonra 2019'da şubat ayında karın bölgemde bir kitle hissettim (...) Ben ameliyat oldum, patoloji sonucu kanser çıktı (...) 6 seans kemoterapi gördüm ben (...) 2020 yılında ben metastazlı oldum, 2019'da benim kanser olduğum ortaya çıktı, tedavi gördüm, 2020 yılında metastaz yaşadım. Annem komaya girdi o arada (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Ömrümün bir kısmı hastanede geçti benim, annemle birlikte. Derken hoca çok güzel ameliyat yaptığı için hücre bulamadılar. Şimdi 6 aylık periyottayım. Fakat o sırada, kemoterapi ilaçlarım ve Parkinson ilaçlarım birbirini tükettikleri için, Parkinsonum ilerledi biraz dolayısıyla bu haldeyim (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Görüldüğü üzere Turkuaz'ın yaşam deneyimlerinin temel bir unsurunu sağlık hizmetleri oluşturmakta ve zamanının önemli bir kısmını sağlık kuruluşunda geçirmektedir. Turkuaz erken tanı fırsatını kaçırdığını ve yaşadığı pişmanlığı dile getirmiştir:

Ya da bir doküman okusaymışım keşke. Daha erken evrede yakalasalardı belki tedavi şansım daha fazlaydı. Çok zor yürüyorum, yani sıkıntı var, çok yorulunca mesela hiç duramıyorum ayakta. Hatta geçen gün arkadaşların yaş günüydü, ben yattım uyudum (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Aynı zamanda Ekru fiziksel sağlıklarına olumsuz yansıyan psikolojik ve sosyal durumlarını paylaşmışlardır. Birçoğu bulundukları mekanın özelliklerinin fiziksel aktivitelere imkan vermemesi nedeniyle fiziksel sağlığının zedelendiğini ifade etmiştir:

Şimdi sağlığım aslında bazı problemlerim var şöyle söyleyeyim misal olarak çok hareket etmemekten hele hele koronadan sonra hareket etmemekten bilhassa eklem ağrılarım var boyun ağrım felan onun gibi ama onun dışında bir kalpmiş şeymiş gibi ağrılarım yok (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Maalesef şişmanlıktan şikayetçiyim ona bana bir çare bulun olur. Şişmanlıktan çok...Buraya geldikten sonra 20 kilo aldım (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Görüşmecilerin psikolojik ve sosyal sağlık hallerine bakıldığında yaşlılık döneminde ortaya çıkan sorunların yanı sıra geçmişte ortaya çıkan ve kendini sürdürerek günümüze gelen sorunlarla yüzleştikleri görülmüştür. Bir diğer taraftan yalnızlık ve yalnızlık hissi iç içe geçtiğinde bireylerin kaygılanabildikleri

görülmüştür. Kadınların bazıları ise yalnız hissettiklerini ve bunun kendilerini zorladığından söz etmiştir:

Yalnızlık nasıl hissettiriyo... Hastalık olduğu zaman müşkül oluyo. Çünkü bakalım kim gelecek, kim yardım edecek? Hadi gece yattın sabah nasıl olacak? Bu zor. Yalnızlığın burası çok zor. Yalnızlık çok zor. Şimdi ben mesela yattım sabaha nece olem? Ölü mü kalkecem canlı mı kalkecem hiç belli değil. Bu çok zor işte. Başka zor bişe yok (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların psikolojik ve sosyal sağlık sorunlarıyla baş etme yöntemlerinin bireysel unsurlardan oluştuğu görülmüştür. Örneğin Yeşil bunu şöyle ifade etmiştir:

Ya ben kimseye derdimi açmam. Açık vermem yani. Ben çoluğuma çocuğuma bile açık vermem. İçimde geçiririm... (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Sorunlar geldi mi kendi kendime konuşurum ederim unu ben. Dışardan biri geldi kiminen konuşuyon der bana. Ben kendi kendime karşımdakine hayalimde bir arkadaş yaparım kendime unlan konuşurum derdimi dökerim yani öyle ömrüm geçti benim bak. Başka bişe yok yaptığım rahatlamak için. Bunlar vakit geçiriyorum. Ömrüm böyle gitti (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Beyaz ise depresyon tanısı konulan ve halihazırda antidepresan kullanan biri olarak yaşadığı psikolojik sorunlarla dini pratiklere dayalı baş etme yöntemlerine başvurmaktadır:

Mesela şimdi evde sana şey gelebilir ama ben böyle çok daraldığım zamanlar veya birazcık bunalıma girdiğim zamanlar hemen, zaten namazımı kılıyorum Allah kabul etsin 5 vakit namazını kılıyorum, aşağı yukarı emekli olmadan başlamıştım (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor)

Pembe de yine antidepresan kullandığını belirten bir kadın olarak eş kaybı sonrası boşluğa düştüğünü ve bu nedenle psikolojisinin bozulduğunu paylaşmıştır:

Tabi eşimden öldükten sonra daha kötü oldu bir boşluğa düştüm tabi. Ben eşim hastayken eşime bakıyodum üniversiteye götürüyodum o orda kemoterapisini alıncaya kadar eve geliyodum çorbasını yapıyodum evimin işini yapıyodum gidip onu alıp geliyodum. Öyle bir hareketim vardı. Eşim hastayken evin her şeyini boyadım onu stresle attım. Evet. Bak stresle onları boyadım bak. Gece şey yapıyorum sarma sarıyorum mantı yapıyorum müşteri yoksa onları boyuyorum. Öyle bir saniye

durmuyorum evet işte o kadar o şeyden sonra ben boşluğa düştüm psikolojim bozuldu (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Sağlığım ee ben kalp ameliyatlıyım. Kalp kapağım değişti, şeker var, tansiyon var, her ay rutin tahlillerim var. İlaçlarla yaşıyorum (...). Evet eşim öldükten sonra hepsi çıktı meydana.” (Sarı, 65 yaşında, 14 yıldır yalnız yaşıyor).

Aynı böyleydim ağrılarım romatizmam aynı vardı. İşte bu üzgüntülerden acılardan sonra kalp çıktı meydana (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Beyaz’ın ise haftanın belirli günleri anne ve babasına bakım vermeye gittiği görülmüştür. Kendisi bu bakım sürecinden dolayı yıprandığını ancak devam etmek durumunda olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Çünkü çaresizler belki kendimden esirgıyorum esinleniyorum şey yapıyorum diyorum ki ben de yaşlanınca aklım maktım giderse evladım bakar mı bakmaz mı en azından ben onun bilincinde iken onları çaresiz bırakmayayım diye. Ya bunlar belki de bir vicdan meselesi aslında evet eee iii en zarar gören benim en çok ezilen benim ama yine de ii oraya da katkıda bulunmaya çalışıyorum. Yani hep böyle şey bende bilmiyorum artık vicdan mı...Mücadeleyi seven bir insanım ondan mıı iii şimdi çocukların hepsi de biliyor. Evet abla Allah razı olsun işte ee gün geliyor rahatsızlanıyorum dünyayı gözüm görmeyecek oluyor ama oraya da yetişmeye çalışıyorum. Yani artık bunun ne diye nitelendirirsin bilmiyorum. Hayat benim için böyle hep bir mücadele, hep böyle bir mücadeleyle geçti Edacığım... (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Sağlık deneyimlerinde kadınların sağlık hizmetlerine erişim konusu deneyimlerinin temel unsurlarından biri olduğu görülmüştür. Öyle ki çevresel imkanlar olduğunda dahi bunlara erişebilir olmakla ilgili endişesini Zümrüt şöyle ifade etmiştir:

Ulaşım konusunda şimdi belediye otobüslerine kart verdiler. Bu zamana kadar hastaneye oraya buraya hep kendim gittim. Herkes işinde gücünde yalnız gittim kimseyi rahatsız etmedim ve etsem de izin alameyoz derlerdi. Ee en güzeli kendim gidebiliyodum. Şimdi... (Konuşmayı bıraktı ve damağını ve protezini gösterdi) bu yapışkandı damağıma. Vurdum kendimi bir yere burdan diş çıktı. U dikiş çıkınca bağlantısı yok bu diş artık çıkıyor. Şimdi diş hastanesine gidecem kartım da var. Burdan binerim arabeya diyom devletin diş hastanesi bunu yaptıttırırım diye düşünüyom ama... Bakalım gidebilcem mi... (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Ee yürüyemiyom ki. Bir kere de yürürken böyle engel yapmışlar arabaların süratli gitmemesi için ee dizimi vurdum orda ben de o dizim yolda birkaç adım gittiğimde tutulup kalıyor. Bir de pandemi de çıktı doktora da gidemedim. Şekerim de var çok

yüksek değil ama gene de dikkat ediyom (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Görüldüğü gibi her ne kadar ücretsiz toplu taşıma aracı kullanabildiğini belirtse de erişebilirlik ve kullanabilirlik de bir o kadar önemlidir. Nitekim Zastrow (2013, s.658) yaşlılar arasında yalnızca varlıklı ve fiziksel gücü olan yaşlıların araba kullanabildiğinden ve geri kalan yaşlılar için araba sürmenin bir lüks olduğundan söz etmektedir. Erişimi kolay, ucuz ulaşım ise geri kalan yaşlılar için büyük bir sorunu oluşturmaktadır. Bu nedenle sağlık kuruluşlarına yakın olanlar yürüyerek daha uzak olduğunu ifade edenlerse ücretsiz toplu taşıma yerine çocuklarından, akrabalarından ve yakın çevresindekilerden destek almaktadır.

Ulaşımımı çocuklarım götürüyo. Söylüyom çocuklara beni götürün doktora diyom götürüyolar. Sağlık ocağına kendim gidiyom bureeyee (...) Tabii işte ha burda sağlık ocağı. Gidiyom. Sağlık ocağındaki kızlar beni el üstünde tutuyolar. Ooo mahallemizin gülü geldi mahallemizin gülü geldii diyolar. Erik öteberi götürüyom unlara ben. Ayva zamanı ayva erik zamanı erik (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Kızlar olur, gelin olur iki sefer yalnız da gidip geldim. Bir zorluk çekmedim yani araba var çocuklarım götürür geterer (Fuşya, 67 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

İşte torun götürüyo, oğlum götürüyo. Eşim olsaydı beraber gidiyoduk. O götürüyodu. O gitse ben de gidiyodum onla beraber (Gri, 70 yaşında, 10 yıldır yalnız yaşıyor).

Sağolsun hemşire kızım onlarla kendisi ilgileniyor (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Valla şimdi benim kız hemşire olduğu için nereye gitsek kapımız açık ben hemşireyim dedi mi... Hiç sıkıntım olmuyor benim hiç ille kızlardan biri alır götürür. Kızların hepsinde araba var ille biri alır götürür orasına hiç sıkıntım gelmiyo (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Ben merkeze gidiyorum Marmara'ya gidiyorum icabında oradaki sağlık yerlerine de gitmiyorum söyle ıı Sopalı'yla falan da uğraşmıyorum gidiyorum ben şeye. Abim Allah razı olsun bana destek veriyor onun durumu çok iyi ondan sonra o bizim geldiğimiz durumlar sıkıntı çekti kardeşim o durumlar geçti dedi şimdi dedi Allah'a şükür dedi ordan sonra şimdi rahat edeceğimiz zaman biz çok çalıştık Edacım çok yorulduk (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Yeğenimi çağırırm gelirler alırlar (Kırmızı, 80 yaşında, 8 yıldır yalnız yaşıyor).

Kendim gidiyorum tramvayla. Acil olmadığı taktirde kendim gidiyorum acil olursa yine gelinim ya da oğlum götürüyor (Sarı, 65 yaşında, 14 yıldır yalnız yaşıyor).

Mavi ise İstanbul'dan Kocaeli'ye yerleştikten itibaren sağlık kuruluşlarına sadece İstanbul'a gittiğini ancak Kocaeli'ndeki sağlık kuruluşları hakkında bilgi sahibi olmadığını ifade etmiştir:

E ben otobüse biniyorum. Zaten İstanbul'a gittiğim vakit böyle diyorum Bursa'ya gittiğim vakit göze gidecektim durmadım diye şey ettiler zaman verdiler benim için orda doktora giderim. Dişim mesela dolgumu yaptırmaya İstanbul'a gittim İstanbul'ları biliyim ya. Hee buradan Gebze'ye otobüs Gebze'den de Marmara ordan da kızım gelir alır beni almasa bile o taksiye bin git. E kafadan kafam kafam böyle böyle böyle bir kere basacan hemen öyle belli yani ama diyeceksin ki Kocaeli'nde biliyor muyum bilmiyorum bir iki sene Ümittepe Üniversitesinde (Umuttepe Yerleşkesi) benim oğlum doktorluk yapmıştı bir Ümittepe'yi biliyorum başka da bir yeri bilmiyorum. Ha bir de Köfteci Yusuf'u biliyorum yiyecek yeri biliyorum hahaha onu da oğlum götürdü. Bir de Koçtaş'a gittim başka da bilmiyorum yani (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Sağlık kuruluşlarına erişimde kadınların bir kısmı tek başına ve bağımsız şekilde kuruluşlara giderken bazılarının aile üyelerinden ve yakın çevresinden destek aldığı görülmüştür. Ancak destek alabileceği biri olmadığını ve çocuklarının müsait olmadığını aktaran Zümrüt gibi katılımcılar için yalnız yaşarken sağlık sorunlarının süregeldiği ve bağımsızlığının zedelendiği görülmektedir. Nitekim acil durumlarda da kadınların destek mekanizmaları önemlidir. Bu bağlamda kendilerine “Acil durumlarda kimlerden destek alırsınız?” sorusu yöneltildiğinde sağlık hizmetlerine erişim konusuna benzer şekilde aile üyeleri ve yakın çevre ifade edilmiştir:

Şimdi bak çocuklarım telefon eder bana 12'de bir kere ararlar 12'den sonra 3 sıraları bir daha ararlar sonra sabahın 5'inde bi ta ararlar. Hep saatlerim bellidir. Şimdi 12'de ararlar beni nasılsın durum şeklin nedir ne haldesin diye. Rahatsızım dedim mi hemen gelirler (...) Çocuklarım benim saatini geçirmezler. Ben onlardan çok memnunum (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Valla işte çocuklarımı ararım herhalde ondan sonra mesela bir şey olsa C'yi ararım çok yakın komşum hani çocuklar gelene şey yapana kadar o şekilde yani (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Acil durum olsa işte o Karslı arkadaşım B'ye ulaşırım telefonla bir kez. 6. katta oturuyor ama çok iyi bir kadın eşi de öyle (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Telefonla oğluma ulaşırım (Sarı, 65 yaşında, 14 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınlar acil durumlara bir önlem niteliğinde çocukları ve yakınlarıyla sık sık telefonla veya yüz yüze iletişim halinde olduklarından söz etmişlerdir. Ancak bir o kadar acil durumlarda ulaşamama kaygıları da yer almıştır:

Ben şimdi onlara ulaşamıyom hemen her zaman. Ya işte olur ya uykuda olur ya şeyde olur. Önce yanımda komşulara bildirip komşularım onları arıyor. O sayede işte yaşamaya çalışıyoz (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Ne gibi işte bak kızım tutanın olmayınca hadi kızlarım var ama şeker hastası büyük. İşte unlar çocuğuyla çoluğuyla ama sen böylesin. Sen burda mesela ben burda bi hastalandım kimsenin haberi yok ki... (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Düşmüşüm Vertigom var düşmüşüm. Ee ben zaten komşularıma, çok iyi görüştüğüm komşularıma, tembihlemişimdir benden ses duymazsanız bilin ki bir şey var yani ben bir yere giderken ederken hep onlara söylerim ben üç gün yokum beş gün yokum. Bir de karşıda çok iyi görüştüğüm arkadaşım kankam diyim buralarda hep beraber oluruz onunla o şimdi sabahleyin benim perdem açıldıysa rahatları açılmadıysa hemen telefona sarılırdı ıı arkadaş ne yapıyorsun nasılsın der. Ben öyle yaşadım dışarıdan onlar benim kumandalarım oldu. Hani ulaşamadığı zaman da bir şekilde çocuklarıma mocuklarımla. Bak şimdi bile oraya baş köşeye koltuk koydum ki acil bir şey olduğunda hemen oturup şey yapayım. Yani bilmiyorum ben hep öncesine mi hazırlıyorum kendimi. Böyle devamlı kurulu saat gibiyim hani böyle hiç gevşek olmadım... (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Turkuaz ise acil bir durumda yakınlarıyla haberleşebilmek için akıllı saat kullandığını ifade etmiştir:

Koluma saat o sebeple alınmıştır ıı ben düşerim bir daha ayağım kırılır diye. Özellikle annem varken X (yardımcı)'nin olmadığı günler mesela ikinci bacağım kırıldığında alışveriş merkezinin ortasında kırdım. Arabamı görüyorum ayağımı alışveriş merkezinin ortasında kırdı bir yere oturdum ben (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Çapraz komşum bir de yanımdaki komşum var. Asıl komşum öldü kızı var onun burada. Onu da çok şey olmuyor...E çocuklarımı ancak bir de ee biraz önceki dediğim camdan kontrol eden ee arkadaşım var ya o şimdi tedavi görüyor kanser hastası oldu. O tedavi görüyor en fazla onlara bir telefonla ulaşabilirim telefona gücüm yetmezse gücün yetmezse kapıyı açık bırakır artık öyle... Yani kendimi bir şeylere hazırladım. Ee acil bir durum olduğunda o karşı komşum o genç bana göre de zaten. Hani ee bir şey olduğunda birbirimize biz öyle destek çıkarız hep iyi zamanlarımızda da (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların sağlık sorunlarıyla baş etmesi noktasında cevapları da araştırmanın önemli bir noktasını oluşturmuştur. Kadınlara “Sağlık sorunlarınızla nasıl baş ediyorsunuz?” sorusu sorulduğunda bazı benzer deneyimler yer almıştır. Kadınların çoğu fiziksel, sosyal, psikolojik sağlık sorunlarıyla kişisel baş etme yöntemlerine başvurarak mücadele etmektedir.

Psikolog bana önce ilaç verdi ben dedim ilaç içmek istemiyorum bana başka bir şey bul dedim yani. O zaman kendine bir uğraş bul dediler ben de bu uğraşı buldum hem maddi hem manevi yönden bana destek oluyor (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Antidepresanlarım bir dönem oldu. Şimdi bile hala ee ara ara böyle alıyorum. Kendimi iyi hissetmediğim zamanlarda alıyorum. Psikolojik sağlık durumum o dönemlerde biraz önce dediğim gibi ben ee Kuran’a birazcık sardım kendimi onunla da ibadetimle de evde olduğum zamanlar hep onu yaptım (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Şimdi ee tansiyon ile şeker ilaçlarıma başladım bir sene oldu. Birincil derece stresten oluyor tabi benim yaşadığım stres büyük stres. Ben bunları dışarı atarak kendimi de dışarı atarak yendim ama o kadar da yendim desem de bir şekilde yer etti kaldı (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor)

Depresyon ilaçları içerek... (Sarı, 65 yaşında, 14 yıldır yalnız yaşıyor).

Bununla baş etme yöntemim dışarı çıkmak, tek benim başıma değil herkesin çocuğu ölebiliyor bu hayatı böyle yaşamak zorundayız kendimi deşarj edebiliyorum. Arkadaşlarımla, çevremle paylaşırım her şeyi içime atmam (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınlar bakım gereksinimi duymaları halinde yatılı kurum bakımları dışındaki alternatifleri veya çoğunlukla çocuklarının bakım yükünü üstlenmesini talep etmektedirler. Bir yandan da sağlık hallerinde olası bir sorun ve değişim üzerine kadınların kaygılı hissettikleri de görülmüştür:

Korku işte korkuyorum. İşte ama devletin evleri var orda dur diyenler var dursun diye duyuyom ben. Beni huzurevlerine götürüp de oraya kapayacak beni evimden ayırıp çevremi kapatecek bir evlat hiçbir daha anne diye benim yüzüme bakmasın. Seni büyütmüş, okutmuş, mevkii sahibi yapmış sen ondan yüksünecen götürcen huzurevine, para vercen icabında orda bakın dicen. Olmaz, istemem yani... (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların hepsi mevcut durumda yatılı bakım ihtiyacı duymadan bağımsız bir şekilde yaşayabildiklerini ifade etmişlerdir. Kendilerine ileride bakım ihtiyacı duydukları taktirde ne tür bir bakım tercih edeceklerini sorulduğunda kurum bakımı, evde bakım ve çocuklarının yanında bakımı tercih edenler olmuştur. İlk olarak kurum bakımı düşünen kadınların kurum bakımına yönelik düşünce ve tutumları şu şekilde yer almıştır:

Vallahi ben her zaman diyorum oğluma ben diyorum elim ayağım tuttuğu müddetçe böyle ama elim ayağım tutmazsa birine muhtaç olursam bir kadın tutun bana diyorum. Kadın ilgilensin siz şey yapmayın yani size yük olmak istemem diyorum (Sarı, 65 yaşında, 14 yıldır yalnız yaşıyor).

Valla o da herhalde biri tutulurdu gelin de olsa oğlan da olsa çok zor. Başkasına muhtaç olmak istemem (Sarı, 65 yaşında, 14 yıldır yalnız yaşıyor).

Talebim ne mi olurdu Edacım bilemiyorum şimdi de tabi gelinim de var kızım da var ama ne olur bilemem şimdi gelecek meçhul, karanlık ordan sonra isterdim ki tabi evimde bakılayım tabi bakıcı bulayım ordan hani kendi yaşantımda olayım bir huzurevinde falan olmak istemem (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Kurum bakımını tercih edeceklerini belirtenlerin aksine her durum ve şartta kendi evinde olmayı arzu edenler ve evde bakım alternatiflerini istediklerini ifade eden kadınlar şunları aktarmışlardır:

Evde bakımı. Yani ıı ben öyle çok huzurevlerini felan istemiyorum. Ne biliyim onlara karşı bir şeyim var. Hatta bir arkadaşım çok iyi görüştüğüm bir arkadaşım o da devamlı bakar L, şurda şu varmış oraya gidelim şimdiden ya niye gidiyoruz ben şimdi evim var bakım var senin diyorum üstüne bir de kocan var otur işte birbirinizle bende koca da yok diyorum şey yapmıyorum. Yani ee ben onu bilmiyorum çok şey çaresizlik hissediyorum yani onu çaresizlik olarak görüyorum açıkçası...(Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Bakım ihtiyacım olduğu zaman. Çünkü ee şimdi düşünün ben de aynı şeyi yaşadım şimdi siz çocuklarınızı okutuyosunuz büyütüyosunuz tam emekli oluyosunuz rahat yaşıyorum yaşayacağım derken diyelim gelinimin annesi babası hasta oluyor oğlumun ben veya babası gerçi babası yok da şimdi annesi babası hasta oluyor onlar onlarla uğraşırken onların da hayatı gidiyor. Tabi bu duruma düşmeyi hayatta hiçbir zaman istemem istemedim istemiyorum da. Sırf bu yüzden huzurevlerine bile çok sıcak bakıyorum. Yani bunlardan çocuklara da söylediğim zaman çok kızıyorlar ama param olursa veya sizin paranız yeterse tamam evim de olur gelir bir bakıcı tutarsınız gelir kontrol edersiniz olmazsa yani ben huzurevlerine çok sıcak bakarım. Ben hiçbir çocuğumu rahatsız etmek istemem (Ekru, 73 yaşında 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Çocuklardan yardım isterim olmazsa ben de huzurevi tercih ederim. Fazla da çocuğa çocuğa yük olmak istemem onların da bir hayatı var (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Bakım her birey için bir gereksinim olma riskini içermesine rağmen evde bakım hizmetlerinden ücretsiz yararlanabilenler yalnızca ağır engelli kişilerdir. Bakıma muhtaç olma riskine yönelik düzenlemeler toplumun tüm üyelerini kapsamadığı için hak temelli ele alınmamaktadır (Çetin, 2017). Beyaz evde bakım hizmetlerinden yararlanamayacağını ve bakım ihtiyacı olduğunda ne yapacağı konusunda kararsız olduğu şu ifadesinde görülmüştür:

Evde bakım yapıyorlarmış ama onu ee maaşı olanlara yapmıyorlar diye biliyorum son durumunu bilmiyorum ama öyle yoksul fakir göstericen herhalde o zaman ben ona karşıyım. Yani insanları dilenci pozisyonunda kullanılmasını istemem. Ee gücüm yettiğince artık parama göre artık gelir gelmez çocuklarım yetişebildiği yerde çocuklarım bakar ama ben çok huzurevini bilemem belki de çocuklarım verir (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Mavi kurum bakımını düşündüğünü ancak buna bir alternatif olarak kadın akrabasını beraber yaşamak için yanına çağırdığını paylaşmıştır:

Benim elim var zaten İstanbul'da o evlenmeyi düşünüydi dedi ki evlenmeyi düşünüyorum bak dedim (...) X gel bak ben yalnızım sen beni seviysin ben seni severim gel beraber oturalım yemeğimizi, içmemizi her şeyimizi beraber karşılayalım eve de kira vermiyoruz sen beni sayıyosun ben seni seviyorum beraber yaşayalım. O da dedi ki e yenge sen ölürsen ben napacam e Allah büyüktür dedim ben ölürsem de aylığım var gidersin kimsesizler yerine oraya ne diyorlar? Huzurevi adı huzurevi. Huzurevine git aylığını da otur ye ben bilene düşünüyorum! İnsanın yükü ağır evlatlara veririm kiramı emekli maaşım var giderim oraya doktorum da geliyor, yemeğim de geliyor, çamaşırım da yıkanır oh benim arkadaşım anlattı dedi çok iyi yer dedi. Zaten bizim apartmanda da bir F. teyze vardı o da gitmişti. Ondan sonra otur dedim Ş. kim ölür kim kalır o belli olmaz gel oturak dedim o da işte ne bilem" (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Buradan görüleceği üzere Mavi bakımı hem fiziki hem sosyal yönüyle ele almıştır. Huzurevini de düşünen Mavi esasen beklentisinin yalnızca fiziksel bir bakımdan öte arkadaşlık olduğuna yönelik ifadeler kullanmıştır. Buna benzer şekilde kurum bakımının profesyonel desteği yerine ev içerisinde bakımın kendisine daha uygun olduğunu düşünen kadınlar şöyle aktarmışlardır:

Bilmiyorum, kurum bakımını bilmiyorum yani kurum bakımını hiç düşünmedim. Ama evde bir yardımcı ile yaşayabilirim (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Yani şu anda bakım ihtiyacım... Sen burdayken evindeyken biri gelse yemeğin yapılsa. Mesela benim hizmet ettiğim gibi büyüklerimi oturturup da böyle önlerine sofrasını kuruyom, çayı demleyip ayağına getiriyom. Babam böyle yemeğin arkasından kahveyi çok severdi yemeğin arkasına kahveyi yapardım. Sağol kızım eline sağlık derdi (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Param varsa da özel kadın tutarım temizliğime de veya param olursa günlük kadın tutarım günlük benimle oturur Allah o günleri göstermesin de (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Belediyeye ulaşırdım heralde gelin benim evimi temizleyin derdim (Kırmızı, 80 yaşında, 8 yıldır yalnız yaşıyor).

Kurum bakımı yalnız yaşayan yaşlı kadınlar arasında talep edilen bir seçenek değildir. Kalaycı ve Özkul (2018, s.218), kurum bakımı altında yaşamayan kadınlara huzurevinde yaşamayı talep edip etmediklerini sorduğunda neredeyse her 10 kadından 8'inin kurum bakımını düşünmediği görülmüştür. Kurum ve evde bakım desteklerinin yerine çocuklarının, gelinlerinin veya torunlarının bakım vermesini talep eden kadınlar Zümrüt, Gri, Fuşya, Magenta arzu ettiği bakımı şu şekilde ifade etmiştir:

Kimden bekleyem yalnız yaşayan bir kadın kimden beklesin? (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

E öyle düşünce artık onlarla. Söyleyom ya sana zaten durmuyorum diye kızıyorlar. Ben elden ayaktan düşersem üçü de yakın yerdeler sizde kalırım daha çok şükür şimdi kendi ihtiyacımı görüyom (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Ya u zamanlar kendine kalmış bi iş. Ya gelin bakecek ya kız bakecek unlar bakecek yani başka kim bakecek? E tabi herkes kendi yerinde bakım görmek ister (Gri, 70 yaşında, 10 yıldır yalnız yaşıyor).

Allah o günü göstermesin gösterirse de çoluk çocuk el atar herhal. Bir destek verirler yani... (Fuşya, 67 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Ben şimdi çocuklarımı sollayıp da bir kuruma müracaat etmeye bana bakın ben artık kendime bakemeyom deyemem. Öyle de bir gururum var. İçimden geçen çocuklarım. Çocuklarımdan beklerim ama çocuklarımda u yönden kendine bakabiliyor herhalde anlamında rahat etmek için umursamıyorlar. Şimdi benim kayıinvalidemin sağlığında önceden doğalgaz mı vardı şöphen mi vardı. (...)

Banyoda onu da oturturdum arkalarını ovalardım bazen kızım ovalardı o evdeyse o yapardı O ninesinin arkasını ufalayamazdı ama babasına baktı o. Şimdi bazan banyo yaparken aklımdan geçiyo şimdi benim de gelinim, kızım gelse arkamı ufalasa saçımı başımı örüverse. Şimdi kime söyleyecem herkes işinde gücünde (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Görüldüğü üzere kadınların mevcut durumda olmasa da bakım gereksinimi gerektiği takdirde kurum bakımını tamamen reddederek çocuklarının bakım vermesini istediği veya çocuklarının bakım vereceğini düşündükleri görülmüştür. (Karataş ve Duyan, 2008, s.1981), yaşlı bireylerin en büyük korkularından birinin bakım ihtiyacı duydukları takdirde bu gereksinimi karşılayacak birini bulamama olduğu sonucuna ulaşarak, yaşlıların geleneksel bakım rollerinin sürdürüldüğü durumlarda daha mutlu oldukları sonucuna ulaşmıştır. Aynı çalışmada, kentsel mekanlarda yaşayan yaşlıların geleneksel bakım olanağına kırsal alandaki yaşlılar kadar sahip olamadıkları saptanmıştır. Nitekim, evde bakım ve kurum bakımı isteyenlerin aksine çocuklarının bakım vermesi gerektiğini düşünen Zümrüt kendi gençliğinde yaşlı bakımını üstlendiğinden ileride aynı desteği çocuklarından görmesi gerektiğini düşünmesi ilgi çekici olmuştur. Çocuklarının çalışma hayatına katılarak kendi çekirdek aile düzenleri içerisinde kendisine bakım sunmuyor oluşu Zümrüt tarafından olumsuz nitelendirilmiştir. Zira jenerasyonlar arası bakıma yönelik toplumsal cinsiyet algısı kendisini görünür kılmıştır. Bu noktada Zümrüt şu ifadeleri kullanmıştır:

Bu bana nasıl hissettiriyo. Artık bu kadar demek ki sen yap yap boşuna uğreş... Çocuk yapmeyeydin de yaşayeydin... (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Son olarak kadınların erkeklerden farklı olarak kendi kendine bakım konusunda daha güçlü bulunduğu da araştırmanın bir diğer bulgusunu oluşturmuştur. Öyle ki Ekru eşinin bakım emeğini üstlendiği dönemde ilaç takibine kadar kendisinin emek verdiğini aktarırken Turkuaz kadınların annelik deneyimleri ve kişisel özellikleri bakımından daha güçlü olduğunu ifade etmiştir:

Erkekler bıkartı hayatından bıkartı yani. Sebep erkekler daha kuvvetsiz bu konularda. Kadınlar daha kabullenici belki anne oldukları için belki acılara daha dayanıklı oldukları için belki de benim ağır eşiğim yüksek olduğu için böyle düşünüyorum ben. Daha zarifler erkekler daha dayanıksızlar. Şiddete eğilimli olan

erkekler de aynı şekilde dayanıksız. Tamam bir yerleri acır ben iğneden korkan çok adam görüyorum mesela... (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

İl şimdi şöyle söyleyeyim eşim yaşarken bile içtiği tansiyon hapının bile adını bilmezdi doktor sorduğu zaman S. Hanıma soralım derdi hani öyleydi. Eşim evlenmezdi ama hem mutsuz olur hem de çocukları mutsuz ederdi çünkü o evde olacak bekleyecek hani gelmediler geldiler e çocukların hepsi çalışıyor işte çalışıyor onun da bir hayatı var hani her dakika buraya gelemmezler (...) (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

4.2.5. Günlük Yaşam Deneyimleri: *“Kadın Olarak Yalnız Yaşamak Çok Zor”*

4.2.5.1. Ev İçi Deneyimler: *“Aman Yaparım Acelesi Ne Yapmadıysam da Yapmadım Bana Bağırın Yok”*

Yalnız yaşayan kadınların günlük yaşam deneyimleri ve rutinleri ele alınmaya çalışılmıştır. Kendilerine ortalama bir günün nasıl geçtiği ve boş zamanlarında neler yaptıkları sorulmuştur. Bu bağlamda katılımcıların aktardıkları şöyledir:

Ortalama günüm... Kalkıyorum biraz balkonda çiçeklerim var çiçeklerimin yanına bişeler ekiyorum. Balkon yıkıyorum ordan eve gelirim kahvaltımı hazırlarım kahvaltı ederim, bulaşıklarımı yemeğimi sabahtan yaparım. Bir yerde de okuma bişe olursa giderim. Yoksa da evdeyim işte... (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Valla sabah kalkıyorum önce namazlarımı kılıyorum yatağımı topluyorum varsa bulaşık yıkıyorum. Ondan sonra kahvaltımı ediyorum gidiyorum oğluma torunlarıma öğlenden sonra geliyorum Yemek yapacaksam ev süpüreceksem yani böyle başka türlü bir günüm geçmiyor. Öyle yani başka bir şey yok şimdi de aynı evde oturup torun bakıyorum. Torunlarla ilgileniyorum ev işi başka bir şey yok (Sarı, 65 yaşında, 14 yıldır yalnız yaşıyor).

Bak namazımı kılıyorum, Kuran'ımı okuyorum, yemeğim var yemeğimi yaparım sonra biraz film bakarım, haberlere bakarım az geç kalkarım sabah namazına kalkıyorum, sabah namazına kalktıktan sonra yatarım biraz dualarımı okuyorum sonra işte gelirim yasinlerimi filan okurum sonra saat 10 olur benim kalkmam ha diyorum dur şimdi şey çıktı Neler Oluyor Hayatta diye Hakan Ural'ın şeyi var ya onlara bakayım diyorum (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Uyandım napiyorum gidiyorum tavuklarımı yemliyorum. Geliyorum çayımı koyuyorum. Geliyorum kahvaltımı hazırlıyorum. Hazırladıktan kere evin içini siliyorum süpürüyorum. Gelenim olursa oturuyum sohbet ediyorum. Gelenim olmazsa canım da isterse kızlarıma gidiyorum (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Ev işi yaparım yelek örerim kazak örerim torunlara. Ev işi yaparım durmam yani yemek hamurışı hehe başka yaptığım bir şey yok (Fuşya, 67 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Ben öyle 12'ye ya da 10'lara kadar yatmam sabahleyin kalkarım işimi bitiririm günlük işlerimi işte birazcık böyle şeyim takıntılıyım her şeyim derli toplu yerinde olsun. Öğlen namazını da kılar muhakkak grubum vardır böyle ee biri çocukluk arkadaşlarım, bir iş arkadaşlarım öyle bir grubum var. 3 tane günüm vardı ayın 3 günü onlarlayım. (...) Ha böyle belki çok ekonomi ee bolluğu içinde değilim ama önemli olan birebir sohbetler eee iki ıı şeyler ben öyle idare ediyorum (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Sabah kalk kahvaltını yap hazırlan gel ikinci el kıyafetlerini satmaya boş zamanımda evde oturuyorum, yürüyüş yapıyorum, spora gidiyorum, torunlarımla gezmeye çıkıyorum (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların günlük yaşam deneyimlerinin büyük çoğunluğunun ev içi aktiviteler olduğu ve kadınların birbirine benzer aktiviteleri gerçekleştirdiği görülmüştür. Ayrıca Mavi'nin yalnız yaşamaya başladıktan sonra ev içi aktivitelerinde esnek olduğunu ifade etmiştir:

Kendi yatağım burada serili, koltuğum, televizyonum, kendi namazını kıl ondan sonra get 12'den sonra yatağında yat. Ay yemeğim yok ay kahvaltıyı tam yap aman Mavi bu olmamış aman yaparım acelesi ne yapmadıysam da yapmadım bana bağırın yok. E ilk kocam bağırırdı da bu ikinci kocam öyle bağırılmazdı ama yalan mı söyleyem şimdi günaha girmiyim. Ondan sonra ne bilem karışanım yok, görüşenim yok param da geliyor Allah'a şükür yiyorum içiyorum alıyorum aldırıyorum kürüm rahatım yani (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Yemek ve temizlik gibi ev işleri, ibadet etmek deneyimlerin başlıcalarını oluşturmuştur. Katılımcılardan Zümrüt ve Beyaz ise gün ve okuma olarak isimlendirdikleri yalnızca kadınların katıldığı aktivitelerde yer aldıklarını paylaşmışlardır. Bir diğer taraftan aktivitelerini sıklıkla ev içinde tutan Gri bunun nedeninin insanların kendisine laf söylemesini istememesi olarak aktarmıştır. Gri özellikle televizyon izleyerek ve ibadet ederek bir gününü geçirdiğini şöyle aktarmıştır:

İşte bu televizyonlar bize arkedeş oluyo undan sonra tesbihlerimi çekerim kuranlarımı okurum. Artık gözlerim yoruldu mu bırakırım uzanırım şure televizyon izlerim vakit geçsin deye. Öyle boyna onun bunun da rahatsız etmek istemem gitmem hani kendime böle iş bulurum Kuran okurum bilmem naporım boyna hani ay ben de şura gidem bure gidem diyip arkamdan laf getittirmek istemem. Boyna boyna

geliyor da aman insanı bıktırıyor da dedirtmem (Gri, 70 yaşında, 10 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların sıklıkla ev içinde vakit geçirdiği ve rutinlerinin çoğunu ev işlerinin oluşturduğuna ulaşılmıştır. Ev işlerinden arta kalan zamanda ise dikiş dikmek, televizyon izlemek ve ibadet etmek gibi bireysel aktivitelerle ilgilendikleri görülmektedir. Teknolojiden faydalanarak sosyalleşme, bağımsız yaşam sürme ve yalnızlık hissi ile mücadele, yeni becerilerin kazanımı adına bir araç olan dijital teknolojiler (Tuna Uysal, 2020, s.55), kadınların genelinde asgari düzeyde kullanılmış veya hiç kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Günlük yaşam deneyimlerinin içerisinde sosyal medyayı ele alan tek katılımcı olan Mavi ibadet ve ev işlerinin yanı sıra internette vakit geçirdiğini ifade etmiştir.

(...) Tıkı tikk heh ne derler ona TikTok hehhh hahah uuu onu gözlerim onlan yatarım ondan sonra saat 10'a çeyrek var aaa Müge Anlı ayy Müge Anlı başladı hadi onu seyret saat 1'e çeyrek kala onu gözlerim az bir tespih çekerim o da bitti ondan sonra kalk namazı kıl, abdest al namazını kıl, kazam çok var kazamı kılıyorum ondan sonra hadi yemek başlar. Yemeğimi yirim sonra ya televizyona bakarım ya tiktoka bakarım fesbukum da var benim (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Katılımcıların market alışverişi, küçük tamiratlar, ev işleri gibi ev içi gereksinimlerini nasıl karşıladıkları sorulduğunda veya çocuklarından, torunlarından ve komşularından destek aldıkları görülmüştür. Katılımcılar ev temizliğini ve market alışverişlerini kendilerinin ya da çocuklarının yaptığını aktarmışlardır. Örneğin Kehribar temizliği severek yaptığı bir aktivite olarak değerlendirmiştir:

Temizlik yaparım temizliği çok severim hasta olsam hastaa ama benim evimde iki kabımı üst üste bulaman Eda! Allah'ın verdiği güce mi artık rabbim yaptırıyor bana temizliği çok severim kendi kendime bişeler yapmaya severim (Kehribar, 75 yaşında, 3 yıldır yalnız yaşıyor).

Torun damadım işte kızlar geliyor tülümü perdemi yıkiyo torunlar (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Ya marketim temizliğim şeyim işte çocuklar geldiğinde arabeylen geliyolar alıyolar. Bir de yakın market. Çocuklar alamadığı zamanlarda da yakın market kendim gidip alıyom öyle bişe de olduğu zaman gardeşlerim de burda (Gri, 70 yaşında, 10 yıldır yalnız yaşıyor).

Yani çok büyük temizliklerde kadın alıyorum eve. Market işinde de çocuklarım yani büyük alışveriş yapacağım zaman gelinim arabayla götürür alırım alacağımı. Ufak tefek şeyleri de böyle hemen yolum düştükçe alırım gelirim (Sarı, 65 yaşında, 14 yıldır yalnız yaşıyor).

Magenta ise alışverişini sosyal bir aktivite olarak sevdiğini ve bu nedenle kız çocuklarıyla alışveriş yaptığını ve sağlık nedenleriyle temizlik konusunda yine kız çocuklarından destek aldığını belirtmiştir:

Kızlarla. Pazara şimdi gidiyorum onlarla kalıyorum birkaç gün pazar günü ayarlıyorlar pazarlarımı getiriyorlar pazara ben meraklıyım pazarlarda gezmeye. Beni götürüyorlar pazara markete götürüyorlar kızlar yavrum beni bırakmazlar (...) (Magenta 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Ev işi ben yapamam artık. Ev işi yapamıyorum he azıcık bir şey olsa düşerse şurada gırgırla sonra kızlar geliyorlar. Güldük geçen gün anne tuttuk baştan temizlikçi tuttuk ama (...) son tuttuğumuz fenaydı. Geçen çocuklar anne diyor gene tutalım bulalım temizlikçi e sizden iyi temizlikçi var be kızım üç kişisiniz üçü geliyorlar kimi siliyor kimi süpürüyor kimi toz alıyor.” (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor)

Görüşmecilerden Ekru, Turkuaz ve Kırmızı ise temizlik için yardımcı çağırdıklarını ifade etmişlerdir:

Ee valla temizlik işini şimdiye kadar kendim idare edebiliyordum ama şimdi artık 15 günde bir kadın almaya karar verdim yaş çünkü baya şey oldu (Ekru 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor)

Yeğenim gelir, bir de temizlikçiler var gelir yani onlara yaptırırım (Kırmızı, 80 yaşında, 8 yıldır yalnız yaşıyor).

Mavi, özellikle söz konusu ev temizliği ihtiyacının oğlunun kendisine aldığı robot süpürge sayesinde daha kolay giderebildiğini ifade etmiştir:

Hee kendim. Çok temiz de yaparım ki hem kızım da var içerde (robot süpürgeyi gösterir) hahahaha. Kızımı da ayarlamışım kızım da geliyi temizliyii. Bazen siliyim bazen silmiyim işte (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Çocuklarının kendisiyle aynı muhitte yaşamayan kadınlar günlük gereksinimlerini komşuları sayesinde giderebildiklerini aktarmışlardır. Örneğin Zümrüt ihtiyaçlarını komşularına haber verirken neler hissettiğini şöyle söylemiştir:

İşte diyom ya bir giden olursa onlara aldırıyom. Kendim de yavaş yavaş yürümek için gitmeye çalışıyorum. Özellikle kime söyleyeceğim? Nerden bulacağım? Benim bu yaşta bile evde işim varsa onların çoluk çocuğu var onları alıyolar götürüp getiriyolar. Benim onlara söylemem için... Söyleyemem acırım. Okuldan gelmiş çocuğunu bırakmış gelmiş evde yemeğini yapcek tekrar çocuğunu almaya gidecek. Ona ben nasıl söyleyeyim bana git de pazar yap diye? Söyleyemem... (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Katılımcıların pek çoğu çocukları tarafından gereksinimlerini karşıladığını belirtse de Zümrüt çocuklarının yakınında olmadığını ve temizlik ihtiyacını da gidermekte zorlandığını vurgulamıştır:

Oğlana gel temizlik yap diyemezsin o da çalışıyor emekli maaşı yetmiyor demek ki çalışıyor. Kız da emekli o da çalışıyor aynı işine devam neden çünkü çocukları okutuyor. E başka kime gidip de gel benim temizliğimi yap diyeceksin? Burda benim komşularım var o da yalnız yaşıyor torunları bir yerde çalışmıyorlar ev hanımı hepsi. Hepsi bir anlaşıyorlar telefon ediyorlar birbirlerine hepsi geliyorlar bir gün içinde dört kişi ananelerinin evlerini temizliyorlar. Bende o imkan yok. Torunları, etrafı, kızlarının gelmesi ona yardım oluyor ama benim öyle bir imkanım yok (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Özellikle komşularından destek alan yaşlı kadınların bu desteği direkt olarak talep edemediği ve komşularıyla tesadüfen karşılaşabildikleri zaman ihtiyaçlarını dile getirebildikleri görülmüştür. Kadınların ev içi gereksinimlerinden biri olan küçük ev aletlerinin tamiri gibi bazı teknik sorunlarını karşılayamadığı görülmüştür. Kadınların ev içi gereksinimlerini karşılarken işlerin niteliğine göre destek aldığı kişilerin cinsiyetlerinin farklılaştığı görülmektedir. Örneğin, temizlik konusunda kadın tanıdıklarından yardım alan kadınlar küçük tamiratlarda erkeklerden yardım talep etmektedirler:

Bunları nasıl ee Allah razı olsun eş dost konu komşu Y var burda işte. Unu ben doğurmadım böyüttüm. (...) Benim bi sıkıntım olsa ona giderim. Benim her işimi görer. Undan kere Z'nin de damadı var küçük damadı var u da una devretti sana teslim ediyorum dedi. Şimdi küçük damat yapıyo Allah razı olsun torun damat." (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Ya elektrikçi çağırıyorum ya komşum ıı mesela arkadaşımın Allah rahmet eylesin eşi öldü o anlarda hep X abi çağırırdım X abi şöyle oldu veya bu böyle oldu işte onlar da birazcık ee çekinirdim. Birilerinden bir şey ee elektrikçi çağıracağım veya bilmem ne çağıracağım atıyorum 100 liradan atıyorum kapı açıyordu ama X abiye uygun bir zamanında küçük bir hediye alıyordum ee altında yine kalmamaya çalışıyordum e ama şimdi X abi yapıyordu veya çocuklarına. Böyle bu durumlarda birazcık zorlanıyorum açıkçası." (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Yapabildiğimi yapıyom yapamadığıma usta çağırıyorum damat mamat çağırıyorum müsait oldukça (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Yani bütün mesele senin üzerine her şeyini kendine yapıyorsun. Bir ustalık bir işin olursa oğlana yani oğlum Allah'tan da elinden geliyor ilgileniyor ilgisiz bir çocuk değil o yüzden yoksa o olmasa... O bir yerde benim elim ayağım (Sarı, 65 yaşında, 14 yıldır yalnız yaşıyor).

Ev içi tamiratlarda destek alınan kişiler erkek oğlan, damat ve yine erkek komşular olmuştur. Magenta ve Gri ise eşi vefat ettikten sonra erkeklerin üstlendiği tamirat işlerinde çevresinde bu konuda destek alabileceği birini bulmakta zorluk yaşayan katılımcılardır:

E zor geldi tabi kızım. Bir şey bozulur erkek olunca onu yollarsın sen bakarsın kimi göndercen kime söylecen zor tabi kocam varken onun yükü onun üzerineydi (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Ya en aşadan bir musluk bozuluyor musliğe birini çavirmek gerekiyor. Bir yerde adamın yapecek bişesi oluyo ona çavırmak gerekiyor. Çavıremiyorum da herkesi (Gri, 70 yaşında, 10 yıldır yalnız yaşıyor).

Ayrıca Yeşil damatları ve erkek torunlarından yardım alsa da diğer kadınların dul kaldıktan sonra ev içi gereksinimlerini karşılayabilme noktasında zorluk yaşayacağını şu sözlerle değerlendirmiştir:

Var. Neden var? Bir iş yapecen önünde adamın yok. Birine bi iş buyurecen mesela çeşmen bozuldu kime yaptırecen? Bir erkek çağıramıyosun. Bi yere gidecen bankada tapuda bir ihtiyacın var işin var gidemiyosun. Bunlar çok zor. Bunlar çok zor yavrum (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Tamirat işleri dışında kadınlar ev içi gereksinimlerini karşılamakta kendilerini bağımsız ve yeterli olarak değerlendirdikleri izlenimine ulaşılmıştır. Yaşam boyu toplumsal cinsiyet rollerinin edinimleri ile birlikte temizlik ve yemek yapmak, market alışverişlerini halletmek kadınların doğal ve makul bir rolü olarak değerlendirdiği bir konu olmuştur. Bu noktada gereksinimlerini karşılamakta güçlük çeken ve destek alan kadınların yalnızca sağlık sorunları yaşamaları nedeniyle bu desteği aldıklarını aktarması bunu doğrular niteliktedir. Üstelik kadınlara aynı durumda erkeklerin yer alması söz konusu olduğunda neler

olacağı sorulduğunda kadınlardan daha zor koşullarda yaşayacaklarını ifade etmişlerdir.

Ya bayanlar erkek bir değil. Hani eşim çok şeydi bele ne biçim diyem ne bileyim çok becerikli değil öyle ancak çocuklara derse becerisi vardı. Öyle ev işi yapma bir şey işi öyle şey yapamazdı. Geline diyemezdi. Kızlar da her zaman bakamazdı her zaman. Çok zorluk çekerdi (Fuşya 67 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

O rezil olurdu. Çünkü erkek kadın gibi çamaşır yıkayamaz, bulaşık yıkayamaz, yemek doğru dürüst yapamaz ama beraberken ikimiz hepsini bir yapıyoduk (Kırmızı, 80 yaşında, 8 yıldır yalnız yaşıyor).

4.2.5.2. Sosyal Yaşam Deneyimleri: *“Oralarda Yapamıyom İşte Yavrum Bir Bayansın”*

Kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden türeyen ataerkil tutum ve algılayışlar nedeniyle kamusal alandaki yeri bir tehdit olarak algılanmakta ve kadının yeri özel alan olarak görülmektedir. Bu algılayış, kadınların günlük deneyimlerini direkt olarak etkilemekte ve zamanlarını nasıl geçirdiklerini önemli ölçüde belirlemektedir (Kadioğlu Akgül & Toy, 2021; Tuncer, 2015). Bu ise en başta kadınların yaşam boyu sosyalizasyonu ve kamusal alandaki yerinin nasıl olduğuyla ilgilidir.

Yaşlılık dönemine kadar kısıtlı çevresel ilişkilerle ve genel olarak özel alanda sosyalleşen kadınların sosyal yaşam deneyimleri bu ekseninde paralel şekilde yaşlılık döneminde de görülür. Artı olarak yaşlılık döneminde eşlerin vefatı, aile üyelerinin evden ayrılışı ve çevreyle olan ilişkilerin emeklilik gibi nedenlerle zayıflaması ile kadınların sosyal aktivitelerini başka bir yönden de dönüştürmektedir. Yaşlılık döneminde bireylerin sosyal destek unsurlarının başlıcasını aile, komşular ve yakın çevreler oluşturmaktadır. Araştırma bulguları da bunu destekler nitelikte olup kadınların sosyal aktivitelerinin sınırlı çevre olarak tanımlanabilecek yakın akraba, çocuk ve torunlarla ve komşu ve arkadaşlarıyla birlikte vakit geçirme olarak karşımıza çıkmıştır:

Sosyal olarak nelerden keyif alıyorum işte oturup sohbet muhabbet böyle bişelerden (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Evi çok seviyorum. Komşuları da çok seviyorum evi de çok seviyorum komşularım da hiç bırakmıyorlar geliyolar beni çağırıyolar. Komşular aşağı 1.katta hepsi genç. Bu üst katta bizim şey ee benden gençler ama onlar da yaşlı ıı öyle genç... Ama birinci katta hepsi genç. Nereye toplanırlarsa toplansınlar telefon ederler gel kahve içmeye çağırıyorlar (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Serbest zamanlarımda vitrinleri gezmeyi severim. Günlerim var günlere giderim (Sarı, 65 yaşında, 14 yıldır yalnız yaşıyor).

Bir araştırmada kadınların boşandıktan veya dul kaldıktan sonra sosyal ilişkilerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır (McLaughlin vd., 2010). Bu araştırmayı destekleyecek şekilde Sarı, eşi vefat ettikten sonra kadın arkadaşlarıyla daha sık ev içi aktiviteleri paylaşabildiklerini olumlu bir şekilde ele almıştır:

Çok mutlu oluyorum benim mesela eşim olmadığı için komşularım gece çaya gelir kahveye gelirler ben çok mutlu oluyorum. Komşularımla bir arada diyalog kurduğum zaman benden mutlusu yok (Sarı, 65 yaşında, 14 yıldır yalnız yaşıyor).

Boş olan insanları sevmiyorum ben mesela yalnız kalırım kitabım yanımdadır böyle sehpanın üstündedir şimdi gözlüğüm yok gözüm şey değil okuyamıyorum kitabımı okuyorum kitaptan sıkılırsam el işimi yaparım erişimden sıkılırsan bak tabletim var okey oynarım. Okey grubumuz vardır arkadaşlarla Yahyakaptan'da mesela dün o grubum geldi oturduk okey oynadık (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Bireyler toplumsal sınıflara ait kültürel kodlarla sosyal hayata katılırlar. Kişinin yaşam boyu edindiği evlilik, aile ilişkileri, eğitim ve çalışma hayatı gibi pek çok deneyim yaşlılık dönemindeki sosyalizasyon süreçlerini şekillendirmektedir (Görgün Baran, 2008, s.93). Toplumsal cinsiyet inşasının sebep olduğu özel ve kamusal alanın ayrımı ise kadınların mekânsal ve sosyal deneyimlerini şekillendirmektedir (Tuncer, 2015, s.29). Bu nedenle yaşlı kadınların sosyal yaşamları ele alındığında toplumsal cinsiyet örüntüsü içerisindeki deneyimleri erkeklerden farklı seyretnmektedir. Bu noktada kadınların sosyal katılımlarına dair algı ve tutumlarına toplumsal cinsiyet odağında bakıldığında kadınların tümü erkeklere göre sosyal hayata katılımı daha az zorluk yaşadıklarına dair değerlendirmeler sunmuşlardır. Katılımcıların bu görüşlerine dair nedenlerini ise

kadınların sosyal çevreleriyle ilişkilerinin daha güçlü olması ve iletişim becerileri yönünde ifade etmişlerdir:

Kadın olarak yalnız yaşamak çok zor. Erkek de zor kadın da zor emme erkek ta zor. Gene kadının yanına bir arkedeş geliyor biz sohbet ediyoz emme erkeğin yanına kimse gelmez yani bu yüzden. Benim beyim bana duyodu ku ben senin arkana kalmem dua edecen ki ben senden evvel... Senin yanına herkes gelir sen herkes ilen sohbet edebilirsin amma benlen kimse sohbet etmez diyodu haklıymıştı çok haklıymış... (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Bütün gün şimdi bir bayanın yanına herkes geliyor arkadaşların geliyor onun yanına gelen de olmazdı onun için hem mutsuz olur hem mutsuz ederdi yani (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Gadın her şeyi yapıyo gene gadının yanına herkes geliyor erkeğin yanına kim gelecek (Gri, 70 yaşında, 10 yıldır yalnız yaşıyor).

Bir erkeğin yaşaması çok zor. Benim eşim öldü ama benim evim gene aydınlık yine gelenim gidenim var. Çocuklarım geliyor kapım açık ama ben ölseydim bu ev böyle olmazdı erkek daha bir başka olurdu (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Diğer taraftan kadınlar erkeklere göre daha az zorluk yaşadığını ifade etseler de sosyal hayata katılım ve erişim sorunları araştırma bulgularında yer almıştır. Bu sorunlar sağlık sorunları, dulluk, yaş sınırı olan hizmetlere katılamama ve etkinliklere erişim sorunudur. Örneğin Turkuaz, sağlık sorunları nedeniyle düzenli olarak görüştüğü arkadaşlarıyla dışarıdaki aktivitelere katılamamaya başladığını söylemiştir:

Ben aslında artık hiçbir aktiviteye katılmıyorum çünkü yürüyemiyorum, yapamıyorum, onlara ayak bağı oluyorum. Gerek yok diyorum gelmiyorum yoksa katılıcam (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Kehribar ise yaşadığı sağlık sorunu nedeniyle ev dışına çıkamadığını ve sosyal aktivitelere katılamadığını belirtmiştir:

Var iki tarafta da hocam var X hocam var Y çok gidemiyorum. Gidiyürüm işte bak geçen gittiğimde idrarım çıktı çok afedersin... (Kehribar, 75 yaşında, 3 yıldır yalnız yaşıyor).

Ya benim başka yere gitmemem gerek evimin içinde yani ıslatırsam da bezimi de değiştirsem pijamamı da değiştirsem oralarda yapamıyorum işte yavrum bir bayansın aşağı bir de diyorlar bu arada suyu koy iç hangi doktora gittiğimde suyu bol iç e doktor bol iç diyonuz amma ben bu sefer idrarımı zaten tutmuyor o daha da şey ediyür tetiklüyür (Kehribar, 75 yaşında, 3 yıldır yalnız yaşıyor).

Eşlerin vefatının ardından kadınların bazılarının dışarı çıkmayı arzu etmediği ya da çıkamadığı ve ev içi aktivitelere yöneldiği görülmüştür.

E gezmesek gezemiyorum. Ben beyim öldüğünden beri sadece yeğenime gittim (Kırmızı, 80 yaşında, 8 yıldır yalnız yaşıyor).

Şimdi hiçbi şey yapmıyorum. Şimdi anca kendime bakıyorum. Kadınlarla çene yapıyorum burda işte (Kırmızı, 80 yaşında, 8 yıldır yalnız yaşıyor).

Şimdi şöyle söyleyeyim yalnız yaşamaya başladıktan sonra mesela ben gece komşular dahi olsa en fazla evine belki gidebileceğim 2 komşu var. Benim eşim olmadığı için gece gezmelerim bitti (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Ekru eşinin vefat etmesinin ardından etkinliklerini belirli bir saat dilimi içerisinde gerçekleştirdiğini aktarmıştır. Ayrıca dul kaldıktan sonra sosyal aktivitelerinin bir kısmını oluşturan düğünlere artık katılmadığını söylemiştir:

Mesela gündüz günlerim var onlara katılıyorum ama çoğu %90 düğünlere gitmiyorum. Yemekli düğünlere hele hiç gitmiyorum çünkü onlar genelde eşli olduğu için ben yalnız gitmeyi tercih etmiyorum (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Şimdi erkekli yerlere ben bayan olarak çok gidemiyorum. Hani ee şimdi çok eş de olmayınca sohbet şey olmuyo rahatsız mı ederim diye düşünüyorsunuz. Hani eş acaba biz bayan olarak gidince işte bir odaya mı çekilmek zorunda kalır yani huzursuz mu ederim şekliyle gitmiyorum. Yani şöyle kendimi öyle gitsem herkes eşleriyle olacak yalnız oturucam ya da birinin yanına sığınacağım bu da beni rahatsız eder diye gitmedim (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Ekru aynı zamanda muhitinde bir kadın olarak rahatsız edilmemek adına dışarı çıkmadığını ve aktivitelerini yaşadığı muhitte gerçekleştiremediğinden söz etmiştir:

Gemlik Kumla'da oraya gittiğimiz zaman orada daha rahatsız ve bir bayan olarak orada çok rahat dolaşabiliyorsunuz kimse rahatsız etmiyor hani burada hiç rahatsız olmadım çünkü çıkmadım (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

İşte dedim ya yani ee çok rahat ee özel günlere, toplantılara, düğünlere, yemeklere ee gece gezmelerine ee bir tatile... Ancak bayan bayana olursa bir tatile bir iki günlüğüne o da belki. Gidemiyorsun yani ee ben mesela hadi gidiyim de canım sıkıldı şu otelde 3 gün kalayım diye gitmiyorum, gidemiyorum (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Ekru'nun dul bir kadın olarak hem kalabalık sosyal ortamlardan hem de tek başına yapılan aktivitelerden, rahatsız edilme kaygısıyla, kaçınması dikkat çekicidir. Ekru'ya benzer şekilde Pembe de eşi vefat ettikten sonra sosyal aktivitelerini yalnızca gündüz saatlerinde gerçekleştirdiğini ve komşularının kendisi hakkında yorum yapmasından çekindiğini aktarmıştır:

Tabii gece. Gündüz takmam da gece yani niye desinler aaa kadının kocası öldü de bak gece gece taksiyle geliyor derler bu bizim milletimizin dilinde var (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor)

Yani diyorum ya çok cahil insanlar var çok dar görüşlü insanlar var. İyi de var belki hani bilmiyorum samimiyetim veya konuşmam olmadığı için gözlediğim kadarıyla öyle insanlar. Yani mesela Yahyakaptan'a şimdi çık her yer cıvıl ben oraya niye çıkıp yürümeyeyim? Yemeğimi yerim çıkar yürürüm çayımı içerim burda onu yapamıyorsun işte bir tek üzen beni o (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların dul kaldıktan sonra yaşadığı yalnızlık hissi beraberinde sosyal izolasyonu getirebildiği görülmüştür. Nitekim eşlerin vefatından sonraki yas dahi toplumsal cinsiyetle örülü bir süreci içermektedir. Kadınların dul kaldıktan sonra verdiği psikolojik, sosyal tepkiler ve baş etme mekanizmaları ataerkil toplum düzeninin ön gördüğü şekilde düzenlenmektedir. Bu nedenle dul olmaya bakış ve beraberinde yaşamın yeniden düzenlenmesi sosyokültürel yapı içerisindeki etkileşimin yansıması niteliğindedir (Carr ve Bodnar Deren, 2009, s.721). Örneğin bir şey yapmama arzusu, evden çıkmama ve içine kapanma şeklinde görülen bu deneyimler yalnız yaşamaya başlanılan ilk yıllar başta olmak üzere Kehribar'ın sosyal aktivitelerini dönüştürmüştür:

Eskiden daha değiştim insanlarla girip konuşurdum yalnız yaşamak beni içime çekti yani içime kapattı beni mesela kızım diyor mesela anne gel düyür ama şimdi gidecem de ne kadar çok kalamam bak diyom bak çok kalamam. O da diyor ki anne gel istediğin zaman geri dön. Eve bağlandım yavrum o yalnızlığım... Eşimi çok özled...eşimi çok aradım. Aslında gençlik gelip geçiciymiş Eda bu yaşlarda en ihtiyacım olduğu karı kocalığı çok afedersin bir yere bırak ama bir duvarın içinde birisinin gelip senlen iki sohbihal etmesi gapı çalıp eşinin geleceğini bilmek o kadar

sana güç veriyorkine yani o kadar metanet veriyor ben bir o boşluğu yaşadım! Ama yavaş yavaş ha gene çekiyorum yok diyemem ama kendimi toparladım elhamdüllillah (Kehribar, 75 yaşında, 3 yıldır yalnız yaşıyor).

Eşimi kaybettikten sonra hiçbir şey içimden gelmedi hayat o kadar boş geldi ki bana eşim gitti ve gelen yok bir daha. Yani yarın ben de gidicem ne gereği var? (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların sosyal yaşama katılımları genellikle diğer kadınlarla yaptıkları etkinliklerle şekillenmiştir. Bu aktiviteler beraber dini kurslara ve toplantılara katılma, evde oturma şeklinde gerçekleşmektedir.

Katılımcıların sosyal aktiviteler konusunda söz ettiği bir diğer unsur belediyelerin ve özel kuruluşların ücretli veya ücretsiz gezi turlarıdır. Birçok kadın yalnız yaşama sürecinde bu turlarla seyahat ettiğini aktarmıştır:

Gidiyorum tabi. Gidiyorum işte gezilere belediye yapıyo mesela geziyoruz camilere gidiyoruz. Dee Çanakkale'ye gittim ben iki kere üç kere. Duydum belediyeler söylüyorlar işte böyle beni de yazdırın diyom (...) (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Geziye gidemiyorum turlar vardı zamanında gençliğimde Silifke'deyken burada da çok gidiyordum Maşukiye'ye falan arkadaşlarımla. Daha çok turlarla gezdim ben şimdi gidecektim bu pandemi gelince Doğu gezisine gidecektim pandemi oldu iptal ettim şimdi zaten dizlerim ağrıyor o kadar yola gideceğim sanmıyorum İzmir'e bile zor gidiyorum (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Zümrüt de belediyelerin düzenlediği ücretsiz veya belirli miktarda ücret talep edilen turlara katıldığını ancak ücretin arttığı bir etkinliğe katılamadığını ifade etmiştir:

Ben bu yaştan sonra sosyal aktivitelere nasıl katılayım? Eskiden katılabiliyodum. Diyorum ya arabalara binip imkanın da olmasa belediye para istemiyodu 10 lira bir garaj parası alıyodu şoför. Mesela Edirne'ye, Çanakkale'ye gidiyodum. Konya'ya gittik Mevlana'ya gittik. Kapadokya'ya gidecektik bir orada para istendi 250'şer lira istediler. 1 gece otelde kalcen yemeğini yicen masrafın o. Onlara bir kazanç sağlamıyor. Bir oraya gidemedik. Allah razı olsun diyom yani her zaman. Yoksa öyle götürmeselerdi biz kendi imkanlarımızla nereye gidecektik... (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Kamusal mekanların tasarımları çoğunlukla yaşlıların erişebilirliğini destekler nitelikte olmayıp çocuklara ve gençlerin tüketim anlayışına bağlı tasarlanarak

yaşlıların kamusal katılımına uygun olmamaktadır (Kavaz Altun, 2021). Bu araştırmada ise şehir dışı gezi turları yalnız yaşayan kadınların sosyal aktivitelerinin başlıcasını oluşturmaktadır. Bunun dışında sıklıkla bulunduğu muhitte kendilerine yönelik aktivitelerin bulunmadığı ya da bu hizmetlere erişimde fiziksel zorlukların olduğu ifade edilmiştir:

Urlara nasıl gidem? Gidemem. Duydum hizmetleri ama arabayla alıp getirme götürme öyle bilmiyorum. Şey var halk eğitimin kurs yetiştirme yeri var. E bizim gibi yaşlılar öyle yerlere gidip ne öğrenecekler? Ne öğretecekler? Zaten biz örgü biliyoruz. Dikiş dikmek için gözümüz görmüyor iğneye iplik takemeyiz. E yapacak şeyleri severek yaparız ama şimdi yapma geçti... (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

E giden olsa giderim tabi niye gitmeyeyim? Amma yürüyemiyom kızım önkü gibi gidemem artık (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Kamu ve sosyal hizmet sunumları gün geçtikçe yerel otoritelere devredilmektedir. Bu hizmet sunumunun kolaylaşması ve ihtiyaç sahiplerine ulaşım imkanının artması anlamına gelebilecek iken yerel yönetimlerdeki eksiklikler yerel sosyal hizmet sunumunu olumsuz etkilemektedir (Çetin, 2017). Görüşmecilerin aktif olarak sosyal hizmetlerin sunduğu sosyal ve kültürel uygulamalardan yararlanamadığı görülmüştür. Kehribar, çevresinde sunulan sosyal hizmetlerin gençlere yönelik olduğunu ve katılabileceği aktivitelerin yer almadığından söz etmiştir. Kendisinin bir dönem halk eğitim merkezine sosyal aktivite amaçlı katıldığını ancak getirilen yaş sınırlaması ile artık bu aktivitelere de katılamadığını şöyle aktarmıştır:

Yani tabi biraz gelişme ıı biraz gelişti tabi şuraya alışveriş merkezi yapılnca biraz daha iyi oldu ama gelişmeler tabi gençler için artık (...) (Kehribar, 75 yaşında, 3 yıldır yalnız yaşıyor).

Eskiden evlerde cuma günleri perşembe günleri okumalar vardı bak o kadar yaygın değildi okuma e o kuran kursları şey komek (...) Şu şehitliğin ora Çanakkale'ye gittim bir yere gene komeke gittim ben hani bir şey öğrenmek için değil evden çıkmak için toplum görmek ne biliyim işte orda arkadaşlarla saç fönlerdim işte (Kehribar, 75 yaşında, 3 yıldır yalnız yaşıyor).

Şöyle gitmiyom ee bir yaş getirdiler ben gidip bak geviş getirmedim ama duydum yani bizim bu yaşlara bir yaş gelmiş onun için gidemedim. Gidip başvurup

çevrilmedim ama duyduğum için gitmedim yani seni çevirdilerse beni de çevirecekler artık gençler mi çoktu ihtiyaç mı çoktu onun için öyle yani (Kehribar, 75 yaşında, 3 yıldır yalnız yaşıyor).

Katılımcılar için belediye ve kuruluşların sunduğu ücretsiz kursların, sosyal etkinliklerin, kültürel gezilerin sosyal hayata katılımlarında önemli bir araç olduğu görülmüştür. Ancak hizmetlerin belirli yaş aralığına göre sınırlandırılması ile Kehribar'ın katılım imkanı elinden alınmıştır. Üstelik Kehribar gençler tarafından olumsuz bir tavırla karşılaşmamak adına yaşlı kadınların dini pratiklerle ev içi etkinliklere yönelmesi gerektiğini belirtmiştir:

Valla kadınlar yaşlanınca ne yapması lazım dinini diyanetini Müslümanlığını kuranını bilecek evinin içinde ibadetini yapacak davet olan yere gidecek davet olmayan yere gitmeyecek. Bu yaşların benim görüşüm her yere tık diye gitmeyecek her yerden çıkmeyecek. Benim gençlerin arasında ne işim var? Haa olur büyük bir topluluk olur okuma olur bilmem ne olur gidek beş kişinin içinde benim ne işim var yavrum Eda? Ben gitmem (Kehribar, 75 yaşında, 3 yıldır yalnız yaşıyor).

Kentsel alanda yaşamayan ve ulaşım zorluk yaşadığını belirten Mor ulaşım sorunun çocukları ve torunlarıyla görüşme sıklığını etkilediğini ve kent merkezine gidememesine neden olduğunu ifade etmiştir:

Edacım ha torunlar gelip kalabilirler ama onlar okula gidiyorlar işe gidiyorlar burası biraz uzak ters geliyor aileler orda oturduğu için. Onlar hani babaanne diyorlar orda bizim zamanımız gidiyor otobüs bilmem ne beklerken duraklarda biz burada iyiyiz ama geliyorlar ara sıra gelirler sorarlar hal hatır Allah razı olsun (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Merkeze ya da nereye olursa olsun mesela ben gecikmeyeyim diye otobüse yetişcem bilmem napcam kışın zor kar çok burada biliyorsun yaşlı için zor. O yüzden kimsesizi yalnızlığın bu zorluğu var işte burada (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların paylaştıkları deneyimler ve görüşlerden yola çıkarak katılımcıların genel olarak yalnızca kendi yaş grubundaki kadınlarla görüştükleri veya evde zaman geçirdikleri görülmüştür. Burada sosyal dışlanmanın sosyal ilişkilere ve kültürel aktivitelere katılımda, ulaşım imkanlarına erişimde yaşanan eşitsizlikleri kapsadığı düşünüldüğünde (Baran & Kurnaz, 2015), yalnız yaşayan yaşlı kadınların sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Katılımcıların

kendilerine uygun bir etkinliğin sunulmadığı, sunulsa dahi ulaşımdan yana çeşitli sorunları olması sosyal imkan ve fırsatlara erişebilirliğini azaltmaktadır.

Kadınların sosyal olarak farklı olmasını istediği konular ise arkadaşlıklarının artması, bulunduğu muhitte sosyal aktivite imkanının artması, ulaşımın kolaylaştırılması üzerinedir.

Heh bak çok arkadaş isterdim böyle güzel, ciddi arkadaş isterdim alttaki komşum gibi. Alttaki komşumun kocası var. Imm bir arkadaş isterdim o çağırduğunda ben hemen gideyim her yere beraber gidek ben çağırdığım an o da benle geleydi her yere beraber gidek (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Böyle manzaralı yerlerde bağ bahçe meyva öyle gezip dolaşıp da yeşillikleri görmek isterim ama yapemeyom (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Sosyal olarak kadınların aktif olmasının önündeki engellerden biri olan ulaşım sorunu hatırlatan Zümrüt yakın bir muhite yapılan park hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır:

Urlara götürüp getiren olursa gidilir. Gidemeyiz yani. Ulaşım konusunda işte ulaşım öncelik yardımcı olmaları u. Ama böyle çıkıp da şimdi ben belediyeye gitsem de bana yardımcı olun ben her yeri gezmek istiyom mu deyem? Şimdi İlimtepe'ye ne yaparlarmış? Halk parkı değil de millet parkı yapılmıyomuş. Herkes mesela tatillerde hafta sonları mesela gidip urda piknik yapabilirler, gezip tozabilirler. Halka hizmet yani ama halka hizmet için de gidemeyeni de götürcekler mi oraya? Ee yok. Ee belediyeye de gidicen siz oraya halka hizmet parkı yaptınız biz nasıl gidelim mi dicesiz? Otobüslere kart vediler binebiliyosan bin git para alınmıyor. Herkese de öyle yaşlılara verildi. Allah razı olsun. Ama oraya da gitmek mesele (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Diğer taraftan Turkuaz'ın evine çok yakın bir konumda +60 Aktif Yaşlanma Kulübü olması nedeniyle kendisine oradaki aktivitelere katılıp katılmadığı sorulmuştur. Turkuaz ise katılmadığını şu şekilde ifade etmiştir:

Var. Mesela bir arkadaşım katıldı. Ağaç dikiyorlar. Bilmiyorum, karar vermedim ben. Bilmiyorum siz hangi partiye yakınsınız ama benim partim yok. Partici değilim ben. Ben Ak Parti'yi çok sevmiyorum (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Turkuaz, Zümrüt ve Mavi'nin söz ettiği sosyal imkan eksikliğinden farklı olarak muhitinde sunulan sosyal hizmetlere siyasi nedenlerle katılmayı reddettiğini aktarmıştır. Burada yaşlılara yönelik sunulan hizmetlerin siyasi bir noktada değerlendirilerek katılım sergilenmemesi ilgi çekici olmuştur.

Katılımcılardan Beyaz ise emekli olmasının ardından muhitindeki Kuran kursuna gitmeye başladığını aktarmıştır. Bu süre zarfında kurstaki diğer kadınların kendisine yönelik tutumlarının farklı olduğunu ifade etmiştir:

Ha bu arada şeye de gitmiştim bak kendimce söylemiştim karar almıştım emekli olunca Kur'an kursuna namaza başlayacağımı söylemiştim Bir kış komşumla beraber gittim orada Kur'an'ımı da öğrendim (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Sen benim evimin halini bilemezsin ben ee namazımı da kılarım, ibadetimi de yaparım, gezmemi de yaparım dedim. O öyle şaşırmıştı ilk zaman (...) Yani böyle ee birazcık rahat oldun mu şey oldun mu ıı karşı tarafın şeyi ee farklı oluyor aman bu bizden değil imajı verdiriyor. Hayır, ben de sizdenim sizin gibiyim." (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların zorluk yaşadığını ifade ettikleri bir diğer konu yalnızlık olmuştur. Yalnızlığın sosyal yaşama katılımındaki zorluklarla paralel biçimde oluştuğu saptanmıştır. Öyle ki bu noktada Sarı ve Mor şunları söylemektedir:

Değişen noktalar yalnızlık (iç çeker). Yalnızlık dertleşememe. Rahmetli eşim sağken ben her derdimi onunla konuşuyordum. E şimdi tamam oğlum çok iyi gelirim çok iyi tamam ama bir konuşanım olsun. Akşam olunca çekiliyorum evime ne yapcan? Kitap okumayı çok severim ben kitap okuyorum yani vakit öyle geçiyor (Sarı, 65 yaşında, 14 yıldır yalnız yaşıyor).

Hee yalnız yalnız mıyım yalnızım tabi onu söyledim geçen gün H'ye dedim hee bazı sevincini de paylaşacak insan yok yalnızlığım bu var. Girdiğin zaman sevincinde bir şey olduğunda paylaşacak olduğun kimse yok acını da paylaşacak kimse yok ha çocuklarım Allah razı olsun telefon ediyorlar arıyorlar çağırdım mı geliyorlar (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Toplumsal ve siyasal katılım sağlayabilmek bir olanak meselesidir. Yasal olarak herkesin eşit katılımı yer almasına rağmen sahip olunan farklılıklar ve güçler katılım hakkından ne derece yararlandığını belirler (Karataş ve Oran, 2007, s. 9). Kadınların toplumsal hayata katılımının ve sosyal ilişkilerin bir görünümü

olarak sadece Turkuaz ve Beyaz'ın yalnız yaşadığı süreçte siyasi olarak aktif yer aldığı bir dönem olduğu görülmüştür:

“Ak Parti, Körfez. İstemiyorum onları yani. Dediler ki seni başkan yapalım CHP'den yok dedim ben başkan maşkan olmam (...) mesela biz sokak hayvanları için gittik Turkuaz Başkan diyorlar ama adam başkan yardımcısı. İşte böyle X Hanım var lokantası vardı arkadaşımız. Abla ya sen de mi bunların içindesin dedi. Pardon da ya bunlar ne demek ben şimdi başladım bunlar biz kimiz ya biz insanız bunlar ne demek? Nasıl bir söz bu dedim. Nasıl bir yok sayma, nasıl bir ayırıştırma? Ben ablanın yemeğini çok yedim de ondan dedim dedi e hala yiyebilirsin dedim ama onlar bunlar şunlar diye olmaz dedim. Biz bir amaç için geldik hepimizin ortak orda farklı dallardan geliyoruz, hepimiz sıkıntılarımızı anlatmaya geldik onun bunusu şucusu yok yani dedim bu işin (...)” (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor)

Mesela ıı şey Parti çalışmalarında kadınlar komisyonunda çalıştım. Politik olarak çalıştım Tabii tabii öyle masalı sandalyeli değil ee politik ve gönüllü olarak. Ondan sonra orada öyle çalıştım sonra ee bir dönem şeylere gittim bu ıı halk müziği ee kurslarına gittim (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Katılımcılardan Turkuaz ve Beyaz dışında siyasi katılımını beyan eden biri olmamıştır. Ancak geçmiş yaşam deneyimlerinde dernek çalışmalarına lojmandaki kadın arkadaşları sayesinde bilgi edinen Pembe katıldığı dernek ile irtibatının devam edemediğini şöyle aktarmıştır:

Burada yok ama bak diyorum ya ben işte Silifke'de lojmanda Çocuk Dostlar Derneği'nde çalıştım. Evet çok güzel bak burada öyle bir şey olsa işte diyorum ya sağlığım el vermiyor bir de ne bileyim ya burası beni köreltti Yahyakaptan'da olsam daha farklı olurdu (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Pembe, şehir değişikliği ve ardından Kocaeli'nde muhit değiştirdikten sonra derneklerle ilişkisinin kesildiğini ifade etmiştir. Sosyal ağları güçlendiren ve dayanışmayı pekiştiren deneyimleri barındıran dernek çalışmalarından kopuş Pembe'nin sosyal katılımını bir yönüyle zedelemiştir denilebilir. Nitekim kendisine muhit değişikliğinin ardından tekrar bir derneğe katılmayı düşünüp düşünmediği sorulduğunda çevre ile ilişkisinin zayıf olması nedeniyle katılmadığını söylemiştir. Bu bir noktada kadınların toplumsal katılımının bilgisine sahip olma gereksinimine örnektir:

Yok olmadı teklif de gelmedi kimseyi de fazla tanımıyorum lojmanda biz iki sene oturduk SEKA lojmanlarında sonra işte emekli olduk Yahyakaptan'a taşındık (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

4.2.6. Ekonomik Deneyimler: “Bundan Sonra da Dedim Sen Çekil Köşene Anca Bunları Yapabilirsin”

Yalnız yaşama deneyiminin temel belirleyici unsurlarından birini kişilerin ekonomik refahı oluşturur. Düzenli gelirin olup olmaması, gelirin asgari bir refahı sunup sunmadığı bağımsız ve yeterli bir tek kişilik haneyi oluşturmak adına temel belirleyicilerdir. Bu bağlamda görüşülen yaşlı kadınların yalnız yaşamaya başladıktan sonra ekonomik deneyimlerinin nasıl şekillendiği doğrultusunda değerlendirmeleri ele alınmıştır. Görüşülen kadınların hiçbiri herhangi bir kurum ve kuruluştan maddi destek almamaktadır. Yaşlı kadınların beşi emekli olup hem de eşinin emekli maaşından yararlanmaktadır. Üç kadının ise yalnızca kendi emekli maaşıyla geçindikleri görülmüştür. Babasından ölüm aylığı ve eşinden dul aylığı olan yalnızca Yeşil ve Fuşya’dır. Beş katılımcının ise yalnızca dul aylığı aldığı görülmüştür.

Yalnız yaşayan yaşlı kadınlar arasında ekonomik güçlük yaşadığını ifade eden kadınların birçoğunu yalnızca dul aylığıyla geçinen kadınlar oluşturmuştur. Buz (2015), yaşam boyu cinsiyetçi iş bölümü, cam tavan uygulamaları, eğitim ve çalışma yaşamındaki ayrımcılık ve kadınların istihdama katılamamasının ataerkil nedenlerini belirterek yaşlılık döneminde kadınların ekonomik sorunlarla yüzleştiklerini ifade etmektedir. Bu anlamda görüşülen kadınların pek çoğunun yalnızca dul aylığıyla geçimini sağlaması bu ifadeyi doğrular niteliktedir. Araştırmada yalnız yaşayan yaşlı kadınların temel baş etme pratiklerinin ise beslenme ve ev içi gereksinimlerinin giderilmesi noktasında tutumlu olma yoluna başvurmaları olup sosyal aktivitelere katılmama veya asgari düzeyde tutarak kendilerini sosyal yaşamdan izole ettikleri görülmüştür.

Kadınların ekonomik deneyimleri ele alınırken ilk olarak görüşmecilere yalnız yaşamaya başladıktan sonra geçim kaynaklarının neler olduğu sorulmuştur.

Katılımcıların temel geçim kaynaklarının dul aylığı, babadan gelen emekli aylığı ve kendi emekli aylıkları olmak üzere farklılık göstermiştir. Yalnızca dul aylığı ile geçinenler Zümrüt, Gri, Magenta, Pembe ve Mercan'dır. Magenta dul aylığının yanı sıra eşinden miras kalan taşınmaz mülk sayesinde ekonomik refahını olumlu şekilde aktarmıştır:

Valla Allah'a şükür yetiyo kızım 3.700 mü ne öyle alıyom. Yetiyor çok şükür. E gittim şimdi de yer sattım köyde ee bugün gittik işte onu sattım geldik. Var yani çok şükür adam bıraktı (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Ayrıca Magenta ekonomik olarak kendini daha iyi hissetmesinin bir nedenini de tarım yapmayı bırakmış olması ile ilişkilendirmiştir:

Ya şimdi desem şimdi daha rahatım. Köy yerinde çok çalıştık. Orak biçtik, çapa yaptık, ayçiçek ektik. Bağlarımız vardı ne iş varsa bizim köyde vardı. Şimdi çok rahat. Halıcılık çıktı işini herkes bıraktı (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Dul aylığı ve babasından ölüm aylığı alan Yeşil ve Fuşya da herhangi bir ekonomik sorunun olmadığını ifade etmiştir:

Yok. Allah'a şükür çok şükür benim ekonomik olarak yaşıyom diyip de ben günaha giremem. Allah devletimize zeval vermesin devletimiz veriyö. Babamız çalışmış emekli olmuş beyim çalışmış emekli olmuş. Allah helalinden Allah cennet mekanları olsun (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Çok şükür ben iki tane maaş alıyorum. Benim babam memurdu. Onun maaşını vediler bana. Geldiler işte bildiri yaptım ben onlara. Dedim ben bildiri yapıyom ama benim beyim de sigortalı babam memur maaşlı. Alabilirsin dediler. Taa Ankara'ya kadar kağıtlar gitti geldi taa Ankara'dan insanlar geldi bureye keşfettiler beni, evimin içini. Ben dedim bu parayı geri isterseniz ödeme gücüm yok iki iki dört dedim. Verecekseniz öyle verin. Vermeyecekseniz, kesecekseniz hiç vermeyin dedim. Kesilmez teyze dediler çünkü bu memur maaşı bu sigortalı dediler. Undan kere öyleylen alıyom iki tane maaş. Allah'ıma bin şükür çok şükür paradan yana sıkıntım yok (...) (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Değişmedi aynı, aynı devam edir. Hiç ekonomiden yana arttık eksilmedik. Devam ettik yani (Fuşya, 67 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Öte yandan Zümrüt eşi vefat ettikten sonra gelirinde yaşanan azalma ve tarım yapmayı bırakması ve zamlarla beraber satın alma gücünün azalması nedeniyle yaşadığı zorlukları paylaşmıştır:

Çok şükür. Şimdi ekonomik durumuma bakılırsa şimdi de gene kendime bakıyom eşim sağken köyde mesela her şeyi bahçemizden çıkarıyoduk. Üretimciydik icabında. Paraylen almıyoduk öyle çok şeyleri o zaman daha iyiydi. Ama şimdi düşünüyosun, paran da olsa düşünüyosun gidip almayı marketten (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Büyüklerimizin aylıkları da yoktu o zaman. Devletin onlara karşı bir destek olma durumu da yok yaşlılara şimdi maaş veriyolar eşlere dul maaşı veriyolar. Bizim adamlarımız beylerimiz çalıştılar prim ödediler biz emekli olduk alıyoz. Onlar hiçbir şey ödemediği halde alıyolar kanun öyle çıkınca. Ama Allah razı olsun tamam olsun onlar da aç açıkta kalmasin ee isterim ama şimdi bilmiyom yani bu maaş bu ayarda giderse o zam bu zam nolucak... Kontrol ediyolarmış denetim yapılyomuş ama git marketlere denetimcilere gidince fiyatları değiştiriyorlarmış. Her şey pahalı (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Dul kalan yaşlıların en önemli sorunlarından biri olarak hane halkı gelirinde yaşanan kritik değişim ile yoksulluk riskini beraberinde getirmesidir (Arun ve Karademir Arun, 2011, s.1520). Bu noktada özellikle daha önce çalışma hayatına katılmamış ve yalnızca dul aylığıyla geçinen yaşlı kadınlar özelinde düşünüldüğünde ise durum daha ciddi şekilde karşımıza çıkmaktadır. Zümrüt ayrıca dul aylığının bir kadın olarak kendisini etkilediğini, erkeklerin bu konuda daha avantajlı konumda olduğunu ifade etmektedir:

Bizim kadar idareli olamazdı. Erkek mesela eşleri şimdi ee kendileri sağsa eşleri onlar alıyolar beş milyar beş buçuk altı alan da var ama bizlerinki ya onların üçte biri kadar ya da yarı yarıya dul maaşları. Kadınlar idaresini biliyor ama erkek nerden bilcek? Erkek yemek yapmasını bilmiyor gidip lokantada yiyor zaten ben orda yesem bir ay yetmez ki o para. Bir tane lahmacun 15 TL olmuş. Getir şey sine bir telefon ediyo adam getiriyolar o da ondan geçiniyo zararına çalışmaz ki neyse hakkı onu yazıyo. Veriyolar parasını gidiyolar yiyolar. Erkekler yüksek maaş alıyor. Kendileri çalışıyor kendileri yiyor ama ben aldığım para kadar yiyorum (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Piyasa ekonomisi ve neoliberal dönüşümler sosyal ve ekonomik adaletsizlikler yaratmaktadır. Yaşam tarzları yoksunluk ve yalıtılmışlık ile şekillenmektedir. Neoliberal politikalar sonucu olarak hizmetler hak temelli olmaktan giderek uzaklaşarak kurumların belirlediği ihtiyaç kriterlerine göre düzenlenmektedir. Bu

takdir etme, lütfetme olarak görülebilen hizmetlerin sunumu kurumların kabul gördüğü koşul ve miktarlara göre düzenlenmektedir. Böylelikle bireylerin temel hak ve özgürlüklerine erişebilmesi sorunlu hale gelmektedir (Atatanır ve Karataş, 2019, s. 454). Dul olmak ekonomik deneyimlerde kadınları dezavantajlı konuma sürüklemektedir. Ancak burada hak temelli yaklaşımdan uzak bir değerlendirme yer aldığı görülmüştür:

Ben isterim ki çok para vesinler fakirlere de verem torunlarımı da sevindirem herkese yardımcı olem ama devletimizin de herkese veriyor paylaşım yapıyor. Prim ödeyenlere maaş veriyor ödemeyenlere de dul eşlerine de dilencilik yapmayasınlar diye onlara bile aylık veriyor (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Ya devletin durumu ne kadar şeyse ne kadar gerekiyorsa herkese paylaşım yapıyo. Benim alacağım yetmiyor desem devletimizin gücü o kadar yetiyor demek ki (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Bir diğer taraftan geçim sorunu yaşamadığını ifade eden kadınların tümünün kendi emekli maaşı olması araştırmanın öne çıkan bulgularındandır. Almanya'dan hem kendisi hem de vefat eden eşi emekli olan Kırmızı ekonomik sorulara yanıt vermek istemeyerek sadece bir sorun olmadığını belirtmiştir. Ekru, Sarı ve Kehribar ise hem eşinden hem de kendi emekli maaşı almakta ve geçim sorunu yaşamadıklarını şöyle aktarmışlardır:

Bana yetiyor gelirim, tabi. Çok fazla sorun yaşamıyorum ben bu konuyla alakalı (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Aynı. Değişen bir şey yok. Bir sorunla karşılaşmadım (Sarı, 65 yaşında, 14 yıldır yalnız yaşıyor).

Ya şimdi ben elhamdüllillah bugünümü aratmasın Allah bana elhamdüllillah yarabbi şükür Edacım bana yetüyor. Ben emekliyim eşimden de galdı. Tabi undan da biliyolar işte ayarında biraz veriyolar ama keramına binlerce şükür Allah devletimizin devletimize yokluğunu vermesin Allah kötülere fırsat vermesin doğru duvar yıkılmaz Edacığım yani eyiyim yani (Kehribar, 75 yaşında, 3 yıldır yalnız yaşıyor).

Turkuaz ise emekli olup çalışmaya devam eden gelir düzeyi diğer kadınlara göre daha yüksek bir görüşmecidir. Turkuaz geçim sıkıntısı yaşamadığını şöyle ifade etmiştir:

Şimdi bundan önce annemin eve giren bir maaşı vardı. O yok artık, vefat etti çünkü. Ama ona ihtiyaç duyuyordum, yok. Kadının parasını ondan veriyordum, oradan karşılıyordum oraya gidiyordu o para. Gene evi daraltmadım hiç, hiç daraltmadım para konusunda. Bi evliliğimde daraldım. Yani parayı, geçenlerde parayı yönetemedim bir açık verdim bir şey oldu. Sonra düşündüm senin paran var, git bozdur. Yani bu lazım sana, para niçin vardır insanda lazım olunca da kullanmak gerekir. O kadar sıkıntıya düşmedim yani (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor)

Benim kullanabileceğim ayrıca bir param var, birikimim var. (...) Valla o kendiliğinden oldu. Benim altın alma huyum vardı. Ciddi külçe altın almıştım ben. Evden gelen bir kira var. Yani sonuç itibarıyla bir sıkıntım yok benim. Maaşların yüksekliğiyle ilgili bir söz etmiyorum, onu tartışmıyorum ben. Yüksek değil, maaşlar düşük bu ülkede. Ben Amerika'ya gittim, döndüm ülkemize ne olmuş diye düşündüm (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor)

Beyaz ise çalışma hayatına katılmış ve emekli olan iki katılımcı ise yalnız yaşama sürecinde emekli olmasına yönelik değerlendirmesini aktarmıştır:

Yalnız yaşamaya başladığımda iyi ki çalışmışım dedim. İyi ki maaşım vardı ee idare ettim (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Maddi durumum tabi ki daha bu kaç sene oldu 15 sene oldu emekli olalı... İyiydi (...) E şimdi biraz daha iyi. Fabrikada çalışıyordum ben emekli oldum. Bi herhalde 25 sene vardır. Belki daha fazlası da vardır da ben 25 diyeyim. Buraya geldim geleli çalıştım. Buraya geldikten sonra çalışmadım (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Araştırmamızın bir diğer bulgusunu kadınların yalnız yaşamaya başladığı süreçte eşlerin ekonomik yüklerini üstlenerek zorluk yaşaması olmuştur. Eşlerin temel sağlık giderleri ve borçları kadınların yalnız yaşama deneyimini olumsuz bir seyirde etkilemiştir. Örneğin Ekru, yalnız yaşamaya başlamadan önce ve sonrasında eşinin sağlık harcamalarından kalan borçlar nedeniyle bir süre zorluk yaşadığı ve çocuklarından destek aldığını şöyle ifade etmektedir:

Yani şöyle ee eşim varken biraz borcumuz vardı tabi kanser tedavisi görüyordu onu valla sıkıştığım zaman İstanbul'daki oğlum da yolladı burda çocuklar kızım da verdi ama şu an için hani benim çok lüks bir geçimim yok çok lüks bir yaşantım yok onun için şu an yetiyor hiç kimseden bir şey istemiyorum (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Beyaz da eşinin borçlarını ödemenin yanı sıra arabasını satmak zorunda kaldığını aktarmıştır:

Eee ilk zamanlar rahatlamadım nereye rahatlayayım 9-10 milyar borcunu ödedim onun. 11 o zaman 9 milyara toparladım hep böyle 11 bir şekilde toparladım ettim sattım. Arabamız vardı (...) Ya onun borçları bitti ondan sonra rahatladım. Araba gitti tabi hala içimde uhdedir. Her durağa çıkışımda asıl arabamla gezmem gerekirken duraklarla bekliyorum diye. Araba almadan da gidersem gözüm açık giderim diye de söylüyorum şimdi (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Yalnızca dul aylığı ile geçindiğini ifade eden bir başka katılımcı olan Pembe ise yalnız yaşamaya başladığı süreçte aynı şekilde borç ödediği bir dönemi atlatmıştır:

Eşim varken yetiştiremiyordum. Şimdi kendi aldığım ile kendim yetiştirebiliyorum (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Yapılandırmaydı işte 3,5 sene sürüyordu da biz kalanını bütün yatırdık (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Evliliği sürecinde eşinin neden olduğu borçlarla mücadele eden Pembe'nin eşi vefat ettikten sonra da bu borçları ödemeye devam ettiği görülmektedir. Halihazırda emeklilik veya eş kaybı sonrasında kadınların gelirlerinde yaşanan kritik azalışın yanında kadınlar yalnız yaşamaya bir borç yükü eşliğinde başlamaktadır. Özellikle yalnız yaşamanın başlangıcında temel geçim kaynağının önemli bir kısmının borçlara gittiği düşünüldüğünde kadınların ekonomik refahının zedelendiği görülmektedir. Ancak yine de Pembe'nin eşi hayattayken geçinemediğini fakat şimdi kendini idare edebildiğini söylemesi de dikkat çekicidir.

Kadınların sözü geçen ekonomik sorunlarla nasıl mücadele ettiği yönünde sorular sorulduğunda baş etme pratiklerinin başlıcasını tutumlu olma ve gereksinimlerden kısma oluşturmuştur. Market alışverişlerinden kısma bunlardan birisidir:

E ona göre yorganıma ayağımı uzattım yavrum ona göre bir kilo alacaksam yarım kilo aldım (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

İşini bilene yok yavrum. Mesela elin açık olsa bütün gün sabah çıksa akşama kadar orda yese burda yese o para yetmez beş bin lira nedir? Görüyoruz markete iniyoruz

150 milyar 200 milyar ile çıkıyoruz ama 2-3 parça bir şey alabiliyoruz. Hesabını bileceksin hayatım (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Hesabını yapabilme ve harcamalarını denetleme üzerinden değerlendirmeler de sıklıkla yer almıştır:

Aa ne yaptım şimdi zaten moda oldu biliyorsun bu son aşağı yukarı 5-10 yıldır market market dolaşıyoruz nerede ne alınır ucuz bulacağız onu alıyoruz. Ben ee cebimde param olmazdı kredi kartı iyi ki var kredi kartı ile alırdım. (...) Ama işte bazen çocukların bana diyor anne sen çok şeysin ııı hesapçısın veya paracısın. Değil! Ben o parayla ne yapıyorum? Size sunabildiğim kadar. Bana kapıma kimse gelmemiştir borç istemeye aman borcun vardır diye. Benim için önemli olan odur diyorum. Belki aç oturur yatarım evet çok zor sıkıntısını çektim gün geldi ben emekli paramı almaya otobüse bilet param olmadığını bilirim. Yani öyle sıkıntılar da çektim ama çok şükür bugünüme geldim ama böyle hesaplı kitaplı... (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Yok eşimden gelmiyor ama çok şükür beni idare ediyor evim kendimin tek kişiyim Edacım benim çok masrafım yok ki ben öyle yani gösterişe 40 sene Almanya'da durdum ve müsrifliği sevmem çok giyinmeyi de sevmem alış böyle giyineyim çeşit çeşit atım onu da sevmem atana da kızarım ordan sonra ha tutumlu tutumlu kadınımdır yani severim tutumlu insanı da kendimde tutumluyum (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor)

Kadınların ekonomik sorunlarının olup olmamasına dair değerlendirmeleri çoğunlukla mutlak yoksulluk kriterlerine göre olduğu görülmüştür. Görüşmeler esnasında aç olmadıkları, yeterli beslenebildikleri için bir sorun yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. İdare etme anlayışı ise sıklıkla öne çıkan bir olgu olmuştur:

Nasıl hissettiriyö... Allah'a şükür demesini öğrenmişiz biz, et yiyemeyoz diye isyan etmeyiz. Nasıl hissettirsin? Etin gıdasını, protein gıdasını kuru fasulyeden, mercimekten de alabiliyosun (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınlara “Neden tutumlusunuz?” sorusu ve tutumlu olmanın cinsiyet rolleriyle, cinsiyetleriyle ilişkisine dair sorular yöneltildiğinde ise bu durumu şu şekilde değerlendirmişlerdir:

Evet kadınlar daha tutucu oluyor erkek daha savurucu (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Gadınla erkek arasında tabi mesela erkek hadi çalışacak çalışmayan bi kadın varsa. Elinde çocuğu çocuğu varsa evi kira değilse getireni azsa bunun hali nolecek? Erkek

gider yiyip içecek elindekini de bitirecek gezecek. Unun arkadaşları toplanacak buna nasıl olsa geliyor diyip yiyip içecekler unu u gene kalecek. Tabi ki zorluk çeker yani kadın gibi olur mu mesela? Adam yıkamasını bilemez bu kirlendi at onu gene at. Olmaz ki... (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Tutumlu olmam bir, ikincisi gereksiz şeylere para harcamam. Yarını düşünerek hareket ederim ee erkek daha savruk oluyor. Nasıl olsa kazanırım yaparım alırım ama kadın öyle düşünmüyor. Düşünüyorsun yani başkasına avuç açmaktansa köşenden alıyorsun. Ben hep köşemden alırım öyle yani. Başka bir şey değil (Sarı, 65 yaşında, 14 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınlarının neredeyse tümünün “tutumluyum”, “tutumlu olmak durumundayım” gibi ifadelerini kullanması bir yönüyle gelir düzeylerinin ne derece yeterli olduğu hakkında sorgulanabilir bir boşluk bırakmaktadır. Zira ekonomik sorun yaşamadığını belirten kadınların da tıpkı diğer kadınlar gibi ev içi gereksinimler ve sosyal harcamalarda tutumlu olma çabası içerisinde önemli bir psikolojik emek sarf ettiği görülmektedir. Tutumlu olma çabası ve geçinmeleri adına tutumlu olma zorunluğunun bazı kadınlar için dışarıda yemek yememek ve sosyal aktivitelerden kısıma yolu olduğu düşünüldüğünde ekonomik durumlarının günlük aktivitelerinin temel belirleyicisi olduğu ve ekonomik ayrımcılık nedeniyle sosyal yaşamdan izole olma riskini arttırdığı söylenebilir.

Son olarak kadınların yaşlılık döneminde istihdam fırsatlarından nasıl yararlandıkları ele alınmaya çalışılmıştır. Yalnızca Turkuaz ve Mercan'ın çalıştığı görülmüş olup Turkuaz emekli olduğu şirkete ev içinden (*home-office*) veya bazı dönemlerde seyahat ederek devam ettiğini aktarmıştır:

Yani bir eve gelip kadın çalıştığı kadar parasını alıyor ya. Benimki de o iş, o hesap. Eskisi kadar çalışmıyorum. Mesela bu iki firma kayıt dışı çalıştırıyorlar (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Tabi ben fabrikalara gidiyorum yani fabrikanın içini turlamam gerekir, işim gereği turluyorum. Patronlara bağlı çalışıyorum ben. Benim yaptığım işi öğrenen firmaları bıraktım ben. Çünkü bana para vermeleri gereksiz. Bir elemanlarını ben yetiştirmişim oraya (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Turkuaz alışageldiği firma ve çalışma alanında çalışmaya devam ederken Mercan psikolojik bir baş etme yöntemi olarak başvurduğu pazarcılığı yaptığını

söylemiştir. Ancak özellikle çalışma hayatında yaşı nedeniyle olumsuz algı ve tutumlarla karşılaştığını ifade etmektedir:

Şu an çalışıyorum tabi çalışma amacım maddi yönden değil manevi yönden. Benim 25 yaşındayken kızım öldü ben de bir şeylerle oyalanmak istedim. Psikolog doktorlar bir şeyle uğraş dediler ben de dikiş nakış yapmaya başladım onları bıraktım şimdi ikinci elci kıyafet satıyorum (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Yani her türlü insan pislik insan oluyor pazarda fazla muhattap olmuyorum seviyemi koruyorum. Zorlukları da var kolaylıkları da var dengesiz insanların hesabını veriyorum defolup gidiyorlar (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Ben kendi hakkımı kendim savunduğum için kalmadım ama kalanlar da var. Yaşlı başlısın git evinde otur senin paraya mı ihtiyacın var sanki (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Mercan kendi hakkını savunmak suretiyle pazarcılık yapmaya devam edebildiğini aktarsa da sürekli olarak yaş ayrımcılığı ve istismar riskine maruz kalarak çalışmaktadır. Hakikaten alanyazın bizlere, kadınların işgücü piyasasına katılmasının kendisi için çizilen sınırları aşması anlamına geldiğini söylemektedir (Erikli, 2020, s.47). Yaşlılık döneminde yaş arttıkça veya sağlık sorunları ortaya çıkmasıyla birlikte istihdam hayatına katılımın zorlaştığı yönünde bir algı yer alsa da konu toplumsal cinsiyet ve yaş ayrımcılığı ilişkisi içerisinde ele alındığında yaşlı kadınların istihdama katılamama nedenleri yalnızca sağlık sorunlarına indirgenemeyecek şekilde çeşitlidir. Öyle ki yaşlılar arasında erkeklerin istihdama katılımı kadınlara oranla daha fazladır. Görüşmeciler arasında istihdama katılmak istediğini ancak sağlık sorunlarının olduğunu ifade eden Mor katılamama nedenini başka yönlerden de değerlendirmiştir:

Hani böyle bir yüncü dükkanı gibi hani böyle mesela çocuk şeyleri satan gibi böyle, böyle bir şeyi satmayı isterdim, böyle bir dükkanı açmayı isterdim ama yok uğraşamam sıhhatim de elvermiyor artık hem ağız bakımından hem üşüme bakımından çabuk üşüyorum, çabuk hapsiriyorum öyle, teşekkür ederim yavrum (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor)

Çalışmak isterdim ben çalışmayı seven bir insanım. Ordan sonra isterdim onları ama şimdi onları ıı ha bir de bunları yaptıktan sonra namazını filan şey edemezsin tam İslam'ını yaşayamazsın İslamiyet'ini yaşayamazsın ha bundan sonra da dedim sen çekil köşene anca bunları yapabilirsin (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Pembe ise 64 yaşına kadar ev içi gelir kaynakları üreten ve yalnız yaşamaya başladıktan sonra bunları yapmayı bırakan bir kadın olarak eşi vefat ettikten sonra çalışmayı düşünmediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

Eşimi kaybettikten sonra hiçbir şey içimden gelmedi hayat o kadar boş geldi ki bana eşim gitti ve gelen yok bir daha. Yani yarın ben de gidicem ne gereği var? Aldığım maaş bana yetiyor zaten. (...). Benim giderim ile gelenimi ben çok güzel ayarlarım lüzumsuz harcama sevmem tutumu severim cimriliği sevmiyorum ama tutumu severim (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Yaşlılığa atfedilen toplumsal normların kadınlar tarafından içselleştirilmesi istihdama katılım konusunda bir engel teşkil ettiği görülürken bir yandan da din olgusunun da bu katılıma yönelik olumsuz bir öngörü kazandırdığı görülmüştür. Esasen burada köşeye çekilmek olarak ele alınan sosyal izolasyon bir yönüyle istihdamda yaşlı kadınların istihdamda yer almamasına yol açan bir ekonomik izolasyonu da beraberinde getirdiği görülmektedir.

4.2.7. Mekan Deneyimleri: “O İmkan Olsa İsterdim Ama İstemeyle Olmuyor Yapıcan Yapecek İmkanın da Olmayınca Şükredicen”

Bireylerin bağımsız yaşamaları, sosyal ve psikolojik refahını destekleyen yerinde yaşlanma bir yönüyle yaşlının toplumdan izole olmamasına katkı sağlayan bir unsurdur (Özer Baş, 2021, s.53-44). Yerinde yaşlanmayı etkileyen unsurlar ise yaşlıların konut erişimi, bulunduğu konutun fiziksel olanakları, konutun ve konutun bulunduğu çevrenin yaşlının sosyal yaşamını ve bağımsızlığını destekleyecek donatımlarla yer almasıdır (Kalınkara, 2016). Buna yönelik katılımcıların barındığı konutun kime ait olduğu, ne zamandır o konutta yaşadığı, konutun fiziksel olanakları ve bulunduğu muhitin sosyal olanakları irdelenmeye çalışılmıştır. İlk olarak katılımcıların konut erişimine bakıldığında yalnızca Mercan'ın kirada oturduğu yalnız yaşamaya başladıktan sonra konut değişikliği yaşadığı görülmüştür:

Şimdi bin ödüyorum önceden 700 ödüyordum (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Taşınma nedenim ev sahibi evi tamir ettirdi satmak istedi de bilmiyom boş duruyor hala da paraya da öyle ihtiyacı yok (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Pembe ise uzun süre farklı bir muhitte yaşadığını ancak eşinin borçları nedeniyle taşındıklarını belirtmiştir. Yalnız yaşamaya başladıktan sonra da bu konutta yaşamını sürdüren Pembe konutun kendine ait olduğunu aktarmıştır:

Tabi tabi uzun süre buradaydık. Ondan sonra o evi satmak zorunda kaldık işte eşim borç yapınca burayı aldık. Burda oturuyorduk eşimle (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Görüşmecilerden Mor ve Mavi mevcut konutuna yalnız yaşamaya başladıktan sonra taşındıklarını aktarmışlardır. Üstelik Mavi'nin daha önce Kocaeli'nde hiç yaşamamış olması ve konutun bulunduğu mevkiinin kent alanından uzak olması ile komşusunun aktardıkları kendisini kaygılandırmıştır:

İstanbul'da ben çok tılandım. 45 sene kaldım İstanbul'da. Böyle oturduğum yer güneş hava görmezdi. Buraya benim bi arkadaşım geldi beni çağırıyordu çağırıyordu bi türlü gelemiyordum. (...) Oğlum ihmal etti, ihmalkardı o da. A dedim siz öyle mi ediyorsunuz bana hee dedim. Şu internete beni bi alıştırırsana dedim. Alıştırdı, hee hemen girdim buraya. Girdim buraya gördükten sonra. (...) Derken verdik verdik verdik, ilk deniz manzaralı dedi emlakçı. Ben dedim deniz manzaralı ön taraf olsa belki belki belki de ama bura görmez dedim. Çünkü ben orda 9 gün kaldım. Yok dedi görüyor dedi emlakçı. Beni kandırdı emlakçı. (...) Ondan sonra Allah'ım burda komşu hiç yok. Burda bi tane komşu var erkek, dedi ya sen buraya yalnız mı geldin, he dedim a burda dedi ışıklar var var ya bu Pkklar. A dedim ben buranın yabancısıyım İstanbul'un insanıyım. E dedim Allah'ım ya rabbim, hiç kimse de yok, elektrik yok, su yok bi şey yok (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Mavi yalnız yaşamaya başladığı süreçte hem konut hem şehir değişikliği yaşamıştır. Üstelik değişikliği yaşarken emlakçının kendisinin istediği kriterlerde bir evi satmayıp kendisini kandırdığını ifade etmiştir. Yalnız yaşamaya başlarken konuta erişim ve muhit değişikliğinin görüşmecinin deneyimlerine olumsuz olarak etki ettiği görülmüştür.

Bir diğer taraftan katılımcılardan Zümrüt, Yeşil, Fuşya ve Gri ise bulundukları konutta 20 yıldan fazla bir süredir yer aldıklarını aktarmışlardır. Görüşülen kadınların konutlarına dair tutumları genel olarak alışmış oldukları ortama bağlılık

ile şekillenmiştir. Örneğin Kırmızı ve Turkuaz ise Kocaeli dışında yaşadıkları dönemin ardından yine aynı konuta geri döndüklerini belirtmiştir:

Evet buraya geldim hala daha burada oturuyorum başka yere gitmedim (...) Evliliğimden bir ahşap bina vardı küçük. Biz beraber çalışıp bu evi yaptık. Ben bu evde oturuyom (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

X kızım 2 yaşındeydi. Ama sonradan tamir yaptım ben buna. Eski evdi yani. Tahtaları falan eskidiydi tamir yaptırđım. Tahtalarını filen değıştirdim eski işelerini değıştirdim. Depremden sonra yaptıttırdım eşim vefat ettikten kere yaptım. Çerçeveleri tahteydi unları değıştirdim (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Senelerdir. 30 yıldır aynı yerdeyim (Fuşya, 67 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Depremde ee bu kızlarda çocuklardaydım işte. Kızlardaydım H'de benim ortanca vardı yazlığı vardı yıkıldı o da. Onun yazlığında bunlar oturuyolardı bunlar küçücüküler depremde. Yani yıkıldı burası çıktı (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Eskiden beri. Evlendim beri ben burdayım. (...) Almanya'dan gene geldim gene aynı insanlar... (Kırmızı, 80 yaşında, 8 yıldır yalnız yaşıyor).

Tabi Kocaeli diyebilirim ama gençliğimin bi kısmı, çocukluğumun bi kısmı burda geçti. Çok da seviyorum ama buraya gelmesem de olurdu mesela benim İstanbul'da çok güzel bir evim var. Ama ben oranın, hay hayı beni çok yormaya başlamıştı. Bi gün ben burdan işe 40 dakikada gittim. Sonra düşündüm bu evi bi restore ettiriyim, bakiyim nasıl gidebilir miyim oraya diye. Annem sağdı o zaman, annem istiyordu zaten. Öyle döndük, dönüşümüz 2009 buraya, epey de bi yıl oldu yani (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınlara bulundukları konutun avantaj ve dezavantajlarının neler olduğu sorulmuştur. Katılımcılar evlerinin kendine ait olması veya bahçeli ve müstakil oturmalarını bir avantaj olarak ele almıştır:

İşte on yıldır şeyi ödüyürdük taksitlerlen şeyi çekiyok ya bir kredi aldıydık ya bitti elhamdüllillah kira ödemiyorum elhamdillüllillah Allah olmayanlara da versin." (Kehribar, 75 yaşında, 3 yıldır yalnız yaşıyor).

Avantajı kiracı değilim bir yere taşınma telaşım yok, yapamam da zaten. Ee emekli maaşımdan kira ödeyemem daha sıkıntı duruma düşerim. Üçüncü avantajım da ruhen rahat olmam için ee kendi yaptığım yerde oturmak beni ruhen ee rahatlatıyor. Başka evde başkasının yanında değilim demek istiyosun. Tekrar bir avantajım varsa, bahçene inip oturabiliyosun müstakil olduğu için. Mesela ben burda daralınca balkona çıkıyorum karşımda 85 yaşında birisi var onun evinin önünde oturup

muhabbet edebiliyoz. Onun da bana ihtiyacı var benim de ona (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Müstakil. Bahçem var onlan uğraşarım. Öyle işte devam ediyoz. Namazımızlan abdestimizlen o şekil günümüz geçiyor işte (Fuşya, 67 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Buranın yaşaması ee kendi başıma ee tek başımayım evim alçak girip çıkabiliyorum. Ben merdiven çıkameyom artık. Ben kızımın evine ayda bir kere çıkabiliyom hiç merdivenlere gitmiyo bacaklarım. Bahçe içindeyim burlarda bahçede eğleniyom geziyom tozuym. Benim işim benim hayatım evim (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Evlendiğimden beri... Bahçe iyi bak oturuyoz (Gülümser)... (Kırmızı, 80 yaşında, 8 yıldır yalnız yaşıyor).

Sarı ve Mercan ise konutlarının olumlu özelliklerini şöyle aktarmıştır:

Vallahi kullanışlı 2+1, mutfakı ayrı gayet kullanışlı (Sarı, 65 yaşında, 14 yıldır yalnız yaşıyor).

Konutum güvenli ev güvenli 4.kat yani güvenli (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Görüldüğü üzere konutların bahçeli ve müstakil olması sosyalleşme ve aktivite imkanı doğurmaktadır. Ayrıca tek katlı evde yaşama ve merdiven çıkmak zorunda kalmamak bir avantaj olarak tanımlanırken Mercan için ise üst katlarda oturmak bir güvenlik kriteri olarak ele alınmıştır. Bununla beraber Zümrüt'ün eşiyle inşa ettikleri evde oturma'nın kendisini rahat hissettiğini aktarması, Yeşil'in ise hayatını evi olarak tanımlaması konutlarına ve düzenlerine bağlı oldukları sonucunu göstermektedir.

Öte yandan katılımcıların Zümrüt de dahil olmak üzere birçoğu konutlarının fiziksel özelliklerinin kendilerine uygun olmadığına dair değerlendirmeler sunmuştur. Yaşlıların yaşadığı çevrenin kendilerine uygun olmayan dizaynı nedeniyle fiziksel kabiliyetleri sınırlandığı kadar sağlık endişelerini de beraberinde getirmektedir. Öyle ki 65 yaş ve üstü bireylerin üçte biri her yıl ev içi mekanda bir kez düşmektedir (Kalınkara, 2010, s.55). Bu bilgiyle örtüşen şekilde

Magenta ve Mor banyolarının abdest alma, banyo yapma gibi günlük ihtiyaçlarını giderirken kendileri için zorlayıcı olduğunu ve düşme riskinden söz etmişlerdir:

Zor olan şu banyom mesela ee ordaki şeyi on sene on iki sene önce değiştirmiştım onu değiştirmek isterim onu oğluma söyledim ha orda abdest alıyorum ayağım şey oluyor musluğa kalkmıyor giriyorum küvetin içine orayı bir güzel cıflıyorum şey ediyorum onun oraya şey koyuyorum oturacak onun için ona şey dedim bu duşakabini değiştirelim düz olsun ben abdest alıyorum orada benim ayağım kalkmıyor onu biraz şey etti ben de üstelemedim bir şikayetim o başka şikayetim yok (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Bir banyom var küvetim baya derin korkuyolar anne banyo olunca düşersin diye. Onu çıkarcam niyetim var düz yapcam küveti çıkartıcam. Bir onu düşünüyom ama daha giriyom direniyom. Direniyom çocuklara telefon ediyom ben duşa giriyorum diye. Anne diyolar çıkınca telefon et korkuyolar çünkü ben düşücem diye. Çok şükür öyle hiç düşmüyom kendimi tutuyorum yani. Yan komşum var iki de bir düşüyor kolu kırılıyor ayağı kırılıyor... (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Zümrüt merdivenin dar olmasından Ekru ve Turkuaz ise evinin büyük olmasından yakınmıştır:

Merdiveni dar bir kere. Önceden böyleydi dönen merdiven dar. 1 metre bile yok aşağıdan yukarı minare merdiveni gibi daracık. Şimdiki aklım olsaydı merdiveni geniş, her taraftan korumalı olsa mesela demir dönüyor etrafında ona tutunuyorum ama diğer tarafında yok. Ee oraya sağlamca tutunuyom ama rahat olmayınca korkuyusun mutlaka ister istemez (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Evimin yaşlandıkça dezavantajı çok olur şöyle çok olur bir kere çok büyük bir ev. Belli bir zaman bir temizlikçi alırım belki şimdi idare ediyorum ama o zaman bir bakıma ihtiyacım olursa o zaman belki İzmit'i düşünürüm küçük ev olduğu için veya çocuklarıma da söylüyorum şey olarak hiçbir çocuğumun yanına gitmeyi düşünmüyorum (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Büyük olması avantaj değil şimdi benim için hızlı yürüyemediğim için. Mesela halen koridorda burda karanlıkta kaldığım için sensörlü iki tane lamba taktırdım. Düşerim diye halı sermiyorum yani ince halı serdim Hereke bu. Ee buralara hiçbir halı sermiyorum vardı halım ama verdim onları (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Pembe ise bulunduğu binanın pis olmasından şikayet etmiştir:

Pis merdivenleri pis ben geldim bu apartmanı adam etmeye çok uğraştım. Bana dediler yönetici ol ben burada yöneticilik yapamam dedim neden çünkü ben kavgaderim! (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların konutlarındaki fiziksel dezavantaj olarak tanımladıkları unsurların özellikle fiziksel sağlıklarını etkileyeceği endişesi göze çarpmıştır. Yine aynı konutta uzun süre yaşayan kadınların evlerinin gençken fiziksel olarak yeterli olduğunu fakat yaşlılık döneminde kendilerini zorladığını aktardığı da görülmektedir. Bu noktada iki konuta sahip olan Ekru taşınabilme olasılığını da belirtmiştir.

Konutunda fiziksel ihtiyaçları adına değişiklik yapan yalnızca Yeşil ve Turkuaz olduğu görülmüştür. Yeşil eşi vefat ettikten sonra tadilat süreci olduğunu ve evi yenilediğini aktarırken Turkuaz ise annesinin hasta olduğu dönemde evin koridorlarına tutunma bariyerleri ve dinlenme köşeleri yaptığı görülmüştür. İlerleyen dönemde Parkinson teşhisi konulan ve kemiklerinin aniden kırılma riski bulunan Turkuaz evinin koşullarını şu şekilde aktarmıştır:

Şimdi hastayım ama hastalığımla mücadele ediyorum. Şu bariyerleri ben annem kullansın diye yaptırmıştım bacağım ilk kırıldığı zaman meğerki aslında burayı bilmeden kendime yaptırmışım (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Depremden sonra yaptıttırdım eşim vefat ettikten kere yaptım. Çerçeveleri tahteydi unları değiştirdim. Kapıları da değiştirecektim adamımdan F. kızım dedi anne dedi babamdan bişe kalmecek bari kapılar dursun hatıra dedi (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Ekru'nun konut değişikliği imkanının olması ve Yeşil'in geniş çaplı bir tadilat ile konutunu düzenleyebilmesi ekonomik yeterlilikleri ile alındığında imkanları dahilinde yapabildikleri konulardır. Bunun aksine Zümrüt'ün konut değiştiremediği ve mevcut konutunda merdiven gibi sorunlarına çözüm bulamaması da yine imkanları ile ele aldığı bir konu olmuştur. Aynı şekilde Turkuaz'ın diğer kadınlara göre ekonomik durumu daha iyi olan bir katılımcı olarak gerek annesi gerek kendi için fiziksel koşulları düzenleyebilme adına imkan ve fırsatlarının olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak kadınların ekonomik durumu ile yaşadıkları konutun kendisi adına dezavantaj yaratıp yaratmadığı arasında dikkate değer bir ilişki görülmüştür

Katılımcılar yaşadıkları konutları bulunduğu muhitin özellikleri ve çevre ile ilişkileri bağlamında da değerlendirmişlerdir. Komşuluk ilişkilerinin güçlü olduğunu ifade eden katılımcıların çoğu muhitin özelliklerini olumlu değerlendirmişlerdir:

Bu muhitte olmamızın avantajı sağlık ocağına yakın, doktora gidebiliyosun, eczane yakın ilacını yakından alabiliyosun (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

E buranın avantajı gızım ee bakkal yanımda marketler yanımda sağlık ocağı hepsi yanımda ama ben Kirazlıyalı'dayken hususi arabeylen gelmem gerekiyordu pazarıydı sağlık ocağıydı marketleri her yere öyle giderdik ama şimdi burda her şey ayağımızın altında olunca öyle bişeye gerekmiyor. Çok almazsan gidiyon az alıyon. Kendi işimizi kendimiz görüyo (Gri, 70 yaşında, 10 yıldır yalnız yaşıyor).

Konutun bulunduğu muhite dair katılımcıların görüş ve tutumları ele alındığında ise market ve sağlık kuruluşu gibi kamusal alanlara erişebilirlik değerlendirilmiştir. Bunun yanında ise yeşil alanlar, park ve bahçe gibi alanlar, ulaşım konusu gündeme gelmiştir. Örneğin Sarı kent merkezine yakın bir konumda yaşarken, Mor Kocaeli'nin merkeze yaklaşık bir saatlik uzaklıkta olan bir ilçesinde yaşamakta olup ulaşım konusunda şu aktarımda bulunmuşlardır:

Ulaşım yakın, alışveriş marketler yakın onun için yani burayı tercih ediyorum. Her şeyden önce ulaşım. Ulaşım çok önemli (Sarı, 65 yaşında, 14 yıldır yalnız yaşıyor).

Merkeze ya da nereye olursa olsun mesela ben gecikmeyeyim diye otobüse yetişcem bilmem napcam kışın zor kar çok burada biliyorsun yaşlı için zor. O yüzden kimsesizi yalnızlığın bu zorluğu var işte burada (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Pembe de bulunduğu muhitte ulaşım ve fiziksel çevre koşullarını değerlendirmiştir:

Hiçbir şey yok yavrum ulaşımı bile çok fena...Aktivite olarak yürüyüşümü yapamıyorum (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Mavi ise İstanbul'un ardından taşındığı semtte marketlerin uzak olduğu ve market dışında bir yapının bulunmadığını aktarmıştır:

E marketler var. Marketler var başka bir şey yok e bana marketler de uzak geliyor daha yakın isterdim böyle sitenin içinde böyle bakkal makkal isterdim İstanbul'da biz alışmışız evin yanında bakkala çakkala. Onu isterdim başka da bir şey istemezdim kafeterya olsa n olur olmasa da olur (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Oralara gidiyom. Çok da uzak olmayınca az öte yanında biraz daha gidince market var. Muhitin istifadeleri bu konularda var. Başka şekilde bu muhitin avantajı ise tanıdık çevre. Tanıdık çevre ee hiç yabancı çevrede olsan kendine bir ee arkadaş yapıcak olsan sohbet edecek olsan yabancı çevrede yapamazsın onun menfaati var yani (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Mavi'ye bu sözlerinin ardından "Nelerin farklı olmasını isterdiniz?" sorusu yöneltildiğinde sosyalleşme alanlarının eksikliğini şu şekilde yanıtlamıştır:

Buranın neyini farklı isterdimm şurda bir tane mescit isterdim. Ufak bir mescit isterdim böyle bir aile bahçesi isterdim aile çay bahçesi isterdim. Benim torunum diyor anane burda kafeterya yok. E ne kafeteryası bura İstanbul mu ula dedim (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Aynı soruya Zümrüt ekonomik yeterliliği olduğu takdirde konut değişikliğini istediğini ancak buna imkanının olmadığını aktarmıştır:

İmkanım olsa yeniden bir yerden daha böyle havadar bir yer olsa ve alabilecek imkanım olsa isterdim yani. Mesela sahile yakın, deniz havası ee önü açık. O imkan olsa isterdim ama istemeyle olmuyor yapıcın yapecek imkanın da olmayınca şükredicen (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Ayrıca Mor, bulunduğu semtin hava koşullarının kendisini zorladığından fakat konut değiştiremediğinden söz etmiştir:

Bak ben yeleğimi giyiyorum icabında bir sürü de hırka giyiyorum ordan sonra çok üşüyorum keşke dedim aşağıya inseydim zamanında kente çok pahalı orda şimdi evler (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Yaşlıların ev içinde daha fazla zaman geçirmesinin nedenlerinden biri dış mekanın fiziksel ve sosyal olanaklarının yetersizliğidir. Burada sözü geçen olanaklar yalnızca konforlu bir barınma ve konut şartları ile sınırlı olmayıp günlük deneyimlerin ve çevresel koşulların güvenli, memnun edici olması ve sosyal bağların korunduğu, güçlendiği mekanların yer almasıyla ilgilidir (Özer Baş, 2021,

s.67-70). Mor ise bu ifadeyi destekleyecek şekilde bulunduğu muhit dışında kente yakın ve sosyal olarak daha aktif olma arzusunu aktarmıştır:

Gücüm olsaydı mesela aşağıda bir evim olsun isterdim e bir dükkan açmamı isterdim böyle dışarla, etrafla bir diyalogum olsun kontağım olsun (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor)

Ekru ve Pembe ise fiziksel aktivitelerini gerçekleştiremediklerinden söz etmişlerdir. Site içinde müstakil bir evde oturan Ekru site içinde yürüyüş yapmakla sınırlandığını aktarırken Pembe artık yürüyüş yapamadığını ifade etmiştir:

Yani şimdi şöyle ee dizlerimden dolayı bayır aşağı bayır yukarı yürüyemiyosun ben en çok bu sitenin işte şurdan gidip öbür kapıdan dönüp tekrar böyle geliyodum yani veya eğer çarşıya inersem baya yürüyüp geliyorum öyle (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Burası yokuş dizlerim ağrıyor çok uzağa yürüyemem. Mesela burada bir yürüyüş yeri olsa Yahyakaptan gibi ben orada her gün sabah akşam yürüyordum. Buraya geldim yürüyüşlerim bitti kilo aldım ben bu kadar kilolu değildim (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor)

Pembe'nin yürüyüş aktivitesinin yanı sıra başka bir muhitte katıldığı sosyal aktiviteleri de sınırlandırmak zorunda kaldığı görülmüştür. Kendisi eski muhitinde daha aktif olabilme imkanını şöyle aktarmıştır:

Yani Yahyakaptan'da olsaydım daha faal olurum. Mesela günümüz var bizim kaç senelik günlerimiz var dışarıda yapıyoruz bu sene katılmamayı tercih ettim. Niye katılmadın çünkü geç geliniyor soğuk oluyor kış oluyor bir gün de düştüm yürürken güne yetişeceğim diye arabayı kaçırmayayım diye arabanın saatleri var bazı şeylerim kısıtlanıyor benim (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Benzer şekilde muhitini sessiz ve ıssız olarak tanımlayan, kent merkezinden diğer kadınlara göre daha uzak konumda yaşayan katılımcılar sosyal olarak sınırlı imkanlara sahip olduklarını aktarmışlardır:

Burası kalabalık çok kalabalık değil görüyorsun sokakları تنها tamamen öyle vıcık vıcık değil millet. Daha az merkezi, ıssız e sokaklarda kimle karşılacaksın? Herkes kendi evinde çok ıı diyalog kurmuyorsun (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor)

Tabii tabii. Hee o şey diyorduk hani o yüzden burada hiç kimse yok ben Yahyakaptan'da yürüyüşümü de yapıyordum burada ne yürüyüş yapabiliyorum dizlerim ağrıyor yokuştan. Orda canım sıkıldığında kafelerde oturabiliyordum arkadaşlarımla toplanıyordum e burada olmuyor yine gidiyorum çağırıyolar gidiyorum sağ olsunlar oradaki gibi olmuyor ama... (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor)

Ayrıca görüşmecilerden Ekru ve Mercan'ın yer aldığı muhitte bir kadın olarak dışarı çıkmaya dair tutumlarını şu şekilde ifade etmiştir:

Hmm vallahi bu muhitte çekincelerim neler ee şöyle depremde sonra bilhassa çok kozmopolit bir semt oldu yani o yüzden kimseye güvenemiyorsun terslikler olabiliyor yani. Bunlardan da yani kendimi sakınmak için çıkmıyorum (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Ya ıı şimdi şöyle genç olmadığım için bilemiyorum ama ben yaşlı olduğum için bir de çıkmadığım için peşin hükümle söylemek istemiyorum ama her yerde olduğu gibi burada da mutlaka yalnız yaşayan bir kadının gece çok rahat dışarı çıkabileceğini sanmıyorum (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Daha yeni taşındım Yahyakaptan'da oturuyordum önceden bilmiyorum ben pek dışarı ile benim pek ilgim yok. Akşam 7 olduğunda evdeyim yalnız yaşadığım için fazla dışarıya çıkmıyorum. Yahyakaptan'da geziyordum gecelerde de gezsen bir şey yoktu ama Üçyol tekin yer değil zarhoşu bilmem nesi her türden insanı var falan diyorlar (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların güvenlik kaygılarının bir pratiği olarak kendilerini kamusal alandan belirli saatlerden sonra izole ettiği görülmüştür. Burada dikkat çeken nokta tıpkı Ekru gibi Beyaz'ın da belirli kısıtlamalara gittiğidir:

Hayır belki benim yaşım gereği öyle yapmıyor olabilirler ama mesela çocuklar falan birazcık daha özenli olsun istiyorum çünkü hakikatten çok dar ee bir şey burası. Bir merkez gibi İzmit gibi değil. Bazı şeyleri burada evet kısıtlıyorum (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların sosyal deneyimlerinin ve bulundukları mekan niteliğinin önemli bir parçası olan komşuluk ilişkilerine bakıldığında uzun yıllar aynı semtte bulunan görüşmecilerin komşuluk bağlarının güçlü olduğu ve komşularıyla sosyalleştiği görülmüştür. Bunun tam aksi şekilde yalnız yaşamaya başlamadan hemen önce veya yalnız yaşama sürecinde konut ve semt değiştiren kadınların komşularıyla görüşmediği veya daha az sosyal bağlarının olduğu saptanmıştır. İlk olarak

komşularıyla güçlü ilişkileri olduğunu ifade eden kadınlara bakıldığında komşularıyla dayanışma içinde olduklarını, komşularını sosyal destek unsuru olarak gördüklerini aktarmışlardır:

Çok iyi. Hiçbi kötü bişe etkilemiyo. Komşularımdan çok memnunum. Ben de unlara garşı benden memnunar. Hiç şüphem kötü bişem yok. Birbirimizi tutar mahallemiz yani (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Ee kendim alamadıktan sonra bilemiyorum ki dışarıda ne oluyor. Komşuya gidip söylüyom komşularımı çok iyi görüyom. Her konuda komşularım iyi ama bilemem ki ne olacak ne olmecek... (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Çok iyi. Çok iyi komşuluklarım. Görmedim konu komşuyulan çok iyiyiz. Hiçbir yani şeylik görmedim. (Gri, 70 yaşında, 10 yıldır yalnız yaşıyor).

Evi çok seviyom. Komşuları da çok seviyom evi de çok seviyom komşularım da hiç bırakmıyolar geliyolar beni çağırıyolar. Komşular aşağı 1.katta hepsi genç. Bu üst katta bizim şey ee benden gençler ama onlar da yaşlı ıı öyle genç... Ama birinci katta hepsi genç. Nereye toplanırlarsa toplansınlar telefon ederler gel kahve içmeye çağırıyorlar (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Komşularla... Kaç senedir evliyim bu mahalleye geleli. 65 senesinde ee 1965 senesinden 2022'ye kadar hiçbir komşumdan pişmanlığım yok. Hiç kimseyle kavgamız gürültümüz yok. (...) Benim de ihtiyacım olsa onların yapabileceği bir şey. Karşımda komşum var işe gidiyor. Gelirken yolunun üstünden marketten bana şunu alır mısın gelince de ne tuttuysa üzerini veriyorum. Onlar da bana bu konularda destek veriyor. O halde geçimimizi sağlıyoz. Daha olmadı balkondan komşuma sesleniyom nasılsın diye. Yani, yabancı yerde olsa bu imkanlar olmaz. Olmadığı gibi de için için yer ecelin ne zaman geleceği belli olmaz. Hasta da olsan bildiremezsin acıksan da yemek yapamasan kime söyleyecen? Komşuna. Komşun da bakım müsait mi yapmaya... (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Komşuluk ilişkileri güçlü olan kadınlar günlük gereksinimlerini karşılama ve güvenlik ihtiyacını giderme gibi temel ihtiyaçlarında komşularından destek almaktadır. Bunun yanında komşuluk ilişkileri kadınların sosyal yaşamlarının ayrılmaz bir bütünü olduğu görülmüştür. Komşuluk ilişkilerinin olmadığı veya sınırlı olduğunu aktaran kadınlar genel olarak bulunduğu muhite yalnız yaşamaya başladığı süre zarfında yerleşen kadınlar olmuştur:

Öyle biliniyorum şimdi arayan soran bu binada Almanyalı derler Almanyalı teyze. Ondan sonra de tanımam kim giriyor kim çıkıyor burada 20 hane var kim giriyor kim çıkıyor gelip giden kimdir nesidir tanımam çok şey etmiyorum öyle ee fazla şey edemiyorum (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Komşularla ilişkilerim iyi ama fazla komşuluk yok apartmanda ama ordaki kişilere de yardım istediğimde gelebilirler.” (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Eşinin borçları nedeniyle muhit değiştiren Pembe, eşinin vefat etmesinin ardından sosyal yaşamını eski muhitindeki tanıdıklarıyla sürdürmeye çalıştığını ve komşuluk ilişkilerinin sınırlı olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Yani şöyle bir şey burada kafa dengim çok çok az... Yani benim oturup da böyle sohbet edeceğim birini bu kapıdan çıkınca kimseyi göremiyorum bulamıyorum. Ben zaten böyle bir yerde oturmazdım yani. Yani burayı küçümsediğimden değil aklımın ucuna gelmezdi ben Yuvam'ı (Yuvamakarca) biliyordum yukarıda bir arkadaşımı oturuyordu ona gelirdik hiç aklıma gelmezdi ki ben geleceğim de Yuvam'da oturucam... Çünkü benim hayatım orda SEKA'lılar orada emekliler orada hepimiz birbirimizi tanıyoruz bir çıksak bir sürü selam yani sudan çıkmış balığa döndüm kimse yok kafa dengi yok kimle arkadaş edineceğim işte aylar sonra ile bir arkadaş vardı bir de onun da işte arkadaşım hala da kimseye böyle gelip gitmem burada. 9 sene bitecek Kasım'da. Apartmanda da 2 arkadaşım var fazla da kimsem yok benim çevrem Yahyakaptan'da orayla ilişkiliyim (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

4.2.8. Güvenlik: “Hırsız Girer Çalar Gider Ama Bakar ki Yalnız Kadın Bir de Afedersin Tecavüze Uğrarsın (...)”

Bireylerin güvenliğinden bahsederken çok yönlü bir tanımla yola çıkılır. Kişinin güvenliği çevresel ilişkileri, bulunduğu fiziksel koşulları, toplumsal ve siyasi yapıyı gözetererek ele alınır. Güvenlik en basit tanımıyla kişinin olası problemlerden zarar görmeyeceğine dair kabulüdür. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle kadınların olası güvenlik endişe ve sorunları ise fiziksel, sağlık, ekonomik, siyasi nedenli olabilmektedir (Ayas, 2018, s.24-25). Bu araştırmada ise kadınların güvenliklerine ilişkin algıları ve yaşadığı sorunlar ev içi ve dış mekan olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kadınlar genel olarak güvenliği ev içi/özel alana bağlı olarak algılamış ve fiziksel sağlıklarıyla ve beden bütünlüğüyle özdeşleştirmiştir. İlk olarak ev içi alanda kadınlar düşüncelerini ve kaygılarını şöyle aktarmışlardır:

İşte o yalnızlığın ettiği bir şey hani evde bir ses vardı hasta da olsa yalnız kalınca odalardan bile ürker olmuştum (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Hani bir yerde böyle yalnız kalıp ölüvereceğim gibi o korkuyu evet yaşıyorum. Yani bir nefes alma şeyi yani torunum bile burda olduğunda ben çok daha huzurlu oluyorum (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Mavi ilk başta bulunduğu dairenin birinci katını satın aldığını ancak güvenlik endişesiyle bir üst kata geçtiğini ifade etmiştir:

Alt katı aldığım da biraz şey olmuştu İstanbul'da hırsız dolayısıyla biraz korkuyordum kızım dedi keşke üstü alsaydın o zaman da burda ev saybisi vardı. Ev saybi geçti gitti kızım söyleyişle ben tuttum İstanbul'daki evimi sattım burayı aldım (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Aynı şekilde Pembe de ilk katta bulunduğunu ve buna dair görüşlerini paylaşmıştır:

Korkum söyle eğer ben buraya geldiğim sene eşimi kaybetseydim ben bu evde oturamazdım. Çünkü ben hiç böyle giriş katta oturmam yani hırsız girer bir tıkırtı gelsin korkup kaçıyordum her yerim böyle titriyordu işte ondan sonra ben psikolojim bozuldu (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Zümrüt ise kırsal alana eşiyile beraber belirli aralıklarla gittiklerini ancak dul kaldıktan sonra güvenlik endişesiyle artık gidemediğini belirtmiştir:

Köyde de evimiz vardı orda da yaşırdık. Yazın orda yaşırdık kışın burada yaşırdık. Ee sonra eşim rahmetlik olduktan sonra köyde yalnız duramadım. (...) Köye gittim mi böyle kendim yalnız galsam korkuyom. Devamlı burda duruyom (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Kırsal alanda yaşayamadığını aktaran Zümrüt aynı zamanda kentsel alanda yer alan yaşlı bir kadın olarak da güvenliğine dair düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

(...) Korkuyom şimdi ortalık karışık. Haberleri dinledim haberler diyor ki girmiş evine bunlar bir yere gitmişti bir kıymalı yumurta pişiriyor karnını doyuruyor o hırsız. Bir de duş alıyor banyoya girip çıkıyor. Bir de eve geliyolar ki böyle bir durum var karı koca. Şimdi bu halimle yaşlı kadını ben öyle bir durum olsa nasıl yaşayam? Nereye gidecem? (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor)

Zümrüt'e bu ifadesinin ardından bir kadın olmanın güvenlik konusunda erkekten ayrılan yönünün ne olduğu sorulduğunda erkeği daha cesur olarak tanımlamıştır:

Çünkü güvenlik konusunda erkek daha cesur olur hasta veya yatalak falan olmadıktan sonra yani daha şey olur yani kadına benzemez (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Ekru diğer kadınlardan farklı olarak site içerisindeki bir konutta olmasına rağmen yalnız yaşamaya başladıktan sonra yaşadığı kaygıyı ve aldığı güvenlik önlemini şöyle ifade etmiştir:

Güvenliğim ee kızım alarm taktırdı mesela şöyle söyleyeyim ben size işte eşim öldükten sonraki yaşantıma ilave olabilir ee eşim öldükten sonra ben asla 52 gün zaten hiç evimden çıkmadım işte (...) Onlara hiçbir şey söylemiyordum dolayısıyla o ilk kaldığım zamanlar bilhassa sabaha kadar bütün ışıkları açar bir de televizyon açardım hani sessize alırdım ama açardım. Hani sanki evde oturuluyormuş gibi ne zaman gün ağarmaya başlarsa ben o zaman uyurdum. Uykum gelmezdi hani bir tedirginlikten yani. Sonra zaman geçti ee o arada kızım alarm yaptırdı. Şimdi gece yatarken baya otobüs ee taksi açar kapar gibi baya alarmlarımı kuruyorum sabah da kapatıyorum.” (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor)

Bu kaygının ilerleyen zamanda bir kadın olarak yaşamının sonucu olarak da yer aldığını aktaran Ekru paylaşımına şu şekilde devam etmiştir:

...İşte korku yaşıyorsun tedirginlik yaşıyorsun o korkunun yanında şunu da yaşıyorsun yani eve bir hırsız girer çalar gider ama bakar ki yalnız kadın bir de afedersin tecavüze uğrarsın ve bu toplumda buna uğrarsın belki de öldürür ama ıı dışarda da belki eve erkek aldı diye yorumlarlar yani bununla ilgili yani bunun hep tedirginliğini yaşadım. Komşularıma da diyordum yani eve hırsız girdiğinden değil ee yalnız olup da kötü şeylere maruz kalıcam diye korkarım diye... (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Evet evet hemen pronetten bağlanıyor anında zaten ondan sonra şey olmazsa polise haber veriyorlar zaten mesela bir tehlike varsa bir de çocuklarıma haber veriliyor o şekilde (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Beyaz ise yalnız yaşamadan önce güvenlik önlemi alma ihtiyacı hissetmediğini ancak yalnız yaşamaya başlayınca güvenlik açısından endişelendiğini şu sözlerle aktarmıştır:

Çok zor yani ıı akşam oluyor ki ıı Allah'tan şu televizyonlar var telefonlar var internetler var bir şekilde kabuğuna çekiliyorsun. Ben ıı hiçbir zaman en çok yalnızlığın şeyini mesela şu odalara gittim demir yaptırdım tedirginlik yaşadım güvenlik açısından. Akşam 8.5 dedin mi ben kapımı kilitlerim yalnız yaşadığım

zaman. Eskiden onu hiç düşünmezdim ama (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Bir diğer taraftan kadınlardan güvenlik endişelerinin olmadığını ifade edenler korkmadıklarını karakter özellikleriyle, dini pratikleriyle ve sosyal unsurlarla ifade etmiştir:

Ben çok korkmuyorum nedense ben gece yarısı biner arabaya İzmir'e tek başıma giderdim iki kediyle gece araba kullanırdım işten çıktıktan sonra. Bana korku öğretilmedi ya. (...) Ben biraz lojmanda büyüdüm ya. Annem de alırdı hadi gidelim bakalım ikimizi tutardı elimizden ee benim abimle aramda 13 ay var ikimizi de tutardı ellerimizden giderdik korkulacak bir şey yok bak. Korkunun üstüne yürütürdü bizi biz çok hayattan korkmadık çok da karşımıza kötü insan da çıkmadı galiba (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

...Burası biraz öyle aman aman bir zengin muhit değil ki zengin bir yer değil ki öyle yavrum neden korkacaksın ki ne önlemleri alacaksın? Burada ee şu benim kapı bile dandik çelik kapı bile yapmadım aman dedim girse ne alacak dedim ne bulacak de ne alacak Allah aşkına işte böyle yavrum (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Aa hayır yok öyle bir şey site felan değil ki burası yok yok Edacım ee normal işte ev ama diyorum ya işte bana gelip ne alacaklar ya şurada iki televizyon var öbür odada bir de burda e antikalarım mı var ha yani öyle herkes burada kendi yağında kavrulan insanlar yavrum kimsenin bir koruyacak hani ee yani hırsız gelse bile alacağı bir şey yok hani götürebileceği bir şey yok. Herkes ya aylıkçı, işçi... (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınlar, güvenlik bağlamında çekincelerinin olmamasının nedenlerini korkuyu öğrenmediklerini ifade etmeleri ve Allah'a sığındıklarını ve yaratıcının kendilerini koruyacağına dair inanışlarıyla açıklamışlardır. Nitekim bu durum kadınların aldığı güvenlik önlemlerine de yansıdığı görülmüştür. Öyle ki birçok kadın dini pratikler ve kapı kilitleme dışında yapabilecekleri bir şey olmadığını ifade etmişlerdir:

Güvenliğimi ee kapımı kitlerim Ayet el Kürsi okurum kapımı kitlerim yatarım işte Allah'ın izninlen fazla bir şey olmadı yani (Mavi, 67 yaşında, 6 yıldır yalnız yaşıyor).

Yok hiç yaşanmadı Allah'a şükür ondan sonra ya Allah'a güvenen Allah'a dayanan Allah dostlu olan insan korkar mı yani oku duanı, Kuran'ını yani (Mor, 78 yaşında, 17 yıldır yalnız yaşıyor).

Uzun süredir aynı muhitte yaşadığını ifade eden Magenta da güvenlik endişesi duymadığını aktarmıştır:

Güvenliğim çok yani öyle güveniyom. Korkum hiç yok. Bir tıkırtım olsa kalkarım bakınırım evin içine bu alt katın çocukları var şey yapsınlar sanki evde bir şey düştü kalkıyom hiç şey yapmıyom güvenliğim çok yavrum öyle bir şeyim yok (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

23 seneye yakın geldik buraya ben bütün yaz camlar açık (Magenta, 83 yaşında, 24 yıldır yalnız yaşıyor).

Görüşmecilere daha önce bir güvenlik sorunu yaşayıp yaşamadıkları sorulmuştur. Uzun süre aynı muhitte yaşadığını belirten kadınlar muhitlerini güvenlik açısından yeterli olduğu yönünde değerlendirmiştir. Örneğin güvenlik yönünde endişeleri olduğunu paylaşmasına rağmen muhitinin güvenli olduğunu da beyan etmiştir:

Öyle bir durum yok burada. Allah'a şükürler olsun yani öyle bir üzücü durum duymadık bu zamana kadar, hep yerli olduğu için (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Aynı muhitte yer alan Gri de aynı görüşü paylaşmıştır. Ancak Gri muhitinde bir sorun yaşamadığını belirtse de korktuğu durumlar olduğunu bir önlem olarak demir parmaklık yaptırdığını aktarmıştır:

Allah'a şükürler olsun inşallah şimdiye kadar görmedim şimdiden sonra da bişe görmeyiz (Gri, 70 yaşında, 10 yıldır yalnız yaşıyor).

Beyim vefat ettikten sonra korkudan ee demir yaptırdım. İkinci kat bizim üçüncü kat gibiydi. Balkondan giren olur urdan giren olur belki diye. İşte öyle demir yaptırınca biraz korkularım gitti (Gri, 70 yaşında, 10 yıldır yalnız yaşıyor).

Güvenliğimi nasıl sağleyom. Allah'ıma çok şükür kimseye bişe de yapmıyom gorkum da yok kimseye bi işlem olacak bi suç işlemiyom. Kimseyle gavgı etmeyom (gülümser), bi düşman tavrında değilim. Güvenliğim bu (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların güvenlik algıları bulundukları muhitteki komşuluk ilişkileriyle iç içe geçmiştir. Ancak yine de kadın olmanın güvenliğe ilişkin deneyimleri

şekillendirdiği görülmektedir. Örneğin Yeşil, Gri ve Zümrüt ile aynı muhitte olmasına karşın evine gelen polis ile yaşadığı durumu anlatmıştır:

E mahallem komşularım mesela benim gözlemezlerse olur mu? Gözlüyo. Geçen sene polüs geldi bana gecenin üçü. Kim o dedim ben polüsüm dedi. Kapıyı açmadım. Burdan camdan açtım ışığı yaktım camdan. Dedi senin oğlun dedi araba çalmış dedi bana. Polüse dedim benim oğlum yok. Yalan da söyledim benim bi adamım var 90 yaşında dedim yani erkeğim yok demedim gine. Benim adamın kulaklar duymuyor gözü görmüyor dedim ben burdeyim dedim. 65 seneden beri bu mahallede oturuyom dedim. Bu mahalleye sorarsın dedim. Karşı komşu duymuş sesimi. Torunuma seslenmiş benim. Unlar bi dairede bi binada oturuyolar. Zahide yengemin kapıya polüsler geldi demiş gidelim demiş. Geldiler, niye soruyunuz dedi çocuk. Dedi böyle biz bureye geldik şu gadar oldu dedi bu gadın geldi bu gadar oldu dedi. Bunun oğlu yok uşağı yok dedi. Siz niye sıkıştırıyorsunuz dedi. 11 numara diye meğerse ben de dedim 11 numara aşağıda köşede var. Miğerse u çocuk araba çalmış kimse urdaki artık. Bureye geldiler yani. Allah razı olsun ben komşularımdan hiç pişmanım bişeyim yok (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Kırmızı ise eşi sağken yaşadıkları hırsızlık olayının ardından evine demir parmaklıklar yaptırdığını ve üç katlı binasının iki katını da güvenlik gerekçesiyle kiraya vermediğini ifade etmiştir:

Yoo... He yaşadım. Beyim hasteydi hırsız girdi eve. R, ağabeyn gelmiş biz hastanedeydik. R, abin kapıyı bi açıyo hırsız var. Hemmen kaçıyo ama yakalandı denk geldik (...) Demir kapı yaptırdık bak. Bak bu tarafı da gör (bahçeyi ve çitleri gösterir)... (Kırmızı, 80 yaşında, 8 yıldır yalnız yaşıyor).

Şimdi üst kattayım. Orta kat da benim hepsi benim böyle olduğu gibi. Kiraya vermeyom (...). Başıma bişe gelir (Kırmızı, 80 yaşında, 8 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların dış mekanda güvenliklerine ilişkin düşünce ve deneyimleri ele alındığında ise Mercan'ın ev dışına belirli bir saatte çıkmadığı görülmüştür:

Daha yeni taşındım Yahyakaptan'da oturuyordum önceden bilmiyorum ben pek dışarı ile benim pek ilgim yok. Akşam 7 olduğunda evdeyim yalnız yaşadığım için fazla dışarıya çıkmıyorum (...) Yahyakaptan'da geziyordum gecelerde de gezsün bir şey yoktu ama Üçyol tekin yer değil zarhoşu bilmem nesi her türden insanı var falan diyorlar (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Kadınların dış mekanda yaşadığı güvenlik kaygılarından birini de bankamatik işlemleri oluşturmaktadır. Özellikle bu noktada Zümrüt'ün erkek tanıdığından yardım aldığını vurgulaması dikkat çekicidir:

Şimdi ben aylığıma maaşımı ben kendim gidip ATM'den alamıyorum orası camiye yakın sağlık ocağının ötesinde. Benim annemin kardeşinin oğlu var Allah razı olsun o gidip alıp getiriyor bana veriyö. Haberlerde duyuyom ben emekli erkek bile olsa erkeğı bile soyup elinden alıp gidiyolarmış öyle bir sorun yaşamıyom da Allah'a şükür teyzemin oğlu yardımcı oluyor. Veriyorum kartımı alıyor sonra kartımla beraber paramı getiriyor (Zümrüt, 77 yaşında, 7 yıldır yalnız yaşıyor).

Son olarak Zümrüt'ün evine gelen polisin gerçekten polis olup olmadığına dair endişesine benzer şekilde Turkuaz'ın araba sürerken yaşadığı deneyim dikkat çekicidir. Öyle ki kadınlar hangi mekanda olurlarsa olsunlar karşılaştıkları kişilerin kim olduklarına dair kaygılara sahip oldukları görülmüştür:

Ben genelde camlarımı açmıyorum polis olduğunda açıyorum. Bir kere polis olmayan birisi de denk geldi bana çek kenara çek kenara in aşağı dedi yok dedim çekmeyeceğim kenara ben gidiyorum dedim. Polis olmadığını anlayabildim (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

4.3. KADINLARIN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bu başlık altında kadınların yaşam deneyimlerinin nasıl iyileştirilebileceğı ve sorunlarının nasıl çözülebileceğı yönünde katkı sundukları öneriler analiz edilmeye çalışılmıştır. Kadınların yanıtları ekonomik, sosyal ve eğitim temalarıyla yer almıştır.

Katılımcılara "Sizin için toplumsal yaşama katılımın daha kolay olabilmesi adına neler değişmeli? Çözüm önerileriniz nedir" sorusu kendilerine yöneltildiğinde Kırmızı, Gri ve Fuşya bilmediklerini ve sorunun geçilmesini istemiştir. Diğer katılımcılara bakıldığında çözüm önerilerini ekonomik bağlamda ele alan katılımcılar şu şekilde paylaşmıştır:

Toplumda denişse ne olur pahalılık olmasın. Hayat bi düzine olsun. Millet herkeş yolunu bulsun bu gadan fazla işelik olmasın isteyom yani (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor)

Çözüm önerim var mı? Bu yani fakire fikare mesela düzeltecekler pahalıyı indirecekler. Mesela millete zam veriyolar asgari ücret dediler e her şeyin fiyatını kaldırdılar. Haksız mıyım bu davalarda? (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor).

Neyin denişmesi lazım... Büyük küçük felan yok mesela devlet diyo ki şu fiyata şu yapılacak bu fiyata bu yapılacak devletin dediğine giden yok ku! Ure u yazı işesini etiketini deniştiriyo adam çıktıktan kere yeniden aynısını yapıyo. Hkmetin burda bi suçu günahı yok ku. Bizim kendi esnaflarımız yapıyo bunu. Haksız mıyım? Gözlerimiz görüyo. Mesela şeker şu kadara çıktı stok yaptılar. Yağı stok yaptılar. Ne oldu bu? Bunu doldurdular doldurdular şindi millete iki fiyatına satıyo. Ben ne deyum millet almecek. Almecek grev yapecek millet undan kere millet akıllenecek (Yeşil, 85 yaşında, 25 yıldır yalnız yaşıyor)

Yeşil, yaşadığı sorunları ekonomik bir sorun olarak nitelendirip devletin ekonomik politikalarına uymayan piyasanın bir sonucu olduğunu ifade etmiştir. Buna yönelik olarak ise grev yapılması gerektiğini önermiştir. Turkuaz'ın önerilerinden biri ise kadınların istihdamda daha fazla yer alması olmuştur:

Kadın alışan gördüğümde çok mutlu oluyorum ne yaparsa yapsın. Ne yaparsa yapsın... Yani kadın benzincide olsun, tuvalet temizlesin, tarlada olsun bir yüksek tepede olsun ne biliyim doktor olsun. Bir kadın doktorla karşılaştığım zaman çok mutlu oluyorum mesela (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

zm önerilerini kadın-erkek eşitliği üzerinden ifade eden Turkuaz, aile düzeninin ve ataerkil toplumsal yapının değişmesi gerektiğini ifade etmiştir:

Ataerkil aile düzeninin doğru olmadığını düşünüyorum. Bizde yle değildi çünkü babam her şeyini paylaşır veya anneme derdi ki çocuklara şu konuyu sofrada açalım veyahut biz anneme bir şey söyleyeceğimiz zaman babama yaklaşırdık tepkisi ne olur nasıl olur diye tamam bakarız derdi. Bir şey isteyeceğiz mesela annemin çünkü kesin kararları, kuralları vardı babayla gelirdik mesela. Mesela şöyle bir şey yaşadığ biz iki kardeş babam bizi 18 yaşına girince karşısına aldı oturdu konuştu bundan sonra bedeniniz, kararlarınız her şeyiniz size ait dedi. Biz ahlaki kuralları size verdik dedi. Nüfus kağıtlarınız burada artık bunları yanınızda taşımanız gerekiyor reşit oldunuz dedi. İsterseniz bizimle otursunuz isterseniz oturmazsınız karar sizin dedi. (...) Artık bu beden sizin dedi beni ilgilendirmiyor dedi siz nasıl kullanırsanız onun karşılığını alırsınız dedi ve biz böyle bir babayla büyüdük çağın çok ötesindeydi (Turkuaz, 65 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Ekru da Turkuaz'a benzer şekilde toplumda alışılagelmiş toplumsal cinsiyet rollerine ve bu rollerin aile içinde ve kültürde kanıksanmış olmasına yönelik eleştirilerini aktarmıştır. Ekru, değişim adına eğitim ve toplumsal alanlarda öneriler sunmuştur:

Davranışların değişmesi için eğitim şart eğitim ee yani görenek şart bizim adet ve greneklerimizin değişmesi lazım. Eğitimimizin daha yani çok affedersiniz böyle at şeyiyle görmek değil de daha geniş düşünmek gerekiyor yani toplumda erkek neyse

kadın da o şekilde düşünölmeli. Kadın ve erkek arkadaşlığı normal karşılanmalı. Ben eşim öldüğü zaman çok tanıdık biri bile olsa yolda arabayla dursa mesela ben İzmit'e gidiyorum hocam götüreyim mi dediğı zaman yok arkadaşı bekliyorum buradayım diyorum aslında yolum orası. Bu arkadaşlıkların çok hoş görölmesi gerekir yani bir bayan bir erkek karşı cins olarak bakmaması gerekir. Ancak böyle çözölür eğitim ona göre olacak okullar ona göre olacak aileler eğitilecek önce anne baba eğitilecek (Ekru, 73 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Pembe de toplumsal algıların bir görünümü olarak bireylerin önyargılarının değişmesi gerektiğinden söz etmiştir:

Neler değişmeli insanların bakışı değişmeli İnsanları tanımadan yargılamaları değişmeli insanı tanıyacaksın ki yargılayacaksın (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Buna benzer şekilde yaşadığı sorunları sosyal sistemden kaynaklı gören Beyaz, sistemin değişmesi gerektiğini vurgulamıştır:

Bu şimdiki şeyin değişmesi lazım düzenin değişmesi lazım sosyal demokrat kadın erkek eşitliğinin cumhuriyet kadını olabilmem ben Cumhuriyet kadını olmaktan gurur duyuyorum ve onun en güzel lemlarını da ben almış bizim dönemimiz almış oluyoruz (Beyaz, 69 yaşında, 5 yıldır yalnız yaşıyor).

Kehribar, yaşlılara yönelik hizmetlerin oluşturulmasını ve bu hizmetlere yaşlıların ulaşabileceğı şekilde düzenlenmesine dair öneri sunmuştur:

Ya şimdi şöyle mesela devletimizin mi belediyemizin mi bir nasıl diyem bir yerde yaşlılar ben akranlarda ne diyem etkinlik mi diyem öyle bir şeyler olsa ben oraya giderim oralara giderim orda haftada iki kere mi haftada bir kere mi ona giderim onu isterim onu yapsınlar onu isterim. İster burda olsun ister başka yerde belki var ben bilmiyom ama bize bir önder gerek yani mesela bir araba mı gelecek mesela şimdi X hocam sizi getirdiğı gibi biri alıp sizi mi götürecekt bakın öyle bir etkinliğı isterim. Orda mesela faaliyetler yapıyolarmış mesela dış dövletlerde olanlardan duyuyom mesela ne bileyim işte herkesin neyi kafası alüyursa onu yaptırıyolarmış siz daha iyi biliyorsunuz ondan sonra böyle bişeleri isterim. Belki işte o zaman bu kadar da böyle düşünüp tansiyonum benim tansiyonum sinirsel bülüyon mu? (Kehribar, 75 yaşında, 3 yıldır yalnız yaşıyor).

Buradan da göröldüğü üzere Kehribar yaşlılara yönelik hizmetlerin oluşturulması ve bu hizmetlerin her yaşa hitap edecek şekilde çeşitlilik arz etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Burada sosyal aktiviteler yoluyla sağlık halinin iyileşebileceğine dair öngörüsünü paylaşmış olup sağlık sorunlarının sosyal katılımında yaşadığı

zorluklarla ilişkisine dikkat çekmiştir. Mercan da tıpkı Kehribar gibi yaşlılara yönelik aktiviteleri vurgulayarak ücretsiz hizmet sunumunun gerektiğini düşünmektedir. Bu noktada Mercan'ın yaşlılara yönelik toplumsal bakışın değişmesi ve eğitim ile toplumun bilinçlendirilmesi önerisi yer almıştır:

Yaşlıların en kötü zamanları da bazı sosyal aktivitelerin ücretsiz olması gerek yaşlının yaşam haklarına toplumun saygılı olunması gerek (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Eğitim. Cahil insan olmayacak. Bir makarnayı on liraya satmayacak eğitilmiş insanın olması lazım (Mercan, 69 yaşında, 15 yıldır yalnız yaşıyor).

Benim çözüm önerim genç olsaydım 50 yaşında falan olsaydım mesela yöneticilik yapardım apartmanda ve biz Yahyakaptan'da da yani eşim yaptı neticede ben orayı bildiğim için lojmanda da oturduğum için yani çok iyi biliyorum insanlarla iletişimi ne yapardım mesela toplantı mesela burada hiç olmuyor burada toplantı diye bir şey yok bir kağıt asıyorlar işte filan seçim olacak ben geçen gün yönetici ile oturdum bakın beyefendi dedim burada bir toplantı yapın evinizde yapmazsanız havalar sıcakken çardakta yapın. Kimse gelmez abla. Siz dedim söyleyin gelen yeter dedim biz kadın olarak dedim şikayetlerimizi söyleriz siz de dile getirirsiniz yönetim olarak dedim herkes kafasına göre bir şey yapamaz dedim. Ben bu da yönetici olsam çok şey değiştirim ama yaşımla ilerledi kimseyle uğraşmak istemiyorum Eşimi de kaybettim zaten kimsenin dırdırını çekemem (Pembe, 68 yaşında, 4 yıldır yalnız yaşıyor).

Görüşülen on beş kadından yalnızca birkaçı çözüm önerisi sunmuş olup bunlar sosyal, eğitsel ve ekonomik başlıklar altında yer aldığı görülmüştür. Bu başlığa ait sorulara kadınların verdiği yanıtlar kadar cevap vermek istememeleri veya bilmediklerini beyan etmeleri de dikkat çekici olmuştur. Kadınların birçoğu kendilerini çözüm önerisi sunabilecek konumda olmadıkları şeklinde değerlendirdikleri gözlemlenmiştir. Bu noktada çözüm önerisi sunan kadınların önerilerinin bir kısmı ise yalnızca ekonomik bağlamda olması ise kişilerin yaşadığı sorunları toplumsal cinsiyet bağlamında ele almadığı izlenimini doğurmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI

Bu araştırma, yalnız yaşayan yaşlı kadınların sorun ve deneyimlerini ele almıştır. Bununla birlikte yalnız yaşayan yaşlı kadınların deneyimlerinin derinlemesine incelenmesine olanak sağlayan nitel araştırma deseninden yararlanılmıştır. 65 yaş ve üzeri 15 kadınla görüşmelerden elde edilen verilere göre araştırma sonuçları değerlendirilmiştir.

Bu araştırmada ele alınması amaçlanan bir konu yalnız yaşayan yaşlı kadınların deneyimlerinin şekillenmesinde etki eden geçmiş yaşam deneyimleri olmuştur. Bu bağlamda görüşülen 15 kadına geçmiş yaşam deneyimleriyle ilgili bazı sorular soruldu. Bunlar evlilik deneyimleri, eğitim hayatı, çalışma ve istihdama katılım, sosyal yaşam ve sağlık deneyimleri ile ilgiliydi.

Görüşmelerde öne çıkan önemli bir unsur olarak görüşmecilerin birçoğunun düşük eğitim düzeyine sahip olmasıdır. Katılımcılardan yalnızca Ekru ön lisans mezunuyken Turkuaz ve Mercan'ın üniversite terk olduğu görülmüştür. Eğitim hayatına katılamayan veya devam edemeyen kadınlar, bunun nedeni olarak aile koşullarına, evlilik deneyimlerine ve dönemin sosyopolitik zeminine işaret etmiştir. Burada sözü geçen aile koşulları yoksulluk ve yoksunlukların derin yaşandığı bu nedenle de ailelerin okula gönderemediği üzerinedir. Ayrıca okuma yazma bilmeyen kadınlar kırsal mekanlarda büyüdüklerini ve çocuk yaşta evlendiklerini ifade etmişlerdir. Gerek ebeveynleri gerekse eşleri tarafından eğitim hayatına katılım konusunda kadınların engellendiği gerçeği göze çarpmıştır. Evliliklerin hemen hemen hepsi kadınların bağımsız olarak ele aldığı bir konu olmaktan ziyade, aile baskısı ve evde kalmış olma yaftasından kaçınma nedenleriyle gerçekleştirilmiştir. Evliliğin ardından eğitim hayatına devam edemeyen kadınlar, kendi dönemlerinde geleneksel anlayışın bu şekilde olduğunu vurgulamışlardır. Bu geleneksel anlayışın derinliği Magenta'nın deneyimlerinde direkt kendini

göstermiştir. Magenta'nın Bulgarca dışında dil bilmemesine rağmen ilkokul sonrası okula gönderilmemesi ve Türkçeyi öğrenemeden evlilik gerçekleştirmesi eğitimin değil evliliğin öncelendiği bir düzeni gözler önüne sermiştir. Buradan yola çıkarak kadınların yaşamlarının erken dönemlerinde eğitim hayatına katılım fırsatlarının zedelendiği, yaşamının büyük bir bölümünü etkileyecek olan evlilik kararını bağımsız olarak veremedikleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Eğitim hayatına hiç katılamamış olan 5 katılımcının yaşlılık ve yalnız yaşama deneyimi iç içe geçerek sağlık hizmetlerine erişimine, ekonomik refahına, çalışma deneyimine kadar yaşamlarının pek çok alanının etkilendiği görülmüştür. Yine eğitim seviyesi düşük olan kadınlar istihdam fırsatlarından yararlanamamıştır. Bu katılımcılar yalnız yaşamaya başladıktan sonra yalnızca dul aylığıyla geçinerek temel gereksinimlerini karşılamakta dahi zorluk yaşadığı görülmüştür. Eğitim seviyesi diğer kadınlara göre daha yüksek olan görüşmeciler çalışma hayatında yer alabilmiş ve emeklilik hakkı kazanabilmişlerdir. Bu bağlamda günümüz yaşam koşullarında ekonomik ve sosyal fırsatları daha fazla olmuştur. Kadınların ekonomik düzeyiyle eğitim hayatına katılamamasının önündeki cinsiyet eşitsizlikleri araştırmanın göze çarpan bir sonucu olmuştur.

Kadınların evlilik deneyimleri içerisinde toplumsal cinsiyet kalıplarını içselleştirdiği görülmüştür. Erkek eve ekmek getiren konumda iken kadın özel alana itilen ve ücretsiz bakım emeğini çocuklarına, yaşlılara, eşlerine ve akrabalarına sunan konumda yer almıştır. Kadınların çoğu eve düzenli gelir getiren kişinin eşleri olduğunu ifade etmesine rağmen kendilerinin ev içi ekonomiyi yönettiklerini ve iyi tasarruf edebildiklerinden söz etmişlerdir. Burada görülmesi gereken esas nokta kamusal alanda ekonomik fırsatlara erişen ve gücü elinde tutan erkek olmasına rağmen özel alanda ekonomide söz sahibi olanın kadının olmasıdır. Bu bir yönüyle kadınların ev içi gücünü ataerkil pazarlık ile görece sürdürmekte iken kadının kamusal alandaki ekonomik varlığını yok sayan sistemin sürdürülmesine neden olmuştur. Kadınların tutumlu olmalarını ve ev içi ekonomiyi yönetme becerilerini doğuştan gelen, bireysel bir özellik veya aile eğitimi gibi nedenlerle açıklamasına rağmen tutumlu olma pratiğini patriarkal sistem içinde kadının

yaşam boyu öğrendiği, takdir gördüğü veya mecbur olduğu ekonomik bir baş etme şekli olmuştur. Nitekim erkeklerin savurgan olduğu ve eşlerinin savurgan davranışlarıyla mücadele ettiklerini belirten kadınlar, idare etme pratiğini hemcinslerine atfetmişlerdir. Yani toplumsal cinsiyetin kendisine yüklediği rolleri mecburi şekilde kadınların üstlendiği ve içselleştirdiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Kadınların evlilik deneyimlerinde şiddet, istismar ve ihmalin çok boyutlu hali göze çarpmıştır. Kadınlar evliliği süresince başta ekonomik olmak üzere fiziksel, psikolojik şiddeti deneyimlemiştir. Fiziksel şiddete maruz kaldıklarını ifade eden kadınların birinin lise mezunu ve birinin üniversite terk olması dikkat çekicidir. Eğitim ve sosyoekonomik durum fark etmeksizin erkek şiddeti kadınların maruz kaldığı ve yaşam deneyimlerinin bir parçası haline dönüşen bir konu olmuştur. Her iki katılımcı boşanmış olmasına rağmen birinin yeterli sosyal destekten mahrum olması ve genç yaşta dul kalma kaygıları evliliği uzun yıllar sürdürmesine neden olmuştur. Evliliğini uzun yıllar sürdürmek zorunda kalan katılımcının uzun dönem psikiyatrik destek aldığı, hala antidepresan kullandığı ve ekonomik olarak zorlandığı görülmüştür. Bu nedenle geçmiş yaşam deneyimlerinde şiddete maruz kalan ve bununla mücadele ederken yeterli sosyal desteği elde edemeyen kadınların yalnız yaşama deneyimleri psikolojik, sosyal, ekonomik bağlamlarda etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ekonomik istismar kadınların geçmiş yaşam deneyimlerini şekillendiren bir sorundur. Bir katılımcı maaş kartının zapt edildiğini, katılımcıların ikisi çalışma hayatına eşlerinin izin vermemesi nedeniyle katılamadığını aktarmıştır. Yine bir kadın, eşinin düzenli çalışmadığını, üç kadının ise eşlerinin sürekli olarak borçlandığını ve hanenin ekonomik olarak zedelendiğini aktarmıştır. Kadınlar ekonomik şiddeti hem çalışma hayatına katılamayarak hem de eve ekmek getiren erkeğin “savurgan”, “idare etmesini bilmeyen” tutumlarında ekonomik yükü omuzlarına almışlardır. Ekonomik istismara maruz kalan kadınların mevcut ekonomik sorunlarıyla mücadele ettiği yaşam deneyimlerinin ardından yaşlılık dönemine de bu borçlarla girdiği, mal varlıklarını satmak zorunda kaldıkları görülmüştür.

Özellikle çalışma hayatına katılamayan kadınların geçmiş yaşam deneyimlerinde sosyal ağlarının yalnızca sınırlı yakın çevreden oluştuğu, sosyal yaşam algısının ev içi aktivitelerle tanımladığı görülmüştür. Görüşmecilerin tarım işçiliği, halı ve dikiş dikerek geçim sağladıkları ve bunun yanında bakım yükümlülükleri nedeniyle sosyal aktivitelere zaman ayıramamışlardır. Çalışan kadınların ise çalışma temposuyla ev içi sorumluluklarını bir arada yürütme mücadelesi sosyal aktivitelere vakit ayıramamasına neden olmuştur. Bu çerçevede yalnız yaşamaya başlayan kadınların sosyal imkanlarının geçmiş yaşamlarında inşa edilmemesinin bir sonucu olarak izolasyona ve yalnızlığa maruz kaldığı boş zamanlarını ev içinde değerlendirdiği görülmüştür.

Geçmiş yaşam deneyimlerinin günümüz sorunlarına etkisinin görüldüğü bir alan ise kadınların geçmiş sağlık sorunlarının bugüne yansması olmuştur. Öyle ki Zümrüt annesinin kendisini dövmesinin ardından omuriliği zedelenerek fiziksel engeli oluşmuştur. Zümrüt, ücretsiz bakım emeğini sunmasından kaynaklı yıllar içerisinde fiziksel sağlığının zedelenmesinden söz ederek toplumsal rollerin her koşulda ve durumda sürdürülme baskısını gözler önüne sermiştir. Bu baskı altında yaşam ömrünü sürdüren kadınların, yalnız yaşamaya psikolojik ve fiziksel sağlık sorunlarıyla girdiğini göstermiştir.

Bunun yanı sıra sağlık hizmetlerine erişimde zorluk yaşayan, sağlık kuruluşundan yetersiz ve yanlış yanıt alan kadınların sağlık sorunları günümüze yansımıştır. Mor'un kadın sağlığı konusunda erişemediği sağlık hizmeti yaşlılık döneminde bir ameliyatla sonuçlanmış ve bu ameliyatı olana kadar kendisinin pek çok sağlık kuruluşuna yönlendirildiği görülmüştür. Kamu hastanelerinde yaşanan bu hak ihlali Mor'un özel bir hastanede ameliyat olmasıyla sonlanmış. Buradan anlaşılacağı gibi kadınların özellikle kadın sağlığı alanında uzman profesyonellerden güvenli, yeterli, doğru ve zamanında yanıt alabilmesi mümkün olmamakta ve yaşlılık döneminde kadın sağlığı sorununa verilen yanıtların hafife alıcı niteliği gün yüzüne çıkmaktadır. Hizmetlerin ise görüşmeciler tarafından kamu hastanelerinde yeterli olmadığı, özel hastanelerde ise ekonomik imkan olduğu müddetçe hizmet alınabildiği belirtilmiştir.

Aynı zamanda geçmiş yaşam deneyimlerinde psikolojik sağlık sorunu yaşayan kadınlarının tümünün günümüzde de bu sorunları yaşamaya devam ettiği görülmüştür. Stres, kadınların yaşlılık döneminde taşıması gereken bir yük haline gelmiştir. Kadınların maruz kaldığı stres kaynaklarının kendine dair özelliklerinden değil bilakis şiddet, istismar, ekonomik sorunlardan kaynaklı olması yapısal bir eşitsizliğin sürekliliğini arz etmektedir. Bu sorunlarla kadınların baş etme yöntemlerinin baskın şekilde psikiyatrik ilaç kullanımı ve/veya dini pratikler olduğu görülmüştür. Mevcut sorunlarının ardındaki eşitsizliklerle mücadelede sürdürülebilir ve yapısal eşitsizliğe müdahale edici çözümlerden daha çok sorunların yüzeysel ve birey merkezli ele alınışı görülmüştür.

Ataerkil toplum düzeninde kadınlara atfedilen bakım verme rolünü özümseyen kadınlar bu rolünden zevk alarak verdiği hizmetlerden gurur duymakta ve mutlu olmaktadır. Burada kadınların bakım verdiği insanların başarılarını ve iyilik hallerini görmek kendilerini tatmin etmektedir (Dominelli, 2002, s.22) Görüşmeciler bakım rollerini özümseyerek mizaçlarının böyle olduğunu, dini olarak bunun iyi olduğunu veya zaman içerisinde bu rolleri öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Ancak bunun bir sonucu olarak kadınların toplumsal cinsiyet rollerini özümsemesi ve bunları yaşlılık dönemindeki rolleriyle bütünleştirmesi ortaya çıkmıştır. Öyle ki geçmiş yaşam deneyimlerinde yaşlı, çocuk, eş ve akraba bakımını üstlenen kadınlar yine yaşlılık döneminde de anne veya babasına, torunlarına bakım verdiğini söylemişlerdir. Kadınların çoğu kendi bakımlarını sıklıkla çocuklarından ve gelinlerinden talep etmesi ve edeceği toplumsal cinsiyet öğrenimlerinin sürdürülmesine dair tutumunu göstermiştir. Bunun aksine çalışma hayatına atılan ve eğitim seviyesi daha yüksek olan kadınların bakım yükünün çocuklarına yüklenmemesi gerektiğine dair tutumu yer almıştır. Bu ise toplumsal cinsiyete dair tutum ve görüşlerin kadınların eğitim ve çalışma hayatına girmesiyle dönüştüğü sonucunu oluşturmaktadır.

Bu sonucun aksi şekilde kadınların eğitim düzeyi fark etmeksizin yeniden evlilik yapmak istememelerinin bir sebebi olarak erkeğe bakım vermek istemediklerini ve mevcut durumda bağımsız olduklarını ifade etmeleridir. Öyle ki kadınlar

yeniden evliliği ancak yoksul ve genç kadınlar için uygun görmüşlerdir. Görüşmeciler kendilerine bağırın ve kısıtlayanın olmamasını yalnız yaşama deneyiminin önemli bir parçası olarak sunmuşlardır. Ayrıca yaşam boyu öğrenilen toplumsal cinsiyet rolleri ve kadınların ev içi alana mahkum edilmesi bir anlamda yalnız yaşama sürecinde ev içi deneyimlerinde kendilerini daha bağımsız hissetmesine neden olmuştur.

Kadınların yeniden evliliği düşünmemesine rağmen hissettikleri yalnızlığın baskın olduğu ve eş kaybından sonra kendilerini sosyal olarak izole ettikleri görülmüştür. Bu gerçeğe rağmen yeniden evlilik düşünmeyi tamamen reddeden kadınların yeniden evliliği ayıp ve yanlış olarak algıladığı, eski eşine ihanet olarak tanımladıkları görülürken eşlerinin sağ olsaydı evleneceklerini, erkeklerin uzun süre dul kalmayacağını beyan etmeleri önemlidir. Zira yeniden evlilik düşüncesi yalnızca yaşlı kadınlar için yasak bir durum niteliğinde yer almıştır. Kadınların yeniden evlenmeme ve yalnız yaşama kararı toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden bağımsız bir konu değildir.

Özellikle sosyal yaşam söz konusu olduğunda kadınların sosyal hayatlarının ne kadar sınırlı olduğu görülmüştür. Çalışma hayatına katılmayan ve hayatını ücretsiz ev içi emeğini sunarak geçiren pek çok kadın yalnızca sınırlı komşuluk ilişkileri özelinde sosyal katılım sağlayabilmektedir. Bunun yanında emekli ve eğitim seviyesi yüksek bir görüşmeci, dul kaldıktan sonra erkeklerin olduğu mekanlara gitmediği, düğün, davet ve çeşitli etkinlikleri geri çevirdiği görülmüştür. Bu nedenle dul kaldıktan sonra yalnız yaşamaya başlayan görüşmecilerin sosyal hayatlarının erkek egemen anlayışa bağlı şekilde sürdürdükleri ve sosyal katılımının sınırlandığı, izole oldukları görülmüştür. Aynı zamanda bir diğer görüşmecinin binaya geç girdiğinde kendisinin yaftalanacağını ve bundan kaçındığını belirtmesi, toplumsal baskı ve ayrımcılık yaşamamak adına kadınların soyutlanmayı yaftalanmaya tercih ettikleri anlamına gelmektedir. Kadınların ev içi aktiviteleri sevdiklerini, evde zaman geçirmekten keyif aldıklarını belirtse de pek çok noktada yalnızlık ve sosyal yoksunluk ifadeleri kullanmış olmaları aslında özel alanın kendileri için bir zorunluluk arz ettiğini göstermektedir.

Kadınların mekan kullanımlarını dönüştüren bir unsur güvenlik faktörüdür. Güvenlik endişesi kadınların çevresel deneyimlerini sınırlandıran ve bulunduğu mekanların niteliklerini erkeklerinkinden farklı kılan bir unsurdur (Kadioğlu Akgül ve Toy, 2021). Kadın ve sokak ilişkisinin bir yasak gibi kültürel kodlarla alışlageldiği toplumsal yapılarda kadının belirli saatlerde sokakta bulunması, erkeklerin yoğun olduğu mekanlarda yer alması imkansız hale gelir (Tuncer, 2015). Bu ise çoğu bakımdan kadının özel alanda güvenli hissederek dış mekan fırsatlarından yararlanamamasıyla sonuçlanmaktadır. Bu bir yönüyle ataerkil toplumlarda sokağın erkeğe ve belirli yaş gruplarına ait olmasıdır. Katılımcıların yalnız yaşadığı ve kadın olduğu gerekçesiyle belirli saatlerden sonra sokağa çıkmaması buna örnek niteliğinde olmuştur. Yalnız yaşayan yaşlı kadınlar hem bir kadın olarak güvenlik endişesiyle hem de fiziksel imkanların elvermemesi ve sağlık endişeleri ile sosyal yaşamdan ayrılmakta ve izole edilmektedir.

Kadınların ekonomik olarak yaşam boyu süregelen eşitsiz koşulları, özel alana mensubiyetleri yalnız yaşamaya başladıktan sonra bulunduğu konutun fiziksel olanaklarını geliştirme, konut ve muhit değişikliği gibi olanaklara erişememesine neden olmaktadır. Bu izolasyonun hem kendileri hem yakın çevreleri tarafından normalleştirildiği görülmüştür. Kadının konumu yalnızca ev içi alan olarak tahsis edilirken yaşlı kadının toplumdaki ikincil konumu bu durumda daha da derinleşmektedir. Tam da bu nedenle yalnız yaşayan yaşlı kadınlar için toplumsal ayrışma kendini sürdürmekte ve yalnız yaşama deneyimi ile izolasyon pekişmektedir.

Yalnız yaşayan yaşlı kadınların ekonomik koşul ve durumları deneyimlerinin ataerkil toplum düzeninin yarattığı eşitsiz koşullarla şekillenmiştir. Kadınlardan yalnızca 2 kişinin sigortasız ve düzensiz gelir getirici işte çalıştığı görülürken bunlardan biri emeklilik sonrası evden çalışan ve gelir ile eğitim düzeyi yüksek Turkuaz olmuştur. Diğer taraftan Mercan'ın pazarcılık yaparken uğradığı taciz, yaş ayrımcılığı ve kendine yöneltilen cinsiyete dayalı etiketler yaşlılık döneminde kadınların ekonomik yaşama katılımının toplumda kabul görmediğinin işareti olmuştur. Yaşlı başlısın, kadınsın gibi tekerrür eden ifadelerle mücadele eden

Mercan'ın yaşadığı olumsuz durumlar piyasa ekonomisinin yaşlılık ve kadın kesişimselliğine neoliberal kılıflar giydirilmesinin bir örneği olmuştur. Bu noktada kadınlar gençken eğitim ve çalışma fırsatlarından yararlanamazken yaşlılık döneminde ise kabul gören, desteklenen bir unsur olmaktan tamamen çıkmaktadır. Nitekim bir görüşmecinin imkanı olduğu takdirde çalışma hayatına katılmak istediğini, bunu bir sosyallik olarak gördüğünü ancak dini sebeplerle köşesine çekilmesi gerektiği inancı ve yaşlılıkta ancak dini pratiklere yönelmesi gerektiğine dair paylaşımları olmuştur. Toplumsal yapının yaşlı kadınlara sunduğu imkanların kısıtlılığı, yalnızca ev içi alanla sınırlı kalan özgürlük alanı katılımcının toplumsal ve ekonomik yaşama katılımının önünde engel olmuştur.

Diğer taraftan kamusal alanda yaşlı kadınların yer almamasına yönelik ayrımcı uygulamalar, tutum ve pratikler göze çarpmıştır. Ulaşım ve erişebilirlik konusu bunlardan başlıcasıdır. Görüşmecilerin arabası olan yalnızca bir kadın yer almıştır. Toplu taşıma kullanmak durumunda olan kadınlar sağlık hizmetlerine ve sosyal aktivitelere erişim konusunda sorun yaşamaktadır. Bu noktada ücretsiz ulaşım haklarının olması bir avantaj olarak ele alınırken bu hizmetlerden yararlanabilmenin güç olduğu aktarılmıştır. Nitekim kamusal alandaki sosyal aktivite fırsatlarının gençlere göre olduğu veya kadınlara uygun olan aktivitelerin sınırlı olduğu ifade edilmiştir. Bu noktada yaşlı kadınları gözetken ve sosyal izolasyona maruz kalmamasını engelleyen uygulamalar sınırlı kalmıştır. Mevcut uygulamalara dair çoğu kadının bilgisi ve erişimi yalnızca belediyelerin ücretli/ücretsiz hizmetlerine yöneliktir. Bunun dışındaki hizmetleri bilmedikleri, bilseler de gidemeyeceklerine dair görüşleri araştırmanın önemli bir çıktısı olmuştur.

Görüşmeciler sosyal katılımı ücretsiz belediye hizmetlerini bir fırsat olarak görmekte ve şehir dışı turlar ile mesleki kurslara sosyal bir aktivite olarak katıldıklarını ifade etmişlerdir. Ancak zaman içerisinde turların ücretli hale geldiği ve mesleki kurslara yaş sınırı getirildiğini söyleyen katılımcıların aktivitelere katılamadıklarını ifade etmişlerdir. Böylelikle sınırlı komşuluk ilişkisi içerisinde süregelen sosyal yaşam deneyimlerine bir alternatif olan belediye hizmetleri

erişilemez hale gelmiştir. Nitekim kadınların başlıca önerilerinden biri yaşlıya saygı, yaşlı hizmetlerinin ücretsiz olması, ulaşım bakımından erişebilir olması ve bu hizmetlerin çeşitlilik arz etmesi olmuştur. Bu noktada yaşlılara yönelik feminist sosyal hizmet uygulaması kadınların yaşlılık dönemindeki bağımsızlığını ve kendi yaşamları hakkında karar verebilme kapasitesini arttırmayı öncelemesi nedeniyle (Dominelli, 2002) elzem hale gelmektedir. Zira kadınların yaşlılık ve yalnız yaşama deneyimi içerisinde yeterli kaynaklara erişim konusu ile ilgilidir. Piyasa odaklı politikalarla birlikte hizmetlerin satın alınmasını önceleyen sistem içerisinde yaşlı kadınların devlet tarafından izole edildiği bir belirgin bir gerçek olmuştur.

Sosyal hayata katılım zorlukları, ulaşım imkanına sahip olmama, erişememe, yalnızlık gibi durumlar kadınların özel alana mahkum edilmesine neden olurken mevcut konut ve muhit özellikleri de kadınların yaşam deneyimlerini etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır. Konutu bahçeli ve müstakil olan kadınlar gün içinde bahçesinde vakit geçirerek rahatladığını ifade ederken diğer kadınların konut özellikleri gereği ev içinde televizyon izleyerek, ev işi yaparak veya ibadet ederek vakit geçirdiği görülmüştür. Mekanın kadınların sosyal yaşamını şekillendiren en önemli unsurlardan biri olduğu anlaşılmıştır. Buradan hareketle konutun bulunduğu muhitin tanıdık olduğunu ve yıllardır orada oturduğunu ifade eden kadınların komşuları ve yakın çevresiyle sosyal bağlarının güçlü olduğu görülürken muhit değiştiren kadınlar yalnız kaldığını söylemiştir. Özellikle yalnız yaşamaya başlamaya yakın bir süreçte veya yalnız yaşamaya başladıktan sonra muhit değişikliği yaşamak zorunda kalan kadınlar komşularıyla ilişkisinin olmadığından bu nedenle muhit içerisinde bir aktivitede yer alamadıklarından söz etmişlerdir. İki görüşmecinin eşlerinin borcu nedeniyle konutlarını değiştirmek zorunda olup muhit değiştirdiklerini ifade etmesi esasen kadınların yalnız yaşama sürecine erkeğin sorumluluklarını üstlenerek başladığını göstermektedir. Kadınların eşlerinin borçlarını ödeme yükümlülüğü altında başladığı yalnız yaşama süreci hem ekonomik bir refahtan mahrum kalmasına hem de muhit değişikliği gibi önemli değişimlerle yalnız yaşama sürecine dezavantajlı başlamasına neden olmaktadır. Dul aylığının asgari geçim standardının çok

altında olduğu ÷lkemizde kadınların hem bu borçları ödemeye devam etmesi hem de sosyal hayata katılımı imkansız hale gelmektedir. Kendilerine uygun konutlara erişebilmenin bu saatten sonra imkansız olacağını ifade eden kadınlar ekonomik nedenlerle fiziksel olanaklarını geliştirememektedir. Öyle ki kadınlar temel gereksinimlerini karşılarken dahi hayat pahalılığından söz ederek belirli tasarruflara gittiklerini, market alışverişlerinde dahi kısıtlamalara gittiklerini aktarmışlardır. Dul aylığı, kadınları güçlendiren ve yalnız yaşama deneyiminde sosyal yaşama katılımını, bağımsızlığını önceleyen bir nitelikte olmayıp mutlak yoksulluk sınırında kadınların geçim mücadelesine neden olmaktadır.

Diğer taraftan yaşlıların yalnız yaşamaya nasıl karar verdiğı önemlidir. Yaşlıların bir kısmı bağımsız ve kendi seçimleri doğrultusunda, bazıları ise zorunlu oldukları için yalnız yaşamaktadır. Bir zorunluluk olarak yalnız yaşamaya başlayan yaşlıların karşılaştıkları sorunlarla mücadele edebilmesi sorun olabilmektedir (Karataş ve Duyan, 2002, s. 85). Kadınların çoğı dul kalmasının ardından yalnız yaşamaya başlayarak kendi isteklerinin bu yönde olduğunu ifade etmiştir. Yalnız yaşama deneyimi kadınlar tarafından bağımsızlık olarak ifade edilmiştir. Başlangıçta zorunlu bir yalnızlık olmayan yalnız yaşama kararı, maruz kaldıkları sosyal ayrımcılık, fırsatlara erişimde yaşadıkları zorluklar, sağlık ve diğer hizmetlere erişim, yalnızlık ve konut sorunları bağımsızlıklarını zedelemiştir. Sonuç olarak kadınların bağımsız ve zorunlu olmayan yalnız yaşama kararlarının ardından yaşam koşulları yalnız yaşama deneyimleri içerisinde pek çok sorunu ortaya çıkarmıştır.

ÖNERİLER

Kadınların yaşlılık dönemini etkileyen geçmiş yaşam deneyimlerinin evlilik, eğitim, sağlık, çalışma ve istihdam olduğu düşün÷ldüğünde maruz kalınan toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaşlılık dönemine kadar süregelmekte ve derinleşmektedir. Bu nedenle kadınların eğitim ve çalışma fırsatlarının artırılması, temel sağlık haklarına ulaşımının kolaylaştırılması gereklidir.

Ev içi şiddet kadınların sağlık hakkının istismar edilmesinin yanı sıra yaşlılık dönemine fiziksel ve psikolojik sorunlarla devam etmelerine neden olmakta ve baş etme mekanizmaları yalnızca bireysel pratiklerle sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle ev içi şiddetin önlenmesi ve buna yönelik farkındalık çalışmaları feminist sosyal hizmet pratiğinin temel bir unsuru olarak yaşlılığa etkileriyle birlikte ele alınmalıdır. Ek olarak yalnız yaşayan yaşlı kadınlar şiddete dair feminist analizin temel öznelerini oluşturmalı ve bu grubun şiddet deneyimleri araştırmalarda yer verilmelidir.

Kadınların çalışma fırsatlarının elinden alınmasının yanı sıra evlilik içi ekonomik istismar pratikleriyle kadınlar yaşam boyu ekonomik mahrumiyet yaşamakta ve yaşlılık dönemine eşlerinin borçlarını ödeme yükümlülüğüyle girmektedir. Yalnız yaşama deneyiminin kadınlar açısından bağımsız ve güçlendirici bir deneyim olmaktan ziyade ekonomik yoksunluğun arttığı bir deneyim olmaktadır. Yaşlılık döneminde çoğu kadının dul ve emekli aylığı ile geçindiği göz önünde bulundurulduğunda insan hakları bağlamında asgari yaşam standardını sağlayan ekonomik refah politikaları oluşturulması önemli hale gelmektedir. Dul aylığı, kadınların refahını önceleyen ve psikolojik, fiziksel, sosyal ve temel gereksinimlerinin tümünü karşılayabilecek şekilde düzenlenmelidir. Bunun yanında evlilik deneyimi içerisinde ekonomik istismarın görünürlüğü ve sonrasında kadınların ekonomik açıdan dezavantajlı olma riskine dair müdahale çalışmaları arttırılmalıdır. Buna bağlı olarak kadınların istihdam fırsatlarını yaşlılık döneminde geliştiren projeler kamu ve özel teşebbüslerle arttırılmalı yaşlıların ilgili fırsatlara ulaşımında yaşadığı fiziksel, psikolojik ve toplumsal erişim engelleri ana müdahale noktalarını oluşturmalıdır.

Yaşlılık tek başına heterojen değil pek çok unsurun iç içe geçtiği, özgün bir deneyimdir. Yalnız yaşamaya başlayan yaşlı kadınların sorun ve ihtiyaçları eğitim, sağlık, ekonomik ve sosyal olarak çeşitlenmekte ve bunlara verilen yanıtlar yetersiz ve tekdüze olmaktadır. Feminist sosyal çalışmanın çeşitlilik üzerine yaptığı vurguya ithafen yalnız yaşayan yaşlı kadınların ortak sorunlarının yanı sıra kendine has ve geçmiş yaşam deneyimlerinden de türeyebilen sorunları göz

ardı edilmemelidir. Göç, dil, din, ırk ve etnisite, kültürel faktörler yaşlı bireylerin sorunları, sorunları algılayışı, yaşam deneyimlerini şekillendiren önemli unsurlar olarak uygulamada ön planda yer almalıdır.

Kadınların kamusal alana katılımında yaşadığı zorlukların toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve yaş ayrımcılığı başta olmak üzere politik sorunlar gündeme getirilmelidir. Sosyal hizmetin hak savunuculuğu ve aktivist rolleri uygulamaya dahil edilmelidir. Kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliği yalnızca gençlik dönemine ait olmadığı ve yaşlılık, cinsiyet kesişimselliğinde yer alan sorunların çoklu dezavantajlılık yarattığı sosyal hizmet uygulamaların uygulanması ve sosyal politikaların oluşturulmasına dikkate alınması gereken bir gerçek olmalıdır.

Yaşlılık dönemini önceleyen ve yaşlıların kamusal alanda yer almasını sağlayan konut ve şehir planlamaları yaşlıların erişebilirliğini arttıran önemli bir kriter olacaktır. Ataerkil düşünce ve davranış biçimi mekan politikalarında da yer alarak yalnızca toplumun egemen kişilerine hizmet etmekte ve azınlıkları yok saymaktadır. Bunun bir sonucu olarak hem konut içinde hem dış mekanda kadınların refahı ve yapabilirliği kısıtlanmaktadır. Yaşlıların ve kadınların piyasa ekonomisi içerisinde topluma katkı sağlamadığı ve kenara çekilmesi gerektiği inancı ataerkinin ürettiği ve kendini pekiştirdiği eşitsizliğin politik üretimidir. Buna yönelik mekan düzenlemeleri yalnız yaşayan yaşlı kadınları önceleyen bir şekilde ele alınmalıdır. Günümüz teknolojilerinin yalnız yaşayan yaşlı kadınların güvenli ve bağımsız yaşamasını destekleyen, konut içi refahını gözeten ve yaşlıların sosyalleşmesini arttıran şekilde sunumunun belediyeler, sivil toplum kuruluşları ve kamu kurum ve kuruluşları tarafından organize edilerek ücretsiz sunulması gereklidir. Bu sunum öncesinde yalnız yaşayan yaşlı kadınların teknolojik okuyuculuğu artırılması öncelenmeli ve buna yönelik eğitimler yer alan hizmete dahil edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı AÇSHB. (2020). *Yaşlılar İçin Bilgilendirme Rehberi III*. Ankara: AÇSHB. Erişim: 8 Ocak 2022, <https://www.aile.gov.tr/media/45960/yasli-lar-icin-bilgilendirme-rehberi-3.pdf>
- Ak, F. (2015). Cinsel Şiddet. *Türkiye Klinikleri J Fam Med-Special Topics*, 6(2), 100-114.
- Akdemir, N., Görgülü, Ü., & Çınar, F. İ. (2008). Yaşlı İstismarı ve İhmalı. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 15(1), 68-75.
- Akkaş, İ. (2019). Cinsiyet Ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları Çerçevesinde Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı. *Ekev Akademi Dergisi*, 97-118.
- Altan, Ö. Z., & Şişman, Y. (2003). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 7(2), 2-36.
- Altuntaş, B., & Reyhan Atasü Topçuoğlu. (2016). *Engelli Bakımı, Sosyal Bakım ve Kadın Emeği*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Arber, S., Davidson, K., & Ginn, J. (2003, Ocak 1). Changing Approaches To Gender And Later Life. S. Arber, K. Davidson, & J. Ginn (Dü) içinde, *Gender and Aging Cahanging Roles and Relationships* (s. 1-15). Philadelphia: Open University Press.
- Arpacı, F. (2005). *Farklı boyutlarıyla yaşlılık*. Ankara: Türkiye İşçi Emeklileri Derneği.
- Arun, Ö. (2009). Yaşlı Bireyin Türkiye Serüveni: Kaliteli Yaşlanma İmkânı Üzerine Senaryolar. 7, 313-330.
- Arun, Ö. (2016). Çağdaş Türkiye'de Yaşlılık ve Eşitsizlik. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 6(2), 29-48.
- Arun, Ö., & Karademir Arun, B. (2011). Türkiye'de Yaşlı Kadının En Büyük Sorunu: Dulluk. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(4), s. 1515 -1527.
- Atatanır, H., & Karataş, K. (2019). Yoksulluğa Hak Temelli Yaklaşım . *İnsan ve İnsan*, 6(21), 453-475.
- Austad, S. N. (2006). Why Women Live Longer Than Men: Sex Differences in Longevity. *Gender Medicine*, 79-92.

- Ayas Y. F. (2018). Yaşamın İçinde İççe Geçmiş Alanlarda Kadın Güvenliği. *Sağlık ve Toplum*, (2), 24-30.
- Aydemir, A. (2015). Geçmişlerinin Gölgesinde Gelin Kayınvalidenin Bakım İlişkisi; Yaşlı İhmal ve İstismarı. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 4-18.
- Aydoğan, E., & Çoban, E. (2016). Türkiye’de Nüfus Sayımları ve Uygulanan Nüfus Politikaları. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2/1), 113-126.
- Bal, G. (2022). Toplumsal Cinsiyet Açısından Ortopedik Engelli Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın İncelenmesi: Zonguldak İli Örneği. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, 5(9), 117-156.
- Baran Dural, A., & Eydiker, U. (2020). Feminizmin Tarihsel Kökenleri: Liberal Feminizmden Hashtag Feminizmine. H. Uzun (Dü.) içinde, *Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Research* (s. 17-42). Ankara, Çankaya: Gece Kitaplığı.
- Baran, A., & Kurnaz, Z. (2015). *Yaşlılıkta Sosyal Dışlanma*. İstanbul: Yaşlılık Atölyesi.
- Barker, R. L. (1995). *The Social Work Dictionary* (3. b.). Washington: NASW Press.
- Barrett, H. (2000). Six Billion and Counting: Trends and Prospects for Global Population at the Beginning of the Twenty-first Century. *Geography : Journal of the Geographical Association*, 85(2), 107-120.
- Bhasin, K. (2015). *Toplumsal Cinsiyet Bize Yüklenen Roller* (2. b.). (K. Ay, Çev.) İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları.
- Blackstone, A. M. (2003). Gender Roles and Society. J. R. Miller, R. M. Lerner, & L. B. Schiamberg (Dü) içinde, *Human Ecology: An Encyclopedia of Children, Families, Communities, and Environments* (s. 335-338). Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Bilgin, Ö. F., Tamkoç, B., & Aydoğdu, Ö. (2021). Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Hizmetlerin Yerinde Yaşlanma Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(53), 963-977. doi:<https://doi.org/10.21560/spcd.vi.702917>
- Bora, A. (2012). Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık. Çayır, K. ve M. Ayan Ceyhan (Ed.). *Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (s.35-44), 2012, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

- Bows, H. (2018). Practitioner Views on the Impacts, Challenges, and Barriers in Supporting Older Survivors of Sexual Violence. *Sage Journals*.
- Burston, G. R. (1975). Granny-battering. *British Medical Journal*, 3(5983), 592.
- Butler, J. (1990). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (L. J. Nicholson, Dü.) Newyork.
- Buz, S. (2009). Feminist Sosyal Hizmet Uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 53-66.
- Buz, S. (2015). Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53), 268-278.
- Buz, S., & Beydili, E. (2015). Ankara Örneğinde Yalnız Yaşayan Yaşlı Kadınların Gereksinimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 557-570.
- Calasanti, T. M., & Slevin, K. F. (2001). *Gender, Social Inequalities, and Aging*. Lanham: AltaMira Press.
- Carr, D., & Bodnar Deren, S. (2009). Gender, Aging And Widowhood. *International Handbook Of Population Aging*, 705-728.
- Cepellos, V. M. (2021, Mart 01). Feminization of aging: A multifaceted phenomenon beyond the numbers. *Revista de Administração de Empresas*, 61(2), s. 1-7.
- Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği. (2019). *Kavramsal Sözlük*. Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği. <https://cinselsiddetlemucadele.org/wp-content/uploads/2020/02/KAVRAMLAR-SOZLUGU-2019-web.pdf>
- Con Wright, G. (Haziran, 2022). *Yaşlılık ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması*. Erişim: 17 Haziran 2023, <https://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/2067>
- Çamurcu, H. (2005). Dünya Nüfus Artışı ve Getirdiği Sorunlar. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(13), 87-105. <https://dergipark.org.tr/en/pub/baunsobed/issue/50339/651864>
- Çatak, B., Kılınç, A. S., Okan, B., Sütü, S., Sofuoğlu, A. E., & Aslan, D. (2012, Mart 21). Burdur'da Evde Sağlık Hizmeti Alan Yaşlı Hastaların Profili ve Evde Verilen Sağlık Hizmetleri. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 10(1), s. 13-21.
- Çağlar, T. (2017). *Yaşlı Bakımı Modeller ve Uygulamalar*. Ankara: Nika Yayınevi.

- Çetin, H. (2011, Mayıs 1). Türkiye'de Bakıma Muhtaç Engellilere Yönelik Sosyal Hizmet Politikaları ve Bütçelere Yansıması. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*(1), 29-42.
- Çetin, H. (2017). Kamu Yönetimi Reformu Çerçevesinde Yerel Yönetimlerde Sosyal Hizmetler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(38), 152-167.
- Çunkuş, N., Taşdemir Yiğitoğlu, G., & Akbaş, E. (2019). Yaşlılık ve Toplumsal Dışlanma. *Geriatrik Bilimler Dergisi*, 2(2), 58-67.
- Danış, M. Z., & Günay, G. (2019). Yaşlılık Döneminde Karşılaşılan Psikososyal Sorunlar. E. Öztepe, M. Zubaroğlu Yanardağ, M. Z. Danış, G. Günay, M. Tunç Tekindal, D. Say Şahin, . . . B. Karakuş, U. Yanardağ, & M. Zubaroğlu Yanardağ (Dü) içinde, *Yaşlılık ve Sosyal Hizmet* (s. 43-66). Ankara, Türkiye: Nika Yayınevi.
- Danış, M. Z. (2009). Türkiye'de Yaşlı Nüfusun Yalnızlık Ve Yoksulluk Durumları Ve Sosyal Hizmet Uygulamaları Açısından Bazı Çıkarımlar. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 67-84.
- De Jong Gierveld, J. (2003). Social Networks And Social Well-Being Of Older Men And Women Living Alone. S. Arber, K. Davidson, & J. Ginn (Dü) içinde, *Gender And Aging Changing Roles and Relationships*. Pliladelphia, USA: Open University Press.
- Demirdöven, B. (2022). *Yalnız Yaşayan Yaşlı Kadınların Covid-19 Pandemi Süreci Deneyimlerinin Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi: Manisa Şehzadeler İlçesi Göktaşlı Mahallesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Demirel, A. C., & Sütçü, S. (2021). Covid-19 Salgınında Türkiye'de Yaşlılara Yönelik. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3641-3675.
- Deutsche Stiftung Weltbevölkerung (DSW). (2019, Aralık 19). *Weltbevölkerung zum Jahreswechsel 2019/2020: Mit 7.754.847.000 Menschen in die neue Dekade*. 12 17, 2021 tarihinde DSW: <https://www.dsw.org/author/dsw/>
- Differences in Geriatric Depressive Symptoms in Rural China: The Role of Physical Housing Environments and Living Arrangements. (2019, Mart 4). *Int J Environ Res Public Health*, 16(5), s. 1-13. doi: 10.3390/ijerph16050774
- Dominelli, L. (2002). *Feminist Social Work Theory and Practice*. New York: PALGRAVE.

- Doğan, İ. (2014). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Dural, B., & Con, G. (2011, Ekim 25-26). (K. Ü. Bölümü, Dü.) *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildirgesi*, 483-496.
- Durdu, Z. (2009, Bahar). Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 37-50.
- Ecevit, Y. (2011). Toplumsal cinsiyet sosyolojisine başlangıç. Y. Ecevit, M. Ecevit, A. Ayata, Ö. Gölgelioğlu, M. Göğüş Tan, A. Kurdoğlu, . . . A. Durakbaşı içinde, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (s. 2-31). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Eisend, M. (2019). Gender Roles. *Journal of Advertising*, 72-80. doi:<https://doi.org/10.1080/00913367.2019.1566103>
- Emiroğlu, V. (1995). *Yaşlılık ve Yaşlının Sosyal Uyumu* (2. b.). Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Erden, Ş., & Boz, H. (2018). Türkiye’de Yaşlı İstismarı ve İhmali. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 71(3), 100-105.
- Erikli, S. (2020). Çalışma Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığının Görünümü. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 39-60.
- Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkındaki Yönetmelik (2005). *T.C Resmi Gazete*, 25751, 10 Mart 2005
- Gökçek Karaca, N. (2019). Uluslararası İlke ve Standartlar Bağlamında Yaşlı Hakları ve Sosyal Hizmet Uygulamaları. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(2), 255-274.
- Görgün Baran, A. (2008). Yaşlılıkta Sosyalizasyon Ve Yaşam Kalitesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*(2), s. 86-97.
- Görgün Baran, A. (2016). Yaşlılığın Sosyal Boyutu. (K. Ve, Dü.) *V. Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşımlar, Sorunlar, Çözümler*, 105-126.
- Gülen, M., Aktürk, A., Acehan, S., Seğmen, M. S., Açıkalın, A., & Bilen, A. (2013). Yaşlı İstismarı ve İhmali. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 22(3), 393-407.
- Güler, Ç., & Çobanoğlu, Z. (1994). *Yaşlı ve Çevre* (1. b.). Ankara: T.C Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Erişim: 28 Kasım 2022, <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/css24.pdf>

- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (1. b.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Global Age Watch. (2018). *Global Age Watch Insights*. London: HelpAge International. Erişim: 24 Ocak 2022, globalagewatch.org
- Gott, M., & Hinchliff, S. (2003). Sex And Ageing: A Gendered Issue. S. Arber, K. Davidson, & J. Ginn (Dü) içinde, *Gender And Aging Changing Roles And Relationships* (s. 63-78). Open University Press.
- Hablemitoğlu, Ş., & Özmete, E. (2011). *Yaşlı Refahı Yaşlılar İçin Sosyal Hizmet*. Ankara: Kilit Yayınları.
- Hamby, S., Smith, A., Mitchell, K., & Turner, H. (2016). Poly-victimization and resilience portfolios: Trends in violence research that can enhance the understanding and prevention of elder abuse. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 28(4-5), 217-234.
- Holmen, K., & Frukawa, H. (2002, Kasım-Aralık). Loneliness, health and social network among elderly people--a follow-up study. *Arch Gerontol Geriatr*, 35(3), 261-274.
- Hooks, B. (2012). *Feminizm Herkes İçindir Tutkulu Politika*. İstanbul: Bgst Yayınları.
- Hosseinnezhad Hendvari, F., & Karataş, K. (2021, Temmuz). Türkiye'de Aile Sosyal Politikasının Değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 173-183.
- İlter, E. (2019). Küreselleşme Sürecinde Ortaya Çıkan Toplumsal Sorunlar Ve Sosyal Politikadaki Değişimlerin İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi*, 24(4), 989-1003.
- International Labour Office [ILO]. (2021). *World Social Protection Report 2020-22: Social Protection at the Crossroads – in Pursuit of a Better Future*. Geneva. Erişim: 10 Kasım 2022, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_protect/@soc_sec/documents/publication/wcms_817572.pdf
- İrmak, H. S., & Artan, T. (2018). Feminist Gerontoloji Bağlamında Yaşlılığın Kadınsallaşması. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 5(2), 236-243.
- Kelebek, G. (2019). *Aile İçi Şiddete Maruz Kalarak Boşanmış Kadınların Yaşam Deneyimleri*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

- Kadioğlu Akgül, B., & Toy, S. (2021). Kentsel Mekânlarda Kadın Davranışlarının Güvenlik Kapsamında Değerlendirilmesi: Erzurum Kenti Muratpaşa Mahallesi Örneği. *Kent Akademisi*, 14(3), s. 789-810.
- Kalaycı, I., & Özkul, M. (2018). "7'sinde Neyse 70'inde De Ol!" Kadının Makus Talihi Bir Örnek: Yaşlı Kadınların Toplumsal Sorunları. Babacan H., Soldatovic T. & Delenogovic D. N. (Ed.), *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimlerde Akademik Araştırmalar-VI* (s. 221-227). Ankara: Gece Kitaplığı
- Kalınkara, V. (2016). *Temel Gerontoloji Yaşlılık Bilimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kalınkara, V. (2010). Yaşlı bireyler için yaşam çevresinin ergonomik tasarımı. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1, 54-64
- Kalınkara, V., & Kalaycı, I. (2019). Yaşlı Sağlığı ve Konut. *Yaşlılık: Yeni Yüzyılın Gerçeği* (s. 65-92). içinde Ankara: Nobel Akademik.
- Karaca, N. G. (2019, Aralık). Uluslararası İlke Ve Standartlar Bağlamında Yaşlı Hakları. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(2), 255-274.
- Karadeniz, O., & Özmete, N. D. (2013). Türkiye’de Yaşlı Yoksulluğu. *Çalışma ve Toplum*(38), s. 77-102.
- Karakaş, S. A., & Durmaz, H. (2017). Yaşlılık Dönemi Psikolojik Özellikleri Ve Moral. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 18(1), 32-36.
- Karakuş, B. (2018). *Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Hizmetler, Kurumsal Yaşlı Bakımı Ve Kurumsal Yaşlı Bakımında*. Ankara: Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.
- Karakuş, B. (2019). Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Sosyal Politika Öncelikleri Ve Buna Etki Eden Düzenlemeler. U. Yanardağ, & M. Zubaroglu Yanardağ (Dü) içinde, *Yaşlılık ve Sosyal Hizmet* (s. 245-262). Ankara: Nika Yayınevi.
- Karataş, K. (2005, Şubat). Belediyeler ve Sosyal Hizmetler. *Ufkun Ötesi Aylık Dergi*.
- Karataş, K., & Duyan, V. (2002). Kocatepe Yaşlı Dayanışma Merkezinin Hizmet Çevresinde Oturan Yaşlıların Sosyo Demografik Özellikleri ve Gereksinimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 13(2), 77-90.
- Karataş, K., & Duyan, V. (2008, Ocak 1). Difficulties That Elderly People Encounter And Their Life Satisfaction. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 36(8), 1073-1084.

- Karataş, K., & Oran, B. (2007). Engelliler: Siyasetin Periferinde Kalanlar. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*(2), 4-19.
- Karataş, S. (2000). Sosyal Değişme ve Yaşlılık. G. Erkan, & V. Işıksan içinde, *Antropoloji ve Yaşlılık* (Cilt 6). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını.
- Karataş, Z. (2015, Ocak). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 62-80.
- Kavaz Altun, İ. (2021). Nesiller Arası Etkileşimde Kamusal İç Mekan. *11. Ulusal Yaşlılık Kongresi* (s. 1-15). Erzurum: Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği.
- Kongar, E. (2016). *21.Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* (23 b.). Ankara: Remzi Kitabevi.
- Korkmaz, A., & Başer, M. (2019). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında ataerkillik ve iktidar ilişkileri. *STED/Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 28(1), 71-76.
- Kowal, P. (2001). *Definition of an older person. Proposed working definition of an older person in Africa for the MDS Project*. Geneva: WHO.
- Krekula, C. (2007, Mart). The Intersection Of Age And Gender Reworking Gender Theory And Social Gerontology. *Current Sociology*, 55(2), 155-171.
- Krysik, J. L., & Finn, J. (2015). *Etkili Uygulama İçin Sosyal Hizmet Araştırması*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Kurt, G., Beyaztaş, F. Y., & Erkol, Z. (2010). Yaşlıların Sorunları ve Yaşam Memnuniyeti. *Adli Tıp Dergisi*, 24(2), 32-39.
- Larsson, K., & Thorslund, M. (2002). Does Gender Matter?: Differences in Patterns of Informal Support and Formal Services in a Swedish Urban Elderly Population. *Research on Aging*, 24(3), 308-336.
- Ledovici, M. S., Semenza, R., Rosa, E. D., Fregoni, M., Naaf, S., Patrizio, M., . . . Pinoli, S. (2012). *Elderly Women Living Alone: An Update of Their Living Conditions*. European Parliament Policy Department Citizens' Right and Constitutional Affairs. European Parliament. Erişim: 27 Kasım 2022, <http://www.europarl.europa.eu/studies>
- Loutz, W. (2013). *The Future Population Of The World: What Can We Assume Today* (Cilt 2). Londra, Birleşik Krallık: Earthscan.
- Mandıracıoğlu, A. (2010). Dünyada ve Türkiye'de Yaşlıların Demografik Özellikleri. *Ege Tıp Dergisi*, 49(3), 39-45.

- Mavruk, C., & Kırıl, E. (2019). Subjektif Sosyal İzolasyon Riskleri. *Akademik Hassasiyetler*, 6(12), s. 491-509.
- Mclaughlin, D., Vagenas, D., Pachana, N. A., Begum, N., & Dobson, A. (2010). Gender Differences in Social Network Size and Satisfaction in Adults in Their 70s. *Journal of Health Psychology*, 15(5), s. 671-679.
- McPhail, B. A. (2015). Feminist Framework Plus: Knitting Feminist Theories of Rape Etiology Into a Comprehensive Model. *Trauma, Violence, & Abuse*.
- Millett, K. (1987). *Cinsel Politika*. İstanbul: Payel Yayınları.
- Mollenkopf, H., & Walker, A. (2007). International and Multi-Disciplinary Perspectives on Quality of Life in Old Age: Conceptual Issues. H. Mollenkopf, & A. Walker içinde, *Quality of life in old age: international and multi-diciplinary issues* (s. 3-13). New York: Springer.
- Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı. (2022). Cinsel Şiddeti Dile Getirmek Güç Ama Mümkün. Erişim: 2 Eylül 2022, <https://morcati.org.tr/wp-content/uploads/2022/07/Cinsel-Siddeti-Dile-Getirmek-Guc-Ama-Mumkun.pdf>
- Nalbant, F., & Korkmaz, T. (2019). Feminist Teori Temelinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Türkiye Bağlamında Değerlendirilmesi. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 165-186.
- Narin, B. (2019). *Türkiye’de Yaşlı Politikaları Ve Yaşlı İhmal Ve İstismarına Yönelik Uygulamalar*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Nazlı, A. (2016). *Yaşlanma, Birey Ve Toplum: Yaşlanmaya Sosyolojik Bakış*. *Ege Tıp Dergisi*, 55(0), 1-5.
- Nerenberg, L. (2002). A Feminist Perspective on Gender and Elder Abuse: A Review of the Literature. *National Committee for the Prevention of Elder Abuse*.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 2* (7. b.). (S. Özge, Çev.) Ankara, Çankaya: Yayınodası.
- OECD. (2023). *Elderly population indicator*. Erişim: 4 Şubat 2023, <https://data.oecd.org/pop/elderly-population.htm>
- Oktay, E. Y. (2014, Mart 10). Türkiye’de Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Uygulanan Nüfus Politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 31-53. doi: 10.17828/yasbed.49556

- Oral, A. İ. (2008). Emeklilerin Yeniden Çalışmaya Başlaması ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Düşünceler. *Çalışma ve Toplum*, 135-186.
- Ortiz-Ospina, E., & Beltekian, D. (2018, Ağustos 14). *Why do women live longer than men?* Erişim: 19 Aralık 2022, OurWorldinData: <https://ourworldindata.org/why-do-women-live-longer-than-men>
- Öksüzokyar, M. M., Eryiği, S. Ç., Düzen, K. Ö., Mergen, B. E., Sökmen, Ü. N., & Ögüt, S. (2016). Biyolojik Yaşlanma Nedenleri ve Etkileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 34-41.
- Özdemir, Ç. (2017, Eylül-Ekim). Bütüncül Sosyal Politika Modeli. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 117(230), 27-44.
- Özdemir, A. (2017, Aralık). Doğum Kontrol Teşviklerinden En Az Üç Çocuğa: Tarihsel Süreçte Türkiye’de Antinatalist Ve Pronatalist Politikaların Seyri. *International Journal Of Political Studies*, 3(3). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/599215>
- Özer Baş, G. (2021). *Yaşlı Bireylerin Mekan Kullanım Tercihleri*. Ankara: Iksad Publishing House.
- Özkul, M., & Kalaycı, I. (2015, Ocak). Türkiye’de Yaşlılık Çalışmaları. *Journal of Sociological Studies/Sosyoloji Konferansları*(52), 259-290.
- Özmete, E. (2019). Yeni Yüzyılda Yaşlanma İçin Gündem: Temel Kavramlar ve Yaklaşımlar. U. Yanardağ, & M. Zubaroglu Yanardağ (Dü) içinde, *Yaşlılık ve Sosyal Hizmet* (s. 11-30). Ankara: Nika Yayınevi.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (2. b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Payne, M. (2020). *Modern Sosyal Hizmet Kuramı*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Payne, S., & Doyal, L. (2010, Mayıs 1). Older Women, Work And Health. *Occupational Medicine*, 60(3), s. 172–177. doi:10.1093/occmed/kqq030
- PCAR. (2008). Elder Sexual Assault: Technical Assistance Manual for Pennsylvania’s Sexual Violence Centers.
- Peplau, L. A. (1985). Loneliness Research: Basic Concepts and Findings. Social Support: Theory, Research and Applications. (I. G. Sarason, & B. R. Sarason, Dü) 269-285.

- Population Matters. (t.y.). *Population: The Numbers*. Population Matters. Erişim: 22 Temmuz 2022, https://populationmatters.org/population-numbers?gclid=CjwKCAjw2bmLBhBREiwAZ6ugoyiVbttW4ACeg6fKffLpSkkeay131ILNv0jl1Wqc9xysEX5fxCsS2RoCH6cQAvD_BwE
- Reher, D., & Requena, M. (2017). Elderly Women Living Alone In Spain: The Importance Of Having Children. *European Journal of Ageing*, 14(3), 311-322.
- Reyes, S. L. (2020). *Feminization Of Aging*. R. P. Ofreneo & J. F. I. Illo (Ed.), Philippine NGO Beijing +25 Report (s. 385-396). University of the Philippines.
- Roser, M., Ortiz-Ospina , E., & Ritchie , H. (2013). *Life Expectancy*. Erişim: 7 Nisan 2022, OurWorldInData.org: <https://ourworldindata.org/life-expectancy>
- Ross-Sheriff, F. (2008). Aging And Gender, Feminist Theory, And Social Work Practice Concerns. *Affilia*, 23(4), 309-311.
- Sarıca, A. O. (2019, Aralık). Türkiye’de Emeklilik Sistemlerinin Yaşlı Yoksulluğu ve Emekli Yoksulluğu Üzerine Etkisi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(2), 477-498.
- Sayan, A., & Durat, G. (2004). Yaşlı İstismarı ve İhmali: Önleyici Girişimler. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(3).
- Selek Öz, C., & Balta, S. (2020). Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Güncel Sosyal Politikaların Analizi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 69-94.
- Sezer, S., & Tenlik, Ö. (2019). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Yaşlılık ve Sosyal Dışlanma. *10.Ulusal Yaşlılık Kongresi: Yaşlı Bakımı*, Denizli, Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği, 27-34.
- Sezgin, D. (2015, Nisan). Toplumsal Cinsiyet Perspektifinde Sağlık ve Tıbbileştirme. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1).
- Smeeding, T., & Sandström, S. (2005, Ocak 5). Poverty and income maintenance in old age: A cross-national view of low income older women. *LIS Working Paper Series No. 398*. Erişim: 18 Mayıs 2022, <https://www.econstor.eu/handle/10419/95568>
- Sontag, S. (1972, Eylül 23). The double standard of aging. *The Saturday Review*, s. 29-38.
- Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu. (2006). *T.C Resmi Gazete*, 26200, 16 Haziran 2006

- Sucu, N. (2019). Yaşlılara Göre 'Yaşlılık' Ve Yaşlıları Etkileyen Sosyal Değişimler. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 66-81.
- Şentürk, Ü. (2019). Yaşlı Yalnızlığının Kültürel Arka Planı (Malatya Uygulaması). *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (INIJOSS)*, 8(2), s. 505-517.
- T.C Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASB). (t.y.). *Tarihçe*. Erişim: 12 Mayıs 2023, <https://www.aile.gov.tr/bakanlik/hakkinda/tarihce/>
- T.C Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2008). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet. Ankara.
- T.C Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020). *Yaşlı Nüfusun Demografik Değişimi*. Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- T.C Kalkınma Bakanlığı. (2014). *10.Kalkınma Planı 2014-2018 Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2023*. T.C Kalkınma Bakanlığı, Ankara. Erişim: 3 Şubat 2022, https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/10/10_Yaslanma.pdf
- Türk Dil Kurumu [TDK]. (2021). Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Erişim: 8 Ocak 2022, <https://sozluk.gov.tr/>
- Teaster, P. B., & Roberto, K. A. (2004). Sexual Abuse Of Older Adults: APS Cases And Outcomes. *The Gerontologist*, 44(6), 788-796.
- Teater, B. (2010). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Terzi İlhan, S., & Işık, Ş. (2019). Evliliğin İlk Yıllarında Evlilik Yaşamı Deneyimi ve Evliliğe İlişkin Algılar: Sorunlar, Zorluklar ve İhtiyaçlar. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 1430-1448.
- The National Center on Elder Abuse [NCEA]. (1998). *The National Elder Abuse Incidence Study*. The American Public Human Services Association (APHSA). Erişim: 5 Mayıs 2021, https://acl.gov/sites/default/files/programs/2016-09/ABuseReport_Full.pdf
- The World Economic Forum (2017). *The Global Gender Gap Report 2017*. Geneva: The World Economic Forum.
- The World Economic Forum (2021). *Global Gender Gap Report 2021*. Geneva: World Economic Forum.

- Tuna Uysal, M. (2020). Yaşlı Bireylerin Sosyalleşmesinde Dijital Teknolojinin Rolü: Dijital Yaşlılar Üzerine Bir Çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 43-59.
- TÜİK. (2020). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*. Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2021, Haziran 7). *Dünya Nüfus Günü, 2021*. Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni. Erişim: 4 Ocak 2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2021-37250>
- TÜİK. (2021, Mayıs 18). *Doğum İstatistikleri, 2020*. Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni: Erişim: 4 Ocak 2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2020-37229>
- TÜİK. (2021, Mayıs 17). *İstatistiklerle Gençlik, 2020*. Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni. Erişim: 6 Ocak 2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2020-37242>
- TÜİK. (2021, Mart 18). *İstatistiklerle Yaşlılar 2020*. Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni. Erişim: 4 Ocak 2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2020-37227>
- TÜİK. (2022, Temmuz 6). *Dünya Nüfus Günü, 2022*. Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni: Erişim: 8 Kasım 2022, [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2022-45552#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler%20Kalk%C4%B1nma%20Program%C4%B1%20\(UNDP,N%C3%BCfus%20G%C3%BCn%C3%BC%22%20olarak%20kabul%20edilmi%C5%9F](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2022-45552#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler%20Kalk%C4%B1nma%20Program%C4%B1%20(UNDP,N%C3%BCfus%20G%C3%BCn%C3%BC%22%20olarak%20kabul%20edilmi%C5%9F)
- TÜİK. (2022, Mart 18). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2021*. TÜİK Haber Bülteni. Erişim: 17 Ağustos 2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2021-45636>
- Türel, G. (2004). Yaşlılar için sunulan kentsel servisler. *Yaşlılık disiplinlerarası yaklaşım, sorunlar, çözümler*, 81-100.
- Türk Tabipler Birliği Kadın Hekimlik Ve Kadın Sağlığı Kolu. (2008, 03 07). *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Sağlık*. Türk Tabipler Birliği. Erişim: 2 Ocak 2022, https://www.ttb.org.tr/haberarsiv_goster.php?Guid=667237c4-9232-11e7-b66d-1540034f819c
- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu. (2022, Ekim 27). Ekim 2022 Açlık ve Yoksulluk Sınırı. *Türk-İş Haber Bülteni*, s. 1-7. Erişim: 8 Kasım 2022, <https://www.turkis.org.tr/storage/2022/10/Ac%CC%A7lik-Yoksulluk-%E2%80%93-Ekim-2022.pdf>

- TÜSİAD, KAGİDER. (2008). *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: Graphis Matbaa.
- Tiyek, R., & Yertum, U. (2016). Güney Avrupa Refah Rejimi Bağlamında Türkiye: Bir Değerlendirme. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 26-51.
- Topçuoğlu, A., Aksan, G., & Alptekin, D. (2014). *Yoksulluk ve Kadın*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tor, H., & Ağılı, E. (2016). Kadın ve Eğitim. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5, 67-74.
- Tufan, İ. (2016). *Antik Çağ'dan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tuncel, G., & Uzun, H. (2019). Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar Üzerine Bir İnceleme. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 309-334.
- Tuncer, S. (2015). Dışarı Çıkmak: Özelden Kamusala Feminist Bir Saha Hikayesi. *Moment Dergi*, 2(2), s. 30-58.
- Yaşlı Hizmet Merkezlerinde Sunulacak Gündüzlü Bakım İle Evde Bakım Hizmetleri Hakkında Yönetmelik. (2008). *T.C Resmi Gazete*, 26960, 7 Ağustos 2008.
- Ulutaş, Ç. Ü. (2009). Yoksulluğun Kadınlaşması Ve Görünmeyen Emek. *Çalışma ve Toplum*, 2(21), 25-40.
- United Nations. (1982). *Report of the World Assembly on Aging*. Vienna: United Nations Publication.
- United Nations. (2019). *World Population Prospects 2019*. UN Department of Economic and Social Affairs. Erişim: 3 Şubat 2022, <https://population.un.org/wpp/>
- United Nations. (2020). *World Population Aging Highlights*. New York: UN Department of Economic and Social Affairs.
- United Nations Department Of Economic and Social Affairs Population Division. (2019). *World Population Prospects 2019 Highlights*. New York: United Nations.
- Uysal, A. O. (2002). Dünyada Yaygın Bir Sorun: Yaşlı İstismarı ve İhmali. *Aile ve Toplum*, 2(5).

- Vásquez-Vera, C., Fernández, A., & Borrell, C. (2022, Mart). Gender-based inequalities in the effects of housing on health: A critical review. *SSM-population health*, 17. doi:<https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2022.101068>
- Valentich, M. (2011). Feminist theory and social work practice. F. J. Turner içinde, *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches*. New York: Free Press.
- Van Der Gaag, N. (2018). *Feminism*. Sel Yayıncılık.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet Ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 29-56.
- Walby, S. (1990). *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Basil Blackwell.
- Weiss, R. S. (1973). *Loneliness: The Experience of Emotional and Social Isolation*. Cambridge: MIT Press.
- World Health Organization. (1974). *Planning and Organization of Geriatric Services*. Geneva: WHO Technical Report Series No.548.
- World Health Organization. (2002). *Active Ageing A Policy Framework*. Madrid.
- World Health Organization. (2007). *Women, Aging and Health: A Framework for Action*. Geneva: World Health Organization.
- World Health Organization. (2014). *Global Status Report on Violence Prevention 2014*. Geneva: World Health Organization.
- World Health Organization. (2015). *World report on ageing and health*. Geneva: World Health Organization.
- World Health Organization. (2022, Ekim 1). *Ageing and Health*. World Health Organization. Erişim: 6 Kasım 2022, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, S. (2018). Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Günlük Hayattaki Yansımaları: Çorum/Alaca Örneği. *İmgelem*, 2(2), 59-79.
- YADA Vakfı. (2019). *Türkiye'de Yaşlılık Tahayyülleri ve Pratikleri Araştırması*. İstanbul: Yaşama Dair Vakfı.
- Yeşil, P., Taşçı, S., & Öztunç, G. (2016). Yaşlı İstismarı ve İhmali. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 128-134.

- Yeh, S.-C. J., & Lo, S. K. (2004). Living Alone, Social Support, And Feeling Lonely Among The Elderly. *Social Behavior And Personality*, 32(2), s. 129-138.
- Yelboğa, N., & Varol, B. (2018). Yaşlı Kadın Ayrımcılığı Ve Kadının Dışlanması. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(1), 51-64.
- Yerli, G. D. (2017, Ekim). Yaşlılık Dönemi Özellikleri Ve Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetler. *Journal Of International Social Research*, 10(52), 1278-1287.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2012, Ekim). Türkiye'de Sosyal Politika Ve Sosyal Hizmetlerin Geliştirilmesi. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 23(2), 145-158.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmete Giriş* (1. b.). (D. B. Çiftçi, Dü.) Ankara: Nika Yayınevi.

EK-1. ORJİNALLİK RAPORU

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU**

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 06/07/2023

Tez Başlığı: Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Yalnız Yaşayan Yaşlı Kadınların Sorunları ve Yaşam Deneyimleri: Kocaeli İli Örneği

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 235 sayfalık kısmına ilişkin, 06/07/2023 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- ☒ Kaynakça hariç
- 3- ☒ Alıntılar hariç
- 4- ☐ Alıntılar dâhil
- 5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

06/07/2023

Adı Soyadı: Eda ÖNER

Öğrenci No:

Anabilim Dalı: Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Programı: Sosyal Hizmet Tezli Yüksek Lisans Programı

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof.Dr. Kasım KARATAŞ

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
SOCIAL WORK DEPARTMENT**

Date: 06/07/2023

Thesis Title: Problems and Life Experiences of Elderly Women Living Alone in the Context of Gender: The Case of Kocaeli Province

According to the originality report obtained by my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 06/07/2023 for the total of 235 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 2 %.

Filtering options applied:

1. ☒ Approval and Declaration sections excluded
2. ☒ Bibliography/Works Cited excluded
3. ☒ Quotes excluded
4. ☐ Quotes included
5. ☒ Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

06/07/2023

Name Surname: Eda ÖNER
Student No: _____
Department: Department of Social Work
Program: Social Work Master's Program with Thesis

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof.Dr. Kasım KARATAŞ

EK-2. KATILIMCI BİLGİ VE ONAM FORMU

KATILIMCI BİLGİ VE ONAM FORMU

Değerli Katılımcı,

“Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Yalnız Yaşayan Yaşlı Kadınların Sorunları ve Yaşam Deneyimleri: Kocaeli İli Örneği” başlıklı bu araştırma Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı kapsamında bir yüksek lisans tezi olarak Prof. Dr. Kasım KARATAŞ danışmanlığında yürütülmektedir. Çalışmanın yürütülmesi için gerekli onay Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu’ndan alınmıştır. Araştırmanın amacı 65 yaş ve üzeri yalnız yaşayan kadınların yaşlılık döneminde deneyimlerinin, sorunlarının ve sosyal hizmet gereksinimlerinin neler olduğu ve ilgili çözüm önerilerinin toplumsal cinsiyet bağlamında ortaya çıkarmaktır.

Görüşmemiz ve araştırma süresince sizden istenilen bilgiler yalnızca araştırma adına kullanılacak ve adınız gizli tutulacaktır. Araştırmaya katılmanız tamamen gönüllülük esasına dayalıdır. Araştırmaya katılıp katılmamak tamamen sizin rızanıza dayalıdır. Görüşmemiz yaklaşık olarak 30 ila 60 dk. arası sürecektir. Bu süre azalabilir veya artabilir ve tamamen sizlerin paylaşımınız ile şekillenecektir. Araştırma sürecinin herhangi bir esnasında katılmaktan vazgeçebilir ve geri çekilebilirsiniz. Araştırmaya katılımdan sonra geri çekilme kararınız size herhangi bir sorumluluk yüklemeyecektir. Görüşmelerde ses kaydı yapılacaktır. Bu nedenle yalnızca sizin izin verdiğiniz bilgiler çalışmaya aktarılacaktır. Görüşmenin ses kayıtları ve kişisel bilgileriniz araştırmacılar dışında kimseyle paylaşılmayacaktır. Sizlerden herhangi bir ücret ya da kimlik bilgisi talep edilmemektedir. Araştırma öncesi ve sonrasında da sizlere herhangi bir ücret verilmeyecektir.

Bu araştırmanın herhangi bir aşamasında sormak ya da danışmak istediğiniz bir durum olursa iletişim bilgileri aşağıda sunulan araştırmacı Eda Öner’e ulaşabilirsiniz. Talep ettiğiniz takdirde araştırma sonuçları sizlerle de paylaşılabilecektir. Çalışma süresince veya sonrasında telefon veya e-mail yoluyla araştırmacılara ulaşarak bilgi alabilir ve sormak istediklerinizi sorabilirsiniz.

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda çalışmaya tamamen kendi rızanıza dayalı olarak gönüllü şekilde katkı sunmayı beyan ediyorsanız aşağıdaki ilgili kısımları imzalayınız.

Tarih:

Katılımcının;

Adı-Soyadı:

Adres:

Telefon:

İmzası:

Araştırmacının;

Adı Soyadı: Profesör Doktor Kasım Karataş

Adres:

Telefon:

E-posta:

Yardımcı Araştırmacının;

Adı Soyadı: Eda ÖNER

Adres:

Telefon:

E-posta:

İmza:

EK-3. YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU

YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU

Değerli Katılımcı,

Ben Eda Öner. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisiyim. Bu araştırma yüksek lisans tezi olarak Prof. Dr. Kasım Karataş danışmanlığında yürütülmektedir. Araştırma ile yalnız yaşayan yaşlı kadınların yaşadığı sorunların ortaya çıkartılması amaçlanmaktadır. Araştırmanın yürütülmesi için gerekli izin Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan alınmıştır.

Araştırma esnasında size yöneltilecek sorular aşağıda yer almaktadır. Ancak görüşme esnasında bazı sorular çıkartılabilir veya yeni sorular eklenebilir. Rahatsızlık duyduğunuz, paylaşmak istemediğiniz herhangi bir durum olursa lütfen belirtiniz. Görüşme esnasında hiçbir soru sizi rahatsız etmek amacıyla sorulmamaktadır. Aksi bir durum olursa lütfen uyarınız.

Görüşme yalnızca sizin gönüllülüğünüze bağlıdır. Araştırmaya katılıp katılmamak tamamen sizin elinizde olup görüşme esnasında ve sonrasında da katılmaktan vazgeçebilirsiniz. Size yöneltilecek olan aşağıdaki sorular yalnızca bilimsel amaçlar esas alınarak hazırlanmıştır. Vereceğiniz cevaplar kimseyle paylaşılmayacak, kişisel bilgileriniz gizli tutulacak ve isminiz araştırmada kesinlikle yer almayacaktır. Bu araştırmada esas odak sizin deneyimleriniz, düşünceleriniz ve duygularınız olacaktır. Görüşmeye başlamadan önce araştırmaya ve ilgili forma ilişkin sorularınız varsa lütfen sorunuz. Görüşmeye katıldıktan sonra da aklınıza herhangi bir soru gelirse aşağıda iletişim bilgilerim yer almakta olup dilediğiniz zaman ulaşabilirsiniz.

Eda ÖNER

Tel:

E-posta:

Yazışma Adresi:

1. SOSYODEMOGRAFİK BİLGİLER

1. Kaç yaşındasınız?
2. Öğrenim durumunuz nedir?
3. Şu anda çalışıyor musunuz?
4. Aylık geliriniz nedir?
5. Şu anki medeni durumunuz nedir?
6. Çocuklarınız var mı, şu anda nerede yaşıyorlar?

2. GEÇMİŞ YAŞAM DENEYİMİ

1. Daha önce kimlerle yaşadınız?
2. Evlilik deneyiminiz hakkında bilgi verir misiniz?
3. Çalışma deneyiminiz hakkında bilgi verir misiniz?
4. Yalnız yaşamadan önce genel olarak ekonomik durumunuz nasıldı?
5. Eşiniz/beraber yaşadığınız kişi(ler) ile iletişiminiz nasıldı?
6. Ev içinde paylaştığınız rol ve sorumluluklar nasıldı? Bunları siz nasıl değerlendiriyorsunuz?
7. Ev içi kararlarda ne kadar söz sahibiydiniz?
8. Bu durumun nelerden kaynaklandığını düşünüyorsunuz?
9. Yaşadığınız semt(ler)de genel olarak sosyal statünüz nasıldı? Sosyal aktiviteleriniz nasıldı?
10. Daha önce hangi şehir veya semtlerde bulundunuz? Nasıl yerlerdi? Şu ankinden farklı neler vardı? Bu zamana kadar bulduğunuz semtleri düşündüğünüzde nasıl ifade ederdiniz?

3. YALNIZ YAŞAMA DENEYİMİ

11. Ne kadar süredir yalnız yaşıyorsunuz?
12. Bana ortalama bir gününüzden söz eder misiniz?
13. Yalnız yaşamaya başladıktan sonra yaşamınızda neler değişti?
14. Bir kadın olarak yalnız yaşama deneyiminizi nasıl aktarırdınız?
15. Sizin yerinizde eşiniz (erkek) olsaydı neleri farklı deneyimlerdi?

3.1. EKONOMİK YAŞAM DENEYİMLERİ

16. Yalnız yaşamaya başladıktan sonra ekonomik durumunuzda yaşanan değişimler nasıldı? Geliriniz yeterli mi?
17. Ekonomik olarak destek aldığınız kişi veya kurumlar var mı?
18. Yalnız yaşama sürecinde karşılaştığınız ekonomik sorunlar neler?
 - a. 4.1. Ekonomik sorunlarınızda bir kadın olmanın etkisi nedir?
 - b. Bu sorunlarınızla nasıl baş ediyorsunuz?
 - c. Sizin yerinizde bir erkek olsaydı ekonomik olarak neleri farklı deneyimlerdi?

3.2. EV İÇİ DENEYİMLER

19. Ev işi, temizlik ve market alışverişi, küçük onarımlar vb. gibi temel ihtiyaçlarınızı nasıl karşılıyorsunuz?
20. Ev içi konularda yardıma ihtiyacınız olduğunda kimlere ulaşıyorsunuz?
21. Sizin yerinizde bir erkek olsaydı bu konuda neler deneyimlerdi?

3.3. KONUT VE FİZİKSEL OLANAKLAR

22. Bulunduğunuz konut size mi ait? Ne zamandır bu konutta ikamet ediyorsunuz?
23. Yalnız yaşayan bir kadın olarak yaşadığınız konutun avantaj ve dezavantajları neler?
 - a. Nelerin farklı olmasını dilerdiniz?
24. Bulunduğunuz muhitte olmanın avantajları neler?

3.4. GÜVENLİK

25. Güvenliğinizi nasıl sağlıyorsunuz?
 - a. Güvenliğiniz konusunda sizi endişelendiren konular neler?
 - b. Daha önce bu konuda bir sorun yaşadınız mı? Sizce aynı durumu bir erkek olsaydı nasıl deneyimlerdi?
26. Acil durumlarda kimlere ve nasıl ulaşıyorsunuz?

3.5. SOSYAL YAŞAMA DAİR DENEYİMLER

27. Komşularınız ve yakınınızdaki kişilerle ilişkileriniz nasıl? Bu durum sizi nasıl etkiliyor?
28. Varsa çocuklarınızla ne sıklıkla görüşüyorsunuz? Nerede ikamet ediyorlar? Siz onları ne sıklıkla ziyaret ediyorsunuz?
29. Serbest zamanlarınızda neler yapmaktan keyif alıyorsunuz? Başka neler yapmayı isterdiniz?
30. Sosyal olarak nelerden keyif alırsınız?
31. Sosyal olarak neler farklı olsa daha mutlu olurdunuz?
32. Yalnız yaşama deneyimi size ne/nasıl hissettiriyor?
33. Ayrımcılık ve baskıya maruz kaldığınız durum ve konular neler?
34. Bu deneyim ve sorunlarınızda bir kadın olmanın etkilerini nasıl ifade edersiniz?
35. Çevrenizde sosyal olarak sizi engelleyen unsurları nasıl aktarırsınız?
36. Yalnız yaşamaya başladıktan sonra sosyal hayatınızda neler değişti?
37. Sosyal yaşama katılımda zorlandığınız konular neler? Burada kadın olmanızın etkisini nasıl aktarırsınız?
 - a. Bu konuda yaşınıza bağlı olarak deneyimleriniz ve sorunlarınız neler?
38. Toplumsal yaşama katılım konusunda yaşadığınız deneyimleriniz nasıl? Bu noktada bir kadın olarak yaşadığınız sorunlar neler?
 - a. Bu sorunlarla nasıl baş etmektesiniz?
 - b. Bu konuda nelerin değişmesi sizin adınıza yararlı olur? Çözüm önerileriniz nedir?
39. Sosyal aktivitelere katılım konusunda yararlandığınız kurum, kuruluş, belediye vb. hizmetler var mı?

3.6. SAĞLIK VE BAKIMA İLİŞKİN DENEYİMLER

40. Sağlığınız nasıl?
41. Yalnız yaşama sürecinde karşılaştığınız sağlık sorunlarını nasıl aktarırsınız?
42. Sağlık sorunu yaşadığınızda kimlere ulaşırsınız? Kimlerden ve nasıl yardım talep edersiniz?

43. Bakım ihtiyacınız var mı?

a. Bakıma ihtiyaç duyduğunuz takdirde kimlere ulaşırdınız?

b. Bakım ihtiyacı söz konusu olduğunda neler talep ederdiniz?

44. Sizin yerinizde bir erkek olsaydı bu konuda neleri farklı deneyimlerdi?

45. Sağlık kurumlarına ve ilgili hizmetlere ulaşım konusunda neler deneyimliyorsunuz?

EK-4. ETİK KOMİSYON İZNİ

Tarih: 09/08/2022
Sayı: E-35853172-300-00002327785
00002327785

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Sayı : E-35853172-300-00002327785
Konu : Eda ÖNER Hk. (Etik Komisyon İzni)

9.08.2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 10.06.2022 tarihli ve E-12908312-300-00002231072 sayılı yazınız.

Enstitünüz Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencilerinden Eda ÖNER'in Prof. Dr. Kasım KARATAŞ danışmanlığında hazırladığı "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Yalnız Yaşayan Yaşlı Kadınların Sorunları ve Yaşam Deneyimleri: Kocaeli İli Örneği" başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun 26 Temmuz 2022 tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Vural GÖKMEN
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: 376A7023-9613-4CF6-A7C3-BBCA7D5A6F27

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/hu-ebys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Derya Didem İLERİ

E-posta: yazim@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Bilgisayar İşletmeni

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Telefon: .

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks: 0 (312) 311 9992

Kep: hacettepeuniversitesi@hs01.kep.tr

